

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૯-૬૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મનરુદ નાટકો.

વિષય ૬૪૬૮ : ૩

મનસુર મોહેના.

પોલીટીકલ સોસાયટી માટે ખાસ

અનુવાદ કરનાર

અબ્દુલ કરીમ કાસમ છેલ.

ઉપલેટા—કાઠિયાવાડ.

પોલીટીકલ સોસાયટી ઉપરથી

છપાવી પ્રગટ કર્તા

પઠાણ નીઝામખાન નુરખાન વકીલ.

લાલ દરવાજા—અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૭૫.

સન ૧૯૧૮.

કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
૭૬૩૧ ગુજરાતી કોપીશર્ટ-સંગ્રહ
પ્રથમાવૃત્તિ. પ્રત ૫૦૦.

પુસ્તક પ્રકાશનના સર્વ અધિકાર પ્રકાશકે

ખોતાના સ્વાધીન રાખ્યા છે.

ધી 'અમરસિંહ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
પઠાણ નુરખાન અમીરખાન વઝીરે
છાપ્યું, સાલ ૧૨૫૧ — અમદાવાદ.

અર્પણ પત્રિકા.

મે. મુરબી શેઠ ઉમ્મરભાઈ ગાંધી સીલ્લુ.

અલીઆબાદ.

મેમ્બર કોમ આજ કાલ વહેપારમાં દિન પ્રતિદિન આગળને આગળ વધતી જાય છે. આપ પણ તેજ કોમ માહેના એક હોઈ આપે આપની સાધારણ સ્થિતિમાંથી નીતિ અને પ્રમાણિકપણે વહેપાર ખેડીને ખુદાની મહેરબાનીથી હાલની આબાદ સ્થિતિ મેળવી અને એ મેળવેલા દ્રવ્યનો જાહેર સખાવતોમાં સારો સહવ્યય કર્યો છે અને કરોછો તેમજ ઇસ્લામી સાહિત્ય તરફ પણ ઉમદા ખ્યાલ અને કદરસ્તનાશી બતાવી ધરીત મદદ આપતા રહ્યા છો એ ઉપરાંત આપ સાહેબે તા. ૨૭—૪—૧૯ ના રોજ અમારી ઑફીસની જાતે મુલાકાત લઈ અમને ભારે એહશાનમંદ કીધા છે. તેની યાદગીરી તરીકે આ મનસુર માહેના આપ સાહેબની પરવાનગીથી આપ સાહેબને સમર્પણ કરી હું મને પોતાને કૃત્ય કૃત્ય થયો સમજું છું.

આપનો

નીઅમખાન.

અનુક્રમણિકા.

પાઞ	વિષય	પૃષ.
૧ લો.	દત્તેહ અને માહા સમાચાર	૧
૨ જો.	પ્રાચીન ઇતિહાસ અને એક ખાનદાન કુટુંબ.	૧૩
૩ જો.	ધસ્કની ચીંગારી.	૩૧
૪ થો.	સુલતાનનો દરબાર.	૪૪
૫ મો.	મનસુર અને મોહંદા.	૫૮
૬ ડો.	લડાઈનું મેદાન.	૭૩
૭ મો.	બેશક દુઃખની સાથે મુખ છે.	૮૪
૮ મો.	રંગમાં ભંગ.	૧૧૦
૯ મો.	એક નજરી ખુશ ગુજરી.	૧૩૮
૧૦ મો.	હિંદુસ્તાનની ખીજ સફર.	૧૫૭
૧૧ મો.	મથુરાજી.	૧૭૪
૧૨ મો.	બલામાં સપડાયેલાઓ.	૧૮૨
૧૩ મો.	લગ્નની છેડછાડ	૧૯૪
૧૪ મો.	નવો સીન અને નવા લોકો	૨૦૬
૧૫ મો.	લડાઈ.	૨૧૯
૧૬ મો.	અજમેરી કેમ્પ.	૨૪૧
૧૭ મો.	લડાઈ તથા સધળા બનાવોનું પરિણામ.	૨૪૧

શરૂઆતના બે બોલ.

મહાન હિંદુ સાહિત્યના ચુસ્ત પુનર્રી અને પ્રખ્યાત લેખક “મોલવી મોહમ્મદ અબ્દુલ હલીમ શરર” ની મશહૂર નોવેલ “મનસુર-મોહિના”નું ગુજરાતી ભાષાંતર આજે વાંચક સમક્ષ પુસ્તક આકારે રજુ કરતાં ઘણો આનંદ થાય છે. આ વાર્તા અમદાવાદથી પ્રગટ થતા લોકપ્રીય પેપર “પોલીટીકલ ભોમીઓ”માં લગભગ એક વર્ષ સુધી ચાલુ રહી હતી, અને હજારો વાંચકોનું મનહરણ કરવામાં શ્તેહમંદ થઈ હતી. તેને પુસ્તક આકારે બહાર પાડવા માટે થયેલી અસંખ્ય માગણીઓ તેની શ્તેહમંદીનો પુરાવો છે.

સુલતાન મહેમુદ ગીઝતવીના સમયની આ વાર્તામાં મુસલમાનોની મથુરા અને અજમેર પરની ચઢાઈ, તેમનો ધાર્મિક જ્નેશ અને શુરવીરતાનો આબેહુમ ચીતાર વાંચક સમક્ષ રજુ થાય છે, તેમજ કેવા વીચીત્ર સંજ્ઞેઓ વચ્ચે નવજુવાન મનસુર, શાહઝાદી મોહિના, અને હુરસ્વરૂપ ઉઝરાનાં પ્રેમની કડળ રસીક કહાણી વાંચતાં વાંચકનાં મન ઉપર હિંદી અક્ષર થયા વગર રહેતી નથી.

વાંચક વર્ગને જાગ્રાવવાની રજા લઉં છું કે, હું ન તો કોઈ લેખક છું, કે ન તો કોઈ વિદ્વાન છું, તેમજ હિંદુ ભાષાની એવી ઉચ્ચ કેળવણી મને પ્રાપ્ત થઈ નથી, કે જેથી આ ભાષાંતર ખામી વિનાનું નીવડે, સાહિત્યના શોખે મને આ ભાષાંતર કરવા પ્રેર્યો છે, અને મારે

આ પ્રથમજ પ્રયાસ હોવાથી તેમાં હજારો ખામીઓ હશે, પરંતુ વાંચક તેને દરજ્જો કરી, તે ખામીઓ તરફ ન જોતાં માત્ર સાર ગ્રહણ કરશે, તે હું મને મારા આ કાર્યમાં કૃતોદ્ભવ ધ્યેયો ગણીશ.

આ વાર્તાનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરવા માટે મારા મહેસબાન માત્રા મી. મોહમ્મદ રહેમતુલ્લાહ વીધાણી તથા મી. હાજી એસમાણ અલી મોહમ્મદ વીધાણી તરફથી મને ખાસ બક્ષામણ થઈ હતી, તથા મી. જમાલખાન હુસેનખાન પદાણે અને મી. અલી ઉમર ચાહાણે કટલીફ કીમતી સુચનાઓ કરી હતી, જેને માટે તેમનો ઉપકાર માનુંધું.

છંદો “ પોલીટીકલ લોમાંઓ ” પેપરના કિત્તાહી માલેક અને ઝીટર જનાબ નુરખાન અમીરખાન વકીલ તથા મેનેજર જનાબ નીઝામખાન નુરખાન વકીલનો આભાર માનવા વગર રહી શકતો નથી, કે જેમની શુભ કોશીશના પરિણામેજ આ વાર્તા પ્રથમ “ પોલીટીકલ લોમાંઓ ” પેપરમાં પ્રગટ થઈ હતી, અને આજે પુસ્તક આકારે વાંચક સમક્ષ રજુ થાય છે.

નગીના મોહલ્લો

લી. ખાદીમે ઇસ્લામ.

ઉપલેદા. તા. ૧-૫-૧૯

અખદુલ કરીમ કાસીમ છેલ.

પરતાવના.

વર્તમાન સમયમાં બનતા બનાવો કે હવે પછી ભવિષ્યમાં બનવાના બનાવો, એક સમયે ભૂતકાળની ગતિને પામશે; કેમકે સમય પોતાનું કામ કર્યે જાય છે અને જેને આજે વર્તમાન બીના કહીએ છીએ તે બીજે દિવસે ભૂતકાળની બીના થઈ પડશે. એ એક કુદરતી નીયમ છે. માલીકની કળા અકળીત છે અને તે કોઈના માધ્યામાં આવી શકતી નથી. જેને આપણે અત્યારે ભૂતકાળની બીના કહીએ છીએ તે પણ એક કાળે વર્તમાન બીના હતી. તેને પણ એક વખત વર્તમાન લાગ્યો હતો. આજે તે બીનાઓ પ્રાચીનના સ્વરૂપમાં ફરી ગઈ. મહેમુદ ગીઝનવીના બનાવો અત્યારે પ્રાચીન અવસ્થાને પામ્યા છે. તેમના વખતમાં મનસુર નામના સરદાર અને તે વખતના અજમેરના મદાગાનની મોહિના નામની કુંવરી ઉપરથી ઉર્દુ મહાન લેખક મૈલાના શરરે **મનસુર મોહિના** નામનું એક ધારૂંજ દીલ આકર્ષક વિદ્વાત પુસ્તક એક પુસ્તક તૈયાર કરેલું છે જેનો આ અનુવાદ છે.

આ પુસ્તકના અનુવાદક મી. અબ્દુલ કરીમ કાસમ છેલ કંપ-લેટવાસી એક કિચરતા યુવાન છે, તેઓ વિદ્વાન હોવાનો દાવો કરતા નથી તેમ લેખકનો ધંધો કરી તેમાંથી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતા નથી પરંતુ શોખની ખાતર અને મુસલમાન હમદર્દીની ખાતર ઉર્દુ ભાષાનું પોતાનું ફૂંક જ્ઞાન હાંવા છતાં જેટલું બની શકે તેટલું સારા પ્લોટમાં સારી જેહમત ઉઠાવી અમારા પોલીટીકલ લોમીઆ માટે અનુવાદ તૈયાર કરી અમોને મોકલી આપી સારી એવી મદદ કીધી છે. અનુવાદક કમુલ કરે છે કે, પોતે ઉર્દુ ભાષાના વિદ્વાન નથી તેમ સારું ઉર્દુ જાણે છે તેવો દાવો કરતા નથી તેથી વાંચક બંધુઓને જે કંઈ ભાષા દોષ જણાય તો તે સુધારી વાંચશો. અને એમ કરવું એ અનુવાદકને કિતોજન આપવા અને કિસાહપ્રેરવા બરોબર છે.

મી. છેલ્લે પોતાના શોખથી પોલીટીકલ બોમીઆ માટે લખેલી આ ખાસ વાર્તા પોલીટીકલ બોમીઆમાં છપાવી શરૂ થઈ ત્યારથીજ તેની ગુંથણીમાં ગુંથવાઈ જઈને, તેની પવિત્રતામાં પરવરી જઈને, તેની મોહકતામાં મુંઝાઈ જઈને, અને તે પોલીટીકલ બોમીઆમાં ધીમે ધીમે અને કટકે કટકે છપાતી હોવાથી ધીરે ધીરે પ્રગટ થવાથી ધીરજ હારી જઈને, ગ્રાહકોના કિપરા છાપરી-એક પણ ટપાલ બાકી ન હોય તેવી રીતે અનેક કાગળો મનસુર મોહેનાને પુસ્તકના રૂપમાં પ્રગટ કરવાના આવતાજ રહેલા હોવાથી, -જુઓ કે હજુ પેપરમાં વાર્તા થોડા અડવાડીઆ જેટલી બાકી ચાલુ છે તે છતાં તેને પુસ્તકના રૂપમાં પ્રગટ કરવાની જરૂર પડી છે અને તેથી પ્રુક્સ વાંચવાનું કામ ઘણુંજ ત્વરાએ કરવું પડ્યું છે જેથી પ્રુક્સમાં પણ ભૂલચુક રહેવા પામી હોય એ અસંભવિત નથી. અને તેથી તેવી ભૂલો દરગુજર કરી વાંચવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

છેવટ અનુવાદક મી. અબ્દુલ કરીમ છેલ્લેના અમારા શુદ્ધ અંતઃ-કરણથી ભારે કિપકાર માનવો જોઈએ છે. કેમકે તેઓએ વખતો વખત અમારા પેપરને લેખો વાર્તા વિગેરે પુરા પાડી ઈસ્લામી ભાઈઓની અને ઈસ્લામી ધર્મની સારી સેવા બજાવતા આવ્યા છે. તેઓની અમારા તરફ અપૂર્વ લાગણીનો આ પુરાવો કાંઈ જેવો તેવો નથી કે, તેઓ સાહેબને પુરતી કુરસદ નહિ હોવા છતાં આ મનસુર મોહેના તૈયાર કરીને કાંઈ પણ જાતનું મહેનતાણું લીધા સિવાય કે કોઈ પણ જાતના હક રાખ્યા સિવાય અમેને મુપરત કરી છે. તેમની એ બલી લાગણીના માટે અમે સદાના આભારી છીએ. અને ઈચ્છીએ છીએ કે, તેઓ તેવીજ રીતે અમારા તરફ આયાકુળ મિત્રતા જાળવી રાખશે.

મનસુર મોહેના.

બાબ પહેલો.

ફતેહ અને મહા સમાચાર.

અમારી વાર્તાની શરૂઆત સને ૩૯૫ હિજરીમાં થાય છે, હિજર-
તની પહેલી સદીમાં ફતેહોના જે મોજન એક તરફ આફ્રીકાને આજંગી
જુના લોગીયા અથવા મહાન હિસ્પાનીયા સુધી પહોંચી ગયાં, અને
બીજી તરફ શામ, અને એશીઆમાહનર, અને આ તરફ ઈરાનથી
હિતરી, ખુરાસાન થઈ અફઘાનીસ્તાન સુધી આવી ગયાં હતાં, આ
વરસમાં તેની લહેરો હિંદુસ્તાનની સરહદોને ટક્કર લઈ રહી હતી, અને
અટક નહીના કાંઠા તે મહાન લડાઈઓના અખાડા બની ગયા હતા,
જેઓએ છંપટ હિંદુસ્તાનમાં આર્ય બહાદુરોની કુવ્વતને તોડી મુસલ-
માનોને ફતેહમંદ બનાવ્યા, હિંદની આ પ્રખ્યાત નદીની બન્ને બાજુ
કાંતા રેતીના રણો નજરે પડે છે, જે રાજપુતાનાની ઘણે દુર સુધી
આવી મેદાન પડેલાં છે જેમાં દરેક બાજુ સર જમીનનો નમુનો
બતાવી રહ્યાં છે, અથવા કાળા પથરોની પહાડીઓ જે એકજ હારમાં
જતાં જતાં અફઘાનીસ્તાન મુશ્કેલીથી જઈ શકાય, એવી પહાડીઓથી
મળી ગઈ છે, અહીં હુંટકાટ કરનારી મૃત્ત કોમો વસે છે, જેઓને

લીધે કેટલેક વખતે ખુનરેશ અને હુંટકાટનું બગર તેજ રહે છે, પરંતુ આ દહાડાઓમાં અશાન્તિનું જોર ધારું વધ્યું છે, કેમકે એક બાબુ આખા હિંદુસ્તાનની સઘળી ફોજો ચોતરફથી એકઠી થઈ છે, અને એક બાબુ તુર્કિ અને અફઘાન સિપાઈ કુરઆનના ધર્મને લઈ આવેલા છે, અને અહીં છત મેળવી આગળ વધવા ઇચ્છે છે.

આની પહેલાંની લડાઈઓએ હિંદુ રાજાઓના દિલમાં દહેશત ફેલાવી છે, અને તે દહેશતે રૈયતપર એટલી અસર કરી છે, કે ખેતી-કારો અને ગામડીઆઓ પોતપોતાના ઘરોમાં બેસી રહ્યા છે, મુસાફરોએ આ રસ્તાઓ પર ચાલવાનું છોડી દીધું છે, સિપાઈઓમાંથી પણ જો કોઈ કામ માટે ફોજની બહાર નીકળવા ઇચ્છે છે તો તે એકલો નિકળતો નથી, પરંતુ પોતાના તરફના ધણા સિપાઈઓની દુકડી લઈ નિકળે છે, જો કોઈ એકલો કોઈ તરફ નિકળી ગયો, તે કાંતો પોતાના હરિફોને હાથે કપાઈ મર્યો, અને કાંતો કદ પકડાયો, સ્ત્રીઓ કે જોઓને સવાર પડતાંજ નદીમાં જઈ નહાવાની ટેવ પડેલી છે, તેઓ આજે પોતાના ઘરોમાં બેઠી કુશ રહી છે, કે જોરાવર અને જુલ્મી તુર્કિ સિપાઈઓ પકડી લઈ લોડી ન બનાવી લે, અટક નદીના કાંઠાપર જે મંદીરો આવેલાં છે, અને જોઓની ભવ્ય અને ખુબસુરત ઇમારતોથી આ જંગલની શાબા છે, તે અધી વેરાન સુપચાપ પડેલી છે, થોડાજ દહાડા પહેલાં આ મંદીરોમાં દેવતાઓની પુજા મોટી ધામધુમથી કરવામાં આવતી હતી, ખાસ કરીને સવારને વખતે ઘંટ અને થાળીઓના અવાજ વધુ સંભળાતા, તે તલવારો જોઓએ શામ તથા રૂમમાં છસાઈઓના ગીરજાઓ વેરાન કર્યા, જોઓએ ઈરાનના મજુસીઓનાં આતશખાના ઠંડા દીધાં તેઓની છાયા હવે આ મંદીરો પર પડેલી છે.

અટક નદીના પૂર્વ કાંઠાપર એક સપાટ હરીઆલી પથરાએલી છે, જે મુસાફરોને સિંધ દેશ સુધી પહોંચાડે છે, કદી અહિં તે મુસાફરો નજરે પડતા, કે જેઓ મધ્ય એશિઆથી હિંદમાં આવતા અથવા પાંજાબથી સિંધ તરફ જવા ઇચ્છતા, પરંતુ અફસોસ! આ વખતે આ જંગલને આપણે ગિલકુલ વેરાન જોઈએ છીએ, જે કે નદી પાસે છે, તથા પક્ષીઓ દરેક તરફ મોટા ભાગે નજરે પડે છે, જેઓ પોતાની સ્વતંત્રતા પર એટલાં તો મગર છે, અને એટલા આનંદ અને જોશથી ક્ષોભ કરી રહ્યાં છે, કે જાણે તેમને દેશના ચાલી રહેલા મામલા અને ખરબાદીની કંઈ પરવા નથી, જે કે દહેશતની ઝડતુ છે, પણ ગરીબ ભરવાડો પોતાનાં મુગાં જનવરો ચારવા માટે આવેલા છે, છતાં પણ ગભરાઈ ગભરાઈ આતરફ જોતા જાય છે, કે ક્યાંક એમ ન બને કે કાલ તરફથી મુસલમાન સિપાહીઓ આવી પડે, અને જનવરોને પકડી લઈ જાય.

આ વખતે પહોંચે દહાડો ચડ્યો હશે, ઉન્હાળાનો સૂર્ય હિંદની સર જમીનપર પ્રકાશ્યો, તેની ગરમીથી જણાતું હતું, કે હિંદના હિંદુ રાગજોનો કાસદ બનીને આવેલો છે, અને હિંદના લોકો તરફથી જે તૈયારીઓ મુસલમાનોને આવતા અટકાવવા ચાલી રહી હતી, તેનો નમુનો દેખાડે છે, જંગલની રેતી ગરમ થઈ ઉડવા લાગી છે, તે એવા વિચારથી કે તુર્કિ સ્વારો આવી પાયમાલ કરવા ન લાગે. અને ઝેરી વંદોળોઆની પીડપર સ્વાર થઈ હાંદગીમાંજ આસમાનની મુસાફરી કરવા તૈયાર થઈ છે, અથવા કદાચ હિંદની સરજમીનની જુની ટેવ પ્રમાણે પોતાના હિંદુ હાંકમેથી નિમકહરામ અને એવકા બનવા તૈયાર થઈ હોય, અને તેઓની તરફ ફરીને પોતાની ઇસારાઈપી છબથી કહી રહી છે કે, “મુસલમાનોથી લડવું, એ સૂર્ય સામે ધૂળ ઉડાડવા ખરા-

બર છે” આ હાલમાં ઉત્તર દિશા તરફથી એક ફેજ જાહેર થઈ છે. આ ફેજ એટલી બધી તેજથી આગળ વધે છે, કે જે દેખાવમાં અમોને મળી છે, કાંતો તે હમણાં આસમાનની ઉત્તર છેડા સાથે મળેલી હતી, અથવા હમણાં જોતજોતામાં જ મેદાનની વચ્ચે આવે ગઈ, સ્વારોનો પોશાક અને તેમના હાથપગની બનાવટ દેખાડી રહી છે, કે આ ચહેરાઓ જે સર જમીનપર સર કરી રહ્યા છે, ત્યાંની જ માટીથી તેમના બાંધા બનેલા નથી, જોળા લાલલાલ ચહેરા, પહોળી છાતી, અને જાડા હાથ પગ, લાંબી લાંબી દાઢીઓ, અને તેજસ્વી આંખો, કે જેમાંથી ગુસ્સાને વખતે ચિંગારીઓ નીકળવા માંડે છે, આ સર્વે એવી ચીજો છે કે જે તેઓને ખાસ હિંદના વતનીઓથી જુદા પાડી રહી છે.

આ સ્વારોની સંખ્યા ઇસ્લામી વધારે નહિ હોય, અને તેઓનો સરદાર કે જે એક ખુબશુરત નવજવાન છે, તે બહાદુરી અને જુવાનીના જોશથી ભરેલો આગળ આગળ જઈ રહ્યો છે, રીવાજ પ્રમાણે સિપાઈઓ પોતાના સરદારનો હુકમ પાળે છે, પરંતુ આ નવજવાનની પાછળ પાછળ તેઓ જેવી રીતે જઈ રહ્યા છે, તે ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, તેઓ તેને તાબે હોવા ઉપરાંત તેનો ક્વાબ તથા અદબ પાળી તેઓના દિલમાં કેટલેક દરજ્જે રહેલો છે, આ જુના જમાનામાં આટલો જાપ્તો અને દેખરેખ ક્યાંથી હોય! પરંતુ ફક્ત નવજવાનના ક્વાબ અને જમાએ સ્વારોને એટલા તો કાબુમાં લીધા છે, કે બીજા કોઈપણ ઉપાયોથી તેમ બનવું અસંભવિત છે, ચાલતાં ચાલતાં નવજવાન સરદારે લાંબા સાદે પોકાર કર્યો, “યહ્યા! યહ્યા!”

એક કદાવર પુરૂષ કે જે બધા સ્વારોની સાથે સાથે જઈ રહ્યો હતો તે આગળ વધ્યો, અને તેની પાસે આવી અદબથી સલામ કરી.

ગુપત્યુપ કિમો થઈ રહ્યા.

નવજવાન—તમે તો આ રસ્તાએથી માહીતગાર છો, આ જ રસ્તો છે ને ?

યહ્યા—હજુર, આજ રસ્તો છે, અને એમાં કંઈ શક નથી, કે ને નાસીને આ જ રસ્તેથી ગયો છે.

નવજવાન—હજી સુધી તો ક્યાંએ પત્તો લાગતો નથી, પરંતુ ક્યાંક પણ હશે. અમારી તલવારોથી નાસી ક્યાં જઈ શકે છે ?

યહ્યા—આ તલવારો હંમેશાં ફત્તેહમંદ નીવડી છે, તથા પોતાનું પાણી દેખાડી રહી છે, અને દુનિયાને કુશર તથા શીરકીથી આજ તલવારોએ પાક અને સાફ કરી છે.

નવજવાન—પરંતુ હજી હિંદુસ્તાન બાકી છે.

યહ્યા—તેને ખુદાએ અમારા સુલતાન તથા આપની જાતપર સુલતવી રાખ્યું હતું, હવે તે વખત આવી પહોંચ્યો છે, કે આપની બહાદુરી અને હિંમત આ દેશમાં પણ ફત્તેહમંદીની સાથે દિન ઇસ્લામનો ઝુટો ઉડાવે.

નવજવાન—મોહમ્મદ ખીન કાસીમના બાદ આજ સુધી તો કોઈની આ બાબુ આવવાની હિંમત ચાલી નથી.

યહ્યા—હજુર અહીંના રાજાઓ અને રજપુત સિપાઈઓ ઘણા બહાદુર છે, તેઓનું જંદર તોડવા માટે સુલતાન જેવા બાદશાહ ઇસ્લામી બાદશાહ હોવા જોઈતા હતા.

નવજવાન—હોયું જોઈએ, પરંતુ સુલતાનનો તો ઘરાદો છે કે, આ રાજાને તેની લુચ્ચાઈ અને નાકરમાનીની સજા આપી ગીઝની પાછા જવું.

ચલ્યા—સુલતાનને ક્ષેત્રોનો ઘણો શોખ છે, આ દેશને તેઓ ક્ષેત્ર જરૂર કરશે. હમણાં નહિ તો પછી.

નવજવાન—હા, એ જરાખર છે, પણ હું તો પાછા જવાની વિરુદ્ધ છું, અક્ષાહના કલામમાં અમેને કેનો ડર હોય શકે! ચલ્યા! એનો મુકાબલો થોડા કરી શકે છે?

ચલ્યા—બ્યાંજખી છે, કેટલીકવાર અનુભવમાં આવ્યું, કે તુકે અને અધધાનોએ રજપૂતો માટે નામી જવું તંગ કરી દીધું, પરંતુ હજુર ખરું તો એ છે કે, હજી સુધી સરહદપર જ લડાઈઓ થયેલી છે, જ્યારે ક્ષેત્રોનાં મોજાં રૂપી સુલતાનની ફાજ સિંધુ નદીથી આગળ વધશે. તે વખતે રજપૂતોથી લડાઈઓ થશે, અને જગ્યાશે કે રજપૂતોના દિલ કેટલાં મજબૂત છે.

નવજવાન—શું તને આપણા સિપાઈઓના અનુભવ નથી મળ્યો? રજપૂત હજાર ગણા શરવીર અને બહાદુર હોય, પરંતુ આ લોકોની સામે કંઈ હિસાબજ નથી, હા, હું કબૂલ કરું છું કે, તેઓ પૂરા સિપાઈ હોય છે, પરંતુ આ તુર્કિ જવાનોની સામે એક દહાડાથી વધુ હિલા રહી શકતા નથી, હવે તો ચાલીએ છીએ, જલદી કરવી જોઈએ. ચાલો! ચાલો!

આટલું કહેતાં નવજવાન પોતાનાં ઘોડા આગળ ચલાવે છે, તેની સાથેના સઘળા સિપાઈ સ્વારો ઘોડાની લગામ ઢીલી મૂકે છે, અને ક્ષેત્રમંદ ઘોડાઓ હવાથી વાતો કરવા લાગે છે, નવજવાનના હાથમાં જે વાવટો છે તે પવનમાં હેરાતો હેરાતો એકાએક થોભી જાય છે, તેનું કારણ એ હતું કે, તેણે પોતાના ઘોડાને ચાલતાં ચાલતાં તુરત રાંછી લીધા હતા, નવજવાન થોડીવાર સૂંચી મનમાં વિચાર કરી પોતાના

સ્વારો તરફ ફરીને કહે છે. બહાદુરો! શરવીરતા અને અજમાએશનો વખત આવી ગયો. હિંદુ સામે દેખાય છે. જુઓ હવે પરંતુ આ લોકોથી લડવું શું? નાસી જતાઓને મારી લેવા કંઈ મુશ્કેલ કામ છે?

જે વખતે નવજવાને આ બોલવાનું શરૂ કર્યું હતું તે વખતે ફેટલાદે હિંદુ સ્વારો નજરે પડતા હતા, જે હવે સાફ સાફ દેખાય છે, તેઓની સંખ્યા પણ થોડી નથી, એમ જણાય છે; જેટલી વારમાં નવજવાને બોલવું પૂરું કર્યું, તેટલીજ વારમાં તેઓ તેમની લગોલગ આવી પહોંચ્યા, તલવારો આનથી કાઢી લીધી, અને એટલા જોરશોરની સાથે આગળ વધ્યા, કે જાણે જીવ આપવા માટેજ વધ્યા હતા. મુસલમાનોના હુમલાની વાત નહિ જ્ઞેતાં તેઓએ પોતાની મેળે એવી બહાદુરીથી હુમલો કર્યો કે તેઓ તલવારો ફેરવતા ચાલતા હતા, અને બાદે તેઓનાં વખાણનાં ગીતો ગાવામાં પોતાની હોંશિયારીનું તેજ લેવા શબ્દોમાં બતાવી રહ્યા હતા, આ તરફથી નવજવાનના સિપાઇઓ પણ આગળ વધ્યા, અને બન્ને તરફનો દરેક સિપાઇ એકેક મોતનો ફિરસ્તો બની ગયો, જે કે રજપૂત સંખ્યામાં પાંચસોથી વધુ નહોતા, પરંતુ તેઓ એવી શરવીરતાથી લડ્યા, કે દહાડો વીતી જવા આવ્યો તે વખતે મુસલમાન સિપાઇઓ વધુ તેજથી લોહી રેડવા લાગ્યા, અને સૂર્ય આથમતાં પહેલાંજ હરિક્ષિને વિખેરી નાંખ્યા, એકાએક હિંદુઓના બસો સ્વારો કે જે કંઈક જરૂરિયાતને લીધે આ તરફ નિકળી આવ્યા હતા, તેઓ પોતાનાં ધર્મબંધુઓની મદદ કરવા તૈયાર થયા, અને તુરંતજ હુમલો કર્યો, મુસલમાનોના દિલમાં એક જાતનો ડર પેદા થયો, પરંતુ નવજવાને એવા જોશના શબ્દો કહ્યા અને એવી ખૂબીથી રજપૂતોની બહાદુરીના મુકાબલામાં શરવીરતાના જવાબો આપ્યા, કે આ તરફ રાત પડી, અને હિંદુઓના પગ કિપડી ગયા.

હવે શું હતું, તુર્કિ સિપાહીઓ એકએક ટૂટી પડ્યા અને દિલ હારી જનારા દુસ્મનોને કાપવા લાગ્યા, કેટલાક તો નાસી ગયા કે, જેઓને પકડવા નવજવાને પણ તેમની પૂઠ પકડી મારતે ઘોડે નિકળી ગયો, બાકીના કેટલાક કપાઈ મૂચ્યા, અને ઘણાઓ કેદ પકડાયા, લડાઈની મડખટ શાંત થતાં જેવામાં આવ્યું કે, આખું મેદાન બહાદુરોના લોહીથી રંગાએલું હતું. પોતાના કોમી જોશપર જીવ દેનારાઓ શાંતિથી લોહીમાં તરખોળ મેદાનમાં સુતેલા અને મોતના સ્વપ્નની મગ્ન આખી રહ્યા હતા, તે ગરીબ રાજ પણ અત્યારે મુસલમાનોનો કેદી બન્યો હતો, કે જેની પૂઠે મુસલમાનો આવ્યા હતા તેની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવામાં આવી હતી, અને તે દુસ્મનોના પંજમાં સપડાયો હતો, મુસલમાનોનો ખીજો સરદાર યહયા તેને પોતાના તંત્રમાં લઈ ગયો, અને તે નવજવાન કે જેના ના જતા હિંદુઓની પૂઠે પડ્યો હતો, તેની વાટ જોવા લાગ્યો, કે તે આવે તો આ રાજને તેની વર્તણૂંકની સગળ આપવામાં આવે. રાત જેમ વિતતી જાય છે, તેમ તેમ તેને એક જાતની દિકર પેદા થાય છે, તેનામાં સમુરીની શક્તિ ન રહેતાં ગભરાઈને રાજને પૂછવા લાગ્યો.

• યહયા—જેવટ તમેને તમારી હુલ્લડાઈભરી વર્તણૂંકની સગળ મળી, શું તમે જાણતા નહોતા કે અમારા સિપાહીઓની શરવીરતા એવી નથી, કે તમે તેમનો મુકાબલો કરી શકો, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમની તલવારોથી પોતાના જીવ પણ બચાવી શકે! જો અમારા સુલ્તાનને તમે પોતાના બાદશાહ તરીકે સ્વિકારતા નહોતા, અને દિલ્લીના રાંઝની ફરમાનરદારી કરતા હતા. મેં સાંભળ્યું છે કે તમે તેના મુકાબલામાં પણ હુલ્લડાઈનો વાવટો ઉચો કર્યો હતો અને આ તે નિમકહરામીનો બદલો છે, હજુ સૂંઝી તો ગીજનીના મુલ્કતાનના મુકાબલામાં કેમ બા-

દશાહીનો દાવો નથી કરી શકતો, એક દહાડો આવશે કે ત્યારે દિલ્હીનો રાજા પણ આવીજ રીતે સુલતાનના તપ્ત સામે બંદીવાન સ્થિતિમાં ઉભો હશે.

રાજા—આ વખત ધમકીઓ આપ્યાનો નથી, પરમેશ્વરની એવી ઇચ્છા હતી, મને તકદીરની સામે કોઈ જાતની શીકાયત નથી, મારા દિલમાં શાંતિ છે, ભલે સુલતાન મહંમદ હોય, કે ભલે ખીજો કોઈ બાદશાહ હોય, મારી નજરમાં તેની કોઈ હસ્તીજ નથી, હા, એટલો અકસોસ છે કે, જો દિલ્હીના રાજા સાથે મળીને રહેત, તો ધણું સારૂ થાત. કેમકે આ રીતથી તમે મુસલમાનોની એટલી હિમ્મત ન ચાલત કે આવીને અમારી ભૂમિ અપવિત્ર કરત.

યહ્યા—અસલમાં એમ છે, કે તમારી આ વિકારવા યોગ્ય મૂર્તિપૂજનએજ તમેને ખરાબ કર્યા. સુલતાન ધણાજ દિનદાર અને ખુદા તરફ બાદશાહ છે, જો તમે લોકો મૂર્તિ પૂજનારા ન હોત તો, તમારી સર જમીનને આવી રીતે શિકારનું મેદાન ન બનાવતે, જુઓ, થોડાજ વખતમાં હિંદુસ્તાનના બધા વાવટાઓ નીચાં માથાં કરશે, અને અમારી તલવારો જો તમે આવી રીત નહિ માનો તો જગ્ગરહસ્તીથી “અણાહો અકબર”ના અવાજો જોરથી પાકરાવશે.

હવે રાત ધણી વિતી ગઈ હતી, અને યહ્યાના મનમાં કંઈકે એવેની પેદા થઈ હતી, જે ધડીએ ધડીએ વધતી જતી હતી, કેમકે નવજુવાન સરદાર હજુ પાછો કર્યો નહોતો, તેણે પોતાની ફાજમાંના માહિતગાર સરદારોને એકઠા કર્યા હતા, અને પૂછપરછ કરતાં જણાયું, કે જાહેરીમાં તો સધળા મુસલમાન સિપાહીઓ આવી ગયા હતા, અને ફક્ત ફાજનો સરદાર નવજુવાન “મનસુર” હજુ સૂધી આવ્યો નહોતો,

તેથી પચાસ સિપાઈઓને મોકલવામાં આવ્યા, કે જેઓ ગમે તેવી રીતે તેને શોધી લાવે, સવારો આ બાજુ રવાના થયા, અને યહ્ય્યા પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આ તો ઘણો જુલમ થયો, અમારી આ લડાઈમાં તો અમે ક્ષતોહમંદ થયા, “બજેરામ” કે જેની પૂઠે અમેને રવાના કરવામાં આવ્યા હતા, તેને પણ પકડી લેવામાં આવ્યો રજપૂતો અમારી તકવારોથી માર્યા ગયા, પરંતુ અમારા લાયક અને શૂરવીર સરદાર મનસુરનો પત્તો નથી, ખુદા બજેરો આં ચાલ્યો ગયો, કંઈપણ કારણ વગર આટલો વખત પાછા નહિ ફરવાનો સખખ હોઈ શકતો નથી. અક્સોસ, અગર તેમનો પત્તો ન મળ્યો તો સુલતાનને ઘણો જ સદમો થશે, મનસુરથી તેમને ઘણી મહેબબત છે, અને પોતાના પુત્ર તરીકે સમજે છે, એ સિવાય મનસુરે પોતાની કિસ્મ ખાનદાની અને કિસ્મ ગુણોને લીધે સુલતાનના દિલમાં જગ્યા કરી લીધી છે, અને સાથેજ સુલતાનને પણ પોતાનો કરી લીધો, તે અમે આમ પાછા જઈશું, તો સુલતાન અમારાથી સખ નારાજ થશે, અને અમે લોકોપર તોહમત મૂકવામાં આવશે, અને સખાઈ ગુન્દરામાં આવશે તો તેમાં શું નવાઈ! વળી સુલતાનની આ કોશિશો ધીમી પડી જશે, કેમકે મનસુર જેવો કિસ્મ ખાનદાનનો અને કિસ્મ વિચારનો શૂરવીર નવજુવાન સરદાર મળવો મુશ્કેલ છે.

ત્યાર બાદ યહ્ય્યા તે કદી રાજ તરફ ફર્યો, કે જે તેની સામે બંદીવાન તરીકે બિલો હતો, તેને કહેવા લાગ્યો, આ રસ્તો જે સામે ગયો છે, અને તમે જે તરફ જતા હતા, તે કઈ તરફ જાય છે. ?

બજેરામ—આ રસ્તો સિંધ દેશ તરફ ગયો છે, મારા વિચાર અણુ એજ હતો, કે જેટલી થઈ શકે તેટલી કોશિશ કરી સિંધ ચાલ્યો.

જાઉં, અને ત્યાંના રાજાઓની મદદ લઈ, પછી તમારા મુકાબલામાં આવું, અને ખેશક, તે લોકો મને મદદ કરતે, કેમકે તેઓને મુસલમાનોના નામથી પણ અમારે ત્યાંના રાજાઓ કરતાં વધુ અહાવત છે, આગળ મુસલમાનોએ આ દેશપર કબજો કરી એવો જુલમ ગુનગ્યો કે ત્યાંના લોકોને મુસલમાનોના નામથી તિરસ્કાર છે, અરબ મુસલમાનોના નામનિશાન મટાડી દેવા માટે તેઓ હંમેશાં તૈયાર રહે છે, કે કોઈ ઈસ્લામી ફોજ તેઓપર હુમલો કરે, તો પૂરજોરથી મુકાબલો કરી શકે, જો હું ત્યાં સુધી પહોંચી જાત, તો તમે લોકોપર એવડી મોટી આક્રમ લાવત, કે જોના મુકાબલો તમે કદિ પણ નહિ કરી શકત.

યહયા—સિંધ દેશ અહિંથી કેટલો દૂર છે ?

બજેરામ—એ તો હું નથી જાણતો, પરંતુ હા, એટલું તો કહી શકું છું, કે ઘણો દૂર છે, એક મહિનાથી ઓછો રસ્તો નથી.

યહયા—રસ્તામાં બીજી વસ્તી પણ છે, કે ત્યાં સુધી રેતીના રણ જ છે ?

બજેરામ—ઠંકઠંકાણે વસ્તી પણ છે, અને કેટલીક જગ્યાએ તો રાજપૂતાનાની સરહદમાં છે, જો કે આ દિવસોમાં મુસલમાનોની બીક હિંદુઓના દિલ પર દસી ગઈ છે, પરંતુ કેટલાક રાજાઓની ફોજ પણ સરહદો ઉપર એકઠી થઈ છે.

આ સાંભળતાં યહયા વધુ ફિકરમાં પડ્યો, હુંકામાં એટલું જ કહેવાનું કે, તેની આ રાત ઘણા અફસોસ અને દિલગીરીમાં વીતી, યહયા અને તુર્કિ સિપાઈઓએ આંખોમાંજ સવાર પાડી, નવ-જુવાન મનસુરનો કોઈ રીતે પણ પત્તો ન મળ્યો, સૂર્ય ઉઘ્યા પછી યહયાએ પોતાની ફોજમાંના સરદારોને બોલાવ્યા, અને બધાની તરફ જોઈને પૂછવા લાગ્યો.

યહ્ય્યા—હવે તમે લોકોની શું સલાહ છે ? સરદાર મનસુરના કંઈ સમાચાર નથી જણાતા, અને હવે તો મારા ધારવા પ્રમાણે જેટલી વાર લાગશે તેટલોજ વધુ અંદેશો છે, કહો તો પાછા ફરીએ, અને કહો તો અહિંજ પડ્યા રહીએ.

એક સરદાર—અમોને ઉમ્મેદ હતી કે, સુલતાનની ખીદમતમાં ધણા આનંદ અને ખુશીની સાથે જઈશું, હવે અહિં રોકાવું ન જોઈએ, દુશ્મનોની ફાજો મોઝાની માફક ચાતરફથી અથડાય છે.

યહ્ય્યા—એશક, અહિં રોકાવું અક્સ વિરુદ્ધ છે, પરંતુ અક્સ સોસ, આપણે સુલતાનને શું મોહું દેખાડીશું ?

અક્સર—નસીબમાં જે કંઈ બદનામી મળવાની હતી, તે તો મળી ચૂકી, હવે આટલી ફાજથી આપણે આપણા સરદાર મનસુરને શોધવા જઈ શકતા નથી, જે આગળ વધવાનો બદાબસ્ત કરવામાં આવે, તો ખુદા જાણે શું શું આફતો સામે આવે, અને કોનો કોનો મુકાબલો કરવો પડે, હવે વ્યાજખી તો એ છે કે, આ બિના સુલતાનને જણાવવામાં આવે, અને ત્યાંથી વધુ ફાજ લઈને તેને શોધવા આગળ વધીએ.

યહ્ય્યા—એશક, એ શિવાય બીજો કોઈ ઉપાય અમારા હાથમાં નથી.

આ તગવીજ નક્કી કર્યા પછી, યહ્ય્યાના હુકમથી ડેરા, તંબુ વિગેરે ઉંટાપર લાદવામાં આવ્યા, રાત્રી બજેરામને પણ એક ઉંટપર બેસાડવામાં આવ્યો, જેને પચાસ ઘોડેચારોએ ખુદલી તલવારોથી ઘેરી લીધો હતો, આ પ્રાંતથી તેઓ કિતર દિશા તરફ રવાના થયા.

બાબ ૨ જો.

પ્રાચીન ઇતિહાસ અને એક ખાનદાન કુટુંબ.

સાથી પહેલાં સને ૪૪ હીજરીમાં ત્રીજા ખલીફા જનાબ અન્નુરેન હજરત ઉસમાન રહીના હુકમથી મોહલખ ખીન અબી સફરાએ સિંધપર સ્વારી કરી હતી. મોહલખ મુલતાન પાસે પહોંચી રોકાઈ ગયો, અને સિંધની ફત્તેહ અધૂરી રહી, જે કે કેટલીક લડાઈઓ થઈ, અને તેમાં મોહલખ ફત્તેહમંદ થયો, પરંતુ આગળ શા માટે ન વધ્યો તે સમજી શકાતું નથી, કદાચ તેનું કારણ એ પણ હોય, કે મુસલમાનો તે વખતમાં રૂમનો મુલક ફત્તેહ કરવામાં પૂરતી રીતે રોકાયેલા હતા, અને તેમની ફોજો એક બાજુ રૂમમાં અને બીજી બાજુ આફ્રિકામાં ફત્તેહના વાયટા ઉડાવતી જતી હતી, એ સિવાય ખુરાસાનનો હાકેમ હાકેમ ખીન ઉમરને તુર્કસ્તાનના પહાડોમાં કંઈકે એવી તો હાર થઈ, કે જેથી મોહલખને સિંધ છોડી તેની મદદ માટે જવું પડ્યું, જ્યાં તેણે ઘણી જલદી ફત્તેહ મેળવી, ટુંકામાં તે વખતમાં ઈસ્લામીઓ સિંધવાસીઓને ફરી પણ લડાઈનું નોતરું આપી ખુરાસાન પાછા ગયા, તે પછી સને ૭૫ હીજરીમાં એક બીજા ઈસ્લામી સરદારે આવી કંઈકે ફત્તેહ મેળવી હતી, કે સને ૮૮ હીજરીમાં મોહમ્મદ ખીન કાસમે આવી હિંદની તમામ સરજમીનને હયમચાવી નાંખી, મોહમ્મદ ખીન કાસમ દુરદુરવી જગ્યાઓને છોડી લઈ, સને ૯૫ હીજરીમાં મુલતાન પહોંચ્યો હતો, હુન્નજ ખીન મુમુદના મરવાના સમાચાર મળ્યા, કે જેની તરફથી મોહમ્મદ ખીન કાસમને સ્વાના કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ મોહમ્મદ ખીન કાસમ તે

પાછી પણ અરાપર ફત્તેહ મેળવતો રહ્યો, એટલે સૂઝી કે ખલીફ વલીફ
ખીન અબ્દુલમલીક મરણ પામ્યો, અને તેનો ભાઈ સુલેમાન ખીન
અબ્દુલ મલીક ખલીફ થયો, તેણે મોહંમદ ખીન કાસીમને પદબ્રષ્ટ કરી
ચઢીફ ખીન અખી કબશાનં સિંધનો હાકેમ સુકરર કર્યો, મોહંમદ ખીન
કાસીમ સિંધની રૈયત સાથે હળીમળી ગયો હતો કે તેના પદબ્રષ્ટ થવા
પર સર્વેને ઘણો ખેદ થયો. ચઢીફ અંદાર દિવસ સિંધના હાકેમ તરીકે
રહેવા પામ્યો, અને ખલીફ સુલેમાને તેની જગ્યાએ સિંધની પહેલાં
ફત્તેહ કરનાર મોહલખના પુત્રને સિંધનો ગવર્નર સુકરર કર્યો.

ત્યાર પછી જો કે મોહંમદ ખીન કાસીમની હકુમત જેવી જગર
ફત્તેહો કોઈને પણ નસીબ ન થઈ, પરંતુ ખની કિરૈયા ખીલા-
ફતના છેવટ સૂઝી સિંધ ઉપર ફરિશ્તામીઓનો કબજો રહ્યો, વળી ઉમર
ખીન અબ્દુલ અઝીઝના વખતમાં સિંધનો જુનો રાજા મુસલમાન થઈ
ગયો, અને સિંધવાસીઓની નીતિ રીતિપર અરબી રીતભાતની મોટી
અસર થઈ, કેટલેક વખતે તો એમ પણ બન્યું કે, અરબોની સત્તા
ખિલકુલ નખળી પડી ગઈ, અને સિંધના કેટલાક પ્રાંતો ફક્ત નામનાજ
નેમના કબજામાં રહ્યા. પણ જ્યાં સૂઝી ખની કિરૈયાની ખીલાફત દુનિ-
યામાં કાયમ રહી, ત્યાં સૂઝી મુસલમાનોને સિંધમાંથી લાંકી કાઢવાની
સિંધવાસીઓની હિમ્મત ધમ્મજ નહિ.

ખની અગ્રમાસની ખીલાફતના વખતમાં અરબોને સિંધ છોડવું
પડ્યું, અને જે અરબી ખાનદાન અહિં આવેલ હતાં તેઓપર જત
જતની 'મુરકેલીઓ આવી પડી, તેથી કેટલાક વહાણોપર સ્વાર થઈ
ઈરાન અને અરબસ્તાન પાછા ગયા, અને કેટલાક સિંધમાંજ રહી ગયા,
કે જેમાંથી ઘણાખરાને ફત્તલ કરવામાં આવ્યા, અને જે ત્રણજ ખાનદાન

એવાં હશે, કે જેઓને એ શહેરોને છોડી પહાડો તથા જંગલોમાં વસવું પસંદ કરવું પડ્યું, આવી મુશીબતના વખતમાં આવી હાલતમાં પડ્યા રહેવું; એ ખરેખર મોટી હિમ્મતનું કામ હતું, કેમકે છેવટ એવો વખત આવી લાગ્યો હતો કે કેટલેક વખતે તો મુસલમાનોને પહાડોમાં પણ સુખે બેસવું નસીબ થતું નહોતું, પરંતુ તે બહાદુર અને લડાયક વંશના યાદગાર પોતાના કુટુંબની નાની ટોળીથી તમામ બ્રહ્માજીને દક્ષ કરતા, અને તમામ મુશીબતોને એટલે સુધી ઝીલતા મળ્યા, કે બ્યારે સમ્પત્તિ-ગીને હિંદુસ્તાનના દક્ષિણ દરવાજાથી માથું બહાર ટાકવું.

હિંદુસ્તાનમાં આવતાં પહોંલાં જે દિવસોમાં મોહમ્મદ ખાન કાસીમ ખસરામાં એક નવજુવાન રહસિની માથેકે છંદગી શુભરતો હતો, અને પોતાની છંદગીથી સ્વતંત્ર રીતે દરેક જનતાની મોજ ઉડાવતો હતો, તે દિવસોમાં જો કે તે પોતે એવા માણસ નહોતો, કે કોઈ તેની દુશ્મનીપર તૈયાર થાય, પરંતુ હુન્નજના ખાન યુસુફના જુલમને લીધે સઘળા રૈયત ફક્ત હુન્નજનેજ નહિ, પણ તેના કુટુંબના એક બાળકને પણ દુશ્મનીની નજરે જોતી હતી, મોહમ્મદ ખાન કાસીમ હુન્નજના કાકાનો દિકરો એટલે ભાઈ થતો હતો, તેથી હુન્નજના જુલમ તથા સીતમને લીધે મોહમ્મદ ખાન કાસીમ પણ દર વખતે પોતાના દુશ્મનોથી બચીને રહેતો હતો, વળી એકવાર એવો બનાવ બન્યો, જેમાં ખુદાને તેની છંદગી મંજુર હતી, નહિ તો તેને મારી નાંખવામાં આવ્યો હોત.

એક દિવસે મોહમ્મદ ખાન કાસીમ ઘોડાપર સવાર થઈ, એક દોસ્તને મળવાને કુદા તરફે રવાના થયો, ખસરાથી થોડે દૂર પહોંચ્યો હશે, કે તેને ઘોડા ઘોડેસ્વારો નજરે પડ્યા, મોહમ્મદ ખાન કાસીમ

જ્યારે તેઓની પાસે પહોંચ્યો, તો તેમાંથી એકે તેની તરફ ધસી રે
કરી પોતાના સાથવાળાઓને કહ્યું, જુઓ આ હુજ્જનજનો ભાઈ, તેને
દાટી દે. આટલું સાંભળતાંજ સઘળાઓએ એકી સાથે તેના પર હુમલો
કર્યો, કેટલોક વખત તો તે તેઓના હુમલાથી બચતો રહ્યો, પણ છેવટે
જખ્મી થઈ ઘોડા પરથી પડી ગયો. એક માણસ ઘોડા પરથી કૂચ્યો,
એટલા માટે કે મોહમ્મદ ખીન કાસીમનું માથું કાપી પોતાનું દિલ ઠંડુ
કરે, એટલામાં ઓચિંતા ઘોડે દૂરથી કોઈએ પોકારીને કહ્યું, જરા સમુર
કરો, મારે આ માણસ પાસેથી જરૂરી વાત જાણવી છે, આ અવાજે
તેનો હાથ રોકી લીધો, તે માણસ પોતાનો ઘોડો દોડાવતો આવ્યો,
અને મોહમ્મદ ખીન કાસીમને બેહોશ બોલે, તે લોકોને પૂછવા લાગ્યો,
તમે કોણ છો? અને શા માટે આ બે ગુનાહ માણસને કતલ કરી
રહ્યા? સઘળા સ્વારો તમારી નજરમાં આ માણસ બે ગુનાહ છે?
તમે કોણ છો, કે આ કોણ છે? આ હુજ્જનજનો ભાઈ છે, અને એવો
કોણ છે, કે જે હુજ્જનજના જુલમ વિષે ન જાણતો હોય?

નવીન શખ્સ—હા, હા, હુજ્જનજના જુલમની હકીકત હું જાણું
છું, પરંતુ આ માણસે તો કંઈ જુલમ નથી કર્યો? આ ગરીબની કંઈ
તકસીર નથી? હુજ્જનજના જુલમનો બદલો તેના કોઈ સ્નેહી પાસેથી
લેવે, એ ગેરઠન્સારીજ નહિ, પણ આયલાપણું છે.

આ જવાબ સાંભળી તે લોકો પોકારી ઉઠ્યા, અને ગુસ્સાથી
લાલચોળા નજરોથી તેની તરફ જોઈ કહેવા લાગ્યા કે, હવે તો અમારા
માથાપરનું આયલાપણું તો હમત એમ જ ઉઠાવી શકીએ છીએ, કે
તમને પણ આ માણસની પાસે સુવાડી દઈએ.

નવીન શખ્સ—તમારાથી તો એવી આશા નથી, કેમકે તમે તો

પોતાની ચાલથી જંગલાવી આપ્યું છે કે દુશ્મનથી ડરે છે, અને ચોરી છુપીથી તેના કોઈ સ્નેહી પાસેથી તેની દુશ્મનીનો ખદલો લે છે.

સઘળા સ્વારો—તો આવો, તમેને તો તમારી હિમ્મતની મજા ચખાડીએ.

આટલું કહી તેઓએ પોતાની તલવારો ખેંચી લીધી, અને તેના પર હુમલો કર્યો, તેણે પણ નેજે હાથમાં લીધે, અને તે સ્વારોનો મુકાબલો કર્યો, તોડાની વાદળાની પેઠે તે લોકો તેને ઘેરી રહ્યા, અને તેના નેજે તેઓની ટાંચીમાં વિજળીની પેઠે ચમકતો રહ્યો, છેવટમાં તેણે દેખાડી આપ્યું, કે તે પોતે ઘણોજ બહાદુર હતો અને તેના હરીફો બિલકુલ બેદાર હતા, પાંચ છ માણસો તેમાંના જખમી થયા, અને બાકીના નાશી ગયા, તે સહવારે મેદાન સાર કરીને પોતાનો નેજે હવામાં હલાવ્યો, અને તે ધાયલ થઈ પડેલા માણસો તરફ ફરી કહ્યું કે, કેમ! હું હોંડતો નહોતો કે તમે બેદાર છો, તે પછી તે ખપ્પસે ઘોડાપરથી ઉતરી મોહમ્મદ ખીન કાસીમને ઉઠાડ્યો, પરંતુ જોયું તો નવજુવાન મોહમ્મદ ખીન કાસીમ બેદાર પડેલો હતો, ઘણી મુશ્કેલીથી ઉઠાવી એક ઝાડની છાયામાં તે તેને લઈ ગયો, અને કોશીશ કરવા લાગ્યો, કે તે જલદી ઈંદશમાં આવે, પૂરા એક કલાક પછી મોહમ્મદ ખીન કાસીમે આંખો ખોલી, અને પોતાના તકીયા પાસે એક અખ્યા માણસને જોઈ કહ્યું, શું હજુ સુધી તમે મારો કેડો નથી મુક્યો?

નવીન શખ્સ—તમે ખેરીકર રહો, હું તમારો દોસ્ત છું, તમારા દુશ્મનોના કેટલાક માણસોને કતલ કરી હું તમેને ઉઠાવી લાવ્યો છું, હવે જણાવો કે તખીઅત કેવી છે? કંઈ આરામ થયો? તાકાત નહોતી તો મારા ટેકાથી ચાલો, કુદા નજીદક છે, ત્યાં કોઈ હકીમ પાસે બલાજ

કરવામાં આવશે, અને ખુદાએ આજુ, તો ઘણી જલદથી જન્મ
કાઠ જશે.

મોહમ્મદ ખીન કાસીમે પહેલાં તો તે શખ્સ સામે અનઅન્યાયી
જેયું, અને ફરી કહેવા લાગ્યો, તમે માણસ નહીં, પણ શરિસ્તા છો,
ખુદા જાણે આવી લાચારીના વખતમાં કોણે તમોને મારી મદદ માટે
પહોંચાડી દીધા? તમે મારો હાથ પકડી મને ઘોડા પર સ્વાર કરાવો
તો હું જઈ શકીશ, પરંતુ ખંભાપર એવો જન્મ લાગ્યો છે, કે જન્મણો
હાથ બિલકુલ કામુ વિનાનો થઈ પડ્યો છે, તેને કોઈ રીતે બાંધી
દેવામાં આવે, તો ઘણું સારું.

આ સાંભળી તે શખ્સે પોતાની પાંચડી ઉતારી અને મોહમ્મદ
ખીન કાસીમનો ખંખા ખુબ કસીને બાંધવા લાગ્યો.

મોહમ્મદ ખીન કાસીમ—આહ, ઘણી તકલીફ છે. અને તે પર
તાણીને બાંધવાથી વધુ તકલીફ થાય છે, પણ આ તકલીફમાં મોહોખ્ખ-
તની બે આવે છે, હવે મને એ પણ જાણવો, કે તમે કોણ છો?

નવીન શખ્સ—તમે મને નથી જાણતા, હવે ચાલો કુદામાં
જઈને નશ્વિંત થઈ એસીશ તે વખતે જાણાવીશ કે હું કોણ છું. આમ
કહી મોહમ્મદ ખીન કાસીમને તે શખ્સે ઘોડાપર બેસાડ્યો, અને પોતા-
ના ઘોડા પર પોતે સવાર થઈ બન્ને ધીમે ધીમે કુદા તરફ રવાના થયા.
કુદા પહોંચી મોહમ્મદ ખીન કાસીમે પોતાના જન્મોનો ઇલાજ કરાવ્યો
અને એ અડવાડીઆમાં સાંભળે થયો, તેટલી મુદતમાં તે શખ્સ
તેના ઇલાજમાં એટલી બધી તો હમદી બતાવી કે મોહમ્મદ ખીન
કાસીમની સમુરી રહી નહી, તેથી એક દલાડો તેની સાથે વાપદો કરી
કહ્યું, હવે મારામાં ધીરજ અને શક્તિ નથી, ખુદાને ખાતર આ બેઠને

ખાલો કે તમે કાણ છો? તમારો આભાર એવો નથી કે જીંદગીમાં કોઈ પણ વખતે જુલો જઈશ.

નવીન શખ્ત—મારો અહેવાલ શું ખ્યાન કરે! હું પણ એક સુસીમતમાં ફસેલો માણસ છું, અને અનસારના વંશમાં છું, અખ્ત-લ્લાહ ખીન અમુ અમ્યુમ અનસારી મારા દાદા હતા અને બે ભાઈઓ છીએ, યુસુફ અને યાકુબ, યુસુફ માઈનામ છે અને યાકુબ મારો ખીજો ભાઈ છે, મોઆવીયાના વખતમાં અમુ અમ્યુમ અનસારી કુસ્તુનનુન્યાની ત્રીવાલો હેડાળ શહીદ થયા, અને તે પછી અમારા કુટુંબ પર તમાલી આવી પડી, કેમકે પછી આ હજરત સલ્મ ના અનસારો સાથે હમ્દદ્દી રાખનાર કોઈ રહ્યો નહતો, તેથી કેટલાક અનસારીઓના કુટુંબો નદીના છોડી દુર દુર જગ્યાએ જઈ વસ્યા, મારા બાપે કુશમાં રહેવું ધારણ કર્યું પરંતુ અહીં પણ એવી તમાલી આવી, કે મારો ભાઈ યાકુબ હસ અગિયાર વસ્ત થયાં પરેશાન થઈ ખુરાસાન ચાલ્યો ગયો અને હજુ તે જીવે છે કે મરણ પામ્યો, તેની પણ મને ખબર નથી, હું અહીં પડી રહ્યો છું અને નથી જાણતો કે તેનું પરીણામ શું આવશે. તારંવાર ગબરાઈને શહેર બહાર નીકળી જઈ છું, અને બે ત્રણ દહાડા બુધી જંગલમાં માંચાં માંચાં ફરું છું, તે દહાડે પણ એવીજ રીતેનીકળી ચાલ્યો હતો, કે અનવાકાળ તમારી મુલાકાત થઈ, રસુલ મકમુલ સલ્મ ની દોઆથી મુદાએ અમારામાં હમદ્દદ્દીના ભાગ પેદા કરી આપ્યો છે, અને એજ કારણથી તમારી એકસી અને મઝલુમ હાલત પર મને દયા આવી.

મહંમદખીન કાસીમ—અફસોસ કરીને! શું તમે એવા જતીલુલ કદર ખાનદાનની યાદગીરી છો? જતાં ખલીફલીફને તમારા તરફ એવી

બેપરવર્ધ છે? તમે રજા આપો, તો હું પોતે તમેને ખલીર વલીદના દરખામાં લઈ જાઉં, અને વાચદો કરું છું કે, ઈન્સાઅલ્લાહ તુરતજ તમેને કોઈ માનવતા ઓધો મળી જશે.

યુસુફ—નહીં, હું આ બની ઉમ્મ્યાના ખાનદાનવાળાઓની સામે મારી કોઈ ઉમ્મેદ નહીં લઈ જાઉં.

મોહમ્મદ ખીન કાસીમ—સાફ, ત્યારે ચાલો, મારા ભાઈ હુન્નજા બસરાના હાકેમથી મેળવી આપું, તે પણ તમારે માટે કંઈને કંઈ ખંદાબસ્ત કરી આપશે.

યુસુફ—માફ કરો, હુન્નજાના જુલમે દુનિયામાં મરાહુર છે, હું આવા જુલમી માણસથી કંઈપણ ખંદાબસ્તનો ઉમેદવાર નહીં થાઉં, જુલમીના હાથથી ઉદારતા કરાવવી. તે જાણે તેની હમદદી કરે છે, જે કે તે કોઈ પ્રકારની હમદદીને લાયક નથી.

મોહમ્મદ ખીન કાસીમ—તો ફરી શું કરવું!

યુસુફ—કંઈ નહીં, મને મારાં નસીબ પર છોડી દો, હવે ખુદાએ તમેને પુરતી તંદુરસ્તી આપી છે, હું પણ હવે વીદાય થાઉં છું.

મોહમ્મદ ખીન કાસીમ—એ તો નહીંજ બન્ને, પોતાના આટલા મોટા દોસ્તને હાથથી ખોઈ દેવો, એ ઈન્સાન્યતથી વિરુદ્ધ છે, તમે કોઈની પાસે ન જાઓ, બસ! તમે મારા સાથે રહો, જે હાલત મારી થશે, તેજ તમારી પણ થશે.

યુસુફ—એ પણ હમીઅતથી વિરુદ્ધ છે કે પોતાનો બેબે ખીજના માથા પર નાખું, હવે તમે મને વીદાય કરી આપો,

મોહમ્મદ ખીન કાસીમ—એમ તો કોઈ રીતે બનવાનું નથી, હવે

તમારો દામન આખી જીંદગી સુધી નહીં છોડું, તમારી તથા તમારા આખા કુટુંબની સંવર્ણી જરૂરીઆતો માટે હું અંધાએલો રહીશ.

યુસુફ—હું કંઈ વધુ કહી શકતો નથી, પણ તેની કંઈ જરૂર નથી એક મુસીબતમાં સપડાએલા રાખસનો બોળે પોતાના માથાપર લેવો એ પણ મસલોહતથી વિરુદ્ધ છે.

મોહમ્મદ બીન કાસીમ—જે કાંઈ થાય તે ખરું, હવે તમે અહીં-જ રહો.

ત્યાર પછી યુસુફ મોહમ્મદ બીન કાસીમની સાથે રહેવા લાગ્યો અને તેણે આવી વફાદારીનો વર્તાવ કર્યો, કે મોહમ્મદ બીન કાસીમ તેનો આશકજ થઈ ગયો, તે એક સખ્ત તખીઅતનો માણસ હતો, અને હુજ્જતના દિવસ સ્વભાવની અસર તેની રીતભાતમાં જણાતી, આ બધા કારણો હોવા છતાં તે યુસુફનું ધણુંજ માન રાખતો, અને કદાચજ કદી કોઈ વાતમાં તેણે યુસુફની વિરુદ્ધતા દર્શાવી હોય,

છવટે મોહમ્મદ બીન કાસીમ સને ૮૧૮ હિજરીમાં સિંધનો હાકિમ મુકરર થયો અને સિંધ આવતાં યુસુફને પણ સાથે લેતો આવ્યો, હિંદુસ્તાનમાં જે કતેહો મોહમ્મદ બીન કાસીમે મેળવી, તેમાં મોટો ભાગ યુસુફની બહાદુરીનો હતો. યુસુફે દરેક મેદાનમાં અને દરેક શહેરપર બહાદુરીના જ્વહર દેખાડ્યા, અને મોહમ્મદ બીન કાસીમને વધુ આભારી બનાવ્યો, યુસુફ પોતાની ઓરત તથા બચ્ચાંને પણ સાથે લેતો આવ્યો હતો, અને હિંદુસ્તાનમાં તેણે મુસાફરની પેઠે નહીં, પણ હંમેશાં રહેનાર માણસ તરીકે રહેવું ધારણ કર્યું હતું. યુસુફ સને ૮૨૬ હિજરીમાં કેટલાંક બાળકો છોડી મરણ પામ્યો, તેને એક બે વરસ વીતવા બાદ સુન્નેમાન બીન અબ્દુલ મલીક દમિસ્કમાં

ખીલાફતની ગાદીએ બેઠો અને ખલીફ થતાંજ તેણે મોહમ્મદ ખાન કાસીમને સીંધની હુકુમત પરથી પદબ્રજ કરી, ચઝીફ ખાન અખી કબીશાને તેની જગ્યા પર મુકરર કર્યો. ચઝીફ સીંધમાં આવતાંજ મોહમ્મદ ખાન કાસીમને કેદ કરી લીધા મોહમ્મદ કાસીમ કેદી સ્થિતિમાં યુસુફને યાદ કરીને કોઈ કોઈ વખત રડયા કરતો હતો, તે પછી સીંધમાં જ્યારે ઇસ્લામાઓનું જોર ઘટી ગયું તે વખતે મુસલમાન કુટુંબો ત્યાં વસતાં હતાં. તેમાં યુસુફ અનસારીનું કુટુંબ પણ હતું તે લોકોએ બેચું કે, હવે સીંધમાં રહેવું એ કોઈ દહાડો કંઈ ને કંઈ આફતમાં ફસવું છે અને નતો એમ બની શકે છે, કે કોઈ રીતે છુપાને નાસી જઈએ, એટલા માટે કે સીંધનું બાઈ ઇસ્લામી વહાણો માટે બંધ થઈ ગયું હતું, અને રજા પણ નહોતી કે કોઈ ઇસ્લામી વહાણ સીંધમાં કીનારા પર લાંગર નાખે, છેવટ યુસુફના પુત્રોએ કિતર દીશા તરફ મુસાફરી કરી, અને સીંધની કિતર હદ પર જ્યાં જંગલમેરનું રણ શરૂ થાય છે, ત્યાં પહાડોની વચમાં એક નાનું ગામ પોતાને વસવા માટે પસંદ કર્યું, આ ગામની હેઠળ અટક નદી વહી રહી હતી અને પુર્વ દીશાએ રણ પોતાને આશરે આવી પડેલાઓને દામનમાં છુપાવી લેવાનો વાયદો કરતું હતું, રાજપુતાનાના રાજાઓની હુકુમત હતી, પણ આ વખતમાં એટલો બંદોબસ્ત નહોતો, કે જેથી આ આશરે આવી પડેલાઓ મુઘી હુકુમતની અસર પહોંચે, જો કે છેવટમાં તેઓને દરેક બાળુ દુશ્મનોની સીકલો નજરે પડતી હતી, પરંતુ તેઓએ પોતાના બચાવમાં કોઈ ઉપાય ઓડ્યો નહીં. અને જો કોઈ ટોળું તેમના મુકાબલામાં આવ્યું, તેને તેઓએ હાંકી કાઢ્યું કેટલીકવાર રાજપુતાના તથા સિંધના રાજાઓ તરફથી સો બસો જવાનોના ટોળાં આવ્યાં, અને પોતેજ આ અનસારી કુટુંબથી હારમાફ પાછાં ગયાં, એક મો વાર એમ પણ બન્યું કે જુલ્લાના

રાજાઓએ કોશીશ કરી, એ ત્રણ હજાર સ્વારોની ફોજ તેમના મુકાબલા માટે મોકલી, કે જેથી મુસલમાનોને હિંદુસ્તાનમાં બિલકુલ નાખુદ કરી નાખે, પરંતુ આવા મોકાપર તે લોકોએ પોતાના ધરો છોડી દઈ, બાલબચ્ચાં સાથે લઈ, કંતો અટક નહીં ઉતરી, જે પહાડો હિંદુસ્તાનને બલુચીસ્તાનથી જુદા પાડે છે, તે પહાડોમાં છુપી રહ્યા, અથવા વધુ દૂર જવાની જરૂર ન પડી, તો રાજપુતાનાના રણમાં નીકળી ગયા.

જે દિવસોમાં મુસલમાનોએ હિંદુસ્તાન પર બીજી વાર ચડાઈ કરી, અને જયપાલે સખ્ત હાર ખાધી, તે દિવસોમાં આખા હિંદુસ્તાનમાં ખ્રિસ્તીઓની દુશ્મનીનો એક તાજો જ્વેશ પેદા થયો હતો, આ કુટુંબને આ છેવટના વખતમાં પોતાનો બચાવ કરવો, એ ઘણું મુશ્કેલ કામ હતું, હવે આ કુટુંબ મોટું બન્યું હતું, સીત્તેર એંસી મરદો તથા તેટલીજ સંખ્યામાં ઓરતો હતી, જેઓ એક હિંમતવાન મરદની પેંક રહેતી હતી, સખ્તગીનના વખતમાં આ કુટુંબનો વડો મોહમ્મદ ખીન સાલેહ નામે હતો, તેની ઉંમર એંસી વર્સની ઉપરની હતી, અને તેથીજ તે આખા કુટુંબમાં બુઝરોગ મનાતો, ખુદાએ તેની ઓલાદમાં પણ ઘણી બરકત આપી હતી, આઠ પુત્રો તથા ત્રણ પૌત્રો હતા, જેઓની હિંમતથી આ કુટુંબને મગરૂરી હતી એમ તો મોહમ્મદ ખીન સાલેહના બધા પુત્રો તે કુટુંબમાં દરેકને પ્રિય હતા, પરંતુ ત્રીજો પુત્ર કાસીમ જેની ઉંમર આસરે ચાલીસ વર્સની હશે, તેને એટલા માટે વધુ પસંદગીની નજરે જોવામાં આવતો, કે પ્રથમ તો તે વીવેક, નીતિ તથા મુરબ્બતમાં એકલો હતો બીજું ખુદાએ તેની ઓલાદને કેળવણી, સીપા-ફગીરી, ખુબમુરતી અને લાયકાત, વીગેરે ઉત્તમ ગુણો આપ્યા હતા, કે જેનો હરીફ મળવો મુશ્કેલ હતો, મોહમ્મદ ખીન સાલેહે જોયું, કે

હિંદુ રાજાઓના દીલમાં ધર્માંધતાનો અમિ સંગઓ છે, અને હવે અમારું કુટુંબ અટક નહીના કિનારા પર આરામથી રહી શકે, એ નહીં બનવા યોગ્ય છે, એક તરફ તો સીંધી ફોળે ઉભરાઈ રહી છે, અને બીજી રાજપુતાનાના રાજાઓએ પોતાના સવારો અમારા રહેઠાણની પાસે ભેગા કર્યા છે, આ બાબતોએ તેને શીકરમાં નાખી દીધો, એક દહાડો પુરો આ શીકરમાં રહ્યો, બીજો દહાડો સવારના પહોરમાંજ કુટુંબનાં સઘળાં માણસોને એકઠા કર્યા અને બધાની તરફ ફરીને કહ્યું.

તમે સર્વે સાહેબો જાણતા હશે, કે આજ સુધી તો જેમ તેમ કરી આપણે અહીં છંદગી ગુજારી પરંતુ હવે વીચાર કરી જોઈએ છીએ, તો મુશ્કેલીજ નજરે પડે છે, અહીંનું આસમાન અહીંના જમીન, આ નદી, આ પહાડો, તથા અહીંના હવાપાણી, જે ચીજો આપણે જોઈએ છીએ, તે આપણી, દુસ્મન જગ્યાય છે, મુસલમાનોની ફતેહો એક દહાડે આપણને દરેક રીતે બેશીકર બનાવી દેશે, પરંતુ આ વખતે શું ઇલાજ છે ! જો આપણે આવી રીતે ગજલતમાં પડ્યા રહેશું તો યાદ રાખજો, કે હિંદુ સ્વારો આપણને ઘણી બે ઇજ્જતીથી કતલ કરી નાખશે, હું ગઈ કાલથી આજ શીકરમાં છું, છેવટ આજે લાચાર થઈ તમેને તકલીફ આપી છે, કે જેથી તમે પાણુ આ બાબત પર વીચાર કરો.

આ સાંભળી ચાર પાંચ નવજુવાન, જેઓ સ્વતંત્ર છંદગી ગુજારતા હતા, તે બોલી ઉઠ્યા, કંઈ પરવા નથી, સઘળી વસ્તુઓ દુસ્મન છે, તો ખુદા મહેરબાન છે, અમે કસમ ખાઈને કહીએ છીએ કે, જો કોઈએ અમારી તરફ વધવાનો વીચાર કર્યો તો આ તીર અને કમાન જે વડે અમે રોજ શીકાર રમીએ છીએ, તે વડે તેઓને પાણુ અમારો

શીકાર બનાવીશું, મોહમ્મદ ખીન સાહેહે કહ્યું તમારી શુરવીરતાનો હું
અનિકાર નથી કરી શકતો, આ સાંભળી એક કિમરે પુગેલાં માણસે કહ્યું,

“એશક! તમારી સલાહ વ્યાજબી છે, મારા ખ્યાલમાં તો આપણે
આ મોકાપર તેજ હીકમત વાપરવી જોઈએ, કે જે વારંવાર કરતા
આવ્યા છીએ, પશ્ચિમ દીશાના પહાડો, અને બહુમીસ્તાનના કાળા
પથરના ખડકો આપણા જુના દોસ્ત છે, અને તેઓએ આપણને કેટલીક
વાર પોતાના દામનમાં છુપાવ્યા છે, ચાલો આપણે સધળા કુટુંબ સાથે
પશ્ચિમ દીશા તરફ રવાના થઈએ, જે રસ્તામાં કોઈએ અટકાવ કર્યો
તો આ નવજુવાનની શુરવીરતા મદદ કરશે અને વગર ખીકે વગર અડ-
ચણે નીકળી ગયા, તો સમજીશું કે આપણો જુદાઓનો અનુભવ કામ
લાગ્યો,” આ સલાહ પર બધાઓએ અમલ કર્યો, આખો દહાડો
તૈયારીઓ થવા લાગી, અને સાંજે તૈયાર થઈ ગયા. બધા લોકો પોતાના
માલ સામાન તથા કુટુંબીઓને લઈ રવાના થયા, આખી રાત ચાલ્યા,
સવાર પડતાં જંગલમાં નમાઝ પઢી, ત્યાંજ પડાવ નાખ્યો, કે સાંજે
પાછા રવાના થઈશું, નવજુવાનો તીર કમાન લઈ ગયા, અને કેટલાક
શીકારો મારી લાવ્યા, જેને બધાએ અમ્લાહના શુકરગુબરી ખાધા ત્યાર
પછી ઝોહોરની નમાઝ પઢવા બાદ મોહમ્મદ ખીન સાહેહનો પુત્ર કાસીમ
ખીન મોહમ્મદ કે જેના રૂપ, ગુણ, લાયકાત, અને કેળવણીની આખા
કુટુંબમાં પ્રખ્યાતી હતી તે પોતાના થોડા દોસ્તો સાથે ઝરી શીકાર કરવા
રવાના થયો, તેને પાછા આવવામાં ઘણી વાર લાગી, અસરની નમા-
ઝનો વખત આખર થવા લાગ્યો, અને મોહમ્મદ ખીન સાહેહે લાચાર
થઈ અસરની નમાઝ પડવા તેઓની વાટ ન જોઈ, જેવડ તેઓ નમાઝ
પડવા લાગ્યા હજુ બે રકાત પઢી હતી, કે આચીંતા ચીસો અને
સોરબકોરના અવાજો તેના કાનોમાં પહોંચ્યા. આ સોરબકોરમાં

યુનુસ ખીન મોહમ્મદ અને તેના સાથીઓના અવાજ હતા, આ દહેશતનાક અવાજો સાંભળી, તેઓનું અણાહની બંદગીમાં પુરું ધ્યાન ન હોતે તો બેશક નીચ્યત તોડી નાખતે, ઇમામે જલ્દી જલ્દી નમાઝ પુરી કરી, અને સલામ ફેરવતાંજ, સધળા ઊઠી ઊભા થયા, દરેકે પોતપોતાની તલવારો હાથમાં લીધી, અને શોરખદોર તરફ દુર્યા, હવે જલ્લાયું કે, યુનુસ ખીન મોહમ્મદ તથા તેના સાથીઓ રજપૂતોના એક ટોળા સાથે મુકાબલો કરી રહ્યા છે, તે ટોળામાં આસરે પચાસ જેટલા રજપૂતો ઘેરેસ્વાર અને હથીઆરબંધ હતા, બાકીના મુસલમાનોએ પણ હુમલો કરી દીધો, અને થોડીવારને માટે તલવારો ઘણી તેજથી ચાલવા લાગી. યુનુસ પહેલાંથીજ ઘણી શુરવીરતાની સાથે મુકાબલો કરી રહ્યો હતો. જ્યારે તેની કુમકે ખીજ મુસલમાનો આવી પહોંચ્યા, ત્યારે તેણે ઘણા જ્નેશથી હુમલો કર્યો અને રજપૂત ટોળાપર એ ચાર વાર એવી તો નેજબાણ ચલાવી કે તેઓ વીખરાઈ ગયા, અને રજપૂતો વીખરાઈ જતાંજ મુસલમાનોએ ચોતરફથી હલ્લો કર્યો અને એ ત્રણ કલાકમાંજ રજપૂત સ્વારોમાંના ઘણા થોડા માણસો ઝવતા હતા, અને બાકીના બધા કતલ થયા હતા.

આ અનસારી કુટુંબના લોકો જે વખતે રજપૂતોનું જંગ તોડી ચુક્યા અને થોડા બાકી રહેલા માણસોને ઘેરેલા હતા, તે વખતે જોયું કે એક નવજુવાન ઘણી શુરવીરતા અને હીમતથી આગળ વધે છે, અને દરેક હુમલામાં પોતાની કાબેસ્થતના જુવહર દેખાડી એક એ રજપૂતોને જંગર કતલ કરી નાખે છે તેની ખીન હરીશ શુરવીરતાએ સર્વેને મોહીત કર્યા, પરંતુ જ્યારે તેઓએ જોયું, કે તે નવજુવાન તેમને કાઠ સ્નેહી કે કુટુંબી નહોતો ત્યારે તેઓને વધુ અજાણખી ઉત્પન્ન થઈ, આ વિચારે મોહમ્મદ ખીન સાહેબના ટોળામાંના દરેક માણસોના

દિલમાં હસેલા હતા, બધાએ લડાઈ તરફથી પોતાના વિચારો ફેરવી લીધા હતા, અને સધળા આ નવજુવાનને આંખો ફાડી ફાડીને જોતા હતા કે આ કોણ શખ્સ છે, તેઓ તો આ અગ્નિએળીમાંજ રહ્યા અને તે નવજુવાને જોટલા રજપૂતો બાકી રહ્યા હતા તે બધાનું કામ નમામ કર્યું.

અનસારી કપીલાના લોકો એવીજ રીતે ટાળું વળી કિલા રહ્યા, અને તે નવજુવાન સધળા રજપૂતોને કતલ કરી, તેઓની લાસેના ટગલા પાસે ખેસી સીસકવા લાગ્યો, કેટલોક વખત એમજ વીસી ગયો, તેઓ આશ્ચર્યની નજરે જોઈ રહ્યા હતા, અને તે માથું ઝુકાવી ખેંદા હતો. જેવટે મોહમ્મદ ખીન સાલેહના પુત્ર કાસીમે પાસે જઈ ઘણા અહમ્મની સાથે વિનંતી કરી, તમે રજ આપો તો હું જઈને પુછું કે તે કોણ છે, અને કેવી રીતે અહીં આવ્યો.

• મોહમ્મદ ખીન સાલેહ—એકાક, પુછું જાંઝાં જરૂર એ કોઈ મુસલમાન નવજુવાન છે. ખુદા જાણે કેવી રીતે આ કુદરસ્તાનમાં આવી ગયો છે, અરબોની જુની રીત આપણા પવિત્ર દીન અને આપણા બાપદાદા અનસારીઓની રીત પ્રમાણે આપણી ધરજ છે કે, આ ગરીબ મુસલમાનને મેહમાન બનાવીએ. એ એવા વખતમાં આપણને નજરે પડ્યો છે કે, તે લડાઈ લડી કોઈ તરફ ચાલ્યો જતો તો આપણુ સર્વેને ચકીન થઈ જતો કે ખુદાએ આપણી મદદ માટે કોઈ ધરિસ્તાને મોકલેલ છે.

યુસુફ ખીન મોહમ્મદ આ સાંભળી તે નવજુવાનની પાસે ગયો, અને જોરથી અવાજ કર્યો. “ અરસામો અલયકુમ ” જવાબમાં નવજુવાને માથું ઊંચકી “ વ અલયકુમ સલામ ” જવાબ આપ્યો,

હાથ લાંબા કરી હાથ મેળવ્યા અને પુછ્યું, “ તમે કોણ છો? અને અહીં કેવી રીતે આવ્યા ! ”

નવજુવાન—હું સુલતાન મહમુદ ગીજનવીની ફાજનો એક સીપાઈ છું, જે કે ખુદાએ દરેક રીતે આ કાફરો પર મને ફતેહ આપી પરંતુ તકદીર ઉલટાં હતાં, જેથી ફતેહ મેળવ્યા બાદ હું આ કાફરોના હાથમાં સપડાયો તેઓ કદાચ મને સીંધ દેશમાં લઈ જતા હતા, પરંતુ ખુદાને મારી લાચારી પર રહેમ આવી, કે જેથી તમોએ મને છોડાવ્યા બ્યારે હીંદુ સિપાઈઓ થોડા રહી ગયા, ત્યારે મને વખત મળ્યો અને મેં એક કતલ થયેલા હીંદુની તલવાર કિપાડી અને બાકી રહેલા-ઓથી લડવા લાગ્યો, મને સાથી વધુ અજાયબી તો એટલા માટે થઈ કે, ખુદાએ તમોને અહીં કેવી રીતે પહોંચાડ્યા !

યુનુસ ખીન મોહમ્મદ—અમે લોકો એક મુદત થયાં આ સરજમીનમાં વસીએ છીએ, ખતી કિમ્બીયાની ખીલાફતના વખતમાં સીંધ પર ખીજવાર ચઢાઈ કરવામાં આવી તે વખતે અમારું કુટુંબ અહીં આવ્યું હતું. ૧૦૦ વરસ પછી બ્યારે મુસલમાનોનું જોર ટુટી ગયું. ત્યારે અમોએ વસ્તી છોડી જંગલમાં વસવું ધારણ કર્યું, અમારી કુટુંબી તાકાતથી સીંધ નદીને કિનારે અમે સ્વતંત્રતાથી રહેતા હતા, આજ કાલ સુલતાન મહમુદ ગીજનવીની ચડાઈએ જે જોશ ઉત્પન્ન કર્યો છે, તેને લીધે અમેને જંગલમાં વસવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. હવે ધરાદો છે કે, હીંદુની સરજમીન છોડી પશ્ચિમ દિશાએ બલુચિસ્તાનના પહાડોમાં કેટલાક દિવસો રહેવું. બ્યારે ખુદાને મંજુર થશે ત્યારે શરી ચાલ્યા આવશું.

આ સાંભળી તે નવજુવાન ક્રિયો, અને યુનુસને વળગી પડ્યો, બધા માણસો નવજુવાનથી મળ્યા, અને પોતાના પડાવમાં લઈ ગયા,

કુટુંબી વડા મોહમ્મદ ખાન સાહેબે નવજુવાનને ખાસ પોતાનો મહેમાન, બનાવ્યો, અને સુલતાન મહમુદ ગીજનવીની હકીકત પુછવા લાગ્યો;— સુલતાનનો શું વિચાર છે શું તેઓ આખા હિંદુસ્તાન પર ચડાઈ કરશે?

નવજુવાન—હા, ઇરાદો તો એજ છે, પણ આ વરસમાં ગીજની પાછા ફરવા સંભવ છે, વળી આ વરસમાં તેઓ આગળ વધવાના ઇરાદાથી આવ્યા નહોતા, પરંતુ બજેરામ, કે જે પશ્ચિમ હિંદનો એક રાજા છે તેણે દીલ્હીના રાજા સામે બળવો કર્યો, અને સુલતાને આ વખતે હિંદુસ્તાનની સફર કરી.

મોહમ્મદ ખાન સાહેબ—પછી બજેરામનું શું પરિણામ આવ્યું?

નવજુવાન—તેજ કે જે સુલતાન ઇચ્છતા હતા, પહેલીજ લડાઈમાં બજેરામ હાર ખાઈ નાસી ગયો, તેની પુઠ પકડવા સુલતાને મને પાંચસો સ્વારો સાથે રવાના કર્યો, એક મેદાનમાં તે મને મળ્યો, અને લડવા તૈયાર થયો, તેના લશ્કર સાથે તેને મેં વીખેરી નાખ્યો, અમારા સ્વારોની તલવારોથી જેઓ અથવા પામ્યા, તેઓએ નાસવા માંડ્યું, અને મેં એકલાએ તેઓની પુઠ પકડી, મારી ફેંજથી હું ઘણું દુર નીકળી ગયો, ઓચીંતા એક ઝાટીમાં મારા ઘોડાએ ઢોલકર ખાધી, અને હું જમીનપર ઘણા જોરથી પછડાયો, તલવાર હાથથી છુટી ગઈ તે વડે શરીર છોલાઈ ગયું, તેમાં પણ વધારો તો એ થયો કે, હજી ઉભો થાઉં, તે પહેલાં ઘોડા હિંદુ સ્વારોએ આવી મને બાંધી લીધો, અને દક્ષિણ દિશા તરફ રવાના થયા, આગળ જતાં તેઓના નાશી ગયેલા સ્વારો પણ આવી મળ્યા, અને તેઓનું આશરે ચાલીસ પચાસ માણસોનું ટોળું બની ગયું, પણ બજેરામ પોતે તેઓમાં નહોતો, ખુદ જાણે ક્યાંક નાસી ગયો, અથવા મારા સ્વારોના હાથમાં કેદ.

પકડાયો, રાજા બજેરામ પોતાના વિચારો પ્રમાણે સીંધમાં પહોંચશે, એવી આશાથી તેઓ મને સીંધ લઈ ચાલ્યા, કે જેથી ત્યાં પહોંચી મને તેની સેવામાં રજુ કરે, પરંતુ હજુ મારી જીંદગી બાકી હતી, તેથી રસ્તામાં તમેએ તથા ખુદાએ મને આ જુલમીઓના હાથથી છોડાવ્યો.

મોહમ્મદ ખીન સાહેબ—એ સર્વે તકદીરની બલીદારી છે, ક્યાં સુલતાન મહમુદ ગીજનવી, ક્યાં તમે, ક્યાં બજેરામ, અને ક્યાં અમે! જરૂર અમારી ખુશનસીબી છે, હવે તમારી મારફત સુલતાનની સેવામાં અમેને સારી નવાજેશ થશે, આ કુદરસ્તાનમાં અમે ખીજું શું સેવા બગવી શકીએ! અમે તમેને લઈને તેમની સેવામાં હાજર થઈશું હા, પણ તમારું સુખારક નામ શું છે ?

નવજુવાન—મને “ મનસુર ” કહે છે હવે તમે દિલમાં કંઈ શિકર ન કરો, તે વખત આવી પહોંચ્યો છે કે, ઇસ્લામી વાવટા હાંદુસ્તાનની હરીયાળી પર ઉડે, અમારા સુલતાનને જે વખતે તમારી હાજતની ખબર મળશે, તે વખતે તે તમારી ઘણી તાજીબ કરશે, અને તમેને તમારી વીતેલીના બદલો સુલતાનના હાથથી મળી જશે.

મોહમ્મદ ખીન સાહેબ—જેવું જોઈએ, સુલતાનના દરબારમાં અમારો પૈસારો ક્યારે થાય છે.

મનસુર—ઘણી જલ્દી, હું તેમની સેવામાં તાજીદે પહોંચવા હવે જઈ છું.

મોહમ્મદ ખીન સાહેબ—‘ ઇન્શાઅલ્લાહ.’

બામ ત્રીજો.

ધરુની ચીંગારી.

“મન અઝાં હુરેન રોઝ અફઝું,
કે યુસુફ હાસ્ત હાનીન્તમ.”
“કે હરેક અઝ પરદહ અસમત,
બર ન આરહ ખુસયખારા.”

પાછલી રાત છે, અને તારાઓ આસમાનની સફર ચુપકાથી કાપી રહ્યા છે, જેઓ કાલે એક સપન લડાઈમાં ફતેહ મેળવી થાકીને ખીંચના પર આવ્યા હતા, તેઓને ફજરની ઠંડી હવામાં ઉંઘની ખુમારીએ દબાવ્યા છે, એક વિશાળ મેદાન છે, જેના પશ્ચિમ ખુલાને ખલુચિસ્તાનના પહાડોએ દબાવેલ છે અથવા તો પાછલી ચાંદની તે ખસ મોટી પહાડીઓને મોટા મોટા તાંબુઓ સાખીત કરી રહી છે, અથવા ના ને થોડા અસલી તાંબુઓ છે, જે મેદાનની વચ્ચેવચ્ચ પાસે પાસે કિલા કરેલા છે, આ તાંબુની ચોતરફ કેટલાક લોકો ખુશી તલવારો હાથોમાં લઈ ફરી ફરી પહેરો દબ રહ્યા છે, બાકીના બધા પર પાછલી રાતના જાદુએ અસર કરી છે, અને બેહોશ, બેહવાસ ચારે તરફ પડ્યા પડ્યા ખરાઈ લઈ રહ્યા છે. ચાંદ આ આસમાનનો ફેરો પસાર કરી ગયો છે, અને પશ્ચિમ દિશા તરફ એટલો તો નમી પડ્યો છે, કે એક નજીકની ટકરી કે જે માથું ઉંચકી વાટ જોઈ રહી હતી, હવે તે તેનું ચોર મુખ ચુમવા ચાહે છે, આ પાછલી રાત્રિના ચાંદનાં ફિરંગો, ટક-

રીના પશ્ચિમ ભાગથી ઉતરી આવ્યા છે, અને રેતીના રણમાંના નાના ઝીણા ચમકતા કણોમાં ચાંદની નાની નાની છપ્પીઓ જોતાં અને જાણે જંગલમાં ઝવેરાનના ગાલીઓ ખીજાવી તંબુઓની નીચે પહોંચ્યાં છે,

આ કિરણો કેટલાક તંબુ વટાવી ગયાં છે. એક વચમાંના વિશાળ તંબુના સહનમાં પહોંચ્યાં છે, અને કોઈ પરી સુરતના ચહેરા પર કંઈક એવી દોશીય તથા જુસ્સાથી પહોંચી રહ્યાં છે કે જેથી જણાય છે કે આ નાજની જવાબમાં છે. અને આ કિરણો આ ગજલતના આલમમાં તેણીના ચહેરાનું તુર લઈ લઈને ચાંદને આપી આવે છે, સહનના ચોતરફ એક કનાત ખેંચેલી છે, ચાંદની રોશની તે કનાતને વટાવીને આવે છે, અને એચ્છા કરે છે, આ પરી જમાલ નાજનીના મહાદોશ જવાબમાં કંઈક એવી અદાઓ નીકળે છે કે ચાંદજ નદી, ખેલકે આસમાનના બધા તારાઓ તેણીના હેરત પમાડે તેવા રૂપને આંખો દાડી શડી જોઈ રહ્યા હોય એમ જણાય છે. ચાંદની જે આ નાજુક બદનની પરદાદારી કરવા આગળ વધી છે, અને તે પેશાની તથા ગાલો પર વીખેરાઈ છે, પરંતુ જુલ્દાની કાળી જાળમાંથી તુરની જે રોશની નીકળે છે, તેણે સુંદરતાનું એક નવું જ આલમ પેદા કરી દીધું છે, જેનાથી ચાંદને તુરના કસબનો પુરતો મોકો મળી રહ્યો છે, કિરણો તો ઘણીવાર થયાં શેષીઓ કરી રહ્યાં હતાં હવે મેદાનની ખુશનુમા હવાએ આવી તે કાળી જુલ્દાને ઉલટ પાલટ કરવા શરૂ કરી, તે ચાદર કે જે તે નાજુક બદનને છુપાવી રહી હતી, હવે હવાની ઠંડી લેહકીએ તેના છેડાને પણ ઉલટાવી નાખ્યો.

છેવટ ચાંદના કિરણોએ અને હવાના સંપાદાઓએ તેણીને જગાવી દીધી, એકાએક આંખ ખુલી ગઈ, આંખ ખુલતાં જ નાપસંદ ધુરવાવાલા

આંદને આમ સામે બેઠી તેણી શરમાઈ, અને ચાદરવડે મહોહું ઢાંકી લીધું, કે ફરી ઉંઘ આવી જાય, આખી રાત ખવાખમાં રહ્યા પછીજ આંખો ખુલી હતી હવે ઉંઘ ક્યાંથી! કેટલીકવાર તો ઉછળી ઉછળી પાસાં બદલતી રહી, છેવટ ગભરાઈને ફરી મહોહું ખોલ્યું, અને પાસે સુતેલા કાંઈની તરફ જોઈ પોકારવા લાગી, “લયલા! લયલા!” પરંતુ કંઈ જવાબ ન મળ્યો, ફરી જોરથી અવાજ કર્યો, અને પોકારીને કહ્યું, “લયલા! હો, હું એકલી ગભરાઈ રહી છું” જે ઓરતો તેણીની પાસેજ સુતેલી હતી, તેમાંની એકે એ ચાર વાર પાસાં બદલી એકવાર જોરથી શ્વાસ ખેંચી કહ્યું, “શું છે?”

નાજની—જરા જાઓ, મારી આંખ ખુલી ગઈ, અને ઘણીવાર થયાં પડી પડી ગભરાઈ રહી છું, કંઈક વાતો કરો, કે જોથી આ એકાંતનો ગભરાટ દૂર થાય.

લયલા—જાનીમાની પડી રહ્યાં, હમણું ઉંઘ આવી જશે.

નાજની—ઘણીવાર થયાં પડી રહી છું, પરંતુ કાંઈ રીતે ઉંઘ નથી આવતી, આ જંગલમાં તો મને ઘણીજ ખીક લાગે છે.

લયલા—કેવો જોર શું વાત છે? ચારે તરફ પુરખો છે, કેટલાંક માણસો પહેરો દ્રવ્ય રહ્યાં છે, તે જનાં હવે ખીક લાગે તો તેનો શું ઇલાજ?

નાજની—મારી પેંડ ઘડી એ ઘડી જાગી હોતે તો તને પણ ખીક લાગતે, રાતની ચુપકીદી અને હવાના સપાટાઓ, અને તેમાં વળી કેટલીકવાર કાંઈ ખાનારા જનવરોના અવાજો આવવા લાગે છે, તું તો સુઈ રહી હતી, તેથી તને શું ખબર, હમણાંજ અહીં નજીકમાં ક્યાંક એક શેર ખુમો પાડી રહ્યો હોતો, અરે! હું કેવી ટરી ગઈ, વળી કાલે જે બહુ મોટી લડાઈ હતી, અને ઘણા હાંફુઓ માર્યા ગયા, તેઓને જ્યાર

થી જોયા છે, ત્યારથી દિલ કાણુમાંથી નીકળી જાય છે, રહી રહીને વિચાર આવે છે, કે હાંદુઓની લાશો જેને મેં પડાવથી થોડાં શસલાપર પડેલી મારી આપોયા વધ હતી, તે હજુ સુધી એમજ પડી હશે.

લયલા—ઉઝરા! હા, તું હજુ નાની છે, તેં આવા વખત થોડા જોયા, છે, તેથીજ ડરે છે, આસરે બાર તેર વરસ થયાં, જ્યારે તું એ વરસની હતી તે દિવસોમાં એક બીજી લડાઈ થઈ હતી, મારી ઉમર તે વખતે છ સાત વરસની હતી, તેથી મને પુરતી હોંશ હતી, તે લડાઈમાં આના કરતા કંઈક વધુ કતલ અને ખુનો થયાં હતાં, એક હાંદુ રાજાએ ત્રણસે ચારસો સિપાઈ મોકલી આપ્યા હતા કે જેથી તેઓ આપણને સઘળાઓને કતલ કરી નાખે, મને યાદ છે કે પહેલાં ઘણી-વાર સુધી તો આપણા તરફના પુરૂષો લડ્યા અને છેવટ જ્યારે ફતેહની કોઈ સુરત નજરે ન પડી તો તમારી દાદી (ખુદાબખ્ષે) એ કુટુંબની સઘળી સ્ત્રીઓને એકઠી કરી, બખ્તર પહેરાવ્યાં અને હથિયાર બંધાવ્યા, પછી લડવા માટે બહાર નીકળી આવી જ્યારે મારી માતા ચાલવાં લાગી ત્યારે હું તેમની કમરથી વિંટાઈ ગઈ અને મેં મને સાથે લઈ જવા હઠ પકડી તેણીએ મારા આંસુ લુછ્યાં, તારો નાનો બઈ ત્રણ ચાર મહિનાનો હતો તેથી માતા જઈ શકી નહિ અને પણું તારી માતાએ લઈ જઈ તારી માતા પાસે બેસાડી દીધ અને મારી નાની બહેન કે જે એક વરસની હતી તેણીને મારી ગોદમાં સુવાડી દીધી અને મને તે રડતી છોડી ચાલી ગઈ, ઉઝરા? નાં મમરાઈ આપણું તો અને કામ છે અને તો તું વધુ ડરતી હોય તો હું કહીને બેસું છું. ડરવાની શું વાત છે, આપણામાંના પુરૂષો પડાવતી ચારે તરફ ચક્ર લગાવી રહ્યા છે, હા, જો, તું સાચું કહેતી હતી, તે શેર ખુમો પાડી રહ્યો છે.”

ઉઝરા—“અરે, હવે તો દૂર ચાલ્યો ગયા, પહેલાં તો અહીં ક્યાંક નજીકમાંજ બોલ્યો હતો. ”

લયલા—“હા, બોલ્યો હશે, તેમાં તાઅબ્દુલ્લીની શું વાત છે, અહીં તો આવી જાતનાં ફાડી ખાનારા જનવરો રહેતાંજ હશે.”

ઉઝરા—“તેનું શું કંઈ, કે, શેરનો સાદ સાંભળી મારું રૂવે રૂવું હિંમત થઈ જાય છે, અને આખા શરીરથી ઝૂંજવા લાગું છું, અરેરે ! જે ફરી સાદ આવ્યો, હવે તો અહીં નજીકજ છે. કમખખતનો કેવો ભયાનક અવાજ ! લયલા ! આ શોરઅકાર શાનો થઈ રહ્યો છે ? જે સાંભળે તો.”

લયલા—(કાન લગાવીને) “હા, કેટલાક માણસોના અવાજો આવી રહ્યા છે, ખુદા જાણે શું થયું હું જાઉં છું, જરા ખબર મેળવી હમણાજ આવું છું, તું ડરતી નહીં.”

લયલા આટલું કહી તાંબુના અંદરના ભાગમાં ગઈ, અને પોતાનો ખુરખો ઓઢીને જવા લાગી. તે જોઈ ઉઝરાએ કહ્યું.

“લયલા તું તો જાય છે, પરંતુ અહીં એકાંતમાં મારો તો હમજ નીકળી જાય છે.

લયલા—“આટલી બધી ખીક ? એ આપણા કુટુંબમાં મોટી શર- માંદગી છે, વળી અહીં તમારી પાસે તો કેટલાક માણસો પણ સુતેલા છે. ગભરાવા જેવી કંઈ આવડત નથી, મને વાર નહીં લાગે; આટલું કહી તે બહાર ચાલી ગઈ. અને ઉઝરા પોતાના મન સાથે વાતો કરવા લાગી.

“હવે લયલા હમણા ચાલી ગઈ, શું કંઈ, મને તો બહુ

ખીક લાગે છે, લયલાની વાત જુદી હતી, અને ખીજ દોષને કહું તો નામ બદનામ થાય, અહીં સ્ત્રીઓ દરવાને મોટો એબ ગણે છે, હા, જોટલી મોટી ઉમરની અને ઘરડી સ્ત્રીઓ છે, તેઓ તો કેટલીક વાર લયલાના મેદાનમાં લડી અનુભવી થઇ ચુકી છે, હું શું કહું, મારાથી તો દિલને કહણુ નથી કરી શકાતું, હવે ખીજ દોષને જગાડું, તો આખા ઘરમાં બદનામ થઇ જઈ, કે “જરાક વાતમાં હરી જાય છે” શું. કંઈ બનતું નથી, અને લયલા ગઈ, તો જઈને જોસીજ રહી, મને તો નવાઇ એટલીજ લાગે છે, કે લયલાથી કેમ જઈ શકાયું, હું હોત તો કનાતથી બહાર નીકળતાં દમ નીકળી જત શું કહું કે મારા દિલમાંથી ખીક નથી નીકળતી. (આટલું તે કહેવા પામી હતી, કે લયલા આવી. તેને તેણે કહ્યું) લયલા ! શું બબર લાવી, કંઈ જણાયું કે શોર બકોર શાનો હતો ?

લયલા—“તે કહીશ, તો તને વળી વધુ ખીક લાગશે, હવે સુઈ રહે, સવારે કહીશ.”

ઉઝરા—“મારી લયલા ! જલદી કહે, હવે શા માટે દરવા લાગીશ, તું તો પાસે બેઠી છો, મને એકાંતમાં જરૂર ખીક લાગે છે.”

લયલા—“તું તો તુંજ. પણ આ વખતે એવો બનાવ બન્યો છે, કે હું પોતે દિલમાં ને દિલમાં ધુજી રહી છું.”

ઉઝરા—“ખુદાને ખાતર જલદી કહે, માણસ વાતને ચાવી ચાવીને કહે, તથી મને તો કંટાળો આવે છે, જે કંઈ કહેવું હોય તે જલદી કહે.”

લયલા—“અરે હમણા તેં જે શેરનો અવાજ સાંભળ્યોજ હતો, તે શેર બિલકુલ નજીક આવી ગયો, અને તે લોકો પર ધસ્યો, જેઓ

મડાવની ચોતરફ પહેરો દઈ રહ્યા હતા, તેમાં સલમીના અગ્ન્યા પણ હતા, તેમની પીઠપર એક થપડ મારી, અને સખ્ત જખ્ખી કર્યા.”

ઉઝરા—“હૈં, હૈં, સલમીના અગ્ન્યા ! (જરા રોડાઈને) હા, લયલા, શરી શું થયું ? ”

લયલા—“બસ, તે પછી આપણી તરફના એક બહાદુર નવજુવાને વધીને હુમલો કર્યો, અને એ ત્રણ તલવારના ઘાથી મારી નાખ્યો.”

ઉઝરા—“મારી નાખ્યો ? મોટું કામ કર્યું, કોણે માર્યો ? ”

લયલા—“તે સાંભળ્યું હશે કે કાલની લડાઈમાં એક મુસલમાન આપણને મળ્યો હતો, જેણે મોટી બહાદુરીથી હીંદુ રજપુતાને કતલ કર્યા હતા, અને તમારા દાદાએ તેને પોતાનો મહેમાન બનાવ્યો હતો,

ઉઝરા—“હા, હા, મેં તો તેને લડતી વખતે આપણા તંબુમાંથી ડાકીયુંકરી જોયો હતો, ખુબસુરત માણસ છે.”

લયલા—“હા, તેણેજ હુમલો કરીને તલવારના ત્રણ ચાર ઘા એવા તો માર્યા, કે શેરને મારી નાખ્યો, સાચું પુછો તો મોટી બહાદુરીનું કામ કર્યું. શેરની શીકલ જોઈને માણસોના હાથ પગ પુલી જાય છે અને આવેલ દોશ જતા રહે છે. બીજો કોઈ હોત, તો દુરથીજ નાશી જાત.”

ઉઝરા—“હકીકતમાં મોટું કામ કર્યું, તે કોણ છે એ કંઈ જણાયું ? અહીં હીંદુસ્તાનમાં ક્યાંથી આવ્યો, સાંભળવામાં આવે છે, કે અહીં તો મુસલમાનોનું કોઈ નામ પણ નથી.”

લયલા—“હા, એટલું જણાવ્યું, કે મુલતાન મહમુદ ગીજનવીની ફાજનો કોઈ સરદાર છે, એક રજપુત રાજાની પુત્રે આવ્યો હતો,

તેના સાથીઓએ તે રાજાને પુરતી હાર ખવડાવી, અને તે ચોતાની શુરવીરતાના જ્ઞેશમાં ધણે દુર સુધી તેની પાછળ લડતો ચાલ્યો આ-
વ્યો, છેવટ કોઈ ઠેકાણે આ રજપુતો, જેઓ કાલે માર્યા ગયા છે,
તેઓએ તેને ઘેરીને પકડી લીધો, અને સીંધ તરફ લઈ જતા હતા,
તો આપણા લોકોએ તે રજપુતોના હાથથી તેનો છુટકારો કરીધો.”

ઉઝરા—“બહેન ખેર, આપણા લોકોએ તો તેના પર મોટો એહ-
શાન કર્યો. આ કામ જેણે કર્યું છે, તે બીજા કોઈથી ન થઈ શકતો.”

લયલા—“હા, તેમાં શું શક છે, પરંતુ ઉઝરા આ એહશાન
નથી, મુસલમાન મુસલમાન સાથે ભરાઈ કરે તેને લોકો એહશાન
નથી, કહેતા, બસ, સમજી. લોકો કે આ નવજુવાનને
તે જીલમી મુર્તિ પુજકાના હાથથી છોડાવે, એ આપણી શરજ હતી,
અને એવીજ રીતે જ્યારે શેરે હુમલો કર્યો, તો તે નવજુવાનની શરજ
હતી કે આપણને સંધ્યાને તે ધજાથી બચાવવા તદ્દખીર કરે, તે બહા-
દુર હતો તેથી તેણે શેરને મારી નાખ્યો, બીજો કોઈ હોત તો સર્વેને
જંગાવી દેતો. કે જેથી બધા મળીને શેરને મારી નાખે.”

લયલાના મુખથી આ હકીકત સાંભળી ઉઝરા થોડીવાર ચુપ રહી
અને બોલી, “હા, લયલા,” આ નવજુવાનનું નામ શું છે ?

લયલા—“મનસુર.”

ઉઝરા—“કંઈ ખબર છે કે તે ક્યા ખાનદાનનો છે ?”

લયલા—“તે વિષે મેં કંઈ સાંભળ્યું નથી, પણ હવે રાત થોડી
રહી છે. બસ હવે સુઈ રહીએ.”

ઉઝરા—“રાત કેવી ! હવે તો સવાર થઈ ગયું. જંગલના

પક્ષીઓ બેસી રહ્યાં છે. અને પહાડી કાગડાઓ બોલવા લાગ્યા છે, ચાંદની રંગત તો જુઓ, તારાની રોશની કેવી શીકી પડી ગઈ.”

લયલા—“પણ હજી સૂંધી કાઠએ અઝાન નથી આપી.”

ઉઝરા—“હવે એકાદ ઘડીમાં અઝાનનો અવાજ પણ આવશે, તેથી તો હું કહું છું કે હવે સુઇને શું કરશું, ચલો પુઝુ કરીએ.”

લયલા—“તું બેસી રહે હું પાણી લઈ આવું છું અહીંજ પુઝુ કરી લેજે.”

ત્યાર બાદ લયલા ત્યાંથી ઉઠીને ચાલી ગઈ, અને બે લોટાઓમાં પાણી લઇને આવી, બન્ને બાળાઓ પુઝુ કરવા લાગી, પુઝુ કરી ઉઝરાએ કહ્યું, અરે ! આ સર્વે તો પડ્યા ઉંઘી રહ્યા છે, હવે તેઓને પણ જગાડો, (અઝાનનો અવાજ સાંભળી) જલ્લશાન, જો આ અઝાનનો અવાજ આવ્યો.

લયલા—“હા, કોઈ નવો અવાજ આવ્યો છે, હું હંમેશાં અઝાન સાંભળતી રહી છું, અને આપણા ખાનદાનમાં એવો કોઈ નથી, કે જેના અવાજ મેં ન સાંભળ્યો હોય, સમજવામાં આવતું નથી કે કોણ અઝાન આપી રહ્યો છે, અને આવો મુરિદો દિલમાં ધર કરી લેનારો અવાજ સાંભળવામાં આવ્યો નથી.”

ઉઝરા—“લયલા તે કોણ છે ? ”

લયલા—(જરા વિચાર કરીને) હા, હા, આ તેજ નવજુવાન મનસુર હશે, તેથીજ હું કહું છું, કે કોઈ નવો અવાજ છે. કેવો મધુરો અવાજ ! દિલ તો ચાહે છે કે, સાંભળ્યાજ કઈ, ખુદા કરેને નમાઝ પણ તેજ પઢાવે, હું તો ત્યાંજ જઈ જમાઅતની સાથે નમાઝ પઢીશ, ઉઝરા તું પણ આવીશને ? ”

ઉઝરા આ સાંભળી છાનીમાની ઉભી રહી, અને ઘણીવાર સુધી દિલમાં ને દિલમાં વિચાર કરી, કંઈક કહેવા માથું ડચક્યુંજ હતું, કે લયલા બોલી “ કેમ વિચાર શું કરે છે? શું આવીશ નહીં ? ”

ઉઝરા—(વિચાર કરતાં) આવીશ પણ—

લયલા—પણ શું ?

ઉઝરા—કંઈ નહીં. (ચોંકીને) હા, તું તો જાણે છે કે મને તંબુની બહાર પગ કાઢતાંજ ડર માણુમ પડે છે ! ”

હવે ચુપકીદી મોકુદ્દ થઈ બહારથી લોકોના અવાજને આવવા લાગ્યા, જેઓ તંબુમાંથી બહાર નીકળી પુણુ કરી રહ્યા હતા, ફજરની સફેદીની અસરે આખી દુનિયાંપર કબજે કરી લીધો. ચાંદના ચહેરાપર જેમ હવાઈઓ ઉડવા લાગી, અને તેમ તારા શરમાઈ શરમાઈ ફજરની આદરમાં મોઢું છુપાવવા લાગ્યા. ઉઝરાના તંબુમાં જે સ્ત્રીઓ સુઈ રહી હતી, તેઓ પણ ઉઠી, પુણુ કરી નમાઝ માટે તૈયાર થઈ ગઈ, જ્યારે ઉઝરાની માતાએ :ઉઠી પોતાની બેટીને તૈયાર પુઝુથી જોઈ, ત્યારે તે ઘણી ખુશી થઈ અને કહેવા લાગી, “ ઉઝરા, તું ક્યારની ઉઠી છો ? ”

ઉઝરા—અમ્માજનન, હું ઘણીવાર થયા જાગી રહી છું, તમે તો સુતાં હતાં, અહીં મોઢા મોઢા તમાશા થયા.

માતા—તમાશા કેવા ?

લયલા—જી, હા, તેના મનમાં તો તમાશોજ હતો, અને તે વખતે તો બીકને લીધે બોટી બોટી કાંપી રહી હતી.

ઉઝરા—હા, તે વખતે તો ડર હતો, પણ હવે તો જ્યારે માદ કઈ છું ત્યારે તો હસવું આવે છે.

માતા—અરે, એ કંઈ માલુમ પડ્યું, કે થયું શું ?

કિરરા—“અમ્માજનન, એક શેર ધુમે પાડી રહ્યો હતો. તેનો અવાજ સાંભળી હું કેટલીવાર ડરી ગઈ, છેવટ તે શેર બિલકુલ નજીક આવી ગયો, ને તે લોકોપર ઝપટ મારી, કે જેઓ. પેહરો દઈ રહ્યા હતા, સલમીના સખ્યાને જખમી કર્યા, પણ મારી નાંખવામાં આવ્યો.

માતા—અરે ! મોટો ગળજ થયો હતો, કિરરા તે શેરને ફરી કાઢે માર્યા (કિરરા ચુપ થઈ જાય છે)

લયલા—હવે નહીં જણાવીશ, ચાચીજનન આ તો ખીકને લીધે મરી જતી હતી. મેં જઈને તપાસ કરી, તો જણાયું કે, નવજુવાને માર્યા. જે ગઈ કાલથી આપણો મહેમાન છે.

કિરરાની માતા—મોટું કામ થયું. શું તે જાગતો હતો ?

લયલા—નહીં, ચાચીજનન, તે તો પહેરો દઈ રહ્યો હતો.

કિરરાની માતા—પહેરો ! તે પહેરો શા વાસ્તે, દઈ રહ્યો હતો, તે તો મહેમાન હતો, કિલટો તેને પહેરો દેવરાત્રો ખુદા જાણે, હમણાના લોકોને શું થઈ ગયું છે, કે જેથી મહેમાનદારીની રીતો પણ ભુલી ગયા, કિરરાના અમ્મા આવે તો તેમને કહું કે શું સાંભત છે, જે લોકો મહેમાનોથી કિલટી ખીદમત લીધા કરે છે વાહ વાહ બહુ સારી પરાણાગત છે.

છેવટે બંધી સ્ત્રીઓ નીકળીને ચાલી, કે નમાઝમાં શરીફ થાય, તે વખતે આ જુની દીની રસમ બાકી હતી, કે સ્ત્રીઓ પણ જમાઅતમાં શરીફ થયા કરતી હતી. તંજુની ચોટા કરવા માટે બે ચાર સ્ત્રીઓ ખેસાડવામાં આવી હતી, લયલા કિરરા તરફ જરી અને

કહેવા લાગી:—“ બહેન ઉઝરા ચાલો, નમાઝ માટે જઈએ. (કાનમાં), ખુદા કરે ને, તે નવજુવાન નમાઝ પઢાવે, કેવો સુંદર અવાજ હતો ?”

ઉઝરા—નહીં, હું તો નહીં આવું, મને રહેવા દે, મારી નમાઝ હું અહીંજ પઢીશ.

લયલા—વાહ ! રોજ જતી હતી, અને આજે શું થયું. નહીં હતો લઈ જઈશ, લે, ખસ, હવે ચાલ.

ઉઝરા—શું આજ માફ દીલ નથી ચાહતું.

લયલા—આ નવી ઝીદ છે, મેં જે કશું તેથીજ દિલ નથી ચાહતું.

ઉઝરા—ફરી જે કાંઈ કહો હું નહીં જાઉં.

લયલા—જા, નહીં સહી.

તંબુમાં જેટલી સ્ત્રીઓ હતી, તે સઘળી જઈ ચુક્યા અને લયલા સૌની પાછળ રવાના થઈ ઉઝરાએ બે ત્રણ સ્ત્રીઓની સાથે પોતાના તંબુમાંજ ફજરની નમાઝ અદા કરી, અને નમાઝથી ફારગત પામી તે એકલી બેઠી પોતાના દિલ સાથે વાતો કરવા લાગી.

“માફ દિલ આજ સુધી કોઈ પણ ખ્યાલને વધુવાર રોકવા આપતું નહોતું. આ શું મામલો છે કે એક ખ્યાલ મારા દિલમાં એટલો તો ઠસી ગયો છે કે ગઈ રાતથી વારંવાર મનાવવા કોશીશ કરું છું, પરંતુ માનતું, જાણે દિલમાં કોતરાઈ ગયો, કોઈનું નામ વારંવાર યાદ આવે છે, કોઈ શીકલ દર વખતે આંખોની સામે ભમે છે, કોની શીકલ ! નહાં હમણાં નામ નહીં લઉં, કોઈ સાંભળી લેશે ! કેટલી મોટી એબની વાત છે ! મારા ખ્યાલો ક્યાંક અમ્માજનનને જણાઈ આવે, તો ગળખળ કરે, મારા જેવી છોકરી અને કોઈની મુરત તથા શીકલને હરધડી

પોતાના ખ્યાલમાં રાખે ! યા અલ્લાહ આ ખ્યાલ હું ભુલી જાઉં, નહીં તો મારા ઉપર એ ઈજ્જતીનું તોહમત આવી પડશે, ખુદાથી આંખોની સામેથી ચાહું છું કે, તેને ભુલા જાઉં કે જેને યાદ કરું છું, આહ ! તેની સુરતતો હટતી નથી, હવે શું કરું ! અઝાનનો અવાજ કાનમાં આવતાંજ બેચેન બની ગઈ. શું નવાઈ ? કે તેં ફરેખ અવાજ ફરીને કાનોમાં પહોંચતે, ત્યાં તો તેની શીકલથી સામ સામે થવાની એજળીક હતી, આહ ! તેમાં શું બાબત છે કે માઈ દિલ કાબુ વગરનું નીકળી પડતું, હતું બસ એજળ નજરમાં મારા સાદા દિલને ફતેહ કરી લીધું, તેના નામથી તે મોટો શતેહમંદ લડવૈયો જળાય છે. શું નામ છે ! મનસુર ! ”

પરી જમાલ ઉઝરાથી આ નામ એટલા જોશથી બોલી પડાયું. નામ લેતાં તો લેવાઈ જવાઈ, પણ તુરતજ ચોટી પડી અને મજરાઈને ચોંતરડ જોવા લાગી, કે કોઈએ જોયું કે સાંભળ્યું ન હોય, પરંતુ શુકે અલ્લાહના કે કોઈ પણ નહોતું.

હવે બધી સ્ત્રીઓ તથા ઉઝરાની માતા પાછી આવી ગઈ, અને અહીંથી ઉપાડી જવાની તૈયારીઓ થવા લાગી, સ્ત્રીઓને વેલોમાં સવાર કરવામાં આવી, તંબુ તથા પડાવ વગેરે ઉખેડી ઉટાપર લાદવામાં આવ્યા, બહાદુર પુરૂષો ઘોડાપર સવાર થયા, અને ખાધા ખોરાકી તથા માલ લાવેલા જનવારો તથા જનાના સ્વારીઓને વચમાં રાખી, તેમની ચોતરફ મોઝ્યો બાંધી. પશ્ચિમ દિશા તરફ રવાના થયા....

બાબ ચોથો ❀

મુલતાનનો દરબાર.

અફઘાનીસ્તાન તથા પંજાબની હદો જે જગ્યા પર મળે છે, તે ખિલકુલ પહાડી જમીન છે, અથવા પહાડીઓથી દરેક બાજુ ઘેરાએલી છે, તે પહાડીઓ મુસાફરોને ધમકી આપતી રહે છે, કે, “ તમે સધળાં અમારા બંધીવાન છો, અને આ દેહથી દોઢ છુટી જઈ શકે, એ અસંભવિત છે, ” ત્યાંના પહાડી લોકોએ સેંકડો બલકે હબરે મનુષ્યોને ચક્રમાં નાખ્યા છે, અને અશાળી અદાળી મારી નાંખ્યા છે, જે મહાન ક્તેહમંદ લડવૈયા, કે જેઓએ આ પહાડોમાંથી માંચું કાઢ્યું છે, તે સિવાય હિંદુસ્તાનની દોલતમંદ હરીઆલીને તેઓએ પોતાની ઘોડોડ બનાવી દીધી, અને જેટલા લોકો અહીં આવ્યા, તેટલા હેરાન પરેશાન થઈ છંદગીથી ન કંટાળી ગયા હોય, એ પણ અસંભવિત છે.

જે વખતે આપણું ધ્યાન આ જગ્યા પર પહોંચ્યું છે, તે હીક એ પહોરનો વખત છે, સુર્યના તાપે આ આખા પહાડી પ્રદેશને અગ્નિની ભઠ્ઠી જેવો બનાવી દીધો છે, સંદેહ પત્થરાઓ પર સુર્યના તેજ કિરણો પડી રહ્યાં છે, અને તેમાંના ચક્રમકને લીધે તેમાંથી તેજ ભડકા નીકળી રહ્યા છે, ગરમ હવાના સપાટાઓ આવી રહ્યા છે, જેઓ ગરમીમાં વધારો કરે છે, જંગલી પશુ પક્ષીઓ કે જેઓ શિકારીઓની બીક રાખ્યા વગર સ્વતંત્ર રીતે રહે છે, તેઓને સુર્યની ગરમીએ

હેરાન કરી દાઘાં છે, તેઓ આ પહાડી ઝાડોની હેઠળ ઉભા ઉભા હારી રહ્યાં છે, પહાડોની ગુફાઓ તથા ખાઈઓમાં દેકેદેકાણે પશુઓ જુપાઈ બેઠા છે, જે પક્ષીઓથી ઉડી શકાયું તેઓ તો ચડતાં પડતાં એટલે ઉંચે પહોંચી ગયાં, કે જેથી દુનિયાની ગરમીથી બચેલાં છે, બાકીનાં તે ઝાડોની ડાળીઓ પર બેઠેલાં છે, કે જે ઝાડોની હેઠળ પશુઓએ આશરો લીધો છે.

આ પહાડીઓમાં એક જગ્યા પર એક મોટું લક્ષ્મર ઉતરેલું છે, તંબુઓ ખોડેલા છે, અને સીપાઈઓ કે જેઓ બેહદ ગરમીને લીધે છાવણીની ચોતરફ ચક્કર લગાવી પહેરો નથી દઈ શકતા, તેઓ મોત-પોતાના તંબુના દરવાજા પર થાકીને બેઠા છે, કે કોઈ તરફથી દુશ્મનોની કોળે નજરે પડે, તો તાકદિ તલવારો ખેંચી ઉઠી ઉભા થાય. બધા તંબુઓની વચમાં એક મોટો તંબુ છે, જેની આસપાસ આટલી ગંધી ગરમી અને તાપમાં પણ દરા બાર બહાદુર સીપાઈઓ નાગી. તલવારો લઈ આંટા દઈ રહ્યા છે, તેઓની તલવારો પર બે પહોરના સુર્યનાં કિરણો ઝળકે છે, જેની અસરથી એક બાળુ તો ગરમીની મોસમને કિત્તેજન મળે છે, અને બીજી બાળુ એટલો તો દબદબો જાણાય છે, કે જેટલો કોઈ પ્રતેહમંદ શહેનશાહની છાવણી પર હોવો જોઈએ. આ વખતે બે કદાવર અને બહાદુર જીવાનો એક છેટેના તંબુમાંથી નીકળ્યા, અને વાતો કરતા આ આલીશાન મોટા તંબુની તરફ રવાના થયા, જે જરૂર શાકી તંબુ હતો.

પહોલો-હા, તો ફરી કંઈક હીકમત જરૂર કરવી જોઈએ.

બીજો-વળી અજબ કે સુલતાનને ગીજની જવું મોકુશ રાખવું પડે.

પહેલો-હા, સુલતાનને મનસુરની સાથે ઘણી મોહોખત છે, અને

હકીકતમાં તે એવોજ નવજુવાન છે, જે કોઈના દિલમાં બહાદુરીની દહર હશે, તે તેની સુરતનો આશક થઈ જશે,

ખાંજે-એજ સમજવામાં નથી આવતું, કે મનસુર ગાયબ ક્યાં થઈ ગયો ! બંજેરામ પકડાઈ ગયો, જેને અહીં લાવવામાં આવ્યો છે, અને આજે સુલતાનની સામે રજુ કરવામાં આવશે. સઘળા રજપૂતોએ એવી હાર ખાધી, કે બિલકુલ વીખેરાઈ જઈ, બદહવાસ થઈ, કંઈ પણ સાથે લીધા વિના નાશી ગયા. આ રતેહ મળ્યા પછી મનસુરનું કેદ પકડાવું અજાણીથી ખાલી નથી.

પહેલો—લો, હવે સુલતાનનો તંજુ આવી ગયો, ત્યાં ચાલી સુલતાનની સામે આ બાબતમાં વિચાર કરીશું.

શાહી ગાર્ડના લોકોએ ફોજી અદબથી આ બંનેની સલામી લીધી, જેથી જણાયું કે તેઓ કોઈ સાધારણ સિપાઈ નથી, બલકે ઈસ્લામી ફતેહોનો નામવર “ હીરો ” છે. આ બંને ઈસ્લામી સરદારોએ સુલતાનના તંજુમાં દાખલ થતાંજ દરબારી કાયદા પ્રમાણે માથું નમાવ્યું પછી માથું ડેચકી દોઆ દીધી, અને હમેશાંની આરા પ્રમાણે સુલતાનના શાહી તખ્તની સામે જમણી બાજુની ખુરશીઓ પર બેસી ગયા.

શાહી તખ્તમાં જે કે તે જાહેજલાલી નહોતી, કે જેણે પાછલા મોગલવંશીઓને એથપસંદ બનાવી દીધા, તેમ છતાં તે બિલકુલ સાદું પણ નહોતું. અફઘાનીસ્તાન તથા મધ્ય એશીઆના ઉંચા વિચારોની માફક શણગારેલું તખ્ત હતું, જેના પર ઠેકઠેકાણે ચાંદીના પતરાથી ચુલકારી બનાવવામાં આવી હતી. તંજુની અંદર મખમલી ગાલીઓ બીજાવેલો હતો, વળી ખાસ તખ્તની હેઠળ આ ગાલીઓ પર ઘણી

કીમતી અદનની કાલીન હતી, અને તેના પર આ શાહી તખ્ત રાખવામાં આવ્યું હતું. તાંબુ પણ તે જમાનાની કારિગીરીએ ત્યાં ઘણું સુંદર હતો. બાજુની કનાતપર તથા બીજી છતપર એક ઘણુંજ સુંદર વેલ બુટાવાળું ઝાડ બનાવવામાં આવ્યું હતું. કનાતમાં ઠેઠોકાણે સુંદર ફેમોમાં એવી બેમીસાલ તખ્તીઓ લાગેલી હતી, કે જે એવી મનોહર સુંદરતા દેખાડી રહી હતી કે આખરી જમાનાના લોકો આ જાતના લેખોને શોધશે, અને તેઓને તે નહીં મળે. આ ફેમોમાંની કેટલીકમાં તો કુરઆનની આયતો અને હદીસ શરીફનાં જોશીલાં વાક્યો લખેલાં હતાં. ખાસ તખ્તની સામે જે ફેમ હતી, તેમાં ઘણા મોટા હરફોથી લખેલું હતું, “ નસરનમિનલ્લાહે વ ફતહન કરીય ” જમણી બાજુ આ તખ્તી લગાડેલી હતી, “ અલ જન્નત તહત અલાલ અલસયુફ ” તથા ડાબી બાજુએ “ વ જોહદા શી સર્ખાલીલ્લાહ ” લખેલું હતું. આ રકમની બીજી થોડી ફેમો સિવાય બાકીની ફેમોમાં તે અશઆરો લગાડેલા હતા, કે જેની મારફતે ખાસ મુલતાનના દરબારના મોટા મોટા કવીઓએ મુલતાનની તારીફમાં પોતાની ઉચ્ચ શક્તિના અવેરાત દેખાડ્યાં હતાં. મુલતાનના પોશાકમાં પણ કંઈ એવી ટાપટીપ નહોતી, એક નરમ અને ઉમદા પોસ્તીની કપ્પા હતી, અને તે પર ચામડાની પટ્ટી કસેલી હતી, જેના પર લોહાની ડાળ લાગેલી હતી, અને તે પર સોનેરી કુસો બનેલાં હતાં. હા, માથાપર એક મોટી પાથડી બાંધેલી હતી, તેના પરની કલગીની હેઠળ એક ઘણો કીમતી હીરો લાગેલો હતો, જે આની પહેલાંની ફતેહ વખતે રાજા જ્યપાલના ખજાનામાંથી મળી આવ્યો હતો. મુલતાનના ચહેરાપર હીમત, શુરવીરતા અને જાહોજલાલીની નિશાનીઓ ઝળકી રહી હતી. મોટી આંખો, પહોળું અને વિશાળ કપાળ, સુખ અને સફેદ રંગ, તે સિવાય સાંખી તુરાની

દાઢી, આ સર્વ વસ્તુઓએ શાહી રૂઆબ અને દાગમાં એક જાતની ખોદ પેદા કરી આપ્યો હતો.

તખ્તની સામે બને બાજુ પુરશીઓની બે હારો હતી, જમણી બાજુએ વજીરો તથા ફાજી અફઝરો બપ્તર પહેરી હથોડીઓ બંધ બેસા હતા, ડાબી બાજુએ શાએરો તથા મસ્કનાઓ અને રમુજી પુરખો બિરાજેલા હતા. આ હારમાં તે નામીયા શાએરો હતા, કે જેઓનાં નામો આજે પણ દરેક લાયક અને સુધરેલી સોસાયટીઓમાં ધણા માન સાથે લેવામાં આવે છે. શીરોશી, અસાઅરી, મીનોઅહેર બહા, દહીદી, હકીમ અનશરી, વિગેરે બેસા હતા, અને વારંવાર તક જોઈ પોતાની કાવ્ય શક્તિથી દરબારમાં એક જાતનો જોશ કિયત્ત કરતા હતા. સુલતાને એકાએક શીરોશી તરફ નજર ફેરવી, અને શીરોશી ઉભો થઈ જોશના આવેશમાં આ કાવ્ય બોલ્યો:-

“ જહાંદાર મહમુદ શાહે જુનેગ,

જ આખો ખુરદસ હમી મેશો ગર્ગ.

“ જો કુદક બસ અઝશેર આદર બશીરત.

જ મહવાર મહમુદ ગોયદ નહસત.

સુલતાને પોતાની શાહી ઉદારતાની સાથે શીરોશીના નાજુક ખ્યાલો અને ઉંચા કલામોની દાદ આપી, જેની સાથે સઘળા દરબારીઓ અને ખાસ કરીને શાએરોએ વાલવાહ, અને મરહુમા મરહુમાના પોકાર કર્યા. શીરોશી શાહી અદબ બજાવી બેસી ગયો. અને ત્યાર પછી સુલતાને મીનોઅહેર બહા તરફ નજર કરી જોયું. મીનોઅહેર તુરત ઉઠી ઉભો થયો અને ધણાજ ખુશીના આવેશમાં આ કસીદો બોલવા લાગ્યો.

(કસીદો) મુઝે ચમન બર આમદ;
 વ બદ્દે જામલ ગુદાખત.
 “ મુલ પાશ મુફતન આમદ;
 વ મુલમુલ બ ખોસ્તાં,

“ આં દુરશદ કે નાખુને દરદ તેજ મુવદ;
 હાં રોઝગાર રશતકે ગર્ગી કુનંદ શાખાં,”

“ બર મુકાએકે ચશ્મ ધરિદત કુનંદ મુદાએ
 ફરમાં હલે કુનંદ જ્યાર ખલેકે મહેરમાં.”

“ હાં લમયો લઝરતે શાહ મદમુદ નામવર
 જમ મરતખત પનાહે જલાં કેસરે જમાં.”

“ શહે કે અરઝ લશ્કર મનચુર ગરદ હેદ,
 અઝ કેરવાં સીપાહ બ કશ્ત તાખડી રદાં,”

“ મુલતાન રૂમો રસ ખમીનન દેહદખીરાઝ;
 જયપાલ દેહદ દસ્ત ખગીરદાં ફરદકલાં.”

મુલકે બદ્દાં લીયાકત વ હુકમે બરી નરક;
 બ નવીસ્ત અંદ બરહમ શાહનામ દાસ્તાં,

“ અય આફતાએ મુલક બસેરોઝ માલખાખ;
 દેસાયા મુદાએ બસે સાલહા બમાં,”

“ખાલી મુખાદ મુલશન ખીજરાએ મન્લીસ્ત;
 અખાવાઝે મુલમુલાં મુખનામો મમિદેહખાં.”

આ અશઆરોપર આખા દરબારમાંથી વાહવાહ અને સુખ્દાન-
 અલ્લાહના અવાજો મુલકંદ ચઢી રહ્યા હતા, પણ મુદા જાણે, મુદ મુલ-
 તાને ચાર પાંચજ શએરજ આતુરતાથી સાંભળ્યા હતા, કે કંઈ ચિચા-

રમાં પડી ગયો. આ બાબત તરફ દરબારીઓનું ધ્યાન તે વખતે ગયું કે ન્યારે બધા લોકો ચુપ રહ્યા. બાદશાહને શીકરમાં પડેલો જોઈ, ત્યાં ચુપકીદી પથરાઈ રહી. સુલતાનના ચાંદરાપર તે વખતે ગુસ્સો અંતે શોકનાં ચિન્હો પ્રગટી નીકળ્યાં હતાં, કપાળ પર કરચલીઓ પડી હતી. અને આંખો લાલ હતી. આ ચિન્હોની સાથે એક જાતની ચુપકીદી જાણાતી હતી, જે કંઈક દુઃખ તથા સદમાની ખબર આપી રહી હતી, અને તે ચુપકીદીએ વજીરો તથા ફોજ સરદારોને ચુપ કરી દીધા. સુલતાનના આવા વર્તનને સધળા દરબારીઓપર એવો દબદબો બેસાડી દીધો હતો, કે દોષનામાં એકપણ શબ્દ જીલથી બહાર કાઢવાની શક્તિ નહોતી.

અહમદ બીન હસન મેમનુદી જે વજીરાન અને નાયબ દીવાનના હોદ્દાપર બીરાજતો હતો અને જે બીજા ચડાઈઓ કરતાં કિલડી રીતે આ ચડાઈમાં સુલતાનની સાથેજ આવ્યો હતો, તેણે પોતાની તર્કશક્તિથી અને ઉચ્ચ બુદ્ધિથી કામ લીધું. અને તે મનમાં મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે સુલતાનનો મીઠાજ એકાએક કેમ બગડ્યો? તેણે પોતાના દિલમાંજ કહ્યું આ કસીદામાં એવી કંઈ વાત હતી, કે જેણે સુલતાનના મીઠાજપર આવી અસર કરીધી! તેને ખુદાએ બુદ્ધિબળની સાથે યાદશક્તિ પણ ધણી સારી અને તેજ આપી હતી, જે યાંચેરો મિનાચ્છેર બહુ બોલ્યો હતો તે તેને યાદ રહી ગયા હતા, તે તેણે મનમાં બોલવા માંડી તે પર વિચાર કરવા લાગ્યો કે આમાં કયા શબ્દ એવો હતો કે જે સુલતાનના મીઠાજ વિરુદ્ધ થયો!! અહમદ બીન હસન ચાર શબ્દો બોલ્યો હતો, અને ન્યારે પાંચમો શબ્દો બોલ્યો કે તુરતજ સમજી ગયો કે સુલતાનની ચુપકીદી અને ગમ શા દારણે છે! પાંચમો શબ્દ આ હતો.

“ કહેકે અરઝ લસ્કર મનસુર ગરદહેદ, અઝ દેરયાં સીપાહ
ય કંફદ તાબકી રહાં. ”

અહમદ ખીન હસન દિલમાં કહેવા લાગ્યો, કે બેશક મનસુર
શબ્દેજ આ આદત મચાવી છે. મનસુર સાથે મુલતાનને ઘણી મોહા-
બ્યત હતી, તેના ખાનદાની સદગુણો તથા જાતી ગુણો તરફ મુલતાન
ઘણા માનની નજરે જોતો હતો, હવે કેવી કબચી વાતચીત શરૂ કરવી,
કે જેથી મુલતાન આ ગમને ભુલી જાય ! અહમદ ખીન હસન આ
શીકરમાં હતો, કે મુલતાને દરબારીઓ તરફ નજર ફેરી દેશું, “ શું
ત્યારે મનસુર તરફથી નિરાશ થવું કે ? ”

તે બંને સરદારો કે જેઓ હમણાંજ દરબારમાં આવી સામેલ
થયા હતા તેઓ બંને મુલતાનના લસ્કરના બેશીલા સરદાર હતા,
તેમાંનો એક તો અરબ હતો, જે મુલતાનની અરબી ફોજનો સીપેહ
સાક્ષાર હતો, તેનું નામ અબ્દુલ્લાહ તાઈ હતું. જેની તલવારે તુર્ક-
સ્તાન તથા ખુરાસાન સિવાય હિંદુસ્તાનમાં પણ ઘણું પાણી દેખાડ્યું
હતું. અને બીજો એક તુર્કી બહાદુર હતો, જે શાહી જાનીસારોમાં
મોટા હોદ્દો ધરાવતો હતો. અને લડાઈ ખાતાના વજીરની પદવી પર
હતો, તેનું નામ અલતુનતાશ હતું જે વખતે મુલતાને આ નિરા-
શાબચી વાક્યો ક્યાર્યા, તે વખતે બંને સરદારો કંઈક અરબ કરવા
ચાહતા હતા, પણ અબ્દુલ્લાહ તાઈએ પહેલ કીધી, અને હમો થઈ
પ્રથમ દોઆ કીધી, પછી અરબ કરી, “ હજુર આપ શીકર ન કરો.
મનસુરની શોધમાં અમે તખ્તના વજાદારો અને જાનીસારો ખાવા-
પીવાનું તથા ઉંઘવાનું હરામ કરી દેશું અને જેમ બની શકશે તેમ
બહાદુર નવજુવાન મનસુરને શોધી લઈશું. દોઈ હીંદુ

રાજની એટલી મગલ નથી, કે મનસુરની સાથે ખુરી વર્તણુક ચલાવે, અને ખુદા ન કરેને મનસુરની તરફથી અમે તાબેદારોને કંઈ સહમે પહોંચ્યો, તો અમારા સ્વારો આખા હોદ્દની સર જમીનને હલાવી નાખશે, અને અમારા ઘોડાઓ હોંદુસ્તાનની દરેક નાની તથા મોટી સક્તનતને કચરી નાખશે.

સુલતાન—અબ્દુલ્લાહ ! તમે લોકોની હીમ્મત અને શુરવીરતાથી મને ઉમેદ છે. પરંતુ હું સાચું કહું છું, કે આજ સુધી જ્યારે મેં હોંદુસ્તાનપર હુમલો કરવા માટે તલવાર હાથમાં લીધી છે, અને રીકા-બમાં પણ રાખ્યો છે, તે ફક્ત જેહાદની શુદ્ધ નીચ્ચતથીજ તથા ખુદાના મુખ્યારક દીન ઇસ્લામની સેવા માટેજ, અને તેને લીધેજ ખુદાએ મારી મદદ કીધી, અને કાફરોને જીતીલ અને ખુવાર કર્યા. હું એ પસંદ નથી કરતો, કે મારી શુદ્ધ નીચ્ચતને બગાડું અને ફરી ઇસ્લામની સેવા બગાવવા ઉપરાંત મનસુરનો બદલો લેવાનો મારો સ્વાર્થ થાય.

આ સાંભળી દરબારીઓએ બાદશાહની નેક નીચ્ચતની દાદ આપી, અને સુલતાની તાંબુમાં ખુદાપરસ્તીનો એક જોશ પેદા થયો, અને આ જોશના આલમમાં બહાદુર તુર્ક અલતુનતાશે ઉઠી અરજ કરી, “અમારી વિનંતી છે કે, હજુર પોતાના ઉચ્ચ હીમ્મતી દિલમાં કોઈ પ્રકારની ચિન્તાને જગ્યા ન આપે. અલમ્હોલીલાહ કે સુલતાનની પાક નીચ્ચતે અમારી ફોજના દરેક સિપાઈની નીચ્ચત તો શુદ્ધ અને પાક સાચ કરી દીધી છે, દરેક જાંનીસારની પરાક્ષા અને દરેક જાંબાઝીના મેદાનમાં અલ્લાહ જલ્લ શાનહુનો જલાલ અમારી સામે રહે છે, અને ઇન્શા અલ્લાહ હંમેશાં રહેશે, પરંતુ આ ખાલેસ નીચ્ચતની સાથે અમે અમારા બહાદુર નવજુવાન સરદાર મનસુરને શોધી લઈશું, અને એજ જેહાદની

કોશીશમાં ખુદા અમારા હાથો વડે આ કામ પણ કરાવી દેશે કે અમે મનસુરને શોધીશું અથવા તેવા પાક લોહીનાં દરેક ટીપાની જગાપર હજારો રજપૂતો બંધકે કાફર અને મુર્તીપુજક રાજાઓના લોહીની નદીઓ વહાવી દઈશું. હજુર મારી સલાહમાં તો એજ મુનાસીખ જણાય છે કે, મુલતાની ફોજ આગળ વધે કે જેથી હીંદના કુદરસ્તાન-પર અમારી તલવારોનું દબાણ થાય, અને દુશ્મનોને ખોદ પેદા થાય.

મુલતાન—મારા બહાદુરો ! હવે આ બાબતમાં તમારી શું સલાહ છે ? મારો ઇરાદો હતો, કે આ વેળા ગીઝની પાછો ફરે, અને આવતા વરસમાં ફરી જેહાદની બજાર ગરમ કરે.

અહમદ ખીન હસન—એમાં કંઈ શક નથી, કે હવે આપની ફોજો થાકી ગઈ છે અને આ માંદગીના વખતમાં તેઓને જીહાદની તકલીફમાં નાખવી મુનાસીખ નથી. અસહાઓની વર્તણૂકથી પણ એજ સાબીત થાય છે, કે જેહાદમાં સીપાહીઓને આરામ આપતા, એટલુંજ નહીં, બલકે તેઓના લાગતા વળગતાઓના વિચારોને દરવખતે પોતાની નજરો સામે રાખતા. હું કિમર ૨૦ એ શકત એક જીના વિચારોનો અંદાજ કરી, સઘળા અમીર કિમરોના નામપર કુકમ રવા કર્યા હતા કે સિપાહ પછી તે ગમે તે હોદ્દાપર હોય, તેને હંમેશાં છ મહીના પછી એક એક મહીનાની રજા આપવામાં આવે.

અબ્દુલ્લાતાઇ—પરંતુ હજુરે મનસુરને શોધવા અમારા દરેક સિપાહીના દિલમાં એક જતનો જોશ ક્રિપ્ત કર્યો છે. જો તેઓ થાકેલા છે, તો પોતાની માંદગીને ભુલી ગયા છે. જો જેહાદ માટે રવાનગી બહેર કરવામાં આવશે, તો સઘળા લોકો ધણા જોશ તથા ખુશીની સાથે હાજર થશે.

અલતુનતાશ—હું પોતાના જનીસારો તરફથી એવી ઉમેદ રાખું છું કે, તેઓ જરા ધીરો મળતાંજ લડાઈને માટે તૈયાર થઈ જશે.

સુલતાન—એશક, હું મારા તે વશદાર સીપાઈઓની નીમક હલાલી તથા શુરવીરતાનો આભારી છું, પરંતુ અલતુનતાશ ! જો તેઓ પોતાના જોશ અને શુરવીરતામાં પોતાની માંદગીનો વિચાર ન કરે તો જુઓ તમે સઘળા લોકો સાંભળી લ્યો કે, મનસુર મારી આ ફાજનો એક સીપાઈ હતો તેને કંઈ શ્રેષ્ઠતા નથી, મારી નજરમાં મારા દરેક સીપાઈ એટલોજ દરજ્જો ધરાવે છે, કે જેટલો મનસુરનો છે. મારાથી એતો કદી પણ સહન નહીં થઈ શકે, કે તે એક સખ્સના બદલામાં પોતાના બહાદુર અને વશદાર સીપાઈઓને ગેરબ્યાજથી રીતે અને એપરવાઈથી કપાવી નાખું.

સુલતાને આટલું કહી પોતાની ઝખાન રોકી, સઘળા દરબારીઓ તરફ જોયું, અને સઘળા અશસરોએ અદબથી માથું ઝુકાવી કહ્યું, “ અમે સઘળા તખ્તના જાનીસારો અને શાહી ફરમાનના તાબેદારો છીએ, આપ નામદાર આપની નવાજનાર જાતીથી જે બક્ષેસ તથા કદરવાની અમારી અદના સેવાના બદલામાં ફરમાવો છો, તે તેનો આભાર પુરતી રીતે માની શકવાની શક્તિ અમારી જખાન તથા કુબ્વતમાં નથી. ” આટલું કહી સર્વે પોતપોતાની ખુરશીઓપર બેસી ગયા.

સુલતાન—હા, હા, હું સાચું કહું છું, કે મનસુરનો કંઈક અંશે વધુ ખ્યાલ તો એટલા માટે છે, કે તેના વડવાઓએ હજરત રસુલ મક્રુલ સલ૦ તથા તમામ મોહાજરોને એવા નાજુક વખતમાં આસરો આપ્યો હતો, તથા આ સાચા હાદીની મદદ કરી હતી, કે જ્યારે દુનિયામાં તે મુકદ્દસ ટોળાંનો ખુદા સીવાય આસરો આપનાર

કે મદદગાર કોઈ નહોતો; આપણા પેગમ્બર સલ્લઅમ તેના વડવાઓના મેહમાન રહ્યા હતા, (આ કહેતાં કહેતાં સુલતાનની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યા, અને આપણા દરબારમાં એક દીની રક્ત પેદા થઈ ગઈ,) બસ, મનસુરનો ખ્યાલ છે, તો તે આટલોજ.

અબ્દુલ્લાતાઈ—હજુર ! આ કંઈ મામુલી ખ્યાલ છે ! આહ ! જે પેગમ્બરનો પવિત્ર કલમો ફેલાવવા અમારી ઇચ્છાઓ છે, તેનાજ જાનીસાર અને મહેમાનદારી કરનાર અનસારીના વંશનો બહાદુર નવ-જુવાન ખુદા જાણે કયા જુલમીઓના હાથમાં બંધીવાન છે. અમેો નથીત છીએ.

સુલતાન—અફસોસ ! બજારમે પણ આપણા હાથમાં બંધીવાન થઈ આપઘાત કર્યો, નહીંતો તેની પાસેથી કંઈ હકીકત જણાતે, અને ન પણ જણાતે તો તેની મદદથી મનસુરને જલદી અને સહેલાઈથી મેળવી શકતે, સાફ ત્યારે હવે શું કરવું તે વિશે મારા મગજમાં તો કોઈ વાત નથી આવતી.

અલતુનતાશ—હજુર, એ સીવાય બીજો કંઈ ઉપાય નથી, કે સુલતાનની ફ્રાજો હિંદુસ્તાન તરફ આગળ વધે. જે હજુરના ઇરાદાની થોડી બબર પણ હિંદુ રાજાઓનાં કાનમાં પહોંચશે, તો સઘળા રાજાઓ કંપી ઉઠશે અને જેના કબજામાં મનસુર હશે તે હજુરની સેવામાં મોકલી આપી પોતાની કસુરની માફી માગશે.

સુલતાન—સાફ, જે તમે સઘળાની એજ સલાહ છે. તો એજ ઠીક, ત્યારે હવે આ બાબતનો નિર્ણય થવો જોઈએ કે લશ્કર કઈ તરફ મોકલવું ?

અહમદ બીન હસન—સિંધ પ્રદેશ સીવાય બીજી કંઈ જગ્યાએ.

લશ્કર મોકલીશું ! કેમકે મનસુર તે બાળુ ગયો હતો અને તેજ દેશની હદપર પહોંચી ગુમ થયો છે.

તે પછી સુલતાને બન્ને લશ્કરી સરદારો અલતુનતાશ તથા અબ્દુલ્લાહતાઇ તરફ ફરી કહ્યું;—“ ખેર, હવે હું ગીજની પાછા ફરવાના ઇરાદાને સુલતવી રાખું છું. નમે બન્ને જઈને તમારા સાથીઓને ખબર આપો કે કાલે સવારમાં તેઓને નમાઝને વખતે સીંધ તરફ કૂચ કરવી પડશે અને તૈયારીઓ થઈ જાય કે તેઓની સીપાઈગીરી અને શુરવીરતાની પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

આ સાંભળી બન્ને સરદારોએ પોતાની તલવારો મ્યાનમાંથી બહાર કાઢી અને ઊભા થઈ જ્નેશ તથા ખુશીના આવેશમાં અરજ કરી. “ ખુદા હજુરના હક્યાલને સુલત્ત કરે તથા હુરમતોને હંમેશા જલીલ અને ખુવાર રાખે. અમારી તલવારો હવે જળાવી આપશે કે અમે કેવા વફાદાર અને જાનીસાર છીએ !

આના જવાબમાં સુલતાને શાહી બક્ષેસોની સાથે બહાદુર સરદારોની વફાદારી અને તાબેદારીનો આભાર માન્યો, પછી આ સરદારો શાહી તંખુની બહાર નીકળ્યા; તે બન્નેના જતાંજ દરબાર બરખાસ્ત થયો. બન્ને સરદારોએ બહાર આવી તમામ ફોજ સરદારોને તે હુકમ સંભળાવ્યો અને આખી ઇસ્લામી છાવણીમાં એક જાતનો જ્નેશ તથા આનંદ ફિયન થયો, અને સઘળા તેજ વખતથી રવાનગીની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા.

હવે રાત પડી હતી અને હંમેશના રિવાજથી વિરુદ્ધ આ રાત્રે ઇસ્લામી ફોજમાં તે ચુપકીદી નહોતી, કે જે હમેશાં રહ્યા કરતી હતી; કેમકે લશ્કરીઓ લડાઈ તથા જીહાદની ખુશીમાં આખી રાત જાગતા

રહ્યા હતા; તેઓએ આખી રાત આનંદના આવેશમાં ગુન્નરી, તારાઓ આખી રાત હંમેશાં જાગવાની ઇચ્છા ધરાવે છે તેઓની આંખ પહેલી રાતથી મીંચાવા લાગી, પરંતુ આ શુરવીર માણસો જીહાદની ખુશીમાં આખી રાત જાગતા રહ્યા. જાણે તેઓ આજની આખી રાત ઉંઘને ભુલી ગયા હતા કેટલાકેએ આ જાગૃતિને અલ્લાહની ઇચ્છાક્ષતમાં ગુન્નરી અને સવારના શોહામણા વખતે કે જ્યારે દુઆ કયુલ થાય છે તે વખતે અરબી તથા તુર્કી સીપાઈઓ અલ્લાહના દરબારમાં ઘણી આજેજથી કતેહની દોઆઓ માંગી રહ્યા હતા. હજુ સુખ્હોના સીતારાઓ ઝળકી રહ્યા હતા અને મેદાનની ખુશનુમા હવાના સપ્પટા ચાલી રહ્યા હતા. લશ્કરીઓ તંબુ અને ડેરાઓને ઉંટોપર લાદવા લાગ્યા અને સરદારોએ એક વિશાળ મેદાનમાં લશ્કરને ઘણી ખુબીથી હારખંધ ઢિભા કર્યા. સુલતાન મહમુદ ગીજનવી પાંચ પોતાનાં તંબુમાંથી આવી પહોંચ્યો, તેની સુરત જોતાંજ દરેક બાજુથી દુવાઓના પોકારો ખુલંદ થયા; જ્યારે સુલતાન પોતાની ફોજ આગળ આવી ઢિભો રહ્યો, ત્યારે અબ્દુલ્લાહતાઈની ફોજના એક સરદારે અરબી આવેશમાં ફજરની અન્નન પોકારી. સર્વેએ જમાઅતથી નમાઝ ગુન્નરી, નમાઝથી પરવારી લેતાંજ લડાઈના વાજ વાગવા લાગ્યા અને ફોજ સરદારે કુચનો હુકમ સંભળાવ્યો.

સમ્રાજા હારખંધ ગોડવાઈ ગયા અને તે પછી તેઓ ઉત્તર દિશા તરફ રવાના થયા, જે શાનને શવકતથી તેઓ જઈ રહ્યા હતા, તેથી સાફ જણાઈ આવતું કે, હીંદની ભુમી તેઓની પ્રદતા અને હીમ્મતથી ડરી ડરી પોતાની હરીયાલી અને પોતાના જંગલો પોતાની મેળે તેમને સોંપતી જાય છે. છેવટે આ ફોજ જતાં જતાં મજરોથી અદ્રસ થઈ ગઈ.

બાબ ૫ મો. *

મનસુર અને મોહના.

જે સમયની સ્થિતિનું વર્ણન કરી રહ્યા છીએ, તે દિવસોમાં હીંદની વિશાળ હરીયાલીને જુદી જુદી શક્તિઓ તથા રાજ્યોએ એવી રીતે વહેંચી લીધી હતી કે, આ શક્તિઓ કદિ પણ એક સાથે થઈ શક્તી નહોતી અને જે કદાચ થોડીક શક્તિઓ એક સાથે મળી જતી તો, જે લોકો દાવો કરે છે, કે જે હીંદુસ્તાનના સમગ્ર રાજ્યો એક સંપદાન તો મુસલમાનોને કદિ પણ ફતેહ ન મળત, તેઓના દાવો એક હદ મુઠી માની શકાય છે. જે કે મુસલમાનોનો એટલો જવાબ પુરતો છે કે, ક્યસર અને કીસરા જેઓના વાવટા હેઠળ દુનિયાના મોટા મોટા દેશો મોજુદ હતા તેઓએ પોતાની તે ભેગી થયેલી શક્તિની સાથે શું કરી લીધું ? જે હીંદના રાજ્યો સાથે મળી સંપ કરી પુરતી શુરવીંગતાની સાથે અટકાવ કરત તો મુસલમાનોને આ સહેલાઈથી ફતેહ મંદીનો મોઢો ન મળત. ખેર, ગમે તે હાંચ, આમાં કંઈ શક નથી કે અડી થોડી થોડી જમીનપર એકેક રાજ્ય હતો, જે પોતાના રાજ્યમાં સ્વતંત્રતા અને આપ અખત્યારીની સાથે એક શખ્સી રાજ્યના શહેનશાહનો દરજ્જો ધરાવતો હતો. અજમેરના અરાવલી પર્વતથી લઈને વિંધ્યાચળ પર્વતના છેડા સુધીની થોડી જમીનપર ફેટલાંએ રાજ્યોએ આ થોડી સરખી જમીનને પોતપોતાના હીસ્સામાં વહેંચી લીધી હતી.

અજમેર તથા ડિજ્જન એ જે રાજ્યોના રાજાઓમાં આપસમાં

ઘણા સંપ હતો, આ સંપત્તિ કારણ એક એ હતું કે, ચંબલ નદીના કાઠાપર બન્ને રાજાઓની ઝરહદો મળતી હતી; બીજું ખાસ કારણ એ હતું કે, તેઓ બન્ને નજીકના સગા હતા, કે જે બન્ને રાજાઓના રાજવંશી કુટુંબમાં હતા. આ બન્ને કુટુંબો ઘણા કિંચ કુળના અને પાક સાદ ગણવામાં આવતા હતા. તથા આગલા શરીફ અને બહાદુર આર્ય કોમોતું તે ખાસ લોહી કે જે પેઢી દર પેઢી આ કુટુંબના રાજાઓની રંગોમાં ચાલતું આખું હતું, તે દેશમાં ઘણું કીમતી ગણાતું હતું, અને તેજ કારણને લીધે આ બન્ને કુટુંબોમાં પણ દરેક બાળકના શરીર અને રંગોમાં બહાદુરી અને શુરવીરતા મોજુદ હતા; જેનાથી આશ્વા રાખી શકાતી હતી, કે હીંદુસ્તાન ઇતિહાસીક ફરફારેથી બચી જશે. ખરેખર મુસલમાનોને રોકવામાં તેઓની કોશીશો દીલ્હીના રાજા કરતાં ઓછી નહોતી. ખાસ કરીને જ્યારે અજમેરના રાજાએ પોતાની એક પુત્રી કિન્જનના નવજુવાન જેડે પરણાવી ત્યારે બન્ને રાજાઓના સંપત્તી આ આશા વધુ જોરાવર બની કે કદાચ મુસલમાનોને પગપેસારો કરવાની તક ન મળે.

અજમેરના રાજાના મહેલમાં એક બીજી પુત્રી હતી, જેની સાથે રાજાને હદ કરતાં વધારે મોહોખ્યત હતી. આ પુત્રી પોતાની સુંદરતા અને સ્વરૂપને લીધે એવી હતી કે, તેણીના નાજુક પાતળા હોઠો અને રસીલી શરમાએલી આંખોની ખ્યાતી ઘણે દુર સુધી પહોંચી હતી, તેણીની ઇચ્છા અને આશા રાખવી એતો જુદીજ વાત હતી, પણ ફક્ત એકવાર દશ ન કરવા માટે કેટલાક શાહજાદાઓ જુદા જુદા રાજાઓમાંથી આવતા હતા, અને નિરાશ થઈ પાછા ફરતા હતા. જ્ઞાનપણથીજ તેણીને પવિત્ર સંસ્કૃત ભાષાના પુસ્તકો શીખવવામાં

આવ્યાં. તેની યાદશક્તિ તથા ચંચલતાને લીધે નવ દશ વર-
સમાંજ તેણી એક ઘણા મોટા પંડિતના દરજ્જાપર પહોંચી ગઈ. તે
પછી કુટુંબી રિવાજ પ્રમાણે તેણીએ સીપાઈગીરીની કેળવણી લીધી,
અને આ હેસીયતથી પણ એટલી સંપૂર્ણતાપર પહોંચી ગઈ, કે ઘોડાપર
સ્વાર થઈને એક ઉંચ દરજ્જાના સીહેલસાવારની પેઠે ફરતી અને
ચાલાકીથી લડાઈના હુન્નરો દેખાડતી હતી. તે હાડાઓની આપસની
લડાઈઓ અને રાજાંદી ખુનરેજીઓએ તેણીને એક શુરવીર બહાદુર
સીપાઈ બનાવી દીધી હતી. જ્યારે તેણી ઘોડાપર સ્વાર થઈને કાળી
કાળી જુલફો કાંધપર વીખેરીને નીકળતી હતી ત્યારે શાહી ફોજ બન્ને
બાજુથી સલામી લઈ દોઆઓ આપતી હતી. તે વખતનો દેખાવ
લોકોને બેચેન કરી દેતો હતો, અને આ નવી બેચેનીઓએ દેશમાં
એક તાજ શોરશ પેદા કરી દીધી હતી.

આ પરીચ્છેર બાળાતું નામ “મોહેના” હતું અને તેણીના
પિતાને તેણી એટલી તો જાણી હતી કે, પળવાર પણ તેણીની
જુદાઈ સહન કરતો નહોતો. તેણીના જાતી ગુણો અને તેણીની
સીપાઈગીરીએ તેણીને પિતાની નજરોમાં વધુ લાયક બનાવી હતી.
આ જમાના સુધી હીંદુઓમાં પરદાનો રિવાજ નહોતો તેથી મોહેના
હંમેશાં શાહી તખ્તની જમણી બાજુએ ઘણા દમદમાથી ખીરાજમાન
નજરે પડતી હતી. રાજાએ પોતાની સુંદર બેટીને તેણીના લગ્નનો એક
હદ સુધી અખતવાર સોંપી દીધો હતો અને તેજ કારણે લીધે તેણીને
અઠારમું વર્ષ ચાલતું હતું છતાં હજુ સુધી લગ્ન પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો
નહોતો. કેટલાક શાહજાદાઓ અને રાજાઓ વર્ષોની કોશીશો બાદ
નિરાશ થયા હતા. ખુદ અજમેરના વજીરનો નવજુવાન બહાદુર પુત્ર

“જેરામ કેટલી મુદત થયાં આ નાજનીના દિલને પોતાના કબજામાં લાવવાની તદ્દખીરે કરી રહ્યો હતો, બલકે રાજા પોતે પણ એજ ઇચ્છતો હતો કે જેરામની સાથે લગ્ન થઈ જાય, પરંતુ આ બાબતે રાજાને પણ લાચાર કરી દીધો હતો કે, મોહિનાની પોતાની મંજુરી નહોતી. આ કારણે હોવા છતાં પણ જેરામ હજી હીંમત હાર્યો નહોતો, હજી તે પોતાના તકદીર અજમાવવામાં મશગુલ હતો.

રાજ્યના લાયક વજીરનો પુત્ર જેરામ હાલ એક મશહુર સીપાઈ હતો. લડાઈના મેદાનની વિશાળ તે શીકાર રમવાની જગ્યા કરતાં વધુ સમજતો નહોતો. ઘણી મોટી મોટી લડાઈઓમાં તે નામના મેળવી ચુક્યો હતો. જો તેમાં કંઈ ખામી હતી તો તે ફક્ત એટલીજ કે, તે ગરમ મીઠાજનો હતો. દરેક કામને વગર વિચારે વગર સમજે કરી લેતો. તેની નજર કરતાં મોહિનાની સુરત અને તેણીની સુંદરતાએ દુનિયાની બીજી સુંદરીઓને શીકી પાડી દીધી. જેરામનું વધુ શ્રેષ્ઠતા થવાનું કારણ એ પણ હતું કે, પોતે જાંબાજ સીપાઈ અને બહાદુર લડવૈયો હતો. આ ગુણોને તે પુરતી ફતેહમંદીની સાથે પોતાની માથુકમાં પણ જોતો હતો, સરહદી લડાઈઓમાં મોહિનાએ જેટલી વેળા પોતાની શુરવીરતા બતાવી દુસ્મનોની ફેજોને વીખેરી નાખી હતી તેટલી વેળા તેણીએ જેરામના દિલપર એકાએક નવા ઈસ્કના તીરંમાર્યા હતા.

સુલતાન મહમુદ ગીજનીએ જ્યારે હીંદુસ્તાનનો નાશ કરવાનું શરૂ કર્યું, ત્યારે સઘળા બહાદુર રાજાઓની રંગોમાં કોમી જોશ ઉભરાયો. દરેક નાહના મોટા હીંદુ રાજાઓના દરબારમાં મુસલમાનોના નાશ અને બરબાદીની ચર્ચા થઈ રહી હતી. ખાસ કરીને જયપાલની હાર અને બજેરામની નિષ્ફળતાએ દરેક રાજાઓની આંખો ખોલી નાખી. જેઓ ખોદા હતા, તેઓ તો વાટ જોતા હતા કે મહમુદનું લશ્કર

તેની હઠોપર પહોંચે અને તેઓ માથાં નમાવે. પરંતુ બહાદુર રજપુતોનું
 લોહી જોશમાં આવ્યું, કે જ્યાં સુધી જલદી ગતી શકે ત્યાં સુધી તુટી
 અને તાતારી સીપાઈઓની સામે હારબંધ ઉભા રહે, અને શુરવીરતાની મદદ
 આપે. એજ શોખ અને જોશ અજમેરના બહાદુર દરબારીઓમાં પણ પેદા
 થઈ ગયેલો હતો. ખાસ કરીને અજમેરમાં તે જોશ વધુ હતો. તે
 એટલા માટે કે આની પહેલાંના લડાઈમાં અજમેરના રાજાએ જ્યપાલની
 મદદ માટે કેટલુંક લશ્કર રવાના કર્યું હતું. જેનો નાશ થયો હતો અને
 શાહી દરબારના કેટલાક નામીયા સરદારો માર્યા ગયા હતા. જે દિવસે
 બજેરામની નિષ્ફળતાની ખબર મળી, તે દિવસે અજમેરનો રાજા દર-
 બારમાં બેઠો હતો. અને મોટા મોટા પંડિતો અને નામીયા બહાદુર
 ક્ષત્રીઓ સામે હારબંધ ઉભા હતા. રાજાની કુંદર બેટી મોહિના રાજાના
 તખ્તની બરાબર સામે એક સોનાની ચોકીપર લગાઈના હથીઆરા
 અને પોશાકોમાં સુસજ્જિત થઈ બેઠી હતી. વજરનો પુત્ર જેરામ
 ઉભો હતો અને શાહી દબદબાને લીધે તેની આંખો નીચે ઝુકેલી હતી.
 મગલ નંહોતી કે ક્યારેક પણ ચોરી છુપીથી મોહિનાની પ્યારી સુરત અને
 ગુલાબી ગાલો તરફ નજર કરી શકે, તે મનમાં મનમાં હમ્મરો
 ઠગ્ઠગો અને શોખની સાથે મોહિના સાથે ખ્યાલી વાતો કરી રહ્યો
 હતો, તે પોતાનો ખ્યાલી જોશ અને ખુશીના આવેશમાં એટલો
 બધો તો ઉતરી પડ્યો હતો, કે તે આ ખ્યાલી આલમમાં એવદખ્યા
 પણ કરવા લાગતો હતો. તેનો ખ્યાલ મોહિનાની ટુંકી અને પેચદાર જુલ્ફાની
 પેઠે કદિપણ ખલાસ નહીં થાય. હવે રાજા પોતાના દરબારીઓ
 સાથે શું વાતો કરી રહ્યો છે તે સાંભળો.

રાજા-સાંભળું છું કે મહમુદનો ધરિદો લીંદુસ્તાન બરનાં દેવળો
 અને જોટલા દહેરાં છે, તે સત્રજાને તોડી પાડી નાશ કરવાનો છે.

રાજા હા, તો ફરી રાજા ન્યપાલને ગાદી છોડી દીધી ! અને તેથી દીલગીરી થઈ છે.

વજીર—હજીર ! તેઓ શું કરતે, તેઓએ વાર ઘણીએ કાશી-શયી લશ્કર ભેગું કર્યું, અને તુર્કોના મુકાબલો કર્યો પરંતુ બંનેવાર તેમણે હાર ખાધી. જેવટ જમાનાની રીત પ્રમાણે તેઓએ તમ છોડી દીધું અને પોતાના પુત્ર આનંદપાલને તખ્ત પર બેસાડી દીધો.

રાજા—શું તુર્ક લોકો ઘણા મોટા બહાદુર છે ?

વજીર—હજીર ! અમો સઘળા લોકોના કુસંપને લીધે તુર્કોની હીમ્મત વધી ગઈ, નહીંતર મળલ હતી કે મહમુદ હાંદુસ્તાનની દરોપર આક્રમક બન્યા હતા ! અમારી નાહીમ્મતથી અમારાપર કૈવતાઓનો ગળત્ય હત્યો છે. બસ એજ કારણ છે, અને તેથીજ આ તુર્કોના મુકાબલામાં અમોને હાર મળતી આવે છે.

એક ફાજી સરદાર—આ મોકાપર વધુ ખરાબી મારી સુમજ પ્રમાણે બંનેરામને લીધેજ થઈ. તેનું રાજ્ય હદપર આવેલું હતું. હમેશાં તે દીલ્લીના રાજાનો ફરમાંબરદાર અને તાબે હતો, પરંતુ મહમુદના આવવાની બબર સાંભળી તેણે પોતાના સીરતાજ ન્યપાલને છોડી દીધો છે.

રાજા—(અજ્ઞયબીથી) શું તે મહમુદની સાથે મળી ગયો ?

ફાજી સરદાર—મહારાજ ! પહેલાં તો લોકો એમ સનળ્યા હતા, કે તુર્કો સાથે મળી ગયો છે, પરંતુ આ વખતે મહમુદ તેના હિપર હુમલો કર્યો, તેથી લોકોના વિચારો બદલાઈ ગયા, સઘળા કહે છે, કે તેણે રાજા ન્યપાલનો સાથ છોડી દીધો છે, તો તુર્કોની સાથે મળી ગયો નથી.

રાજા—હરી મહમુદના આ હુમલાનું પરિણામ શું આવ્યું? શું તુર્કોની હાર થઈ?

ફૈઝ સરદાર—(દીલગીર અવાજે) મહારાજ બજેરામની હાર થઈ, અને તે સીંધ તરફ નાશી ગયો.

રાજા—(જ્વેષમાં આવી) નાશી ગયો! તેણે ક્ષત્રી કુળમાં કલંક રૂપી ડાઘ લગાડ્યો?

વજીર—મહારાજ! ક્ષત્રી કુળને કલંક રૂપી ડાઘ તો તેજ દહાડે લગાડ્યો, કે જે દહાડે તેણે રાજા ન્યાપાલની બેવફાઈ કીધી.

રાજા—તુર્કો ક્યાં છે અને તેઓનો શું ઇશિદો છે?

ફૈઝ સરદાર—મહારાજ! સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, મહમુદ બજેરામની પુઠે પોતાની ફૈઝ રવાના કરી છે, તેનું પરિણામ શું આવ્યું તેની કંઈ ખબર નથી, પરંતુ હવે એ સમજી લેવું જોઈએ, કે સીંધ તથા પંજાબની સ્થિતિ ઘણી નબળી છે. ત્યાંના રાજાઓ નબળાં પડી ગયા છે, અને તુર્કોનું જોર શોર છે, લુટફાટની બબર ગરમ છે, ગરીબ રૈયતના જનમાલનું આવી બન્યું છે.

જે વખતે આ વાતચીત ચાલી રહી હતી, તે વખતે રાજા પોતાના મનમાં જ્વેષ ખાઈ રહ્યો હતો, તેની શીકલ જોતાં જણાતું હતું, કે ગુસ્સે તેને કામુ વગરતો કરી લીધો હતો. છેવટ જ્વેષની સાથે સઘળા દરબારીઓ પ્રત્યે કહ્યું, “અફસોસ! આપણી ગફલતોનું આ પરિણામ છે કે આજે આપણા શત્રુ મુસલમાનો આપણા દેશમાં આવ્યા છે, અને અમારી કીસ્મતોને ફેડી નાખે છે. તે રજપૂતોની બહાદુરી અને શુરવીરતાનું શું થયું! શું આખા આર્યાવ્રતમાં એવું કોઈ રહ્યું નથી કે જે પરમેશ્વરની દયાપર આધાર રાખી, મુસલમાનોને રોકે?

રાજેની ઝખાનથી આ ફકરો સાંભળી ઘણાએ બહાદુર રજપૂતોની આંખોમાં ખુન ઉતરી આવ્યું, જેરામ આગળ વધી તખ્તની પાસે આવ્યો, અને તેણે સીજદો કર્યો, ઘણીવાર સુધી દોઆઓ આપ્યા બાદ તેણે અરજ કરી, “ મહારાજ ! આ તુર્કોના પાણી કંઈ વીસાદ છે ! કે જેઓની તલવારોથી આપણે ક્ષત્રીઓ દબી જઈએ, પ્રજા આપણા કુસંપને લીધેજ તેઓને સીંધ સુધી આવવાની હીમ્મત થઈ નહીતો તેઓની શું મજલ કે આ નરક આવવાના મનસુઓ પાણી કરે !

જેરામ—મહારાજ ! હકીકતમાં તે મોટો ધર્મધ છે, અને એવો તો ધર્મધ છે કે હજુરે પણ તેને શીક્ષા કરવાનો બંદોબસ્ત કરવો જોઈએ.

રાજા—હું શું બંદોબસ્ત કરું ! હા. મારી સરહદ પાસે તે આવી જશે. તો અલબત્ત દોમાટી આપીશ, કે મારા બહાદુરો કેવી મરદાનગી અને બહાદુરીથી લડે છે.

જેરામ—હજુર ! મારી સલાહ પ્રમાણે તો આ વેળા તેને સજા કરવાની સારી તક છે, અને આપણે તેને હાર ન આપીએ, એ અસંભવીત છે, તેની ફાજ સીંધ નરજ વધતી ચાલી જાય છે અને દરેક પળે તેઓ ને જગ્યાથી દુર થતા જાય છે કે જે જગ્યાથી તેઓને મદદ પહોંચી શકે છે. જો આ તક જોઈ મહારાજશ્રીનું કેટલુંક લશ્કર સીંધ દેશમાં પહોંચી જાય તો તુર્કોને પણ ખચર પડે કે હાંદના લોકો કેવાં શુરવીર છે મહારાજ ! આ યુક્તિથી તેઓ સધળાઓથી પોતાની છંદગીથી હાથ ધોવા સીવાય બીજું કંઈ બની શકશે નહીં.

રાજા—જેરામ હું પણ એજ ઇચ્છું છું કે, જેવી રીતે બની શકે તેવી રીતે આ તુર્કોને હાંદુસ્તાનની બહાર કાઢી મુકવામાં આવે,

આર્યાવ્રતને આ તુર્કોથી પાક સાફ કરું, અને દેવતાઓની નજરોમાં નામના મેળવું.

વજીર-મહારાજ ! મહમુદના સીપાહઓ કેટલીક લડાઇઓમાં ફતેહ મેળવી અતુભવી થઇ ગયા છે. મારી સલાહમાં તો હજુરે તે વખત સુધી આગળ પગલાં ન ભરવાં જોઇએ, કે જ્યાં સુધી મહમુદ હજુર તરફ વધવા ધરિદો ન કરે, અમો સધળા તખ્તના વફાદારો છીએ, અને આ રાજ્ય પર કુરખાન થઇ જવામાં મોટી મગરૂરી માનીએ છીએ, પરંતુ હજુરને આવડી મોટી લડાઇમાં ત્યારેજ પગલું ભરવું જોઇએ, કે જ્યારે લાચારી હોય, અને સુલેહની કંઈ યુક્તિ ન નીકળી શકતી હોય.

રાજા-શું તારા દીલમાં તુર્કોની બીક પેસી અઇ છે ! મારા જાનીસારો એવા નથી કે જે તુર્કો સીપાહઓથી દબી જાય.

વજીર-હજુર ! મહમુદને છેડવો એ મસલેહતથી વિરુદ્ધ છે, મહારાજ જ્યપાલે હીંદુસ્તાનના ધણા મોટા રાજાઓથી મદદ લઈ, કેવડી મોટી ફાજ જમા કરી લીધી હતી ! હજુરના પોતાના જાનીસારોનો એક ધણો મોટો ભાગ પેશાવરની પાસે મહારાજ જ્યપાલના વાવટા હેઠળ તુર્કો સાથે લડી સુમ્મો છે, પણ તેથી શું બન્યું ?

રાજા-એતો બનવા કાળ હતું, તે બન્યું, હીંદુઓની જુદી જુદી ફાજોની અવ્યવસ્થાને લીધે હાર થઈ, પરંતુ જ્યારે મારા સીપેહસાહાર અને બહાદુર ક્ષત્રીઓ જોશ અને ઉમંગથી હુમલો કરશે, ત્યારે મહમુદની આગલી ફતેહો ધુળ મેળવી દશે.

આટલું કહી રાજાએ પોતાના ફાજ સરદારો તરફ નજર કરી, જેમાં કંઈક કહેવા આવતો હતો, પરંતુ પોતાના આપને પોતાની સલાહથી

વિરહ ફોજ સીપેહસાલારે હાથ જોડીને અરજ કરી. “હજુર! અમો જાનીસારો મહમુદને દુનિયામાં રહેવું મુશ્કેલ કરી દઈશું, અને અમારા દરેક સીપાઇઓના દીલમાં ઇચ્છા છે, કે મહારાજ, આપ અમોને તુર્કોના મુકાબલા માટે રવાના કરો, મુસલમાનો આપણી કોમી હુકુમતને કબેડી નાખવા ચાહે છે, તેઓ આપણા ધર્મનું અપમાન અને ખેંચજીતી કરી રહ્યા છે, આ લોકોએ એવી કઈ વાળત છોડી દીધી છે, કે જેથી હવે આપણે હાથપર હાથ રાખી બેસી રહીએ ?”

જેરામ—શ્રીમહારાજ! જે આ લડાઈમાં મને રવાના કરવામાં આવે, તો તેથી મારી મગરૂરી વધશે, હજુરને ઘણી તાકીદે સમાચાર મળશે, કે મેં આ મુસલમાનોને માટીમાં મેળવી દીધા, સંભળાય છે કે યજેરામ નાશી ગયો છે, અને સીંધના રાજ પણ મુસલમાનો સામે આવે છે, હું તે યજનેનો મેલાપ કરી આપીશ, અને મુસલમાન લશ્કરને ઘેરી સધળાનો નાશ કરીશ, જે પરમેશ્વરની ઇચ્છા હશે, તો પ્રથમ તો મહમુદના સરદારનું માથું અને પછી મહમુદનું માથું કદમોમાં પડેલું હશે.

રાજ—જેરામ! તમારી હીંમત તથા હિંસલાએ મારા દીલને ખુશી કર્યું છે, તમે જાઓ અને વીસ હજાર માણસોનું લશ્કર ચુટીને સાથે લઈ લો.

એટલું કહી રાજ દરબારમાંના સધળા સરદારો તરફ ફરી તેઓ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો. “મારા બહાદુર જેરામની સાથે જવું કેને પસંદ છે ?” આ સાંભળી સધળા સરદારોએ માથું નમાવી, હાથ જોડી અરજ કરી, “મહારાજ! અમો સધળા હાજર છીએ, હજુર જેને હુકમ આપો, તે તુર્કોના મુકાબલા માટે રવાના થાય.”

ત્યાર બાદ શાહબદી મોહિના કે જે તખ્તની જમણી બાબુએ બેઠેલી હતી, તે ઉઠીને પિતાના કદમોમાં પડી ગઈ, પિતાએ તેણીનું માથું બિપાડી છાતીથી લગાડયું અને પુછવા લાગ્યો, “મોહિના ! બતાવ શું કહે છે ? શું તું નથી ચાહતી કે મારા બહાદુર, તુર્કોના મુકાબલા માટે રવાના થાય !”

મોહિના—મહારાજ ! હું એમ નથી કહેતી, મારી મતલબ એ છે કે, મને પણ સાથે જવાની રજા મળે, કેટલાક લોકોની ઝખાનથી મેં સાંભળ્યું છે કે, મુસલમાનો ઘણા બહાદુર લડવૈયા હોય છે. હું એક મુદત થયાં તેઓની બહાદુરીને જોવા આતુર છું, મહારાજ ! થોડા દિવસો માટે મને પોતાની કદમોથી જુદી કરો, કે જેથી હું જઈને જોઉં કે તેઓ કેવી રીતે લડે છે, અને હીમ્મત દેખાડે છે.

રાજા આ સાંભળી ઘણી વાર ચુપ રહ્યો ત્યાર પછી કહેવા લાગ્યો બેટી ! તારી બહાદુરીનો હાલ હું સારી રીતે બાંધું છું, મને ખીજ કોઈ વાતનો ખટકો નથી, ફક્ત એટલો ખ્યાલ છે કે, તને તકલીફ પડશે. ખાસ કરીને આ રજાપૂતાનાનું રેતીનું રણ તારી ટૂલ સરખી સુરત, અને તારા નાણુક ગાલોને કુમળાવી નાખશે..

મોહિના—મહારાજ ! હજુરની ખુશનુદી અને રજમંદોની સ્થિતિમાં આ સઘળી તકલીફો ઘણી ખુશીથી ઉઠાવીશ અને મહારાજ ! આતો ધર્મનું કામ છે. મુસલમાનો હીંદુ ધર્મને તુકસાન પહેંચાડી રહ્યા છે, જેના દીલમાં ધર્મની મોહબ્બત હોય તેની તો ફરજ છે કે, જન પર ખેલીને લડે અને આ લોકોને પવિત્ર આર્યાવ્રતથી કાઢી મુકે..

આ સાંભળી રાજાની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં, અને

આખા દરબારમાં ચુંપકીદી પથરાઈ, છેવટ રાત્રીએ દીલમાંથી ક્રિતા જ્ઞેશને દીલમાં દબાવ્યો, અને પોતાની જીગરપારા મોહિના તરફ ફરી કહેવા લાગ્યો. “ મોહિના ! બેશક, અમો સઘળાઓના દીલમાં ગેરત નથી રહી. કમબખ્ત અને જીલમી મુસલમાનોની છુટકાટનો હાલ સાંભળી તારા દીલમાં એક જ્ઞેશ પેદા થઈ ગયો, અને એને અમારા લોકોમાં જોવો જ્ઞેશ હોવો જ્ઞેષએ તેવો નથી, તું વધુ પરેશાન ન થા, અંત ઘેરથી બહાર કદમ ન કાઢ, જેરામ જઈને મુસલમાનોને માટીમાં મેળવી દેશે, અને ઘેર બેઠે તારૂં કલેજું ઠંડું કરશે, તું પોતાની બહાદુરી તો તે દિવસોને માટે રાખી લે, કે જ્યારે ધર્મનો વાવટો લઈને હું અજ-મેરની બહાર નીકળું, તું મારી જીગર પારા છો, જો તું મારાથી જીલ્લી થશે, તો ફરી મારૂં દીલ કોઈ વાતમાં નહીં લાગે, ફરી ત્યાં જવાની હું તને કેવી રીતે રજા આપું ? તુકોના જીલમનો હાલ સઘળા જાણે છે, પરમેશ્વર જાણે છે, આ લડાઈનું પરીણામ શું આવશે, જો તું તેઓના હાથોમાં સપડાઈ જઈશ, તો મારૂં જીવનું મુસ્કેલ થઈ પડશે.”

મોહિના—હું હુશીઆરીથી મુકાબલો કરીશ, અંતે મુસલમાનોની એટલી મજલ નથી, કે મને પકડી લે, હું ફરી હાથ જોડીને અરજ કરું છું, કે મને લડાઈપર જવાની રજા આપો, જો રામચંદ્રજીએ કૃપા કરી, તો મારે લીધે આપને સદમો નહીં પહોંચે.

શાહજાદી મોહિનાની આવી મરજી જોઈને રાજા ફરી વિચારમાં પડ્યો, ઘણીવાર સુધી વિચારતો રહ્યો, કે આ ભયાનક ઇશિદાથી મોહિનાને કેવી રીતે રોકે, અને ખાસ કરીને મોહોબ્બત અને તેણીના લાયકાત રાજાને વધુ હેરાન કરી આપતી હતી. આખર તેના દીલે મોહિનાની મરજી પ્રમાણે ફેંસલો કરી આપ્યો, તે મનમાં કહેવા લાગ્યો.

“ કંઈ હરકત નહીં, મોહિના પરાયા માણસની સાથે જતી નથી. પરંતુ મારા મંત્રીનો લાયક અને બહાદુર ખેટો જેરામ તેની સાથે જાય છે, શું આશ્ચર્ય ! કે આ મુસાફરીમાં તે મોહિનાને પોતાની સુંદર સેવાથી દોસ્ત બનાવી લે, હું પણ કેટલીક મુદત થયા ઇચ્છું છું કે, જેરામે મોહિનાને વશ કરી લીધી, તો તેથી મને ઘણું આનંદ થશે, જેરામની સાથે મોહિનાના લગ્ન કરી આપું પરંતુ મોહિનાના ઇન્કારને લીધે અટક્યો ખરેખર આથી વધુ સારી તક કોઈ પણ નથી મળી શકતી, કે જેરામ મોહિનાના દીલપર પોતાનો કબજો કરી લે.” પોતાના મનમાં આ ફેંસલો કરીને રાજા મોહિના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો, “ મોહિના ! તારી મોહબત મને કોઈ રીતે પણ તારી જીદાઈ સહન કરવા આપતી નથી, પરંતુ હવે તને છુટ છે, અને મારા વજીરનો લાયક અને બહાદુર ખેટો જેરામ તારી સાથેજ આવે છે, એ સીવાય હું મારા દીલને કહણુ કરી તને રજા આપું છું. ખેટી ! જા પણ ખબરદાર ! દુશ્મીઆરીથી રહેશે, એમ ન બને કે તને કંઈ સદ્મો પહોંચે અને હું તારા ગમમાં જીંદગીથી બેઝાર થઈ જાઉં.”

મોહિના—મહારાજ ! હું દુશ્મીઆરીથી રહીશ, અને દેવતાઓની મદદથી મને મુસલમાનો કિપર કતોહ મળશે, હું મુસલમાનોના સરદારનું માથું કાપી લાવીશ, અને આપની કદમોપર નાખી દઈશ.

રાજા—જેરામ ! હું પોતાની જીગરપારા મોહિનાને તારી સાથે મોકલું છું, ખબરદાર ! તેના દીલને કોઈ વાતનો સદ્મો ન પહોંચે, અને તેની ખાતર બરદાસ્તને હંમેશા પોતાની કરજ સમજાવે, જો ! મારી મોહિનાપર કંઈ પણ આદત આવવા ન પામે, અને જો એમજ બન્યું, તો તારા હકમાં સાફ નહીં થાય.

આ સાંભળી જેરામ રાજના કદમોમાં પડી ગયો, અને ફરી રાજની આજ્ઞાથી ઉઠીને અરજ કરવા લાગ્યો. “શ્રી મહારાજ! શાહ-નદી મોહિનાને હું આપની જગ્યા પર સમજાશ, જે શાહનદીની ખીદમત અને જરૂરતમાં માફ માથું કપાઈ જાય, અને મારી જાન જાતી રહે તો પણ મને તેની પરવા નથી.”

રાજ—હા, હા, જેમ કહે છે, તેવુંજ કરી બતાવજે અને મને પણ તારાથી એવીજ આશા છે, કેમકે તું અમારા રાજ્યના આગલા જાનીસરોમાંથી છે, તારી અને તારા વડવાઓની સેવાએ પણ સાબીત કરી આપ્યું છે, કે તું અજમેરના રાજનો વફાદાર સેવક છે.

આ સાંભળી જેરામે ફરી પોતાનું માથું નમાવી દીધું.

રાજ—જેરામ! તમે અત્યારે જાઓ, અને ફાજને જમા કરવા તૈયારી કરો કાલે તમારે વીસ હજાર માણસોની ફાજ સાથે સવા-રમાંજ રવાના થવું જોઈએ. તમારી પાછળની હું ખીજ ફાજની વ્યવસ્થા કરી લઈશ, અને જરૂરતના મોકાપર અહીંથી તમેને ઘણી ઝડપથી કુમક પહોંચશે. જેરામ! ખબરદાર! મહમુદના સુકાબલામાં હંમેશાં શરીફ વર્તાવ કરવો. જે તે જુલમી તુર્કો લુટદાટ તથા જુલમ કરે તો કરવા દો. પરંતુ તમે તો પોતાની શરારત અને પાક નફસીને ન છોડશો, એવકાઈ અને વચનભંગ ન થવું જોઈએ. જ્યાં સુધી હરીફ લડાઈ માટે તૈયાર ન હોય, ત્યાં સુધી તમારી તરફથી શરૂઆત ન કરવી. લાચારો પર તલવાર ન ઉઠાવવી. મુસલમાનોનો કોઈ સરદાર અથવા શાહનદો પકડાઈ આવે તો તેને ઘણા માનની સાથે રાખવો અને બહાદુરી તથા દબદબાથી મારી પાસે લઈ આવવો, કેદ પકડા-

યેલા કિચ્ચ દરબગતના કેદીઓ પાસેથી હથીઆરો છીનવી લેવા તથા તેઓને ચોક્કી પંદેરામાં રાખવા સીવાય, કંઈ જખરાઈ ન કરવી જોઈએ. પરંતુ હા, મહમુદની તરફથી આ કાયદાથી વિરુદ્ધ વર્તણૂક ચક્રાવવામાં આવે તો તને પણ અખતયાર રહેશે, કે જેમ ચાહે. તેમ કર, અને જે પ્રકારનું દુઃખ આપવા ચાહે, તે પ્રમાણે વર્તે પરંતુ તેમાં પણ તારી શરાફતની હદથી ન વધતો. મોહેના! અને તુ તો સ્ત્રી છો, તારા દીલમાં ધર્મનો જેશ વધારે છે, તું પણ મારી નસીહતનો ખ્યાલ રાખજે. જેરામ! અસ હવે જાઓ, અને કુચની તૈયારીઓ કરો, કાલે તારાઓના છાંયામાં ફાજની પરિક્ષા લેવા હું આવીશ, અને તે વખતે તને તથા મારી જીખરપારા મોહેનાને વીદાય કરીશ. મોહેના તું પણ જા, અને સફરની તૈયારીઓ કર, તારી માતા તથા તારી સાહેલીઓ સઘળાઓથી વીદાય થઈ લે, અસ હું જાઉં છું.

ત્યારમાઝ સઘળા લોકો વીદાય થયા, રાજા મહેલમાં ગયો, અને દરેક શખ્સે પોતપોતાના ઘરનો રસ્તો લીધો.

બાબ ૬ ઠો.

લકાઈનું મેદાન.

સીંધના રણના છેવટનો ભાગ કે જ્યાં હિંદુસ્તાનની સરહદો સમાપ્ત થાય છે, અને અંલુચીસ્તાનના પહાડો શરૂ થાય છે, તે જગ્યા ખીલકુલ વેરાન છે, કન્હાણાની ગરમ હવાના સપાટાઓ આવી રહ્યા છે, અને મુસાફરોને બદલે રેતીના ઢોળોને ચારે તરફ અદ્ધર સેલ કરાવતા ફરે છે, ઝાડોનું લીલું ઘરેણું—પાંદરોને સુકાવી વસંતઋતુ કિતારી કિતારી માટીમાં મેળવી રહી છે, હા, ઢેક ઢેકાણે મુસીબતમાં ફસેલા આવળાના ઝાડો પોતાની હાંમેશની લીલાશ અને શાંતતાને જાળવી રહ્યા છે, અને ભેદી નાંખનારા કાંટાઓને પોતાના પાસામાં છુપાવી રહ્યા છે, કેતાપનો માર્યો મુસાફર તેની નીચે આસરે લે, તો તેને છેડીછેડીને જરા મજા ઉઠાવે એક બાળુ ઘણીએ લાશો પડેલી છે, જે સુર્યની ગરમીમાં રહેવાને લીધે ઝુલી ગઈ છે, આ લાશોના ગુના મહેમાનો ગીધાના ટોળેટોળાં આકાસપરથી તેમની તરફ કિતરી પડ્યાં છે અને આ મુઠ્ઠાંખોર જનવરો ઘણાં આનંદથી અને શોખથી આ લાશોપર ચક્કર બાંધતા બાંધતા કિતરે છે, એક પહાડની વચમાં પાણીનું એક નાનું સરખું ખાખેચીકું છે, જેમાં અંલુચીસ્તાનના પહાડોમાંના કેટલાક પાણીના ઝરાઓ વહીને પડે છે, અને તેની ચારે બાજુ જે થોડી થોડી રેતી છે, તેમાં બગલાં અને તેનાં ભીંગાં પક્ષીઓ પોતાના પંજરો તોળ કરી બેઠેલાં છે. બપોરનો વખત થવા આવ્યો છે, અને દરેક વસ્તુપર તાપની ગરમીએ થોડી કે વધુ અસર કરી છે.

વળી આજ વખતે પુર્વ અને દક્ષિણ દિશા તરફથી આસરે ચારસોથી પાંચસો સ્વારોની એક ટોળી જોવામાં આવી છે. આ સ્વારોની સાથે કેટલાક ઉંટા પણ છે, જેનાપર ખાધાખોરાકીની વસ્તુઓ લાવેલી છે, આ ઉંટોને સઘળા લોકો ચોતરફથી ઘેરી લઈ, ધીમે ધીમે આવી રહ્યા છે, દરેક સ્વારોએ સંપૂર્ણ હથીઆરો ધારણ કર્યા છે, પરંતુ નેજાઓ જે તેઓના માથાથી ઉંચા છે, અને જેની અણીઓપર સુર્યનાં કિરણો ચમકી રહ્યાં છે, તે ઘણા આનંદદાયક તમાસો બનાવી રહ્યા છે, સઘળાના માથાપર પાઘડીઓ છે, તે અને તેઓના પોશાકની વચ્ચે જોતાં જણાય છે, કે જમનાના ફરફારોએ તેઓને ઘણા સતાવ્યા છે, તથા તદ્દન ગરીબીમાં રાખ્યા છે; પરંતુ સાથે સાથે તેઓના હથીઆરોની સંપૂર્ણતા દેખાડી રહી છે, કે તેઓ આ જમનાના ફરફારોથી મુકાબલો કરવા, તથા દરેક સુરોષતાથી પોતાનો બચાવ કરવા ઘણી હુશીઆરી અને તૈયારી વડે કામ લેતા રહ્યાં છે. કેટલાક ઉંટોપર (જેઓને સ્વાર થવા માટે પડદા બાંધવામાં આવે છે તેને “મહલમ” કહે છે, જેને આપણે “માહફા” ને નામે ઓળખીએ છીએ) માહફા અને તેના પડદા ખુબ તાણીને દોરીઓ વડે બાંધી લેવામાં આવ્યા છે, પરંતુ પવન તેને દર વખતે ઠેકઠેકાણેથી ઉડાવી નાંખે છે, મહાકાવાળા ઉંટા પણ સ્વારોની વચમાંજ છે, જંગલની હવાના કપાટાઓ પોતાની સાથે સાથે ખુબ ઉડાડતા ચાલ્યા આવે છે, આ ટોળાની આગળ આગળ સરદાર તરીકે એ શખ્સો છે, બન્નેના હાથ પગ અને ચહેરાની દબર્યા સાખાતી મળે છે, કે તેઓની શુરવીરતા અને બહાદુરી પોતાનો હરીફ નથી રાખતી. સુરત તથા શીકલ જોતાં પણ બન્ને ઉચ્ચ દરબજાના ખુબસુરત છે, સંકેદ પાઘડીઓ માથાપર છે, તલવારો બ્યાનમાં છે, પરંતુ એક કે જેની સુંદરતાને નવી જુવાની ઉભરાવીને દેખાડી રહી

છે, તેની તલવારનું મ્યાન સોનેરી છે, અને ખીજની તલવાર ચામડાના મ્યાનમાં છે, બન્ને જણા આપસમાં વાતો કરતા કરતા પોતાની ન્હાની સરખી ફેજની આગળ આગળ ચાલતા આવી રહ્યા છે.

નવજુવાન—આ મુદ્દાખેર બનવશે અહીં કંઈ ચીજ પર પડી રહ્યાં છે ?

ખીજો—હા મતે એમજ જણાય છે, કે ક્યાંક લાશ પડેલી છે.

નવજુવાન—એક લાશ નહીં, ઘણી જણાય છે, નહીં તો આટલાં બનવશે ન કિતરત.

ખીજો—ચાલો જોઈ લઈએ.

આટલું કહી બન્ને જણ કિતાવળે પગલે ચાલે છે, અને પહાડની પાંચ પહોંચી આશ્ચર્ય થાય છે, મુદ્દાખેર બનવશે તેની શીકસો જોઈ જીડી ગય છે.

નવજુવાન—શાયદ અહીં કોઈ લડાઈ થઈ છે, નહતો આટલી લાશો ક્યાંથી આવતે !

તેઓ આ પ્રમાણે વાતો કરી રહ્યા છે કે પાછળથી શોરબકોરના અવાજો આવ્યા. બન્ને આશ્ચર્ય થઈ પોતાના સાથીઓ તરફ જોવા લાગ્યા. તેના સાથીઓ ગભરાતા ગભરાતા તે બન્ને જણને પોકારી રહ્યા હતા, એ સીવાય તેમને ખીજું કંઈ જણાયું નહીં. બન્નેએ પોતપોતાના ઘોડાની લગામો ખેંચી ફેરવી, અને જોરથી એક મારી. પવન વેગે પોતાના સાથી સીપાઈઓની સાથે જઈ પહોંચ્યા.

નવજુવાન—કેમ શું થયું ?

કેટલાક સીપાઈઓ—(એક તરફ ઈશારો કરીને) પેલી તરફ.

જુઓ, આ મોટી ફાજ કોઈ હીંદુ રાજની આવી રહી છે. ગળત થયો, આ અસંખ્ય ફાજથી આપણે કેમ મુકાબલો કરી શકીશું? આહ ! અમારા આ થોડાક બહાદુર સીપાઈઓ પગવારમાં મોતનો લુકમો ખની જશે.

નવજુવાન—આપણે ખુદાની ફજલથી નાકિમ્મેદ થવું ન જોઈએ. જે ખુદાએ આપણને અહીં સુધી સહીસલામત પહોંચાડ્યા છે, તેજ ખુદા આવા મુશ્કેલ વખતમાં મદદ કરશે. હીંદુઓથી શું ડરવું ! એ લોકો આપણા શીકારો છે, એ લોકો પહાડી પક્ષીઓ અથવા જંગલી હરણો છે, આપણું આ નહાતું ટોળું તેઓને ઘેરી મારી નાંખશે.

સીપાઈ—સાહેબ ! જુઓ તેઓ આપણાથી ઘણા નજીક આવતા જાય છે, હવે આપ આપના સીપાઈઓને તૈયાર કરી હારખંધ ગોડવો. એમ ન બને કે, આપણે આમ ગભરાટ અને ખીકમાંજ રહી જઈએ અને તેઓ સઘળા આપણાપર આવી દુટ્ટી પડે.

આ સાંભળી તે નવજુવાને બહાદુર અને નામીયા સીપાઈઓનું નામ લઈ પોકાર્યા. સઘળાને એકઠા કરી, લડાઈ તથા પોતાની ઇજ્જતના અચાવ માટે તૈયાર કર્યા. માહફા અને માલ અસખ્યાખનાં કિંટોને સાથી પાછળ રાખવામાં આવ્યા, અને સઘળા સ્વારો તથા પાયદલ માણસો દુશ્મનની તરફ હારખંધ ગોડવાઈ ગયા, હજી દુશ્મન ફાજ થોડે દુર હતી પરંતુ લડાયક જુસ્સાએ અને શોખે ત્યાં એવી તો ચુપકીદી ફેલાવી હતી કે કોઈના સાદ સાંભળાતો નહોતો. હા, કોઈ કોઈ વખતે મહાફામાંથી તે બાળકોના રડવાના સાદો આવતા હતા કે જેઓ પોતાની માતાઓના ખોળામાં હતા, અને કોઈ કોઈ હઠ પકડી રીસાઈ જતાં હતા. છેવટે દુશ્મનની ફાજ નજીક આવી પહોંચી અને

તેણે પાણીના પ્રવાહની પેઠે આ મેદાનના પુર્વ ભાગને ભરી દીધું, ધુળ ઉડીને આકાશ સુધી પહોંચી, અને તેના છેડામાં જેતાં જણાતું હતું કે, દરેક જાણુએ આ જંગલ માણસોથીજ ભરેલું છે. જેઓ હમણાંજ જમીનમાંથી નીકળ્યા અને દુનિયાના સઘળા ભાગોમાં ફેલાઈ ગયા, તે બહાદુર નવજુવાન અને તેનો સાથી કે જે બન્ને જણાએ હમણાંજ પહાડની વચેની લાશોને જોઈ અગ્નયણી બતાવી હતી, તેઓ ફાળના મોખરાપર હતા, અને પોતાના પ્યાલમાંને પ્યાલમાં ખુદા પાસે દુઆ માગી રહ્યા હતા કે, તે પોતાને તથા પોતાના સાથીઓને આ બલાથી મુક્ત કરે.

એકાએક એક વૃદ્ધ પુરૂષ લોકોની હારમાંથી નીકળ્યો અને તે નવજુવાનની તરફ જઈને કહેવા લાગ્યો. “મનસુર! તમારું નામ મનસુર છે. ખુદા તમોને દરેક હાલતમાં ફતેહ આપશે. અમારી ઉંમર હવે આખરી થઈ ગઈ. ઓ મારી કોમના બહાદુરો! હવે તમારી શુરવીરતાનો વખત છે. હાર અને જીત એ બન્ને તકદીરી મામલા છે, પરંતુ લોકો, જુઓ એવું ન કરના, કે તમારું અને તે મુખ્યારક વંશનું કે. જેમાં આપણે સઘળા છીએ, તેઓનું નામ બદનામ ન થાય. શહાદતના શોખે તમોને ક્યાં ક્યાં પહોંચાડયા, અને ક્યાં ક્યાં ફતેહમંદ બનાવ્યા. તમારામાંનો એક બહાદુર કુસ્તુનતુન્યાની દીવાલો હેડળ આરામ કરી રહ્યો છે. તમારામાંના ઘણાએ લોકો રૂમ, સામ, મીસર, અને ધરિનની જમીનમાં શહાદતના સ્વપ્નામાં સુતેલા છે, મોરોકકો અને રૂપેન પણ તમારા નામવરોથી ખાલી નથી. હવે હીંદુસ્તાનની જમીનને પોતાના નામ વડે ઈજ્જત દેવા માટે તમે અહીં આવ્યા છો. જુઓ તમોને જે શોભા રૂપ હોય તેજ કરજો. જે કે હીંદુસ્તાનમાં આપણને જેટલી મુસીબતોની સામે થવું પડ્યું છે. તેના કરતાં આ મુસીબત કાંઈ મોટી નથી. તમારી કોમના વૃદ્ધ પુરૂષો, તમારી સ્ત્રીઓ, તમારાં બચ્ચાં સર્વેની

મુક્તિ અને ઈન્જાત તેજ બહાદુરી અને શુરવીરતાપર અવલંબી રહી છે, કે જે હમણાં તમારી દરશ્થી દેખાડવામાં આવશે.”

મનસુર—જનાબ ! આપ સધળાઓના બુઝરોગ અને દરેક પ્રકારે માન આપવા લાયક છે. આપ આરામથી બેસો, જ્યાં સુધી અમારા માંથી એક સખ્સના શરીરમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સુધી સંભવિત નથી કે, અમારી સ્ત્રીઓ, અમારા બાળકો, અને આપના જેવાં બરકતરૂપી બુઝરોની તરફ કોઈ આંખ ઊઠાવી જોઈ શકે. ઓ અનસારી વંશના યાદગાર ! જ્યાં સુધી અમે આપની સામે છીએ ત્યાં સુધી દુરો આપની ઈતિઝારીમાં બેસી છે. કેમકે જુઓ ! દુસ્મનની ફાજ નજીક આવી ગઈ. હુશીઆર ! હુશીઆર ! આ યાદ રાખજો કે, તમારી તલવારોના છાંયા હેઠળ જન્મી છે. આગળ વધો, અને આ લોકોને તે શુરવીરતાનો નમુનો દેખાડો, કે જે અરબી ખુનના પરિણામ રૂપે છે, અને જેને ઈસ્લામની ગોદમાં પાળવામાં આવી છે.

જે ફાજ સામે જોવામાં આવતી હતી તે અજમેરના મહારાજાની હતી. આ લોકો મુળ તો મહમુદના મુકાબલા માટે રવાના થયા હતા. પરંતુ નસીબે આ ગરીબ મુસલમાનોને તેનાં મુકાબલામાં લાંબી ઉભી કરીધી કે જેઓ લાંબા સમય થયાં ધરખાર તથા ઠામ ઠેકાણા વગરના થઈ પડ્યા હતા, અને જેમતેમ પોતાનો ગુજારો કરતા હતા. અજમેરના વીસ હજાર રજપૂતો, જેઓ પુરા હથીઆરખંધ તૈયાર થઈ સામે આવી ઉભા રહ્યાં, તેઓમાં અજાયબી જેવી જાહેજલાલી નજરે પડતી હતી, પાંચસો હાથી હારખંધ આગળ ઉભા હતા. જેઓના ઝુમવાની સાથેજ જમીન પણ કંપી ઉઠતી હતી. કેટલાક હાથીઓપર તલાઈઓ, અને ગંગા જમીની ઝુલો પડેલી હતી, એક ઘણો મોટો હાથી જેનાપરની સેનાની અંબાડી સુરખનાં કીરણોની પેઠે ઝગમગ રહી હતી, તેપર

રાજની પુત્રી મોહના બેઠી હતી. તેણી પોતાના રજપૂત સીપાઈઓનો જ્ઞેશ અને આનંદને જોઈ ખુશ થઈ રહી હતી. તેના બાળુમાંના એક બીજા હાથીપર વજીરખંદો જેરામ સધળા હથીઆરો ધારણ કરી બેઠા હતા, અને પુરતા જંતર અને શોખની સાથે રાજકુંવરી મોહનાના દરેક બોલપર કાન લગાવી રહ્યો હતો, કે તેણીના મોહદાથી વાક્ય નીકળે, અને પોતે તે વાક્ય ઊપાડી લેવા તૈયાર થઈ જાય.

જ્યારે આ ફોજ ઘોડીવાર ચુપકીદી હાલતમાં રહી, અને તેને જણાયું કે, આ ઘોડા મુસલમાનો લડયા વગર પોતે પોતાને બહાદુર રજપૂતોના હવાલામાં નહીં સોંપશે; ત્યારે વજીરખંદો જેરામ શાહજાદા તરફ પ્રેર્યા, અને અદ્વચ્ચી કહેવા લાગ્યો. “ શાહજાદા સાહેબ ! હવે આપ હુશીઆરીથી આપના હાથીપર બેસી રહો અને આ લડાઈના તમારો જીતો. હું ઘોડાપર સ્વાર થઈને જઈ” છું, કે જેથી મારી ફોજ બહાદુરીથી મુકાબલો કરીને આ તુરકોને મારીમાં મેળવી દે, અથવા કેટ પકડી લે. ”

મોહના—જેરામ હું તારી સાથે તમારો જોવા માટે નથી આવી, પરંતુ મારી ઇચ્છા આ મુસાફરીમાં બહાદુરીનો શીકાર રમવાની છે. મારો ઘોડો મંગાવી હું પણ ઉતરીને મુકાબલો કરું અને પોતાની કોમની શુરવીરતા મુસલમાનોને દેખાડી આપું.

જેરામ—હજુર ! જ્યારે કોઈ મોટી ફોજથી મુકાબલો થશે, તે વખતે આપ લડાઈના મેદાનનું નામ લેશો, અને આ ઘોડાકે માણસોના મુકાબલામાં આપને તકલીફ ઉઠાવવાની કરી જરૂર નથી; જો હું હાથીઓનેજ છોડી આપું, તો આ સધળા કચડાઈને પાયમાલ થઈ થશે. પરંતુ નહીં, મને તે મંજુર નથી. તેઓને પણ પોતાની

દીલની હોંશ પુરી કરવાનો પુરો મોકો મળે. જે કે આ લોકો જીવમી અને દયાહીન છે, પરંતુ મને તેઓની સાથે લાગણી છે, જે તેઓમાં કોઈ શુરવીરતાનો દાવો ધરાવતો હોય, તો મારા મુકાબલામાં આવે અને જીએ કે અમે રજાપૂતો તેઓની બહાદુરીને કેટલી તુચ્છ સમજીએ છીએ.

મોહેના—જેરામ ! હું તારી આ કિદાર શુરવીરતાથી ખુશી થઈ. હકીકતમાં તું એવોજ બહાદુર છે કે જેવો મેં સાંભળ્યો હતો, પરંતુ માફ મન ચાહે છે કે, તારી પેંડ હું પણ આ લોકોની શુરવીરતાની પરીક્ષા લઉં.

જેરામ—હજુર આ થોડા માણસો શું મુકાબલો કરશે ! અને એ પણ કાંઈ શુરવીરતા છે, કે નહિ આપણે આ થોડા ભુખે મરતાઓના મુકાબલામાં જાહેર કરીશું ! હું તો તેઓને છોડી દેતે, પરંતુ આજકાલ સમય એવો છે કે, જે મુસલમાન હાથમાં આવે તેને કદ કરવો જોઈએ, આપને તસ્દી લેવાની જરૂર નથી, ફરી કોઈ મુકાબલામાં તસ્દી લેશો. તેઓને માટે આપ પોતાના હાથીપરથી કિતરશો, તો તે અમારા તીરસ્કારનું કારણ થશે, હવે જાંડિયું અને થોડી વારમાં હોજર થઈશ.

મોહેના—જેરામ ! માફ દીલ તો એજ ચાહે છે કે, હું પોતે જાંઘને મુકાબલો કરું, પરંતુ હવે તું આનાકાનીની સાથે ના પાડે છે, તો ઠીક, તુંજ જ, પણ આ વાત માફ રાખજે કે, આ લોકોને મારી નાખવા એ કાંઈ બહાદુરી નથી, બહાદુરી તો તે છે કે સમજાવતા જીવતા પકડી લેવામાં આવે.

જેરામ—ચાહજીદી સાહેબ ! હું પણ એજ ચાહું છું, અને બનતાં સુધી આ બાબતની કોશીશ કરવામાં આવી છે, અને એજ

ખ્યાલથી તો હું પોતેજ જાણું છું, નહીં તો થોડાક મુસલમાનો માટે હું મારા હાથીપરથી ન ઉતરતો, અને આપણા હાથીઓ તથા ઘોડેસ્વારો પોતેજ આ જગતને તેઓથી પવિત્ર કરી દેત.

મોહિના—જેરામ ! જો તું અધી પવિત્ર અને દયાળુ લાગણીથી જતો હોય; તો જલદી જા. આહ ! મુસલમાનો દેવા જીતી છે ! અને તેઓના મુકાબલામાં આપણા ક્ષત્રીવર્ણના લોકોમાં કેટલી શરીર બહાદુરી છે, પરંતુ નથી ખબર કે દેવતાઓનો આપણાપર શું કોપ છે, કે આ મુસલમાનો તે રાક્ષસોથી પણ વધી ગયા. જેઓને આપણા પુર્વજોએ માટીમાં મેળવી દીધા હતા.

જેરામ—શાહજાદી સાહેબ ! હું હવે જાણું છું, આપ હુંશીઆરીથી રહેશો.

આટલું કહી જેરામ હાથી ઉપરથી ઉતર્યો, અને એક ઘણા જિમ્મલ ઘોડાપર સ્વાર થયો. દાલ પીઠપર પડેલી હતી, અને માથાપર એક મોટી પાવડી હતી, જેનાપર વજરાતની કલગી લાગેલી હતી. હાથમાં તલવાર હતી. જે જાણુના છેડાપર વીજળીના ટુકડાની પેઠે ચમકતી હતી, જેરામ ઘોડાપર સ્વાર થતાંજ સધળા હીંદુઓએ ઘણા જોરથી જ્યજ્યકાર પોકારી, અને લડાઈનાં વાજાં વગડાવ્યાં; જેણે મુસલમાનોને પણ ખબરદાર કરીધા. કે હવે હુમલો થવાનો છે. ભાટ લોકો લડાઈમાં કવિતો જાતા અને ક્ષત્રી કુલની આગલી શુરવીરતાની યાદી અપાવતા આગળ વધ્યા.

આરખોના મુકલીસ કાફલામાં જતી શુરવીરતા વગર ખીજું શું હતું, કે, જેથી વાજાંઓના અવાજને અને હાઠમાઠનો જવાબ વાળી શકે ! આહ ! તેઓએ જોરથી તકબીરો પોકારી આ રેતીના રણને

અને સઘળા પહાડોને હીલાવી દીધા, અને પોતે પોતાને મોઢે પોતાની તારીફનાં કવીતો ગાઈ હિંદુ બાટોનું કામ તમામ કરવા લાગ્યા. પરંતુ રજપૂતોની ફેજ રૂપી દરિયાના ઉછળતાં મોજાઓએ તેઓના હીલપર એટલી અસર કરી હતી કે, હીંદુ ફેજે હુમલો કર્યો અને બરાબર તેઓથી નજીક આવવા લાગ્યા, પરંતુ તેઓતો ચુપકીદીના આલમમાં ઉભા હતા કે હીંદુ સીપાઈઓ તેમના માથાપર આવી પહોંચે, તો પોતાની બહાદુરી અને પોતાનાં હથિયારોથી કામ લે. છેવટે રજપૂતો એટલા તો પાસે આવી પહોંચ્યા કે મુસલમાનો નેજથી તેઓપર વાર કરી શકતા હતા. આ વખતે એક બાળુથી મનસુર અને બીજા બાળુથી કોમના આગેવાન મોહમ્મદ બીન સાહેબના બેટાએ જોરથી તકબીર પોકારી અને સઘળા સીપાઈઓએ એક સથિ નેજ નમાવી, હીંદુઓપર વાર કરવા શરૂ કર્યા. હીંદુઓ પાસે નેજ થોડા હતા. એમાં કંઈ શક નથી, કે જ્યાં સુધી તેઓએ જખરદસ્તીથી આગળ વધવા ન આપ્યા અને બીજાઓના આધાર પર રાખ્યા ત્યાં સુધી તેઓ ધણા ફતેહમંદ રહ્યા. આ થોડા વખતમાં પણ હિંદુઓને ઘણું નુકશાન પહોંચ્યું; પરંતુ જ્યારે રજપૂતોએ પોતાની ધાર્મિક જ્યકાર પોકારી ધણા જોરથી હુમલો કર્યો, ત્યારે મુસલમાનો બીલકુલ ટકી શક્યા નહીં, તલવારો ચાલવા લાગી. અને તરફના સીપાઈઓ ધણી હીમ્મત અને બહાદુરીથી ધણીવાર લડતા રહ્યા. અરબલોકો જોકે એક જગ્યાપર ભેગા મળી લડી રહ્યા હતા છતાં પણ હિંદુઓની જુદી જુદી કોશીશો તેઓના જથાને તોડી ન શકી, એ બાબતે હીંદુઓને કેટલાક દરજ્જે પરેશાન કરી દીધા. કેમકે તેઓ ફક્ત ફતેહનાજ ઉમ્મેદવાર હતા, અને અહીં તો લડાઈ લંબાતી જતી હતી. જોરામ ધણી વાર સુધી આ રંગ જોઈ ચિન્તામાં પડ્યો, એટલા માટે કે આટલી નહાની ફેજને પાંચમાસ

કરવા માટે આટલો લાખો વખત વીતવો જોઈતો, નહોતો છેવટે તેણે હુકમ કીધો કે હાથીઓને આગળ વધારવામાં આવે અને હાથીઓની મારફત મુસલમાન ફોજને વિખેરી તેનો નાશ કરવામાં આવે. આ યુક્તિ પુરતી ફતેહમંદ નીવડી અને મુસલમાનોના ટોળાં કે જોઓ આ વખતે જુદાજુદા ભાગોમાં વહેંચાઈ ગયા હતા. ગરીબ સ્ત્રીઓ કે જોઓ આવા મોકાપર લડતી હતી, તેણીઓ આવો મામલો જોઈ એવેન બની ગઈ. કેટલીક સ્ત્રીઓ મહાદ્વામાંથી નીકળી તલવારો હાથમાં લઈ ઉટાપરથી કૂદી પડી. સ્ત્રીઓની આ કારકીર્દીએ પુરષોમાં નવો જોશ પેદા કરી દીધો. ફરી લડાઈ થોડી વારનું માટે ઘણા જોરશોરથી ચાલવા લાગી. મનચુર કે જે હમણાં સુધી પોતાની બહાદુરીનું તેજ દેખાડતો કરતો હતો. તેણે ઘણા જોરથી તકબીર પોકારી, અને મુસલમાનોને લલકારીને બેલાવ્યા. તેનો અવાજ કેટલીવાર સુધી લડાઈના હંચામપર ગાલેબ રહ્યો, અને છેવટે બ્યારે તેના ઇસારા મુજબ મુસલમાનોએ હલ્લો કર્યો, અને સઘળા ચોતરફથી તકબીરો પોકારવા લાગ્યા, ત્યારે તેઓનો પુરજોશ અવાજ જુદાજુદા સાદોમાં ગાલેબ થયો, અને લડાઈ કાપાકાપીના બજારમાં નવેસરથી ગરમ જોશથી ઉત્પન્ન થઈ ગઈ.

આ સર્વે તકબીરો થઈ, પરંતુ તેનો શું ઇલાજ કે મુસલમાનો તો શક્ત પાંચસો હતા, અને રજપુતોની સંખ્યા વીસ હજારની હતી, રજપુતોના બેહજાર માણસો માર્યા ગયા હતાં, પણ તેના મુકાબલામાં મુસલમાનોના જે ત્રણસો પચાસ માણસો મોતનો લુકમો બન્યા, તેઓએ મુસલમાનોની શક્તિને નબળી પાડી દીધી. થોડી વધુવાર લડાઈ ચાલી હશે, કે મુસલમાનોને રજપુતોએ ઘેરી લીધા, અને તેમના જવાંબરો દોને થકવી દેઈ પકડ્યા. અનસારનો આખો કાફલો હીન્તબિન્ત થઈ

ગંગો, જે જે પુરષો તથા સ્ત્રીઓ કનુલ થવાથી બચવા પામ્યા હતાં, તેઓ ફતેહમંદ રજમુતોના હાથોમાં સપડાયા, અજમેરના બહાદુરોએ મુસલમાનોને બાંધી કેદ કર્યા, અને અનસારના મુફ્તીસ કાફલાના ઉટા અને માલમીલકતને લુટી લેવામાં આવી.

જેરામ આ ખુશીના સમાચાર લઈ રાજકુમારી મોહિનાની પાસે ગયો અને કહ્યું. “ શાહજાદી સાહેબ ! આપની બરકતને લીધે બન્યું કે પરમેશ્વરે મુસલમાનોને આટલી જલદી તેઓના જુલમનો બદલો આપી દીધો. ”

મોહિના—જેરામ ! તારી આ વાતથી મને આશ્ચર્ય દિપન્ન થાય છે, કે આ ન્હાની લડાઈપર તું ખુશી દર્શાવે છે, આ ઘોરા મુસલમાનોએ આટલી શુરવીરતા દેખાડી, તારા વીસ હજાર સીપાઈઓના હાથમાં કેદ પકડાયા તેથી તારે માટે મગરૂરીનો મોકો નથી. શું ! તેં નથી જોયું કે તેઓની સ્ત્રીઓ પણ ઉટા ઉપરથી કુદી કુદી લડવા લાગી હતી ! જે કામ તે લોકોએ કર્યું તે કામ જે તેઓની જગ્યાપર તું અથવા તારી તરફના કેટલાક લોકો હોત તો તમારાથી ન બની શકતે, આ મગરૂરી જલ્લતની મગરૂરી છે.

જેરામ—શાહજાદી સાહેબ ! હું ક્યુલ કરું છું કે, મુસલમાનોએ આ મોકા ઉપર મોટી શુરવીરતાથી કામ લીધું, પરંતુ ભગવાનની દયાથી અમો ફતેહમંદતા થયા ! આ ફતેહપર આપની એવી ઇચ્છા છે, કે અમો ખુશી પણ ન થઈએ ?

મોહિના—જેરામ ! આ ખુશી થવા જેવો વખત નથી, બલકે દીલમાં તો આ મુસલમાનો પ્રત્યે મોહોળખત પેદા થઈ ગઈ છે, તેઓએ પોતાની હેસીયત, પોતાની તાકાત અને હાલત કરતાં ઘણું વધુ કામ

કર્ચું છે. તું દીલગીર આ કે તારા નસીબમાં આવા સરીક લોકોપર જીલમ કરવાનું લખ્યું હતું.

જેરામ—શાહનંદી સાહેબ ! હું દરેક રીતે આપના હુકમને તાબે છું, અને આપ જે શરમાવો તે પ્રત્યે મને ઇનકાર નથી; જો આપની એવી સલાહ છે, કે આ વખતે મુસલમાનોની બહાદુરી હમદર્દીને લાયક હતી, તો હું પણ તે મંજૂર કરૂં છું, પરંતુ લડાઈમાં દુશ્મનોપર જ્યારે શત્રુ મળે છે, ત્યારે આહે તેઓની હાર ગમેતેવી દયા પાત્ર હોય અને આહે તેઓ ગમે તેવી બહાદુરી દેખાડી છીનબીન્ન અને કેદ પકડાયા હોય, તો પણ તેઓપર શત્રુ તો જરૂર જાહેર કરવી જોઈએ. દુશ્મનો પ્રત્યે હમદર્દી કદી પણ નથી હોઈ શકતી. સાપના બચ્ચાને પણ જો મારી નાખીએ, તો ખુશી પેદા થાય છે, કે દુશ્મન માર્યો ગયો. આવા મોકલોપર ખુશી થવું એ ઈનસાની તબીબતની દેવ છે. મને તો પુરતી ખાતરી છે કે જ્યારે આપણા સીપાહીઓ મુસલમાનોને કેદ પકડી રહ્યા હતા, તે વખતે આપના દીલમાં પણ ખુશીનો જોશ કિપ્પન થયો હશે.

મોહિના—હા ! હા ! હું તે વખતે મારા દીલમાં કેટલીક ખુશીની અસર જોતી હતી, પરંતુ થોડીવાર પછી જણાયું કે તે કામ અકલનું નહોતું, પરંતુ નફસનું કામ હતું. હવે મને આ ખિચારા સપડાએલાઓની સાથે એક જાતની મોહોખ્ત હમદર્દી છે. અને જેરામ ! હું સાચું કહું છું કે, તારી જગ્યાએ જો હું હોત, તો આ ગરીબોને છોડી દેત.

જેરામ—શાહનંદી સાહેબ ! ખાસ કરીને ત્રીઓના દીલમાં દયાનો ભાગ પુરૂષો કરતાં વિશેષ હોય છે, કદાચ આ તેનું ફળ હોય !

મોહિના—જેરામ ! જો તું આવા પ્રકારના પુરૂષો મોહિના હો,

કે જેઓના દીલમાં દયા અને લાગણી ન હોય, તો મને તારી સાથે કોઈ પ્રકારની હમદર્દી નથી. તે પુરૂષ હકીકતમાં સ્ત્રી કરતાં પણ વધુ બોદો છે.

આ કદરાએ જેરામપર ઘણી મોટી અસર કીધી, તેની સઘળી ઉમેદો અને ઇચ્છાઓને ધક્કો પહોંચ્યો, મનમાં તેણે વિચાર્યું. “ હવે શું કરવું જોઈએ ! જો દુસ્મનોની સાથે હમદર્દી કરું, તો મહારાજ સાહેબને શી રીતે મોહું દેખાડીશ ! અને જો સખ્તાઈ વાપરું તો ખ્યારી મોહિનાની નારાજીનું કારણ થશે. ” છેવટે તેણે માથું ઉઠાવી કહ્યું, “ શાહનદી સાહેબ ! જો આપની એવીજ ઇચ્છા હોય, કે આ લોકોને છોડી દેવામાં આવે, તો આપની આજ્ઞાથી મને ઈનકાર નથી. જેવી રીતે કેટલીકવાર પક્ષીઓને “ છોડી દેવામાં આવે છે, તેવીજ રીતે હું આ મુસલમાનોને આપના મનહર ચહેરા અને કાળી કાળી જુલ્હેપર “ સદકા ” રૂપે છોડી દઈશ.

મોહિના!—નહીં, હવે તેઓ કેદ પકડાયા છે, તો રહેવા દે. હવે તેઓને લઈ જા, અને કોઈ આરામની જગ્યાપર રાખ. હું પોતેજ જઈને જોઈશ કે તેઓ કેવા વિચારના માણસો છે. તેઓની બહાદુરીએ મારા દીલમાં જગ્યા કરી લીધી છે, જો તેઓ કશુંલ કરશે તો હું ઉમદા પ્રકારે તેમની મહેમાની કરીશ અને હું પોતે પોતાની જગ્યા નથી તેઓને તેઓની શુરવીરતાની મુબારકબાદી આપીશ. હવે તું જા, કોઈ હરીયાળી જગ્યાપર જઈ જાવણી નાખ અને તારી ફાજને આશાએશને મોકલો આપ. કેમકે મુસાફરી અને લડાઈ બંનેએ સર્વને થકવી નાખ્યાં છે. બસ હવે જલ્દી જા અને કોઈ ઉમદા મુકામપર ઉતરવાની તૈયારી કર.

જેરામ—સાહે, હમણાંજ જાવણીનો બદોબસ્ત થઈ જશે.

પહાડોના છેડાપર લાશોથી દુર હટીને જ્યાં પાણીના ઝરાઓ તથા નહેરોએ ચક્કર ખાઠીને ત્યાંની જમીનને લીલી લીલી બનાવી દીધી હતી; તથા ચારે તરફ લીલી હરીયાલીનાં ચિન્હો જણાતાં હતાં, એવી એ જગ્યા કરતાં ઉમદા કોઈ પણ જગ્યા ફેળવે ઉતરવા માટે શોધનાં મળી શકે તેમ નહોતી. ત્યાં સઘળા ફેણ તંબુઓ ગોઠવવામાં આવ્યા, અને જ્યાંથી આખી ફેળવના તંબુઓ અને કેટલાક મૈલ મુઢીનો દેખાવ દરેક વખતે નજરોની સામે રહે તેવી પહાડની ઉંચાઈપર એક સુંદર જગ્યાની તળવીજ કરવામાં આવી, કે જેથી ત્યાં શાહજાદા મોહિનાનો તંબુ ગોઠવવામાં આવે. વચમાં તેનો તંબુ અને તેની આજુ-બાજુ તેની સાહેલીઓ તથા બાંદીઓના તંબુઓ ઘણી ઉમદા તરતીબ, અદ્ય અને સુંદરતાથી ઉભા કરવામાં આવ્યા. સઘળો બંદોબસ્ત કરીને જેરામ શાહજાદા મોહિનાની પાસે આવ્યો અને અદ્યથી માથું નીચું નમાવી કહેવા લાગ્યો. “શાહજાદા સાહેબ! હજુરના હુકમ અનુસાર સઘળો બંદોબસ્ત કરી દેવામાં આવેલ છે, અને હજુરની આગાહ તથા જલવાનો તંબુ એક ઉમદા હરીઆલી અને ઉંચી જગ્યાપર ઉભો કર્યો છે, જે જેવા માટે પધારવા તરફી લેા, અને ત્યાં આરામ ફરમાવશે. સુર્યનાં તેજ કિરણોએ અને મેદાનની ઉડતી રેતીએ હજુરને પરેશાન કરી દીધેલ હશે.

મોહિના—જેરામ! આ વસ્તુઓ મને બિલકુલ તકલીફ નથી આપતી. હું હુખ સહન કરનાર છું, સીપાઈગીરીના શોખે મારી ન-જરોમાં આ સઘળી મુસીબતોને તુચ્છકારી દીધી છે. હા, જેરામ! કેદી તુકોને માટે શું તળવીજ કરવામાં આવી છે અને તેઓને ક્યાં ઉતારવામાં આવ્યા છે?

જેરામ—હજી સુધી તો તેઓને ફાલ્ગુના પહેરામાં રાખ્યા છે અને મેદાનમાં છે, પરંતુ થોડીવાર પછી ત્રણ મોટા તંબુઓમાં ભરી દેવામાં આવશે, કે જે તંબુઓ હજીરના તંબુની પાસેજ ઉભા કરવામાં આવ્યા છે અને કેટલાક સીપાહીઓ તેમની ચોટી માટે મુકરર કરવામાં આવશે.

મોહેના—સારું, ચાલો, હું મારા તંબુમાં જઈ થોડીવાર રોકાઉં અને ફરી તે કેદીઓને જોવા ચાલીશ.

આટલું કહી શાહજાદી મોહેનાએ પોતાનો હાથી આગળ વધાર્યો, અને તેની બાજુના હાથીઓ કે જેમનાપર તેની સાફલીઓ તથા બાંદીઓ સ્વાર હતી, અને તે સુંદર બહાદુર સ્ત્રીઓ—કે જેઓએ લડાયક હાથી-આરો ધારણ કર્યા હતાં, અને પોતાની જુદીને ખંભાપર વીખેરાયેલી સ્થિતિમાં રહેવા દઈ, થોડા પર સ્વાર હતી, અને શાહજાદીના હાથીને દર વખતે પોતાના ટોળાની વચમાંજ રાખતી હતી, તે સઘળાઓએ મોહેનાના હાથીની સાથે ઊવણીનો રસ્તો લીધો.

પાપ ૭ મો.

બેશક દુઃખની સાથે સુખ છે.

અંધારે આલમના ચહેરાપર કાળો દુરખો પહેરાવી દીધો છે. કમરી મહીનાની પાછલી તારીખની રાત્રીએ પોતાનો કાળો પોશાક દુનિયાને પહેરાવી દીધો છે. આપણું ધ્યાન આ વખતે પહાડી અને રેતાળ મેદાનમાં ફરી રહ્યું છે, જ્યાં સાધારણ રીતે આ વખતે જંગલી પ્રાણીઓ અને પાણીના થોડાંક ઝરણાંઓના વહેવાના અવાજ સીવાય બીજું કંઈ સાંભળવામાં આવતું નથી. આ દેહશતનાક ચુપકીદીના સીનમાં એક ઘણી મોટી ફાળના ઉતરવાને લીધે શોરબદાર અને ગરબા ક્રમત થઈ છે. એવટે રાત્રીની શાન્તિ આ ફાળપર ગાલેબ થઈ, અને સઘળું બીજકુલ શાંત થઈ ગયું. પરંતુ કેટલાક આદતમાં ફેસેલા, કે જેઓ આ ફાળના હાથમાં બંધીવાન છે, તેઓના રડવાના અને નિઃશ્વાસના અવાજો વધુ ઉભરાઈને આવવા લાગ્યા. આ બંધીવાનોમાં પુરુષો પણ છે, તેઓએ ધીરજ અને સંયુરીથી કામ લીધું છે, અને પોતાના દુઃખ દરદને નિરાશા રૂપી ચુપકીદી મારફત જાહેર કરી રહ્યા છે. હા! સ્ત્રીઓ તથા બાળકોના રડવાના સાદો જંગલના ખુલ્લા સીનમાં દુર દુર સુધી જાય છે, અને પોતાના હૃદયો તથા મદદગારોને શોધતા ફરે છે. આ કેદીઓમાંજ તે આદતમાં ફેસેલા બહા દુર પણ છે કે જેને માટે સુલતાન મહમુદ ગીજનવીની ફાળનો દરેક સિપાઈ દર્દમંદ બની ગયો છે અને જેની શોધમાં સુલતાની ફાળે સીંધના રણુની ખાક ઉડાવતી ફરે છે. મનસુર પોતાની નિરાધાર અને દુઃખી

સ્થિતિનો વિચાર કરીને એવેન બની જાય છે, અને મનમાં જ કહે છે, કે, “અશ્વેસ! મારા નસીબે આ સધળા અનસારી નસલના આદ્યારને પણ આશ્વેસમાં ફસાવી દીધા, ખુદાએ મને બજેરામના સીપાઇઓના હાથોથી મુક્તિ અપાવી, અને ફરી આકી લાવી આ મહાન લશ્કરના હાથોમાં સપડાવી દીધો! મને ખુદાની ઇચ્છા અને આજ્ઞાથી ધનકાર નથી, પરંતુ આહ! મારી સાથે જે સ્ત્રીઓ અને બાળકો છે, તેઓની સ્થિતિને જોઈ કલેણું ફાટી જાય છે! તદ્દતારે આ સધળી સ્ત્રીઓનો પડદો તોડી નાખ્યો, આહ! જુલમી હીંદુઓની સામે તેણીઓ યુરખા કે ચાદર વગર એઠેલી છે, જે કે મારે તો તેણીઓના ચહેરા જોવા જોઈએ નહીં, પરંતુ હવે તો સધળું દુસ્ત (જાગ્રત) છે.”

આ સધળા કેદીઓ ફક્ત ચોટી પહેરા લેટણ હતા, અને તેમના પર કોઈપણ પ્રકારની સખ્તાઈ કરવામાં આવી નહોતી. જેનું કારણ કદાચ એજ હશે કે, દયાળુ શાહબાદી મોહનાને ખુદાએ તેઓની હમદર્દ બનાવી દીધી હતી. દરેક કેદી બીજા કેદીની સામે જઈ તેને દિલાસો આપી શકતો હતો, અને તેના સુખ દુઃખના સમાચાર જાણી શકતો હતો. એવી છુટને લીધે મનસુર પોતાની જગ્યાએથી ઊઠ્યો અને આમ તેમ હરીફરી કેદીઓની સ્થિતિ જોવા લાગ્યો.

સ્ત્રીઓ તથા બાળકોની સ્થિતિ જોઈને તે વારંવાર એવેન બની જતો હતો, અને ફરી ખુદાના સાચા વાયદા તેના દિલને શાંતિ આપી રહ્યા હતા. મનસુર પોતે જાગ્રમોથી ચુર ચુર હતો, પરંતુ અત્યારે તે પોતાનાં દુઃખોને ભુલી ગયો હતો. હા, મુસલમાન સ્ત્રીઓ પર તેના જાગ્રમો મજબૂત કરી રહ્યા હતા, કેમકે તેની બહાદુરી, તેનો વિવેક અને તેના મનહરણ ચહેરાએ દરેક જોનારાઓના દીલમાં તેની મોહાબ્જત

હસાવી દીધી હતી. આ સ્થિતિમાં તે ફરતો ફરતો ન્હાની વયની બાળાઓ તરફ નીકળી ગયો. અને તેમની તરફ નજર કરતાંજ ખુદ જાણે મનસુરના દીલમાં શું વિચાર આવ્યો કે જ્યેથી તે એકાએક સ્તબ્ધ બની ગયો. આ થોડી વારના આશ્ચર્યે તેના વિચારોપર ઘણી મોટી અસર કીધી. પોતાનું અને કેદીઓનું દુઃખ તેના દીલમાંથી ગુમ થયું, એક શુદ્ધ અને પવિત્ર સ્નેહનું તોશન ખ્યાલી આલમમાં તેનાપર છવાઈ ગયું. અને ખ્યારની હવાના તેજ સપાટાઓ તેના દીલમાંથી સમ્રળી વાતોને ઉઠાવી લઈ ગયા તે બાળાઓએ તેને જોયો નહોતો, તેથી તે ધામેથી ઉભો રહી, તેણીઓની વાતો સાંભળવા લાગ્યો. આ આશ્ચર્યકારક સ્થિતિમાં જે વાતો તેને સાંભળવામાં આવી, તે આ પ્રમાણે હતી.

“ઉઝરા! હવે તમે જોઈ લીધું કે, આપણા તરફની સ્ત્રીઓએ કેવી હિમ્મતથી મુકાબલો કર્યો.”

ઉઝરા—હા, જોઈ લીધું, પરંતુ આવી સ્થિતિ ખુદ કોઈને ન દેખાડે. આહ! મારી આ બીન અનુભવી વયમાં હું શું કરી શકતી હતી! પરંતુ જેઓએ બહાદુરીથી કામ લીધું, તેઓએ શું કરી લીધું! કેટલાક તો મરી ગયા, અને કેટલાક તો આપણા સાથીઓ જખમી થઈ કાફરોના હાથે કેદ થયા.

હવે આ કેદથી મુક્તિની આશા નથી, ખુદ જાણે કેટલી બેઠજીતી અને કેવી રીતે બેઆબરૂ થવું તકદીરમાં લખેલું છે. આ કાફરો આપણને લોંડી બનાવશે અને બેઆબરૂ કરી આપણી સરાફતમાં ડાઘ લગાડશે.

ઉઝરા—લયલા! આ શું કહે છે! શું બેઆબરૂ પણ થવું પડશે! આહ! જો એમ હતું, તો મને પહેલાંજ કેમ ન જણાવ્યું કે જ્યેથી હું લડીને પ્રાણ આપી દેત!

લયલા—ઉઝરા ! હવે ધન્યત આખરનો ખચાર કરનાર કોઈ નથી.

ઉઝરા—લયલા ! આટલી બધી નિરાશ ન થા, તમારી લગ્નનું શું થયું ! કે જેથી આવી વાતો કહે છે !

લયલા—જ્યારે તકદીર ઉલટું હોય છે, જ્યારે તકદીર ખગડે છે, તે વખતે માણસમાં નતો લગ્ન બાકી રહે છે કે નતો આખર. જ્યારે ખુદાએ આપણને એક જીવમી અને કાફર કોમના હાથોમાં કેદી કરી દીધા છે, તો લગ્ન કેવી અને પાકદામની ક્યાં ?

ઉઝરા—કેવી ભોળી વાતો કરો છો, હવે આપણે જાણે નતો તે વંશના છીએ, કે જેનાપર આપણને મગરૂરી હતી, અને નતો અસમતશઆરી છે, કે જે દુર દુર સુધી મશહૂર હતી. લયલા ! તમે ભલે આ વાતોને પસંદ કરી લીધી હોય, પરંતુ હું તો મને એવીજ પાક દામન સમજું છું, કે જેવી હું હોઉં.

લયલા—આહ ! આપણને એ પર કંઈ અખત્યાર છે ! પોતાના દીલથી તો સઘળા એજ ખ્યાલ ધરાવે છે, પરંતુ જ્યારે સખ્તાઈ અને જીવમ પોતાના ધરાવાપર કાયમ રહેવા ન દે, તો શું કરવું જોઈએ !

ઉઝરા—નહીં, લયલા ! કોઈપણ સખ્તી અને જીવમ મને આવી સ્થિતિમાં નથી નાખી શકતો, કારણ હું મારો જીવ આપી શકું છું.

લયલા—હાય ! એમ પણ નથી બની શકતું. હથીઆરે છીનવી લેવામાં આવ્યાં, કોઈ એવું પણ નથી, કે જે જેર પણ લાવી આપે, શ્રી બતાવે જીવ કેવી રીતે આપશે ?

આ સાંભળી ઉઝરાએ માથું નમાવી દીધું. આ વાતની અસર પહેલાં તો તેને એટલી શરમમાં નાખી દીધી કે, કોશીશ કરતી હતી,

પરંતુ માથું ઉચકી શક્તી નહોતી અને શરમ અપાવનારા વિચારોએ પોતાની બહોળી ગીરદીથી છેવટે તેના દીલમાં ખેદ પેદા કરી આપ્યો. ગાલોની લાલી, ચંદરાની રંગત સમગ્ર ખેદની “નજર” બની ગયું. કાલુ કહી શકે છે, કે તે પોતાના દીલમાં શું કહી રહી હતી. પરંતુ ચંદરાનો રંગ જલદી જલદી બદલવાને લીધે પરાધિન, અને લાચાર હતી. બહાદુર મનસુર એટલે સુધી સમજી શક્યો કે તેના વિચારો ઘણા જલદી જલદી મુરતને બદલે છે અને તેના બોળા દીલપર નવીન નવીન મુસીબતો નાખે છે, છેવટે વિચારોએ ઉઝરાને બીલકુલ નાઉમેદ બનાવી દીધી અને પોતાની ખાલી હારથી કંટાળીને તેણીએ માથું ઉઠાવ્યું અને લયલાની તરફ જોઈ ઘણી નિરાશા વચ્ચે કહ્યું.

ઉઝરા—હું તારું ગળું દાખી દઉં અને તું મારું ગળું દાખી દે, બસ આ યુક્તિથી સહેલાઈથી મુક્તિ મળી જશે.

લયલા—હા, હા, ઉઝરા! યુક્તિ તો સારી છે, પરંતુ ખુદના હુકમથી વિરુદ્ધ છે, આહ! ક્યામતને દહાડે આપણે ખુદને શું જવાબ આપશું! જ્યારે પુછવામાં આવશે, કે બેગુનાહ પોતાની મોખીન બહેનને કેમ મારી નાખી?

ઉઝરા—બહેન! શું ખુદ નથી જાણતો કે આપણા પર કેવી મુસીબત પડી છે?

લયલા—તે આલેમુલ ગમખ છે, આ સમગ્ર તે પોતાની આંખો વડે જોઈ રહ્યો છે, પરંતુ તેના હુકમ છે કે, મુસીબતને વખતે મુસલમાનોએ સખર કરવી જોઈએ. પોતાની ઉમ્મેદને તોડી ન નાખે, અને વાદ જુઓ, કે ગેમના પરદામાંથી શું જાહેર થાય છે.

કિઝરા—હવે બેઠજીતી સીવાય શું જાહેર થાય છે ?

લયલા—નહી, કિઝરા ! ખુદાના ફજલથી નિરાશ ન થા.

અમે નથી કહી શકતા કે આ પાક દામનીના જ્વેશે બહાદુર નવજુવાનના દીલપર શું અસર કરીધી. જ્વેનારાઓએ ફક્ત એટલું જ જ્વેયું કે કોઈ ફારીજ્વેશે ફરી તેનાપર બેખુદી જમાવી દીધી. જ્વેનાથી જલદી મુક્તિ મેળવી તે લયલા તરફ ફર્યો, અને કહેવા લાગ્યો. “ઓ ખરબાદ ખાતુમાં બાળાઓ ! એ તો અખર છે કે, ખુદાએ તમોને અમારી મુસીબતમાં બાગીદાર કરીધી છે, પરંતુ એ બતાવે કે, તમે કોણ છો, અને ક્યા, ખાનદાનની શોભા અને શણગાર છો ? આહ ! અનસારના બાગમાં પાનખર રૂતુ આવી ગઈ, અને તેનાં કેવાં કેવાં સુંદર ખુશખુદાર ફુલો કરમાંએલા નજરે પડે છે !”

લયલા—હજરત ! કોઈ દેશની શાહજાદીઓ પોતાના દેશમાં તે ઈજ્જત નહિ ધરાવતી હશે, જે અમોને અમારા ખાનદાનમાં મલી હતી. સાદાઈની ગોદમાં અમારી પરવરીશ થઈ, અને સ્વતંત્રતાના જંગલે અમારા હૈંસલાઓને વધારી દીધા, આ લાચારી, અને મુસીબત અમારે માટે નવી મુસીબત છે.

મનસુર—હા, હા, હું એ જાણું છું, પરંતુ એ જાણવું જોઈએ કે તમે ક્યાં ખાનદાનથી છો ! અને કોની આશાના બાગને તમારા જ્વેયાં ફુલોપર અભિમાન હતું !

લયલા—આહ ! હવે ખાનદાનને બદનામ કરવાથી શું ફાયદો ! પરંતુ પોતાના હમદર્દીથી પોતાની હાલત ન છુપાવવી જોઈએ. કેમના આગેવાન મોહમ્મદ ખીન સાહેબને આપ સારી પેઠે જાણે છે, હું તેમના અત્રીજ હસન ખીન સાહેબની પુત્રી છું અને લયલા માંદે નામ છે.

આ ન્હાની વયની બાળા કે જેની સાથે હું વાતો કરી રહી હતી, તે તેમની પૌત્રી અને કાસીમ બીન મોહમ્મદની પુત્રી છે. કાસીમ બીન મોહમ્મદ આપના મોટા દોસ્ત હતા. મને ખબર છે કે, રાત દિવસ દરેક વખતે આપનો અને તેમનો સાથ રહેતો હતો. આ તેમનીજ પુત્રી હોવા છે. આ કેદે હોવાને એટલી તો ના ઉમેદ કરી દીધી છે કે, બિચારી બેઆબરૂ થવાના ખોશથી છવ આપવાને તૈયાર થઈ ગઈ છે.

આ જવાબે નવજુવાન મનસુરને ધણીવાર સુધી એક આશ્ચર્યકારક ચુપકાદીમાં રાખ્યો. તેના વિચારો એક અજ્ઞાન પ્રકારના ફેરફારો બતાવી રહ્યા હતા. આ કેદ અને મુસીબતનું દુઃખ દીલમાંથી એકાએક નીકળી ગયું, અને તેની જગ્યાપર હમદર્દી, અજ્ઞાનબીના વિચારો અને દુસ્મનો તરફ તીરસ્કાર નહીં અટકાવી શકાય તેવા જોશની સાથે ગલબો મેળવતો જતો હતો. તેણે પોતાના શરૂઆતના તેજ વિચારોમાં કહ્યું, અને તે એટલું ધીરેથી બોલ્યો કે તેણેજ અને તેણે પોતેજ સાંભળ્યું “આહ! આ બાળાઓના સાદા દિલપર કેટલો સદમો થશે! કેસ આમરીના વિચારો મુજબ “આ બાળાઓ આ સરહદી પહાડીઓ અને રણોના મેદાનની હસ્તીઓ છે.” સ્વતંત્રતા તેઓની કુટુંબોમાં પડી નાજમરદારીથી પરવરીશ પામી. કેવી નાજમરદારી! તે નહીં કે જે આલીશાન મહેલો અને દોલતમંદોના સામાનથી જાહેર થાય છે, બલકે તે કે જેનો આધાર ફક્ત સ્વત્રતા, બેરીકરાઈ, આપ મુખત્યારી અને ખુશાલીપર હોય છે. આહ! આ કેદ તેમના નાજુક દીલોપર શું જીલમ કરી રહી છે! તેમની ખુબસુરતી અને સુંદરતાપર આ કેવડો મોટો ગળ્મ છે! ખાસ કરીને તે બીજી બાળા કે જેની સાદી તબીબતથી જણાતું હતું, કે કુદરતે પણ ફક્ત બોળામણનો પાક થીખ્યો છે, આહ! તેની સુરત કેવી મનહર! તેનું રૂપ કેટલું મનપસંદ

તેની અદાઓ કેવી દીલકશ છે ! તેની શરમાયેલી નજર પોતાની કદરતી નીશાન બાજુમાં કેટલી કદરદાન છે ! હા, તેનું નામ શું બેતા-બું હતું ! હિરરા ! આહ કેવું સરસ નામ છે ! આતો માતા પિતાનું રાખેલું નામ નથી જણાતું. કોઈ રૂપના કદરદાન અને આશક મીઠાને રાખેલું હશે. અને પુત્રી કોની છે ! કાસીમની ! મારા દોસ્તની ! જે દરેક મોકાપર મારી બાજુ બાજુમાંજ રહેતો હતો. મેં જે વિચારો તેના રૂપ વિષે જાહેર કર્યા, તે કેવા હતા ! ઓ નજર તેં પુરી નિગાહથી તો નથી જોયું ! ઓ દીલ ! તું નાજાએજ અને ખરાબ નીચ-તથી તો તેની તરફ નથી ફર્યું ? હા, એક શોખ અને નહીં સંભાળી શકાય, તેવા જોશનો તો જરૂર ગુન્હેગાર છું, પરંતુ જાણ છે, મારી નીચત ખરાબ નહોતી, મેં પાક નજરથી તેને જોઈ, અને પાક દીલથી તથા પાક નીચતથી તેનો ઉમેદવાર બન્યો છું. પરંતુ આહ ! એતો જીવ આપવાનું કહે છે. કાફરોના બાકથી એટલી કંટાળી ગઈ છે, હું પણ તેની સાથે મારો જીવ આપીશ, મારા દીલમાં પણ લજ્જા હોવી જોઈએ. જો તેને પોતે એઆખર થવાની અને એપરદા બનવાની લજ્જા છે, તો મને પણ પોતાની આ જીવલેણ અને આ કેદી સ્થિતિપર લજ્જા આ-વવી જોઈએ. હા, હા, હા, હું પણ લજ્જાવંત છું, અને મારી માથું પણ નહીં હમણા નહીં. આ દુશીઝા બાળા પણ લજ્જાવંત છે.

ત્યાર પછી મનસુર લયલાનો તરફ ફર્યો, અને કહેવા લાગ્યો, “ તમે તમારી જાહેનને કહો કે વધુ પરેશાન ન થાઓ. ખુદા આપણા સંઘળાની ઈજ્જત આપરનો નીગેહબાન છે, જેકે દીલમાં લજ્જા છે, તો હું પણ લજ્જાવંત છું, હું સાચું કહું છું કે, મારો જીવ આ જોખાપર આપીશ, કે જે જગ્યાપર અનસાર વંચતી કોઈ બાળા

ખાસ કરીને તમારી બહેનનું લોહી પડશે. કાફરો તરફથી પરદો છોડ-
વવા અથવા તેથી વધુ ખીજ કોઈ પ્રકારની કોશીશો કરવામાં આવશે,
તો પણ ખાત્રી છે કે, મુસલમાન સ્ત્રીઓ અને પુરુષો તે સહન કરી
શકશે નહીં. ”

લયલા—સાહેબ ! ખોફ અમારા દીલોપર રહેલું થઈ ગયો,
અને આ કારણથી હવે અમેને મોત સીવાય ખીજ કોઈ ચીજ જોવામાં
નથી આવતી. આહ ! આપની હમદરદીનું પણ કંઈ પરિણામ નથી.
ખુદાએ અમારી પેઠે આપને પણ હાથ પગ વિનાના કરી આપ્યા.

મનસુર—મેશક, આ વખતમાં મારો કંઈ અખત્યાર નથી અને
હું કોઈ રીતે પણ તમારી મદદ કરી શકતો નથી, પરંતુ આટલું બની
શકે છે કે, તમારા બચાવ અને હમદર્દીમાં હું પોતાનો જીવ આપી દઉં.

લયલા—એવાં વાક્યો જાણનાથી ન કાઢો, આપે અમારા ખાન-
દાનની સાથે જે ભલાઈ કરેલી છે. તે કારણથી આપની મુસીબતનો
ખ્યાલ આવતાંજ અમારું કલેજું ફાટવા લાગે છે.

મનસુર—લયલા ! તમારી બહેનના મીઠાજમાં શરમ ધણી વધારે છે.

લયલા—જી હા, શરમ અને ખીજ બન્ને સાથેજ તેના મીઠાજમાં
મોટા પ્રમાણમાં વધેલાં છે. (ઉઝરા તરફ ફરીને) ઉઝરા ! ઉઝરા ! હવે
શરમનો કાંઈ વખત છે ! જ્યારે કીરમતે કાફરોની સામે બેપરદા કરી
આપ્યાં તો પોતાના હમદર્દો અને મુસીબતમાં ભાગીદારોથી શરમ કેવી !
આહ ! તમે શરમાતા જાઓ છો. જુઓ ખુદાએ આ ફરિસ્તાને તમારી
પાસે મોકલી આપ્યો છે, જેણે આપણને મદદ કરી અને આપણા ખાન-
દાને આફતોથી બચાવ્યું એમના હાથે આશા છે કે, આપણને પણ

આપ્તોમાંથી મુક્તિ મળી જશે. આવો તેની સામે માફી ચાહો, અને તેની ખુશામત કરો કે આપણી લાચારીમાં કામ આવે.

એના જવાબમાં ઉઝરા પ્રથમ તો શરમોદગીની સાથે ખામોશ રહી પોતાના દીલકશ મીઠા અવાજથી બોલી, “જેઓ પોતે લાચાર છે, તેઓ બીજા કોઈને શું કામમાં આવી શકે છે! દુઆ કરો કે આપણી સર્વેની મુક્તિ તેનાપરજ અવલંબી રહી છે.”

આ જવાબે મનસુરને ખાત્રી અપાવી કે તેના દીલના ઉઝરા બે અસર રહ્યા ફરી તેણે જરા હીમ્મતથી કામ લીધું અને બોલ્યો. “ઉઝરા! તમે વ્યાકુળ ન થાઓ, જે મારો જીવ બાકી હશે, તો મળ્નલ નથી કે તમેાને કોઈ કરડી નજર થા પણ જેઈ શકે. જેકે હું કેદમાં છું, મારી પાસે હથીઆરો નથા પરંતુ જુઓ, મારા હાથ પગ ખુલા છે, આ હાથોમાં તે હમદર્દી અને મોહાળ્યત છે કે તમારાથીજ પુરું કામ લઈ લેશે.”

ઉઝરા—(શરમના લેહજમાં) આપના જેવા હમદર્દ વગર વિચારે અને વગર સમજે પોતેપોતાના હાથથી પોતાનો જીવ આપી દે, તે મારાથી કેવી રીતે સહન થઈ શકે !

મનસુર—(મનમાં) વાહ ! દીલનો જ્નેશ આને કહે છે, મારી મોહ-ગ્યતે પોતાની અસર દેખાડી, (ઉઝરા પ્રત્યે) નહીં, તમે એનો વિચાર કરો કે મને ખુદાએ ફક્ત એટલા માટે પેદા કર્યો છે કે, તમારા જેવી પાક દામનોની મદદમાં મારી જાન આપી દઉં, પરંતુ તમે એ માટે નથી.

ઉઝરા—સારું, તો હું શા માટે છું ?

મનસુર—ફક્ત એટલા માટે કે પોતાના જાનીસારેને પોતાના દીલમાં જગ્યા આપો.

આ વખતે મનસુરની આંખોથી એક એવો આવ પ્રગટ થયો,

કે જોશે સાદા દીલની અને પાકદામન ઉઝરતે લલ્લમમાં નાખી દીધી. ઉઝરા પોતાના દીલમાં ઘણીજ પસ્તાતી હતી અને જે પાછલા શબ્દો મનસુરની જખાનથી નીકળ્યા; તેને કોઈ રીતે ભુલતીજ નહોતી. તે પોતાના દીલને ક્રોધ કરી બગડી બગડીને કહી રહી હતી કે, “કમબખ્ત ! તેં બદનામ કરી. હું આ નહોતી બાણતી કે મારે જોશ આટલો ખરો હશે, આહ ! આ બદનામીની બીકથી તો મેં કદી કોઈની સામે આજ સુધી તેતું નામ પણ નથી લીધું. આથી વધુ શું હોઈ શકે કે જમાઅતના સલાબથી પોતે પોતાની મેજે મહરૂમ રહી, અને પોતાના તંત્રમાં છુપી બેસી રહી, કે ક્યાંએ નજરે ન પડી જાય. હવે આ દીલ ! જેને તું ચાહતું હતું, તે મારી આંખોની સામે ઉભો છે, ફક્ત ઉભો છે એટલુંજ નહીં, પરંતુ પોતાના શબ્દોથી જાહેર કરી રહ્યો છે, કે તારી ઉલ્લટ અને તારી કોશીશનું જાદુ તેના પર પણ ચાલી ગયું. કીસ્મત ! તું મારી દુશ્મન કેમ બની છે ! શું આ કેદથી હું બદનામ અને ડરવા થઈને નીકળીશ ! પણ આહ ! અહીંથી સુ-ક્તિજ કેમ મળશે ! અમારી મોહોબ્બત અને અમારી મુસીબતનો એક સાથેજ ફેંસલો થશે. ”

ઉઝરા આ વિચારમાં હતી. મનસુર પણ તેની સુરતનો એટલે દરજ્જે આશક હતો કે અજાબજ નકશો બની ઉભો હતો, તે નહોતો, તેની તરસીર હતી, અને બંનેનાં દીલ જાણે આ ચુપકીદીના વખતમાં દીલના છુપા બેદોની વાતો કરી રહ્યાં હતાં, અને ધસ્કતું વીજળીક ટેલીફોન બંનેનાં કાનોમાં લાગેતું હતું. આ ધરકની નવી બાણ-બેદુ લયલા આશ્ચર્યના આલમમાં હતી, અજાબજ થયેલી આંખો ધડીકમાં મનસુર તરફ ફરતી હતી, અને ઘડીકમાં ઉઝરાનો ચહેરો

પર જતી હતી. જેણી ખુદરફતગીના આલમમાં હોવા છતાં વારંવાર તેના પક્ષમાં સંતાપ જવાની કોશીશ કરતી હતી, અનસારી વંશના બીજા કેદીઓ કે જેઓ આ તંબુમાં હતા તેઓ પોતાની મુસીબતના વિચારમાં માથું નમાવી બેઠા હતા, કોઈને એક બીજાની ખબર નહોતી, એકાએક તંબુમાં ઘોડા રજપૂત જવાન આવ્યા અને ચોતરફ જોઈને ફરી બહાર ચાલ્યા ગયા, જેઓના જતાંજ શાહજાદી મોહના કેદીઓના તંબુમાં દાખલ થઈ.

પ્યારી મોહનાનો ઠાઠ અને ચહેરો એવો નહોતો કે કોઈ શખ્સની પાસે જઈને તેણી ક્લી રહે અને તે શખ્સ તેણીને આશ્ચર્ય તાથી જોવા ન લાગે! આહ ! કોની મળ્નલ હતી કે મોહનાની ઉઠતી જુવાની, મનહરણુ ચહેરો, ક્લેણું વીંધી નાખનારી નજર, આલમને ફરેખમાં નાંખનાર રૂપ, અને સુંદરતા જોતાં તે, અજાયબીમાં ગરકાવ ન થાય! ખાસ કરીને આ મોકાપર જ્યારે માચશુકા જેવા પ્યારા હાથપગ અને દીલને જખ્મી કરતા કાળા નેત્રોએ ક્યામત ચાવી દીધી હતી, વાળોનો ગુચ્છો બાંધેલો હતો, અને શાહજાદીપણની નીચાની રૂપે પેશાની પર એક સોનાનું કીંમતી ધરેણું હતું. જેનાપર કલગી લાગેલી હતી. એક ચપોચપ ચોલી શરીરમાં હતી. અને રેશમી સાડી જેના પર જરી કામ બનેલું હતું તે પોતાના ખુશનુમા મોહ-જ્ઞાથી ઉભરાને છુપાવી રહી હતી. જે રૂપ ધનની સાથે જુવાનીના જોશને પણ આલમ પર પ્રગટ કરતા હતા. સાડીની ઉપર કમરમાં સોનાની કીંમતી ડાબ હતી અને તેમાં એક ઘણીજ નાણુક તલવાર લટકતી હતી; જે શુરવીરતાનું તેજ દેખાડવામાં તેણીની પોતાની નેત્ર-રૂપી કટારીની પાડોશી હતી. તેણીના નાણુક પગો પર પ્રાચીન કીંદુ

ઓસાંયડીના ધારાઓ કલમ કરી રહ્યા હતા, એટલા માટે કે ઉધાડા પગ હતા.

આ મનહરણ અદાથી મોહેના આવી ઉભી રહી, પરંતુ મનસુર, ઢિઝરા, અને લયલાની બેધ્યાની એટલે દરજ્જે વધી ગઈ હતી કે કોઈને તેનો ખ્યાલ પણ ન આવ્યો. તે ત્રણે પોતાની આશ્ચર્યકારક સ્થિતિમાં ગરકાવ રહ્યા હતા. આહ ! ઇશ્કનું જાડું કેટલું ખંડ અને બીન હરીફ હોય છે: જુના હેરત પામેલા પ્રેમીઓનું શુધ્ધીમાં આવવું તો ત્યાંજ રહ્યું પરંતુ અહીં તો તે ક્યામત થઈ કે, મોહેના પર પણ તેજ બેખુદી જામી ગઈ, અને આ બેખુદીના સીનને એક ચોથા પુર જમાલ મેખરે વધુ રોનક આપી.

મોહેના પર જ્યારે આ આલમ ઘણીવાર સુંધી જાઓ રહ્યો, ત્યારે તે રજપૂત સરદારો જેઓ તેની સાથે આવ્યા હતા તેમાંના એકે આગળ વધીને કહ્યું, “ શાહજાદી સાહેબ ! જો આપ આ તંબુમાંના કેદીઓની તપાસ લઈ ચુક્યા હો તો બીજા તંબુમાં પધારો.”

મોહેના—(પોતાની બેખુદીમાંથી ચોંકીને) આહ ! નહી, હા, મારે હજી આ લોકોથી કંઈક વાતો કરવાની છે, તમે આ લોકોની ભાષા સમજી શકો છો ! કેમકે દુભાષી વગર હું તેઓની સાથે વાતચીત નથી કરી શકતી.

અફસર—આ લોકો આપની વાતચીત સારી પેઠે સમજી શકે છે, કેમકે તેઓ મહમુદના સાથીઓ નથી, પરંતુ આ તે લોકો છે, કે જેઓ શરૂઆતથી સીંધ દેશમાં વસેલા છે, અને એક લાંબા સમયના વસવાટે તેઓને અહીંની રીતભાતો અને ભાષાથી સારી પેઠે માહિતગાર કર્યા છે.

મોહેના—એમ ! ત્યારે હું પોતે તેઓની સાથે વાતો કરીશ.

આ ફકરાએ બાકીના શુદ્ધિ વગરના આશકોને પણ ચોંકાવી દીધા. પહેલાં તો લયલાની નજર મોહેના અને તેના સાથીઓ પર પડી, અને તેણે તુરત ઉઝરાને હાથથી ધક્કો મારી ચોંકાવી દીધી, ઉઝરાએ પહેલાં મભરાઈને તે રજપૂતોના તરફ જોયું, ફરી એકાએક બ્હી જઈ લયલાની પાછળ શરીર સમેટી જેસી ગંધ અને માથું નીચે નમાવી લીધું, ઉઝરાની આ હરકતે મનસુરને નિર્દયતાથી હુશીઆર કરીધો. તેણે તુરત ગર્દન ફેરવી પાછળ જોયું, અને જોતાંજ તે કોંઈ ભસ્યો. તે ચાહતો હતો કે, એક રજપૂત કે જે સર્વેથી આગળ ઉભેલો હતો, તેને આગળ વધીને થપ્પડ મારે; પરંતુ તેની નજર શાહજાદી પર પડી અને ખીજી વાર અગ્નયમ થવાની સાથેજ ખસીને દુર ઉભો રહ્યો. મનસુરની આ બહાદુરી ભરેલી ચાલાકી અને આ આશ્ચર્યતા એ મોહેના પર વધુ અસર કરી. પોતાના દીલમાં ને દીલમાં જે અખત્યારીના શોખની મજા લઈ બેઠી. “સાહેબ ! આપની કોમની શુરવીરતા અને ખાસ કરીને આપની જાતીય હીંમતે મને આપની કદરદાન બનાવી દીધી છે. મહેરબાની કરી જણાવો, કે આપ કોણ છો અને આપનું નામ શું છે ? ” આ ફકરા સાંભળી મનસુર આશ્ચર્ય અને નવાઈની સાથે શાહજાદી મોહેનાની સુરત જોવા લાગ્યો.

મોહેનાએ થોડીક વાર જવાબની વાટ જોયા બાદ પુછ્યું, “ કેમ સાહેબ ! આપને પોતાનું નામ જણાવવામાં કંઈ વાંધો છે ? ” હવે આપણે નવજુવાન આશ્ચર્ય થયો, અને તેણે ખસારાથી જણાવ્યું, કે, હું આપની વાતચીત નથી સમજી શકતો. પરંતુ મોહેના કોઈ વાંધા

જાનથી કાઢે તે પહેલાં લયલાએ શાહજાદીની તરફ ફરીને કહ્યું.
“ તેઓ આસરજમીનમાં નવા નવા આવેલા છે, જેને લીધે આપની
વાતો નથી સમજી શકતા. આપ નચીંત રહે, હું સમજાવી દઉં છું.”

આ કહીને લયલાએ મનસુરને જણાવ્યું કે, “ તમારું નામ
અને હકીકત પુછે છે, ” શાહજાદી મોહેનાએ લયલાનો આભાર માન્યો
અને તેણીને દુભાષી મુકરર કરી. બહાદુર નવજુવાન મનસુરની સાથે
વાતો કરવા લાગી.

મનસુર—મારું નામ મનસુર છે અને હકીકત શું ! લડાઈ અ-
જમાવનારા મુસલમાનોની ફોજનો એક સીપાઈ છું.

મોહેના—આપની નવજુવાની અને ન્હાની વયની આપની શુર-
વીરતાનો ખ્યાલ કરીને હું તાણુળ થાઉં છું.

મનસુર—આપ પણ નવજુવાન છો, અને આપની રીતભાત જેતાં
જણાય છે કે, આપ પણ બહાદુર છો.

આ જવાબે શાહજાદી મોહેનાને કેટલીક લજ્જા-
વાંત કીધી, પરંતુ જખરદસ્તીથી પોતાના ચહેરાપર ખુશાલીનાં ચિન્હો
પ્રગટ કરી ફરી બોલી. “ નહીં, મેં તો આપની શુરવીરતા અને
જવાંમરદીને આંખોની સામે જોઈ છે, અને આ ખીનાએ મને એટલો
શોખ પેદા કર્યો કે, આપને મળવા આવી છું.”

મનસુર—હું શું વિસાદમાં છું, જેટલા લોકો મારી સાથે કેદ
છે, તેમાંનો દરેક શખ્સ મારા કરતાં વધુ શુરવીર અને બહાદુર છે,
પરંતુ હવે તો અમે ખીલકુલ બોદા કર્યા છીએ, કેમકે જ્યારે આપના-
હાથોમાં કેદ પકડાયા, તો બહાદુરી કેવી અને શુરવીરતા શી !

મોહેના—તેથી શું થયું છે ? કુશળ ધોડેધારજ પડે છે અને તરનારોજ કુખે છે, વખાણુ આ વાતના છે કે, આપે આપનું પુરું તેજ બતાવી આપ્યું, આવડા મોટા સાગરનાં મોજામાં હોશ ટપી રહેવા મુશ્કેલી છે, તેજ બહાદુરી છે કે જે આપના તરફથી જાહેર થઈ.

મનસુર—હું પણ આપનાથી કંઈ જાણુવા ઇચ્છું છું, આગા હોય તો પુછું.

મોહેના—પુછો, હું ખુશીથી જવાબ આપીશ.

મનસુર—આપ કોણ છો ? અને લશ્કર કોનું છે ? અમો લોકોને શા માટે અટકાવ કરવામાં આવ્યો ? જે કે અમારા સાથીઓમાંથી કોઈને મહમુદ સાથે લાગતું વળગતું નથી. આ સઘળા લોકો પોતાનો જીવ બચાવવા કુપતા કરતા હતા.

મોહેના મનમાં વિચારવા લાગી. શું જવાબ આપું. તેની શીકરમાં તેણી ગરદન બુકાવીજ હતી કે એક રજપૂત સરદાર બોલી ઉઠ્યો. “અમો લોકો અજમેરના મહારાજના જાનીસાર છીએ. અને તેમનાજ હુકમથી આવ્યા છીએ; જેની સાથે તમે વાતો કરી રહ્યા છો તે અમારા સીરતાજ અને રાજની લાયક અને બહાદુર શાહ-જી છે.”

મોહેના—આહ ! તમે કેમ જણાવી દીધું ! ખુદા જાણે હું શું શીકરમાં હતી, અને તમે માફ નામ જણાવી દીધું. ખેર, હવે ખબરદાર ! આવી આગા સીવાય કેમ શબ્દ જમાનથી ન કાઢતા.

શાહજાદી મોહેનાનું નામ અને હકીકત સાંભળી લમલા અને મનસુરને આશ્ચર્ય થયું. મનસુર દીલગીર સાદે કહેવા લાગ્યો. “આપ

સાહજદી છે? અમે આદતમાં સંપડાએલાઓની સાથે આવવાની તકલીફ કેમ સહન કરીશી?”

મોહેના—પહેલાં તો આપની શુરવીરતાએ મને આપનાથી મજાવાને શોખ અપાવ્યો. બાળુ હવે આપનો વિવેક, આપની હાલત અને એ સીવાય એકરણે આપની હમદર્દી બનાવી દીધી છે. હું આપની સાથે એક દરખાસ્ત કરીશ, પરંતુ પહેલાં મને આ જાણવી દો કે, (કિઝરના તરફ ધસારો કરીને) આ કોણ છે? જેના મીઠાગમાં આખી દુનિયાથી વધુ શરમ છે, આખર તે કળી કેમ જાય છે? પોતાનું મોહું કેમ છુપાવી લે છે?

આના જવાબમાં મનસુર તો કંઈક શીકરમાં પડી ગયો, પરંતુ લયલા તુરતજ કહેવા લાગી. “સાહજદી સાહેબ! અમે મુસલમાનોમાં રિવાજ છે કે, નામકેઈ એટલે પારકા પુરખોની સામે નથી આવતી અને હંમેશાં પરદામાં છુપી રહે છે. આ બિચારી મહારી બહેન છે, તેને આખી જીંદગીમાં કોઈ પુરખની બેઠ નથી થઈ. આપની સાથે જે સરદારો છે, તેઓને લીધે તેને શરમ લાગે છે, અને પોતાનું મોહું છુપાવી લે છે.”

મોહેના—મને આ વાતની ખબર નહોતી, નહીંતર હું એકલી આવત, અને આ લોકોમાંથી કોઈને સાથે ન લાવત, એટલા માટે કે, આપની બેઅહમી અને બેમજબૂતી મને બીલકુલ મંજુર નથી. (પોતાના સાથીઓ પ્રત્યે) સાહે, હવે તમે લોકો બહાર જઈને રોકાઓ હું હમણાંજ આવું છું. (આ સાંભળી સઘળા ફેણ સરદારો તંબુમાંથી નીકળી ગયા, જે જોઈને) બસ, હવે તો કોઈ વાત આપના મીઠાગની વિરુદ્ધ નથી ને?

મનસુર—નહીં, આપની મહેરબાનીના અમો સંઘળા આભાર માનનારા છીએ, આપના સરીક વરતાવે મને આપનો એહશાનમંદ બનાવી દીધો છે, કદાચ દુનિયામાં બીજું કોઈ પોતાના દુસ્મનોની સાથે આવો વર્તાવ નહીં કરે કે જેવો અમો સોડોની સાથે આપે કર્યો છે.

મોહેના—(લમલા પ્રત્યે) પરંતુ મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, તમારી બહેન હજી સુધી એવીજ રીતે તમારી પાછળ સંતાએલી છે, મારી તરફથી તેને ધીરજ આપો અને કહો કે, મને પોતાની બહેન સમજે અને પોતાની સુરત બતાવે.

લમલા—(ઉઝરા પ્રત્યે) ઉઝરા! હકીકતમાં આ નાલાયક વર્તણૂક છે, ખુદાએ આ હીંદુ શાહજાદીને તમારી હમદદ બનાવી દીધી છે, આપણી સંઘળાની ફરજ છે કે, તેનું દીલ ન દુભાવીએ.

આટલું કહી લમલાએ ઉઝરાને હાથ વડે ખેંચી સામે ઉભી કરી દીધી, પરંતુ આપણા નવજુવાન મનસુરને લીધે ઉઝરાથી કોઈ રીતે માથું ઉઘડવા કે મોહેનાથી ચાર આંખો મેળવવાની હિમ્મત થતી નહોતી. મોહેનાએ હવે ઉઝરાનો ચહેરો જોયો તો તે હેરત પામી કે ખુદાએ તેના ચહેરામાં કેવી ખુબી પેદા કરી છે અને તેના રૂપ તથા સૌંદર્યથી કેટલે દરજ્જે તે મનહરણુ છે! પરંતુ હકીકતમાં આ બનાવે મનસુરપર વધુ અસર કરી, તે પ્રથમ તો શાહજાદી મોહેનાનો આભારી હતો, કે જેના પ્રતાપે પ્યારી ઉઝરાના દર્શન કરી શક્યો, બીજું ઉઝરાના જાદુઈ અસરવાળા રૂપ અને સૌંદર્યે તેને દીવાનો અને બેભાન બનાવી ઉભો કરી દીધો હતો.

મોહેના થોડીવાર સુધી તો શાંત રહી, અને ઉઝરાના રૂપ અને

સાંઘર્ષને તાકી તાકીને જોતી રહી. ત્યારબાદ તે મનસુર તરફ ફરી અને કહેવા લાગી. “ હવે હું આપથી એક બાબતની ઉમ્મેદવાર છું અને આશા છે કે, આપ કમુલ પણ ફરમાવશો. ”

મનસુર—ફરમાવો.

મોહેના—હું ઇચ્છું છું કે, આપ મારી દાવત કમુલ ફરમાવો. બીજું કોઈ નહીં, ફક્ત આપ પણ સાહેબો.

આ ફરમાસ્તે મનસુરને કેટલેક દરજ્જે સુસ્ત કરી દીધો. કેમકે તે પ્રાચીન જમાનાના મુસલમાનો હીંદુઓનું રાંધેલું જમતા નહોતા, અને જો કોઈ જમતો તો દરેક બાબતથી તેનાપર મઝહબી તોહમત મુકવામાં આવતું હતું, પરંતુ મુરખતે મનસુરની જગ્યાનથી ઇન્કારની કળા વા દીધો નહીં અને કહેવા લાગ્યો; “ સાહેબ લયલા તથા કિઝરને પુછો. જો તેઓ મંજુર કરી લે, તો મને પણ મંજુર છે. ”

મોહેના—(લયલા પ્રત્યે) આપ અને આંખની બહેન શું મારી દાવતને મંજુર કરશો ?

લયલા—અમોને ઇન્કાર નથી, પણ શું આપ અમારી સાથે બેસીને જમી શકશો ?

મોહેના—આહ ! એ સંભવીત નથી. (કંઈ વિચાર કરીને) હા, સંભવીત છે, પરંતુ હમણાં નહીં, જો હું એમ કહું તો વટલી જાઉં, અને મારી ન્યાતનો માણસ મારી સાથે ન જમે, તમોને હીંદુ ધર્મના રીતરિવાજોની ખબર નહીં હોય, તો તે મંજુર પણ કરી લેતે, પરંતુ હમણા બાબત નથી. આપ પોતાના થોડા માણસોને સાથે લો, જોઓ આપને માટે દાવતની વસ્તુઓ તૈયાર કરશે, અને આપને માટે રંધાવશે.

મનસુર—સાહેબાદી સાહેબ, આની જરૂરતજ શું છે! કે અમારા જેવા અદના કેદીઓ માટે આપ આટલી તકલીફ ઉઠાવો, મીઠાસના તેજ રાખ્દો પુરતા છે, જેઓએ અમેને આપના એહશાનમંદ બનાવી દીધા.

મોહેના—નહીં, મારી દાવત તો તમારે મંજુર કરવી પડશે. આપ પોતાની કોમના શરીર અને સરદારો માંહેના છે જેથી આપની સાથે તે ઇબ્જત ભરી વર્તણુકે, કે જે આપને માટે લાયક છે, તે પ્રમાણે ન વર્તવામાં આવે, તો દુનિયા અમોલોકેનં નાશાયક, બે કદર બદકે જુલમી કહેશે.

મનસુર—સાહે, મને મંજુર છે, અને લયલાને પણ જરૂર મંજુર હશે, પણ હું નથી જાણતો કે ઉઝરાએ પણ ખરા દીલથી મંજુર કીધું કે નહીં, આપ તેને પુછી જુઓ.

આ સાંભળી આ વેળા મોહેનાએ એટલી વધુ હીમ્મત કરી ઉઝરાનાં નમાવેલાં માથાંપર હાથ રાખ્યો, ફરી બીજા હાથે તેની હડપચી પકડીને નમ્રતાથી કહ્યું, “બહેન! હા, હું તમેને બહેન કહીશ. મારી મહેમાની કમુલ કરી અને આભારી કરો.

ઉઝરા—મને ઇનકાર નથી, પરંતુ મારા દીલમાં ખોફ સમાએલો છે. હું છું કે દોસ્તીના પરદામાં મારી સાથે દુસ્મની ન કરવામાં આવે. એઈબ્જતીનો ખ્યાલ અને એઆમરનો ખોફ કોઈ વખતે મારા દીલમાંથી નીકળતો નથી.

મોહેના—નહીં, તમે ખોફ ન કરો, હું ખાતરી આપું છું, કે મારી વાતપર ભરોંચો રાખો, હીંદુ દોષમાંથી દોષની મબલ નથી કે, મારી આગાની વિરહતા કરી શકે. બસ, હવે તો ખોફ નથીને ?

ત્રણે સાહેબો ચાલો અને આવીને ખાસ મારા ઓરડામાં આરામથી રહેા.

મનસુર—પરંતુ એ કેવી રીતે બની શકે છે કે અમે આરામથી રાત્રી વીતાવીએ અને અમારા સઘળા બહાદુર સીપાઇઓ જેમાંના કેટલાકે અમારા કરતાં વધુ ઈન્જન્યત ધરાવે છે, તેઓ એમજ મુસીબત અને ગમતમાં રાત્રી વીતાડે? જ્યાં સુધી સઘળા મુસલમાનોના આરામનો કંઈ બંદોબસ્ત નહીં થશે ત્યાં સુધી અમારાપર ખુશાલી હરામ છે.

મોહેના—હું સઘળાની મહેબાની કરીશ અને સઘળાના આરામનો બંદોબસ્ત પણ કરી આપીશ. આપ મારા તંબુમાં ચાલો. આ લોકોને જુદો બંદોબસ્ત કરી દેવામાં આવશે.

મનસુરે આ ફકરો સાંભળી પવિત્ર અંતઃકરણ અને ઉદાર દીલવાળી શાહબદી મોહેનાને અગત્યથી અને નવાઇની નજરોથી જોઇ અને આંખોમાં આંખોમાં તેનો આભાર માન્યો.

મોહેના—હવે આપને કાંઈ વાંધાછે? મારી દરખાસ્ત મંજૂર થઇ?

લયલા—સાહેબ! કંઈ જાણતી અને કયા દીલથી આપની બક્ષીસ અને મહેરબાનીનો આભાર માનીએ! હવે અમોને કોઈ જાતનો વાંધો નથી.

આ સાંભળી મોહેનાએ આગળ વધીને ઉઝરાનો હાથ પકડી લીધો, અને કહેવા લાગી. બહેન! હવે ન ગભરાઓ, ચાલો, મારી સાથે ચાલો, હું તમારી મીજમાન છું, અને તમે તમારા સાથીઓની સાથે મારા મહેમાન છો.

ઉઝરા અને લયલાએ મોંઢપર પુરકો ઓઢી લીધો, અને નવ-જુવાન મનસુર તથા શાહબદી મોહેનાની સાથે તંબુમાંથી બહાર નીકળી આવી ગઇ.

બાબ ૮ મો

રંગમાં લગ્ન.

જેવી રીતે બહાર તારાઓથી થાય છે, સુંદર બાગને નાળુકે અને ખુશરંગ કુલો રોનકે આપે છે. એવીજ રીતે આ નોવેલની રોનકે કિહરા અને મોહિના વડે છે, પરંતુ આ બન્નેમાંથી દરેકમાં એક ખાસ કેશીયત છે. જે બન્નેમાં સૌંદર્યને જુદા કૌશલની સાથે એક ખાસ આલેખે શ્રેણી અને દીલરબાઈનો નમુનો દેખાડે છે, મોહિના શાહી મેહેલોમાં પરવરીશ પામી છે, તેના સૌંદર્ય તથા તેની અદ્ભુત ઝોની ખ્યાલિ દુર દુર સુધી પહોંચી છે, તેના દર્શનના આરંભમાં અને તેની રૂપે ઝેબાઈના દીવાના હીંદુસ્તાનના દરેક ખુલામાં છે, આસંકેની વ્યાકુળતાએ ખુદ તેને દેખાડી આપ્યું છે કે તેનું સૌંદર્ય કેટલું બધું અસત્કારીક છે, અને તેજ કારણથી તે પોતાના રૂપની પોંતે પણ કદરદાન છે, નાઝપરવરદગી અને વ્યાકુળ આરંભદોની નાઝમરદારીએ તેને એક હદ સુધી ખુદ પોતાની દીવાની બનાવી દીધી છે, તેની નજર બાજમાં ફક્ત પચદશી અને કુદરતી નીશાન બાજ નથી, બલકે તે પોતાની અદ્ભુત અને તીખી ચીતવનોથી તીર સમાન નજરોને વધુ ઉડી અને જીગર દોઝ બનાવી દેવાની સુસ્તાક છે, જમાનાએ તેને દેખાડી આપ્યું છે કે, દરેક તકે અને દરેક મહેલે તેના પુનરીઓ મોજુદ છે, એજ અસખાએ તેને નાઝરોશીનો પણ લેણા ઉમદા પાઠ શીખવ્યો છે, અમારા વાંચકોએ જોયું હશે કે, બહાદુર અને લાયક વજીરનદો જેરામ તેની જકડી સેનારી જુલ્ફનો

કેદી છે. તેનાં દીલપર કાશુ મેળવવાની તે હંમેશાં કાશીશ કરતો રહે છે. પરંતુ મોહિના તેને મુસ્કેનાઝ દેખાડે છે, અને કોઈ રીતે તેની આરજી પુરી થવાં દેતી નથી.

તેથી ઉલટું ઉઝરા એક બોળી બાળા છે, તે ખુબસુરત છે, પરંતુ આહ ન ખુદ તેને ખબર નથી કે, “હું સુંદર છું,” તેની આંખો તીર અને બરછીનું કાંમ આપે છે, તેની જુલ્હા ખુદકરામોશી આદનીઓથી દીલોને પોતાના દાવ પેચમાં ફસાવી લે છે, પરંતુ તે નથી જાણતી કે, “મારા સૌંદર્યથી દરપરદા જુલમ જાહેર થાય છે.” હજી સુધી તે એટલું પણ નથી જાણતી કે, સૌંદર્ય શું ચીજ છે અને દીલને રૂમેજેઆથી શું લાગવગ છે! તે જંગલોમાં તે પરવરીશ પામી, જ્યાં રણની ગરમ પ્રકૃતિ કોઈ દીલમાં માથુકોના શરદ મહેરી પેદાજ થવા દેતી નહોતી, જ્યાં દીલની ઉમંગો અને ખ્યાલી જોશોને અટક નહી પોતાની સાથે વહાવી લઈ જઈ સમુદ્રમાં ફેંકી આવતી હતી, ખારસ્તાન તેને માટે જાણે કુલોનું ખીજાનું હતું, જે નાજુક પગોની સાથે તેજ પ્રમાણે વર્તતું હતું, જે પ્રમાણે તેની નજરો નાઝદીલ આશકોની સાથે વર્તતી હતી. પહાડોના છેડા અને જુદા જુદા નશીબોમાં થનારા ચકર તથા પાણીના ઝરાઓ તેનાં દર્પણ હતાં, તેમાં કદાચ કદી ચમકીને તે પોતાની રૂમે જોખાંઈના પડછાયા રૂપી તસ્વીર જોઈ લેતી, પરંતુ તે પર એ સીતમ હતો, કે પાણીની લહેરો તેની સુરતને દીધી હેસીયત બદલીને દેખાડતી હતી, કે જ્યારે કદી તેને પોતાના સુંદર સ્વરૂપને જોવાની નોખત આવી હશે, ત્યારે શાયદ પોતાની તરફથી ખુદ પોતાનું દીલ હટી ગયું હશે, ખુલાસો એટલોજ કે તેની નજરોમાં સૌંદર્ય અને પ્રેમ બન્ને વહેમી વસ્તુઓ હતી, આ બન્ને વસ્તુઓની અસલીમત તેને જરૂર જણાઈ આવત.

પરંતુ આહ! તેણે કદી પોતાની સુરત પણ સારી રીતે જીવ બરીને જોઈ નથી, આ બન્ને દીલગીયા અને નાજની બાળાઓ જેમાંની એક ખુદપરસ્ત અને એક ખુદ ફરમાશ છે. તેઓ તકદીરના ફરમારોથી એક જગ્યાએ બેગી મળી છે. મોહેનાને જો કે પોતાના સૌંદર્ય અને કપૂના કેટલોક દાવો હતો, પરંતુ ઉઝરાનાં બોળપણ અને સાદાઈએ તેને એવી ખુદરક્ત બનાવી દીધી છે, કે પોતાની ખુદપરસ્તી ભુલી જઈને ઉઝરાના નાઝ અને અંદાજની દીવાની બની જાય છે, ઉઝરાની સાથે લયલા તથા બહાદુર નવજુવાન મનસુર પણ મોહેનાના મેહમાન છે, મોહેના ધડીધડી ઉઝરાની દીલદારી કરે છે, અને તેના નાણુક દીલને આજુ સદમાઓથી બચાવવા માટે તરેહ તરેહની ઠાશીશો કરી રહી છે, પરંતુ આ ખાલેશ સોખતમાં એટલીજ દીલચસ્પી નથી, કે ઉઝરાનો મમ ભુલાવવામાં આવે છે, બલકે વધુ આશ્ચર્ય કિપન્ન કરનારી આ વાત છે કે, કદી કદી ઓઝીંતા જે બળ્યે વાતો મનસુર અને મોહેના વચ્ચે થઈ જાય છે, તે ઘણી વધુ વિચારવા લાયક હોવા કિપસંત જુદા જુદા પાસા લેતી રહે છે.

વળી આ વખતે કે જ્યારે મોહેના ઉઝરાની પાસે મારી આહવાની સાથે દીલગીરી જાહેર કરી કહી રહી હતી કે, “મને પરતાવો થાય છે કે, મારી ફાજે આપ લોકો પર આ જુલમ કર્યો. આપ બેકોની સાથે મુકબલો કરવો એ પણ જુલમ હતો, આપના પુર-સોમાંથી કોઈ અમારો દુસ્મન પણ નહોતો.”

મનસુર—(વાત કાંપીને) કેમ! હતો કેમ નહોતો!

મોહેના—(આશ્ચર્યતાથી) તે કોણ છે?

મનસુર—(પોતાના તરફથી ઇશારો કરીને) આજ બુનેહગાર જે

આપની સામે બેઠો છે, શું આપ નથી જાણતા કે હું સુલતાન મહમુદ ગીજનવીની ફાજનો એક અફસર છું!

મોહેના—(તાણુખના લેહજમાં) તમે સુલતાન મહમુદ ગીજનવીની ફાજના અફસર છો! (ચહેરો શીકકો પડી જાય છે) ખુદા કરે ને એ જુદું હોય, શું હકીકતમાં તમે તેના સાથીઓ માંહેના છો! નહીં કહી દો કે હું મહમુદનો સાથી નથી. સાફ, તો ફરી આપ આ લોકોમાં કેવી રીતે આવ્યા?

મનસુર—શાહજાદી સાહેબ! મારી કહાણી ઘણી લાંબી છે, જે સાંભળવામાં આપનો વધુ વખત નકામો જશે, હું પણ એજ ઇચ્છું છું કે, આ વખતે આપ મારી ઉઝરાની યરદાશ ઉઠાવતા જાવ.

આટલું કહી મનસુર ખીલકુલ શાંત થઈ ગયો. મનસુરની જખાનથી આ ફકરો સાંભળી ઉઝરા શરમાઈને માથું નીચું નમાવી બે છે, અને લયલાની સોડમાં સંતાપા લાગે છે, અહીં આ પ્રકારોએ મોહેનાના દીલપર કંઈક એવી અસર કરીધી, કે તે ઘણીવાર સુધી એક ચુપકીદી અને ગભરાટના આલેખમાં રહી. કેટલીક વાર પછી તેણે માથું ઉંચકી મનસુરને કહ્યું, “મારા દીલમાં આ વખતે કંઈક ગભરાટ જેવું થઈ રહ્યું છે, મને ખીલકુલ ખબર નથી, કે મારા સીવાય આ સોખતમાં ખીજા લોકોના દીલોમાં શું છે. કંઈક એવી વહેમમાં નાખનારી વાતો દરેક સપ્સના જખાનથી નીકળે છે, જેથી હું ગભરાઈ જાઉં છું, અફસોસ! મને ખબર હોતે કે આપના દીલમાં શું છે. અને આ ભોળી શરીફ બાબા (ઉઝરાના તરફ ઇસારો કરીને) ના દીલમાં કયા વિચારો જોશ મારી રહ્યા છે.

મનસુર—આપ વહેમમાં ન પડો, જો કે હું આપના દુરમનોના

ટોળામાં સામેલ છું, પણ મારા વિચારો એવા નીચ નથી કે પોતાના પર ઉપકાર કરનારનો ઉપકાર ન માનું, હું આખી જીંદગી આપનો એકશાનમંદ રહીશ.

મોહના—આહ ! તેથી મારા દીલને તસલ્લી નથી થતી. સાફ, હવે આપ પોતાની હકીકત સંભળાવો, કદાચ તે સાંભળીને મારા દીલને શાંતિ મળે.

મનસુર—આખર આપ કઈ વાતમાં શાંતિ ચાહો છો ?

મોહના—નહીં, આપ પોતાની હકીકત કહી સંભળાવો.

મનસુર—હું સુલતાન મહમુદ ગીજનવીના ફોજનો એક સરદાર છું. થોડીક ફોજની સાથે બજેરામને પકડવા સ્વાના થયો હતો, બનવા કાળ દુસ્મનોને તારાજ કરીને તેમની પાછળ વધુ વધતો આવ્યો મયો એટલામાં તેના થોડાક સીપાઇઓએ સાથે મળીને મને પકડી લીધો, અને સીંધ દેશમાં લઈ જતા હતા, બનવા કાળ રસ્તામાં આ લોકો મળી ગયા, જેઓ એક મુદત થયાં અહીં વસે છે, અને આજ જંગલોમાં જીંદગી મુજારે છે, તેઓએ આ લોકોના હાથથી મુક્તિ અપાવી, ત્યારથી તેઓનાજ ટોળામાં હતો, કે આપની ફોજે મારી માથે આ નિરાધારોને પણ કેદ કરી લીધો.

મોહના—સાફ, હવે તો મહમુદની પાસે જવાનો ઇરાદો નથી ને ?

મનસુર—હું હવે સ્વતંત્ર નથી. મારે જવું અને ન જવું, બન્ને આપના અખતારમાં છે.

મોહના આ સાંભળી મનમાં વિચારવા લાગી. "કેવી રીતે

પુછું, કે જેથી આ શમ્પસના દીકનો હાલ જણાઈ આવે. મને ખોદ
છે કે, તે આ સાદા મીઠાજવાળી ઉઝરાના સીંદરનો દીવાનો ન હોય!
હા, જુઓ, ઉઝરાનેજ પુછું છું, તેની વાતોથી જણાઈ આવશે કે
મનસુરને તેની સાથે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ તો નથી!

મોહેના—હવેન ઉઝરા! હું એમને છોડી દઉં? કે જેથી તેઓ
ફરી સુલતાન મેહમુદ ગીજનવીની ફોજમાં શમેલ થઈ જાય? તમે કહેશો
તો હું છોડી દઈશ.

ઉઝરાએ આ વાતનો કંઈ જવાબ ન વાળ્યો, અને જ્યારે ફરી ફરી
પુછવામાં આવ્યું, ત્યારે નજરે નીચી કરી લયલાની તરફ વળી અને
તેના કાનમાં શરમાયેલા અવાજે કહ્યું, “લયલા! તમે પુછો કે તેમની
સાથે મને પણ જવા દેશે કે? પરંતુ હા, જુઓ, પોતાની તરફથી પુછજે,
માફ નામ ન લેવું.”

લયલા—શું! મારા પોતાના તરફથી પુછું કે મને પણ જવાદેશે!

ઉઝરા—જો તમને રજા મળશે, તો તમારી સાથે જરૂર મને પણ
રજા મળી જશે.

આ સાંભળી લયલા ઉઝરાની સુરત જોવા લાગી અને કંઈક
વાર થોભીને મોહેનાના તરફ ફરીને બોલી. “એઓ અમારા મહેમાન
હતા, અને મહેમાની હાલતમાં તેમણે અમારા ખાનદાન પર એવા
એવા એહશાન કીધા છે કે તેમનાથી જુદા થવાનું દીલ કોઈ રીતે
સહન કરી શકતું નથી. એમની સાથે અમે સર્વેને મુક્ત કરો. આપનો
મોટો એહશાન થશે.”

મોહેના—હું તમોને નથી પુછતી, ઉઝરા જે કહેશે, તે પર
અમલ કરીશ.

લયલા—હંરની પણ એજ ધચ્છા છે.

આ જવાબે મોહેનાને ધણી ચિન્તામાં નાખી દીધી, તેણે ધણી-વાર પછી શીકરના દરિયામાંથી માથું ઉઘડ્યું. મનસુરની સુરત માથાથી પણ સુધી જોતી કંધવાર તેના બવાં અને કપાળપર તાકી જોતી રહી; આ વખતે જણાતું હતું કે, તે પોતાના દીક્ષના જુરસાઓને ધણા જોશથી દબાવી રહી છે, આખર ન રહી શકાયું. અને મનસુરની તરફ જોઈને કહેવા લાગી. “ કેમ સાહેબ ! આપ શું ચાહો છો ? શું આપની પણ એજ ખુશી છે ? ”

મનસુર—આપની બલાઈ અને સુરવ્વતે એટલે દરજ્જે એહશાનમંદ બનાવી દીધા છે કે, એવી ધચ્છા કરવી, એ બીલકુલ એહશાન બુલી જવા બરોબર છે, પરંતુ અમે લોકોની હાલતથી આપ ખુદ અંદાજ કાઢી શકો છો કે અમેને છુટકારાની કેટલી બધી ધચ્છા હશે ?

મોહેના—(મનમાં) સાહે, આવો, તેની સચ્ચાઈ અને શરાશ-તની પણ પરીક્ષા લઉં, (મનસુર પ્રત્યે) સાહે, હું આ સુરતમાં આપને મુક્ત કરી શકું છું, કે આપ એક બાબતનો ઇકરાર કરો.

મનસુર—તે શું ?

મોહેના—આપ ઇકરાર કરો, કે મહમુદની તરફથી આપ ફરી હિંદુ ફાજોનો મુકાબલો નહીં કરો.

મનસુર—નહીં, એ કોઈ પ્રકારે સંભવિત નથી. જે મુક્તિ આનાપરજ અવલંબી રહી છે, તે હું આવી આગ્રાદી અને મુક્તિથી હાથ ઉઠાવીશ.

આ વાતો મોહેનાપર ઘડી ઘડી વધુને વધુ બેતાબીની અસર ફેરિતી જતી હતી, આખર ખમી ન શકાયું, અને મનસુરનો હાથ પોતાના

હાથમાં લીધો, આંખોમાં ઝળઝળીયાં આવી ગયાં, જે ત્રણ મીનીટ તો તેની ગમગીન આંખો નીચે નમેલી રહી, પરંતુ ત્યારે બેકરારી વધુ વધી, ત્યારે તે ભરાઈ આવેલાં આંસુઓ પીને અજબ હસરતની નજરોથી તેની સુરત જોવા લાગી. તે વખતે આ સોળતમાં એક નવો સીન ઉત્પન્ન થઈ ગયો, અને મોહેનાના દીલના જોશો ચોંકીને લયલા તથા ઉઝરાપર જાહેર થઈ ગયા હતા, વળી સંઘળાપર એક આશ્ચર્યકારક ચુપકીદી પથરાઈ હતી.

ઓચીતો મોહેનાના કાનમાં અવાજ આવ્યો, તેની કોઈ એક ખીદમતગાર સ્ત્રી તેના પીઠ પાછળથી પોકારીને કહી રહી છે કે, “ શાહબદી સાહેબ ! મોટો ગજબ થયો. શાયદ આપણા મહારાજ સાહેબ-આપના પિતા પોતાની એક મોટી ફોજ લઈ આવી રહ્યા છે.” આ અવાજે મોહેનાને ગભરાવી દીધી. તેનું દીલ ધડકવા લાગ્યું, અને ‘મોહું ફેરવી પાછલી બાબુએ જોવા લાગી, ગભરામણ વધવાને લીધે મનસુરનો હાથ તેના હાથથી છુટી ગયો, કેટલોક વખત બેભાન સ્થિતિમાં તે રહી ગઈ, આ ચુપકીદી હજુ પૂર્ણ થવા પામી નહોતી, કે ઉઝરા તથા લયલાની જગ્યાનથી આ શબ્દો જે અખત્યાર નીકળી પડ્યા. “ હાં ! હાં ! આહ ! અમારી સાથે ફોગ કરવામાં આવ્યો. ”

મોહેના પાછળ ફરીને જુએ છે તો કોઈ પુરૂષ મનસુરની પીઠપર હાથ રાખી ઉભો છે અને બીજા હાથમાં છરી ઉગામેલ છે. તે ધમ્કે છે કે, છરી મારી મનસુરનું કામ તમામ કરે ! તેણે તો અત્યાર સુધીમાં ક્યારનુંએ કામ ખલાસ કરી પડ્યું હોત, પરંતુ લયલા તથા ઉઝરાએ તાકીદે ઝડપ મારીને તેનો છરી પકડેલો હાથ મજબુત પકડી લીધો. તે પુરૂષ ધડકા દઈ દઈ કોશીશ કરે છે કે તે બન્ને બાળાઓના હાથથી હાથ

છોડતી થા કરે. પણ બન્ને બાળાઓએ હાથ એટલો મળ્યુત પકડેલો છે કે તેના ઝટકથી કુંચલુબર પડી ન્યય છે પણ હાથ છોડતી નથી. પહેલી નજરે તો મોહેનાએ તેને ઓળખ્યો નહીં, કે તે કોણ છે, પરંતુ બીજવાર ધ્યાન પુર્વક જોતાં ઓળખી લીધો. આહ ! તે તેના પહેલો આશક જોરામ હતો. જોરામની સુરત ઓળખી લેતાંજ મોહેના ગુસ્સામાં આવી ઉઠી ઉભી થઈ, પોતાના નાગ્નુક હાથથી તલવાર ખેંચી લીધી, અને દીલના અનહદ જ્વેશની સાથે કહેવા લાગી. “ જોરામ ! મને ખબર નહોતી કે તારું મોત મારા હાથે છે, સંભાળ કમગમ્ત ! ”

જોરામ—ખારી મોહેના ! હવે તો મારા દીલને એટલો મોટા સદમો પહોંચ્યો છે કે, મોત આપના હાથે થાય, તે હું ઘણી ખુશીની સાથે કબુલ કરી લઈશ.

મોહેના—ખબરદાર ! હવે મને ખારી સંબોધનથી યાદ ન કરતો.

આટલું કહી તેણે તલવાર ઉઠાવી, જોરામ મનસુરનો ખભો છોડી, લયલા તથા ઉઝરાના હાથોમાંથી પોતાનો હાથ છોડાવી, મોહેનાની સામે ઉભો થઈ ગયો, અને માથું નમાવી બોલ્યો, “ સર તસ્લીમખમ હય, જો મીજાજે યારમે આયે.”

મોહેના તલવાર સીધી કરીને ધચ્છતી હતી કે એકજ વારમાં જોરામનું માથું ઉડાવી દે, એટલામાં મનસુરે ઝડપીને મોહેનાનો હાથ પકડી લીધો અને કહ્યું. “ શાહજાદી સાહેબ ! હવે આપ આ તક્સીર દરખુજર કરો.”

મોહેના—તે બીલકુલ લાયક નથી કે તેના પર દયા કરવામાં આવે, આ આપનો હુસ્મન છે અને હું સાચું કહું છું કે તે શરીવાર દુગો કરશે.

મનસુર—ખેર, તે ગમે થાય, અત્યારે તો મેં આ હરકત માફ કરી.

જેરામ—નહીં, એ ધણું સાઈ છે કે હું મોહેનાના હાથથી મરું. આહ ! એતો નથી સહન થઈ શકતું કે મોહેનાના દીલમાં મારા વિના ખીજ કોઈને જગ્યા મળે.

મોહેના—(પોતાની થોડીક ખાસ દાસીઓને) જાઓ, હમણાં જેરામને કેદ કરી લો, જ્યાં સુધી કંઈ હુકમ ન કરે ત્યાં સુધી તેને સારી પેંડ ચોક્કી પહેરામાં રાખો.

ઐઠલામાં એકાએક શોર બકોરના સાદો સાંભળાય છે, અને સાથેજ ફોજી સરદાર દોડતો દોડતો આવે છે, અને ગભરાતાં અચકતાં કહે છે, “ શાહબદી સાહેબ ! મોટો ગળખ થયો, જે ફોજ આપણે આપણા મહારાજની ધારતા હતા, તે ફોજ મુસલમાનોની નીકળી. આહ ! આપણી ગંભીર બૂલ થઈ, અને આ બુલવું કારણ ફક્ત એજ થયું, કે કોઈ હીંદુ રાજાએ મુસલમાનોની સાથે પોતાની ફોજનાં કેટલાંક માણસો આપ્યાં છે, જેઓ આગળ આગળ ચાલે છે, તેઓને જોઈને અમો હીંદુ ધારીને નમીંત હતા, હવે તેઓ શીરપર આવી પહોંચ્યા ત્યારે જણાયું કે આ ફોજ તુર્કોના બાદશાહ મહમુદની છે, હવે શું કરવામાં આવે ! હાલને હાલ કંઈ બદોબસ્ત નથી થઈ શકતો ! ”

આટલું સાંભળતાંજ મોહેનાની સુરતપર દીલગીરી વરસવા લાગી, મનસુર, લયલા, તથા ઉઝરને ત્યાંજ છોડી બણી ઝડપથી તલવાર ટેકવીને તે ઉઠી ઉભી થઈ અને જેરામની તરફ જોઈને કહ્યું. “ જેરામ ! આ કેમી મામલો છે, આમાં અમે અને તું બન્ને લાગણી ધરાવીએ છીએ, આવ, ચાલ, આપણે બન્ને પોતાની શુરવીરતાનું પાણી બતાવીએ.” આટલું કહી જેરામને સાથે લઈ તંબુની બહાર નીકળી. બહાર

જાહેને જુએ છે તો સુલતાની ફોને બીલકુલ પાસે આવી ગઈ હતી. જીજનીનો વાવટો હવામાં ફરકી રહ્યો છે, અને તુકી તથા અરબી બહાદુરો નાગી તલવારો ધુમાવતા ધુમાવતા આગળ વધતા ચાલ્યા આવે છે. શાહજાદી મોહેના આ જોઈને રહી હતી તેટલામાં તો સુલતાન મહમુદની ફોનમાં લડાઈનાં વાગ્ગાં વાગવા લાગ્યાં, બહાદુર જેરામ જો કે બીલકુલ સુસ્ત અને તુટેલા દીલનો થઈ પડ્યો હતો, પરંતુ આ લડાઈનો સીન અને બહાદુર રજપૂતોની મુસીબત અને લાચારીનો સમય જોઈને તેના દીલમાં આપોઆપ અજવાળું જિપ્ન થયું. કેમકે હમીયતની રંગ કંઈક એવી તો જોશમાં આવી ગઈ કે પળવારને માટે તે મોહેનાનો પ્રેમ અને પોતાની હારને વીસરી ગયો. મોહેના તુરત પોતાના ઘોડાપર સ્વાર થઈ અને તેની સાથેની સઘળી સ્ત્રીઓએ તેને ચોતરફથી ઘેરી લીધી. હીંદુ ફોનમાં “જયકાર”ના અવાજો એવાર મુલદ અવાજો થયા, એકવાર તો જ્યારે સીપેહસાલાર જેરામ દબદબાની સાથે પોતાના સ્વારોની આગળ જઈ ઉભો રહ્યો ત્યારે અને બીજવાર જ્યારે શાહજાદી મોહેના સ્વાર થઈ ત્યારે. મોહેના મોટા દબદબાથી મેદાનમાં આવી, કે તુરતજ તેની સાહેલીઓએ તેને પોતાના ઘેરામાં લઈ લીધી.

હીંદુઓ તરફથી આટલા જલદી સાવધ થઈ લડાઈ માટે તૈયાર થઈ જવાની ઉમ્મેદ નહોતી, પરંતુ શાહજાદી મોહેના આવતાંજ અજમેરના મહારાજાની સખાવત અને અદલ ઈતિહાસનો ખ્યાલ દરેક દીલોમાં જોશ ભરવા લાગ્યો અને સર્વે જીવ કુરબાન કરવા તૈયાર થઈ ગયા. ઝટપટ હારખંધ ગોડવાઈ ગયા અને ભાટચારણો ધત્તી સોહીની આગલી બરકતો યાદ દેવડાવવા લાગ્યા, જેરામ પોતાની ફોજની આગળ વધ્યો, અને પોતાના બહાદુરો તરફ જોઈને કહેવા લાગ્યો. “બહાદુરો! આ જાંબાઝીનો મોક્ષ છે, દુશ્મન-કોણ દુશ્મન!

કે જે મુસલમાન છે, તેઓ તમારા આર્યાવર્તને ખરાબ કરવા આવ્યા છે. જે કે આપણા મહારાજ સાહેબ આ જગ્યાપર હાજર નથી, પરંતુ તેમની જીવગોશા રાજકુંવરી મોહેના અહીં મોજુદ છે, જેની સીપાઈગીરી અને બહાદુરી તમોને ખુદ રાજ સાહેબની યાદી અપાવશે.”

જેરામે આ ફકરો જોશમાં આવી કહી તો દીધો, પણ શાહનદી મોહેનાનું નામ જ્યાનપર આવતાંજ દોણીની એવશર્થ અને નિર્દયતાએ તેને પાછો સુસ્ત બનાવી દીધો. દીલમાં નિરાશા અને દીલગીરીની સાથે કહેવા વાળો. “અફસોસ ! મારા પ્રેમનું આ પરિણામ આવ્યું કે આજે મોહેના મારી સામે એક મુસલમાન નવજુવાનની ઉદ્ધતનો દમ બરી રહી હતી ! આહ ! મને તેણી સાથે મોહખ્યત છે, તેનાથી વેર લેવાની અને તેને ઇજ પહોંચાડવાની ટ્રેશીશો મારાથી નથી થઈ શકતી. નહીં તો ઘણીજ સહેલાઈથી સંભવિત હતું કે, સઘળી ફાજ મોહેનાથી વિરુદ્ધ થઈ જતે અને હું પોતે મોહેનાને કેદી બાનાવી લેતે, જે મહારાજ સાહેબને ખબર આપું તો મોહેના પોતાની બેહુદા મોહખ્યતથી ઘણી જલદી હાથ ઉઠાવશે, નહીં તો તેને સખ્ત ઈજ પહોંચાડશે. હું શા માટે દખલ દઉં ! મહારાજ સાહેબને એક દહાડે જરૂર માલુમ પડશે, અને તેનું પરિણામ પણ એજ આવશે કે મોહેનાને ઘણી બેઠજીજતીની સાથે કેદ કરવામાં આવશે.”

જેરામે અહીં સુધી ખ્યાલી સહેલ કરી હતી, કે શોરબકાર અને ગડબડના અવાજોએ તેને ચોંકાવી દીધો, અને તે ગભરાતો ગભરાતો લડાઈતું મેદાન તથા પોતાના જાનીસાર લડવૈયાઓને જોવા લાગ્યો. મુસલમાન અને હીંદુ ફાજો સામસામે મળી મુકી હતી, અને તરફના જાંબાએ શુરવીરતાનું પાણી દેખાડી રહ્યા હતા. ખાસ મુલતાની

ગાર્ડના સીપાઇઓ હજી સુધી જુદા ઉભા રહી તમારો જોઈ રહ્યા હતા, પરંતુ અલતુનતાશ જે સુલતાનની તરફથી ફાજનો જુદો શીપે-હસાલાર હતો, તેણે પહેલાજ હુમલામાં ફક્ત પોતાનાજ જવાંમરદ સ્વારોની મદદથી રજપૂતોની હારોને છીનવી નાંખી દીધી. ખીજા બાજુથી દાવુદતાઈ પોતાના અરબ સીપાઇઓની સાથે આગળ વધ્યો અને બહાદુર રજપૂતોનાં લોહીથી જમીનને લાલ રંગમાં રંગવાં લાગ્યો. રજપૂતોની હીમ્મતની આ ઘણી સારી પરીક્ષા હતી કેમકે તે કોમ કે જેની કારકીર્દી આગલી દુનિયાની ચડતીની મારફતે મંડાયેલી હતી; તેજ કોમ આ વખતે એ લોકોથી લડી રહી હતી, કે જેઓએ પોતાના તાજાં જોશથી દુનિયાના તખ્તને ઉલટવો શરૂ કર્યો હતો.

લડાઈ ઘણીવાર સુધી એકજ રંગ પર રહી, રજપૂતોએ દેખાડી આપ્યું કે, ખરેખર તેમની હીમ્મત અને શુરવીરતા એ ખ્યાલોથી સાબીત થાય છે, કે સઘળા સ્ત્રીઓને કતલ કરીને લડાઈના મેદાનમાં ફેદી પડે અને નેકનામી સાથે સાથે પોતાની હસ્તીને નાબુદ કરે, જેમકે કેટલીક લડાઈઓમાં જાહેર થયું છે, પરંતુ ફતેહમંદ બહાદુર તુર્કોના હોંસલા એટલા બધા તો વધ્યા હતા, કે રજપૂતોની આ શુરવીરતા અને દ્રઢ નિશ્ચયને તેઓ ખ્યાલમાં પણ લાવ્યા નહીં. રજપૂત ભારોના સાદો મોટે ભાગે હવામાં ગુંજતા હતા અને તબક્કા તથા ખુગલના શુરોને દેખાવી દેતા હતા.

દાવુદતાઈએ લડાઈને આટલી બધી લંબાતી જોઈને તેનાથી સંતુરી થઈ ચકી નહિ. પોતાના અરબોનાં એક ટાળું લઈને તેણે સખ્ત હુમલો કર્યો, આ હુમલાને રજપૂતોએ ઘણો રોક્યો, અને ઘણીજ શુરવીરતાથી ટકી રહ્યા પરંતુ અનુભવી તુર્કી સ્વારોએ છેવટે

તેમને વીખેરી નાખ્યા. આવીજ રીતે આના પહેલાં પણ રજપૂતો કેટલીકવાર વીખેરાઈ જઈ ઘણીવાર ટકતા ચાલ્યા ગયા હતા, પરંતુ દર વખતે જેરામની કોશીશોથી દુશીઆર થતા અને ઘણી બહાદુરીથી મુકાબલો કરવા લાગ્યા, આ વખતે જેરામે જ્યારે જોયું, કે રજપૂતો થોડે દુર સુધી વેરાઈ પાછા આવ્યા છે, ત્યારે પોતાના ઘોડાને આગળ વધારી આગ્રમે રૂપી દરીઆનાં મોઝામાં કુદી પડ્યો. જરૂરત હતી કે તેની સાથેજ સઘળા હીંદુ સ્વાર પણ મુસલમાન સ્વારોમાં ધુસી જતે, પરંતુ જેરામ જે જ્નેશથી ચાલ્યો હતો, અને જે મરદાઈથી તેણે પોતે પોતાને મુસલમાનોના ટોળામાં અંદર દાખલ કર્યો હતો, તે એક એવી અદા હતી, કે તેના સઘળા સીપાઈ એક આશ્ચર્યતા અને નવાઈની નજરે તેની સુરત જોવા લાગ્યા, અને જાણે લડવાનું અને હરીફનો મુકાબલો કરવાનું ભુલી ગયા, મુસલમાનોની તરફથી દાવુદતાઈએ જ્યારે જોયું કે રજપૂતોનો સરદાર આવી શુરવીરતાથી આપણી ફાજના ટોળામાં આવી ગયો છે, તો તેણે પોતાના સઘળા સાથીઓને તેના મુકાબલાથી રોકી દીધા, અને પોતે ઘોડાને ચક્કર દઈને તેના મુકાબલામાં જઈ ઢિભો અને કહેવા લાગ્યો. “ઓ નવજુવાન હીંદુ! હું સમજ્યો કે તું પોતાની ફાજનો સરદાર છે, પોતાની ડિપર નહીં, તો પોતાની ન્હાની વયપર દયા લાવ, તું ભુલાવામાં છે, જોશને કદાચ તું બહાદુરી અને શુરવીરતા ગણે છે, જો કે હરીફની નજરોમાં તું બાલક છે. અને એક અનુભવી લડવૈયાના મુકાબલામાં તું હરગીજ ફતેહમંદ નથી થઈ શકતો.”

આ સંભાષણને તે પોતે તો ન સમજ્યો, પરંતુ જ્યારે દુભાષીઆએ તેને ભાષાંતર કહી સંભળાવ્યું ત્યારે તેને દાવુદતાઈના કહેવાનો અર્થ જણાયો અને તેનીજ મારફતે તેણે જવાબ આપ્યો. “ઓ મુસલમાન! જો કે હું ન્હાની વયનો છું, પરંતુ લડાઈના મેદાનમાં મારી તલવાર

મોટા મોટા વયે પહોંચેલા સીપાઇઓ કરતાં વધુ તેજ દેખાડી ચુકી છે, અને જો તને ખાતરી ન થતી હોય તો લે, તું પણ મારી તલવારની મજા ચાખ.”

આટલું કહેતાંજ જેરામે દાઉદપર હુમલો કરીધો. દાઉદે પણ એક કુશળ સીપેહસાહારની પેઠે જેરામના ધાવ ખાલી જવા શરૂ કર્યા. ઘણી-વાર મુઠ્ઠી એમજ લડાઈ થતી રહી. કે જેરામ ઊછળી ઊછળી અને જોશમાં આવી આવી ધા પર ધા કરી રહ્યો હતો, અને દાઉદ તેના હુમલાઓને બરાબર રોકતો જતો હતો. છેવટે હુમલા કરતાં કરતાં જેરામ મુસ્ત થઈ ગયો, તે વખતે દાઉદે પોકારીને કહ્યું. “તારા હુમલા થઈ ચુક્યા, હવે મારા ધા ખાળી દે.” આટલું કહ્યું અને પોતાનો નેજો જમણા હાથમાં લઈને જેરામપર ધા કરીધો, જેરામે હાથથી પકડી લીધો, પરંતુ દાઉદે ખીજવાર જોર કર્યું તો જેરામ, હાથમાં દાઉદનો નેજો પકડેલોજ ઘોડાની પીઠપર પાછલી બાજુએ એટલો તો નમી પડ્યો, કે નજીક હતું કે લાંબો થઈ પડત. દાઉદ ઘોડો આગળ લાવીને તેની પાસે પહોંચ્યો અને લીધે જેરામ ખીલકુલ લાંબો થઈ પડ્યો. અને નજીક હતું કે, તે નેજાને છોડી દે એટલામાં દાઉદે હાથ લાંબો કરીને જેરામનું ગળું પકડી લીધું; અને ઈચ્છિતો હતો કે ખીજે હાથે નેજો છોડાવી તલવારનો ધા કરે. તલવાર પુરતી રીતે ખેંચી ચુક્યો હતો, કે એકાએક દોઢાં પાછળથી આવી તેનો હાથ પકડી લીધો, અને અચળ્પી બાધામાં કહ્યું. બસ, હવે જવા દો, મારી ખાતર આનાપર દયા કરો.” ગુસ્સે થઈ તે પાછળ ફરીને જુએ છે તો, એક ન્હાની વયનો પુરૂષ ઘોડાપર સ્વાર છે અને જેરામને કતલ કરવાની મના કરી રહ્યો છે. દાઉદની આંખો ગુસ્સાથી લાલચોળ બની ગઈ હતી, તેથી તે ખીલકુલ ઓળખી ન શક્યો કે આ કોણુ પુરૂષ છે!

નવજુવાન—શું મને નથી ઓળખતા ! જુલો ગયા કે ?

દાવુદે ધ્યાન પુર્વકે જોયું, અને ઓળખતાંજ પ્રથમ તો જોરથી ચીસ પાડીને બોલ્યો.

“ આહાહાહા ! મનસુર ! ” અને જોરામને છોડી તેને ગળે વળગી પડ્યો.

દાવુદ—મનસુર ! ખુબ સુલાકાત થઈ, તમારા માટે અમારા દરેક સીપાઈનું જીગર ખુન થઈ રહ્યું હતું, ખુદ સુલતાનને એટલો સદમો હતો કે, દરબાર શુન્ય થઈ ગયો.

મનસુર—એથીજ તો આપણને કષ્ટ છે કે આપણા સુલતાન પોતાના દાસો પર આટલી માયા અને મહેરબાની ધરાવે છે, ખેર આ વાતો પછી થશે, હાલ ઘડી હું ચાહું છું કે, (જોરામ તરફ ઇશારો કરીને) આ પુરૂષને છોડી દો.

જોરામ પોતે અજ્ઞયત્રીમાં જુએલો હતો કે શું હતું ને શું થઈ ગયું. પહેલી નજરે તો તેને પણ ઓળખ્યો નહિ, પણ ઓળખવા પછી દીલમાં ઘણો પરેશાન અને શરમીંદો થયો. જે વખતે તેને છોડીને દાવુદ મનસુરની સાથે બગલગીર થયો, તે વખતે સારી તક હતી કે, જોરામ એકજ ધામાં દાવુદતાઈનું કામ તમામ કરી નાંખે, પરંતુ આશ્ચર્યતાએ તેને પોતાના હોશ હવાશમાં રહેવા દીધો નહોતો. જ્યારે હોશ આવ્યા, તો મનસુરને ઓળખી દીલમાં કહેવા લાગ્યો. “ હવે હુમલો કરવો અથવા લડવાની ઇચ્છા કરવી એ નીચ દરજ્જાનું ખામ-લાપણું છે. અફસોસ ! આ તેજ પુરૂષ છે કે જેને માટે હું મારી જીંદગીથી કંઠાળી ગયો છું, જેને લીધે મારી મોહેનાના દીલપર મને બીલકુલ શંકે ન મળી શકી. આહ ! તે બે વાર મારા પર ઉપકાર

કરી ચુક્યો છે. તેણે બે ચાર મારો છવ બચાવ્યો છે. ઘણી સહેલાઈથી સંભવિત હતું કે હું તેની સાથે મુકાબલો કરીને મારો અને તેનો ફેંસલો કરી નાખતો, પરંતુ તેના ઉપકારોએ તેની સામે મારી નજરો નીચી કરી દીધી છે. હવે શું મોહું લઈ મુકાબલો કરવાનું નામ લઉં! ક્યાં સુધી નિર્લજ થાઉં! ”

જેરામ તો આ વિચારોમાં હુમ્મેલો હતો. અહીં દાવુદે મનસુરને કહ્યું, “ હવે અહીં મેદાનમાં પછી આવશો, પ્રથમ તો ચાલીને આપણા મોનવંત મુલતાનની કદમ બોસી હાંસલ કરી લો. ”

મનસુર—સાહે, ચાલો.

બન્ને રવાના થાય છે.

મુલતાન મહમુદ ગીજનવી પોતાના શાહી ગાર્ડ વચ્ચે પોતાની સઘળી ફોજની પાછળ ઉભેલો હતો, મુલતાની વાવટો હવામાં ફરકા રહ્યો હતો, અને તેના ફરકવાની હરકતની સાથે ઇસ્લામી જોહાદીઓના ફીલમાં જાપ્તાજીનો જોશ વધતો જતો હતો ખાસ ફોજના સરદારો મુલતાનની હજુરમાં હતા, અને લડાઈના રંગને જોઈ પોતાના અભિપ્રાયો આપી રહ્યા હતા.

મુલતાન—ખરેખર મેં ઘણી હીંદુ ફોજોનો મુકાબલો કર્યો, પરંતુ આ લોકો જેવા શુરવીર અને અડગ હીંદુ નથી જોયા.

એક સરદાર—હજુર ખરેખર આ લોકો ઘણા બહાદુર અને હીમ્મતવાન છે, અને વધુ નવાઈની વાત તો એ છે કે, સરદારો ઘણા ઓછા જણાય છે, હા, એક નવજુવાન તો અલખત નજરે પડે છે, જે પોતાની વય અને દેખાવને ઘણી વધુ હીમ્મતવાન બહેર કરી રહ્યો છે, પરંતુ આના તો કેસ પણ છુટા મળેલા છે, શું સી છે!

સુલતાન—હા, મને પણ એમજ જણાય છે, જે સ્ત્રી છે તે ધણી નવાઈની વાત છે, એશક સ્ત્રી છે, તે પોતાને જેવી રીતે બચાવી બચાવીને લડી રહી છે, તેથી તે સ્ત્રી હોવાની મને ખાત્રી થઈ ગઈ, પરંતુ હું નહોતો જાણતો કે રજપુતોની સ્ત્રીઓ પણ આવી દ્રઢ મનની અને બહાદુર હોય છે.

અક્ષર—હજુર ! તેના સુકાબલાથી જાહેર થાય છે કે, લડાઈમાં પણ કુશળ છે, ફક્ત કેમી જોશથી નથી બલકે પહેલાંથીજ લડાયક હુમરમાં કુશળતાં મેળવેલ છે.

સુલતાન—આ સ્ત્રીને જીવતી પકડવી જોઈએ. જે મનસુર હોતે તો તેને તુરત પકડી લે તે, લડાઈમાં જે કુરતી અને ચાલાકી મનસુરથી જાહેર થાય છે, તે નેનાજ લીરસો છે.

અક્ષર—એશક ! લડાઈમાં મનસુરની જરૂર છે.

સુલતાન—હજુ સુધી મનસુરનો પતો નથી લાગ્યો, ખુદા જાણે કઈ મુસીબતમાં દસેલો હશે, અક્ષરોસ ! તે નહીં હોવાને લીધે લડાઈમાં માફ દીલ નથી ચોંટતું, ખુદાની રાહમાં જેવી જાનબાઝીઓ તેણે દેખાડી છે, તેવી ખીજ કોઈથી બાળેજ જાહેર થઈ હશે, અને કેમ ન હોય તે આખર ક્યા વંશનો છે !

અહીં સુલતાનની વાત બલાસ થઈ, અને દાવુદતાઈ મનસુરને લઈને હાજર થયો. તે ખુશીના જોશમાં પોકારી કહેવા લાગ્યો.

“ શરૂએર ”

“ ઈલાહી તા જહાં ખાશી બ ઈકબાલ,
જવાં અખત, વજવાં દોલત વજવાં સાલ.”

“દોસ્ત શાદ, દુશ્મન પાલમાલ, હજુર! મનસુર મળી ગયો અને કદમખોસી માટે હાજર થયો છે.”

સુલતાને જોશના લેહજામાં કહ્યું, “ક્યાં છે?”

સુલતાનની જાણનાથી આ શબ્દ નીકળતાંજ મનસુર આગળ વધ્યો, નમીને રીકાબને ખોસો લીધો અને અદખથી હાથ બાંધી સામે ઉભો રહી ગયો.

સુલતાન—મનસુર! તમારે માટે સઘળા લોકો વ્યાકુળ હતા. તમે ક્યાં હતા? અને કેવી હાલતમાં હતા?

મનસુર—હજુર! હું દરેક રીતે આનંદમાં હતો. સુલતાની આજ્ઞા બજાવી લાવવા માટે હું જે વખતે બજેરામની પુઠે રવાના થયો તે વખતે મેં સીંધની સરહદ પર પહોંચીને બજેરામને તેના સાથીઓ સહીત ઘેરી લીધો, થોડીવાર લડાઈ થઈ અને છેવટે હિંદુઓ ભાગી નીકળ્યા. મેં એ જુલ કીધી હું કે તેમની પુઠે પુઠે દુર સુધી નીકળી ગયો. મને કંઈ ખબર નહોતી કે બજેરામનું પરિણામ શું આવ્યું, પરંતુ જ્યારે હું પોતાની ફાજથી ધણે દુર નીકળી ગયો, તો દુશ્મનોનું એક ટોળું કે જેમાં ઓછામાં ઓછા પચાસ રજપુત હશે, તેઓએ આવીને મને ઘેરી લીધો, પરંતુ છેવટે ધાયલ થઈને પડ્યો, અને મને કેદ કરવામાં આવ્યો. તે લોકો મને સીંધ તરફ લઈ જતા હતા પણ મારા નસીબે ત્યાં સીંધના જંગલમાં મારા હમદર્દો પેદા કરી દીધા. એક ઇસ્લામી ફાજ કે જેમાં પાંચસો છસો માણસો હતા તેઓએ તે સઘળા હિંદુઓને ઘેરીને કતલ કરી નાખ્યા, અને મને તેઓના હાથોથી મુક્તિ અપાવી. મને નવાઈ લાગી કે, આ લોકો અહીં ક્યાંથી આવ્યાં! તપાસ કરતાં જણાયું કે, તેઓ ઇસ્લામી ખાનદાનો માહેના એક ખાનદાનના વંશજો છે જેઓ મહમ્મદ ખીન કાસીમના પછી હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા.

હતા અને અહીંજ વસવાટ કરી રહેલા હતા. મને તે લોકોથી મળીને
 ઘણો આનંદ થયો અને તેઓ સાચા ઇસ્લામી વિવેકથી મારાથી મળ્યા.
 હું તે લોકોની સાથે રહેવા લાગ્યો. તે લોકો હિંદુ રાજાઓની ચાલ
 હીલચાલથી ઠરીને બહુચીસ્તાન તરફ નાસી જતા હતા. હું પણ તેઓની
 સાથે દક્ષીણ તરફ રવાના થયો. બનવા કાળ એક રોજ આ હિંદુ
 કોજ જે આપના મુકાબલામાં છે, તે અમારા ઉપર એકાએક હુટી
 પડી. તે ખાનદાનના લોકોએ—શું પુરૂષો કે શું સ્ત્રીઓ—પણ ઘણી
 શુરવીરનાની સાથે મુકાબલો કર્યો, પરંતુ પરિણામ એ આવ્યું કે કેટલાક
 કતલ થયા અને કેટલાક કેદ પકડાયા. કેદ થએલા લોકોમાં હું પણ
 હતો અને આ વખતે તક મળતાં નાશી આવ્યો, અને હજીરના હદમ
 મુમવાની હજીરત મેળવી.

મનસુર અહીં સુધી કાંઈવા પામ્યો હતો એટલામાં વધુ શોરખકો-
 રતા અવાજો અને ગડગડના સારો સાંભળાવા લાગ્યા અને સુલતાન
 શું કે મનસુર શું સઘળા લોકો તે તરફ જોવા લાગ્યા, જેતાં જણાયું
 કે, રજપુતોની હાર થઈ અને તેઓના શુરવીર સરદારો જે કે પોતાની
 ફાજોને આગળ રોકી હિલા રહ્યા હતા તથા લડાઈનો જોશ દેવડાવી
 રહ્યા હતા, પરંતુ તેઓ ખીલકૂદ ન સાંભળતાં નાશતા ચાલ્યા હતા.

સુલતાન—(ખુશી થઈને) મનસુર ! દુશ્મનોની હાર થઈ, અને
 ખુદાએ આપણને ફતેહ નસીબ કરી અને સૌથી વધુ ખુશી આ વાતની
 છે કે, તું મળી ગયો. હવે જો હું આ હિંદુઓને કેવી સખત સજા કરું
 છું, જેઓએ તારા પર અને તે અરબી ખાનદાનપર જે જીલમ ગુજાર્યો
 હતો, તેઓને તારી સામે બોલાવી કેવી બેઠજતીની સાથે કતલ કરું છું.

મનસુર—હજીર ખુદાવંદને મારા જેવા અદના શખ્સના સાથે
 જે હમદર્દી છે, તેનો બદલો એજ કે, પોતાની જાન હજીર પર કુરબાન

કરી દઉં, પરંતુ એક બાબતનો ઉમેદવાર છું, અને આશા છે કે જ્યાં-પનાહ તે કમુલ કરમાવશો.

સુલતાન—તારી જે ઈચ્છા હોય તે બયાન કર. હું તે પુરી કરવાનું વચન આપું છું.

મનસુર—આ ફોજના સરદાર એવા શરીફ અને નેક છે કે, હાંદુસ્તાનમાં આવા બીજા લોકો મળવા મુશ્કેલ છે, આ અજમેરના રાજાની ફોજ છે, તેમની સંખ્યા હકીકત હું જાણું છું; રાજાના વજીરનો પુત્ર જેરામ અને ખુદ રાજાની પુત્રી મોહેના બન્ને આ ફોજના સરદારો છે.

સુલતાન—(આશ્ચર્ય થઈ) રાજાની પુત્રી સરદાર છે ! એ શું !

મનસુર—સુલતાને આલમ ! અજબ શરીફ અને નેકનફસ બાળા છે, અમો લોકોએ હીમ્મત અને બહાદુરીથી મુકાબલો કરેલો હોવાને લીધે તેણે અમારી કદરવાની કીધી, અને ધણાજ વિવેક અને મુરાવતથી પર્તી, અમો લોકોને કેદમાં ધર કરતાં વધુ આગમ મળ્યો, બહુકે એક દિવસ તેણે અમારી મેહમાની કીધી.

સુલતાન—અને લડાઈના મેદાનમાં આવી મુકાબલો પણ કરે છે ?

મનસુર—જ્યાંપનાહ ! ઘણી શુરવીરતાથી મુકાબલો કરે છે.

સુલતાન—ભારે કદાચ તેજ હશે, જેને મેં હમણાં મેદાનમાં અહીં તહીં ઘોડો દોડાવતી જોઈ હતી, મનસુર ! જો એમજ છે તો જા અને બની શકે તેટલી ઈજ્જતની સાથે તેને લઈ આવ. એટલા માટે કે ભારે તે ઉપકારનો બદલો વાળવો જરૂરી છે. જે ઉપકાર તેણે તારા ઉપર કર્યો છે. હવે હાંદુઓના હાર થઈ ચુકી છે, તેઓના સીપા-ધઓ ખુરી રીતે કતલ થઈ રહ્યા છે, અને જીલ્લતની સાથે કેદ થઈ રહ્યા છે, એમ ન બને કે, મારી ફોજના હાથોથી તેમને કંઈ તકલીફ પહોંચે.

મનસુર—(સલામ કરીને) હજુર ! હું જાઉં છું, અને તેને લઈ આવું છું.

આટલું કહી મનસુર રવાના થયો, અને લડાઈના મેદાનમાં જઈને સીપાઈઓના ટોળામાં અદ્રશ્ય થઈ ગયો. હવે આ વખતે તુર્કી સીપાઈઓ અને અરબી નેજાઓ રજપુતોની ખીમાઓટી કરી રહ્યા હતા, હાંદુ સીપાઈઓ અહીં તહીં ભાગતા ફરતા હતા, કેટલાક તો જખમી થઈને ક્રેદ પકડાતા હતા, ત્યારે કેટલાકને જીવતા ક્રેદ પકડવામાં આવતા હતા.

મુલતાન મહમુદ ગીજનવી ધણીવાર મુઘી આ તમાસો જોતો રહ્યો, ઘડી ઘડી તેના દીલમાં આનંદનો જોશ ઊપ્પન થતો હતો. અને તે ફતેહ માટે આભાર માનવા કદી પોતાના ઘોડાની પીડપર સીજદામાં પડી જતો હતો, અને કદી ખુદાના શુકર અદા કરતો હતો, થોડીક વાર પછી મનસુર થોડાક માણસો લઈ મુલતાનની સેવામાં હાજર થયો, તે મુલતાનની સામે અદ્યથી હાથ બાંધી, દીનતાથી માથું નમાવી અરજ કરવા લાગ્યો. “ હજુર! હું તે શાહજાદીને લાવ્યો તથા, તેની સાથે ખીજ થોડા લોકોને પણ લાવ્યો છું, જેમની હકીકત સાંભળીને આપને તેમનાંથી મળવાની ખુશીદુઆ ફતેહ કરતાં વધુ થશે.

મુલતાન—પહેલાં તો તે શાહજાદીને દેખાડ, અને મારી સામે રજુ કર, ફરી તે બાકીના લોકોની હકીકત સંભળાવ. મનસુરે શાહજાદી મોહેના (કે જે તેની પાછળ હતી,) તેની તરફ ઇશારો કર્યો અને કહ્યું, “ તે નેકનફસ કિદાર અને કઠરશનાશ શાહજાદી આ છે.”

મુલતાન—હાં. આ બાળાને મેં લડાઈના મેદાનમાં ધણી બહાદુરીથી તુર્કોના મુકાબલો કરતી જોઈ હતી, ખરેખર તે કઠરને લાયક છે, તેને સાથે લઈ જઈ ધણી ઈજત અને આરામથી રાખ. હું ફરી દરબારમાં તેની સાથે વાતો કરીશ, ખીજ લોકો કોણ છે, તેઓને પણ મારી સામે લાવ.

મનસુર—અનસારી વંશના જે ખાનદાનનું વર્ણન મેં કર્યું હતું, તેના સંધળા નામવર લોકો લગ્નમાં માર્યા ગયા, પુરુષોમાંથી કેટલા નામ વર હતા, તેઓ સર્વે આ રજપૂત કોળેના મુકાબલામાં શહીદ થઈ ગયા, હા, થોડા પુરુષો અને તેમના માનવંતા બંહાદુરોની એ બાળાઓ જેઓ કેદ હતી તેઓને પણ હજુરની કદમખોશી માટે લઈ આવ્યો છું.

સુલતાન—મનસુર ! તારાં આ વાક્યોએ મને ખુશી કરી દીધો, અહા! ક્યાં અનસારી વંશની મુખારક યાદગારો ! અને ક્યાં હું, બેશક હું ખુશનસીબ છું, બતાવો તેઓ કોણ છે, કે હું તેમના દર્શન કરું.

મનસુરે લયલા તથા ઉઝરને રજુ કરીને કહ્યું, “એક તો કોમના મુસ મોહમદ ખાન સાલેહની પૌત્રી છે અને એક તેમના ભાઈની પૌત્રી છે, આ બાળાઓ ઘણીજ ઈમાનદાર, ભોળી, અને પાક નફસ છે, અને હું શાહબંદી મોહિનાનો વધુ એહશાનમંદ છું, કે તેણે આ બાળાઓની સાથે ઘણી સારી અને ભલી વર્તણૂંક ચલાવી.”

સુલતાન—ખુદા મોહિનાને હીદાયત આપે, તેણે જેટલા કામો કર્યા, તે સંધળાં એક મુસલમાનને લાયક છે અને એક હીંદુ બાળાથી આવી ઉદાર લાગણી અને દયાળુ દીલની આશા નહોતી.

મનસુર—હજુર ! મોહિનાને તેના ગુણો તથા પવિત્રતાના લીલાજથી જેવામાં આવે, તો તે ફરિસ્તો છે, અને સૌંદર્ય તથા રૂપના લીલાજથી જેવામાં આવે તો તે પરી છે.

સુલતાન મનસુરની સાથે આ વાતો કરી રહ્યો હતો, એટલામાં દાવુદતૈઈ એક નવજુવાન હિંદુને પકડી લાવ્યો, અને બાદશાહની રીકાબ ચુમીને અરજ કરી. “ હજુર ! આ હીંદુ ફોજનો સરદાર છે, તેનીજ કોશીશથી રજપુતો આટલી વાર લડતા રહ્યા હતા. સુલતાની ઇકબાલ અને ખુદાની મહેરબાનીએ મારી મદદ કીધી, જેથી મેં આ હિંદુને જીવતા

પકડી લીધો, અને અત્યારે હજુરની સામે ખેંચી લાવ્યો છું. ”

સુલતાન—એ આ ફાજનો સરદાર છે? મનસુર! તમે મોહનાને પુછો કે એ કોણ છે અને કયા દરજ્જાનો સરદાર છે?

મનસુર—હજુર! મને પોતાને ખબર છે, અજમેરના રાજાના વજીરે આઝમનો પુત્ર જોરામ છે, એ પણ ઘણો સદગુણી અને બહો માણસ છે, તેની નેક દીલી અને બહાદુરી જાને કદરને લાવક છે, પરંતુ અફસોસ હિંદુ છે. હજુરથી હું કમેદવાર છું કે, તેની કમુર માફ કરવામાં આવે. જો એને પણ મારે હવાલે કરવામાં આવત, તો ઘણું સાફ થાત.

સુલતાન—આપા નામી હિંદુને જીવતો ન રાખવો જોઈએ, એને ઈસ્લામ ધર્મની દાવત આપો. જો કમુલ કરે તો સાફ, નહીં તો હમણાંજ કતલ કરી નાખો. ”

મનસુર—હજુર! હું તેનો એકશાનમંદ છું, ઘણી અદમ અને નમ્રતાથી દરખાસ્ત કરું છું. કે આ નવજુવાન રજપુતને મારે હવાલે કરી દેવામાં આવે.

સુલતાન—તારે લીધે મેં તેની કમુરે માફ કરી, સાફ, તેને નારી સાથે રાખ. અને પાછા તેને મારા દરબારમાં લાજર કરજો.

મનસુર—(માથું નમાવી) બસરો ચરમ !

સુલતાન—હાવુદ લશ્કરને પાછા ફરવાનો હુકમ દે, હું અફઘાનીસ્તાનના ઘાટોમાં પહોંચીને એ ત્રણ દહાગ રોકાઈશ અને ત્યાર પછી સીંધા અફઘાનીસ્તાન ચાલીશ.

ફાજમાં પાછા ફરવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો સઘળા સીપાઈઓ ધણુજ આનંદ અને ખુશીની સાથે ઉત્તર દિશા તરફ પાછા રવાના થયા.

બાબ ૬ મો. ✽

એક નહરી ખુશ ગુજરી.

તે કાળા પથરની હારો ને પેશાવરની પછીથી શરૂ થઈ છે અને ઉતર તરફ હીમાલયની ચોટીએ મળી હીંદુકુશ પર્વત સુધી ચાલી ગઈ છે, તેના કેટલાક સ્થળો ધણા દીલચસ્પ અને મનહરણુ આવેલાં છે, બરફ, વરસાદ અને ખૂબ જંગલી લુટાર કોમોને લીધે આ સ્થળો ઘણું કરી વેરાન રહ્યા કરે છે, અને ભયાનક છે. પરંતુ ને લોકો આ પહાડોની સુમેહ શાંતિની સાથે નસીબ થઈ જાય છે તેઓ કુદરતનો બહાર જુએ છે, અને તેઓના દીલમાં કુદરતી લીલાની ઉત્તમતા દર પળે વધુને વધુ વધતી જાય છે, જંગલી પ્રાણીઓ મોટી સંખ્યામાં એ માણસોના સાથ આપે છે, જેઓ ઘણું કરી અહીં ફરતા અને સહેલ કરતા નજરે પડ્યા કરે છે, આ પ્રાણીઓની ખુશી આ મનહર દેખાવોને હમેશાં ભયાનક અને ખીહામણા બનાવી દે છે, હા, જે મોજ મળે છે તો તે પક્ષીઓથી કે જેઓ હમેશા લીલી હરીયાલી અને સુંદર ઘટાઓમાં જીવતા દીલના મેહમાન રૂપે કુદરતી કારીગરીનાં સુંદર કુશોમાં કલોલ કરી રહ્યાં છે.

એજ પહાડીઓમાં મુશ્કેલીથી વટાવી ચકાય એવી ઘટા છે, જેની આ બાજુ એક વિશાળ સુંદર જગ્યાનો ટુકડો છે, જેને જોઈને વહેતા પાણીના થોડાક ઝરાઓથી શીતળતા પ્રાપ્ત થઈ રહી છે, દર ચોતરફ ઉંચી નીચી ટેકરીઓ છે અને તે પરથીજ જુદા જુદા ઝરાઓ

ઉતરીને આવે છે, અને એક મોટી ઝીલમાં પડે છે, પોતાની ઉદાર મનહરતાનો માલીયો દર વખતે પાથરી રાખે છે, અને સુંદર કુલો તથા મધુર કંઠના પક્ષીઓને પોતાની સુંદરતાના આર્ક્ષણથી ખેંચતી રહે છે, પક્ષીઓ કદી પર્વતની ચોટીઓ પર બેસીને પોતાના કલ્પો-લના સુરો ફરિસ્તાઓના કાનોમાં પહોંચાડે છે, અને કદી જ્વેશમાં આવીને તથા આસમાનની તરફથી બે મહલ ચુપકીદી જોઈને ઉડે છે અને પર્વતના છેડાને છોડતાં ઉતરે છે, અને ઝીલના કિનારા પર આવીને બેસી જાય છે આ સમયે કે ત્યારે અમોએ અમારા મિત્રોને આ મનહરણુ સ્થળે પહોંચાડ્યા છે, ત્યારે અહીં રાખેલા કરતાં વધુ સુંદરતા ઉત્પન્ન થઈ છે, તે એને લીધે કે વાદળોનો એક કકડો વર-સીને નીકળી ગયો છે, અને આકાશની વાદળી ચાદર ગુપ્તાર વિગેરેથી રહીત થઈ ખુબ સાફ નીકળી આવી છે જે કે અત્યારે તે વરસનાર વાદળ નથી પરંતુ સફેદ સફેદ વાદળોની જળ આકાશપર પડેલી છે:જેને તેજ પવનનાં સપાટાઓ અહીં તહીં ઉડીને દર પળે નવિન સ્થિતિમાં દેખાડે છે. લીલી લીલી હરીયાલીની મોહકતા ખુબ ઉભરી ચમકી રહી છે, અને લીલાં લીલાં ઝાડોના રંગમાં ક્યામતની મનહરતા છે:કે, દીલ બે અખત્યાર તેનું દીવાનું બની જાય છે, માણસોનો તો ક્યાંએ પતો નથી. હા, પક્ષીઓ મોટી સંખ્યામાં ભેગાં થયા છે અને પોત-પોતાની બોલીમાં ખુદાની ઉદારતાઓનો શુકર અદા કરી રહ્યાં છે.

એકાએક એક બાજુથી ફાજ તખ્તલનો અવાજ આવ્યો, અને આવતાંજ ચોતરફની પહાડીઓમાં શું જાણી ઉઠ્યો. આ સીન અવાજથી બીલકુલ ભરાઈ ગયો, અને જંગલી મખલુકે આ સીનમાં એવી વ્યા-કુળતા ઉત્પન્ન કરી દીધી કે, સઘળાં ગભરાઈ ગયાં, ઉડ્યાં અને થોડી-

વાર સુધી ચક્રર લગાવીને પહાડોની ઉંચામાં ઉંચી ચોટીઓ પર જઈ જઈને એસવા લાગ્યાં. તપ્પલાં, ખ્યુગલ, અને સઘળાં દોઢ વાજીના ચુરં આખરે એટલા માલેખ થયા કે, તે સ્થળ જે હમણાં આરામનું ઠેકાણું હતું, અને જેમાં પક્ષીઓના કલરવે દરેક બેહરીને માટે એક અઝમુદ રશતગીનો સામાન પેદા કરી દીધો હતો તેજ સીન હવે રઝમનું મેદાન બની ગયું અને શાહી રૂઆબ દાખ, ઇસ્લામી હેખત, અને મંદોટાઈએ આ પક્ષીઓને કે જેઓ ઉડી ઉડીને ઉંચે પહાડોની ચોટીઓ પર જઈ એસતાં હતાં, ત્યાંથી ઉડાવી દીધાં.

અચાનક એક સરદાર જેણે ઇસ્લામી વાવટો હાથમાં લીધો હતો, તેણે આગળ વધીને એક વિશાળ જગ્યા પર નેઝો ફેલો કર્યો. તેજ નેઝો કે જેમાં ગીઝનીની દોલતની મંદોટાઈ કરનારો વાવટો લાગેલો હતો. તોફાની પવન વાવટાની સાથે ગેલ કરવા લાગ્યો, અને વાવટાઓ પોતાના ફરકવાના રૂઆબદાર અવાજથી દેખાડવું શરૂ કરી દીધું કે તે કેવા ઇકબાલ અને કેવી ફતેહમંદીની સાથે હીંદની સર જતીનથી પાછો આવ્યો. આ ઝુંડાને એક ખાસ જગ્યા પર ફેલો કરેલો તેઈ સઘળા સ્વારો થોભી ગયા, અને સરદારો ચોતરફથી આગળ વધી વધીને છાવણી તથા તંબુનો અંદોખસ્ત કરવા લાગ્યા. ઘણી ઝડપથી કામ દેવામાં આવ્યું; અને થોડીજ વારમાં આ દેખાવની હેસીયત ખીલકુલ ખદલી ગઈ. ન્યાં મુદ્દતું મેદાન હતું, કોઈ તરફથી માણસ જતનું નામ નિશાન પણ નહોતું, હવે જો જોઈએ તો આરે બાજુ તંબુજ તંબુ કમા છે.

માણસો અહીં તહીં સહેલ કરતા ફરે છે, બજારો લાગેલી છે, ઠેક ઠેકાણે નિશાન અને વાવટા ઉડી રહ્યા છે, તે ઝીલ કે જેમાં પહાડોની ઉંચાઈએથી નહેરો આવીને પડે છે. તે લહેરો લઈ રહી છે, તેના

કિનારાપર છાવણીથી હટીને એક ઘણો મોટો તંબુ ઉભો કરવામાં આવ્યો છે, જેના પર હવામાં સુલતાનનો પુરખેશ ધક્યાલ વાવડો લહેરી રહ્યો છે. આ ફોજમાંની ગડબડ શાંત થાય, તે પહેલાં મોઅઝને તે ફોજ તંબુરૂપી મસ્જિદ, કે જે એક ઉંચા ટેકરાપર શાહી તંબુના પાસે મુકરર કરવામાં આવી હતી, તેમાંથી બહાર નીકળી ખુલંદ અવાજે અઝાન પોકારી, અને તે જોરેમંદ અવાજ, કે જે હીંદુસ્તાનનાં દેવ-લોને છિન્નભિન્ન કરીને આવેલો હતો, તે આ સરહદી પહાડીઓમાં ઝુંબડી ઉઠ્યો. ખુદાએ વહ-દલાયઝાલનું નામ સાંભળતાંજ સઘળા તવ-હીંદના આશકો, અને ઇસ્લામી મુઝાહિદોની ઝખાનથી “ જલ્લ જલાલ ” નો કલમો ખેઅખત્યાર નીકળી ગયો. અને તે બહાદુરો જેઓ દુનિયાના તખ્ત અને તાજ ઉલટીને મેદાનના મરદ બની ગયા હતા, તેઓ ભયભીત થઈ કંપી ઉઠ્યા, અને સઘળા ઇસ્લામી ટોળાંના જોશને તે અવાજે ભલે કોઈ ખીગ્ત મોકાને લીધે વધારી દીધો હોય, પરંતુ આ વખતે કિતારીને સર્વેન શાંત કરી દીધા, સીપાઈઓના ટોળે ટોળો ઝાલ અને નહેરોને કાંઈ ખેસી ખેસીને વઝુ કરવા લાગ્યાં, અને મસ્જિદનું આખું સહન, જે ઘણું મોટું રાખવામાં આવ્યું હતું, તે નમાઝી-ઓથી ભરાઈ ગયું. ઇર્કવાર થોભીને જ્યારે સુલતાન પોતાના તંબુ-માંથી આવી મસ્જિદમાં દાખલ થઈ ચુક્યો, ત્યારે મોઅઝઝને ઉઠીને તકબીર કહેવી શરૂ કરી, સઘળા લોકો પણ ઉભા થઈ ગયા, અને ફોજ સરદારો હારો સીધી કરવા લાગ્યા. ઈમામે ફરી તેજ જલાલ ભરેલો કલમો “ અલ્લાહો અકબર ” કહ્યો અને નોખત બાંધીને નમાઝ અદા કરી.

જે દેકાણે આ મસ્જિદ હતી, તેનાથી જરા ઉત્તર તરફ ખસતાં એક સરસખ્ત પહાડી છે, અને તેનાં લીલાં લીલાં ઝાડોની હેઠળ સેહ-

રાતી લેહરાતી નેહરો વહે છે, જે આવીને ઝીલમાં પડે છે. આ વખતે પાણી વરસીને ખુલ્લી ગયું છે, નેહરોમાંથી વધુ પાણી આવે છે, અને ઘણા જોરશોરના સાથે ઝીલમાં પડે છે. આ પાણીના વહેવાના અવાજને લીધે મોઝઝજનનો અવાજ કે જે રૂઝુઅ અને સીજદા વખતે “ અસ્લાહો અકબર ” જોરથી પોકારે છે, તે દુર સુધી નથી જતો, અને આ લીલી હરીયાલી જે પહાડી તથા ઝીલની વચમાં આવેલી છે, ત્યાં સુધી ફક્ત પાણીનો અવાજજ સાંભળવામાં આવે છે. આ હરીયાલા મેદાનમાં છાવણીથી બુદ્ધા ડેટલાક તાંબુઓ ઢિલા છે, જેની આગુઆગુ સપ્ન જંગી પહેરા છે, અફઘાની, ગીઝનવી, અને અરબી સીપાઇઓ ઘણા હુશીઆરીથી નાગી તલવારો હાથમાં લઇ ચારે તરફ ફરી રહ્યા છે. પરંતુ આ લોકોના તાંબુથી બહાર એક નહેરના બીલકુલ કાંડાપર એક ન્હાતો ખુશનુમા તાંબુ છે, જે કે ત્યાં પણ તુર્કી સીપાઇઓ મોજુદ છે, પરંતુ તેઓની હીલચાલ જેતાં જણાય છે કે તેઓ પહેરા માટે નહીં પણ જે શપ્ત આ તાંબુમાં છે તેની સેવા માટે છે આ સઘળા તાંબુઓ કોના કોના છે કે જેને આમ પહેરામાં રાખવામાં આવ્યા છે! એ જેતાં જણાય છે કે, તેઓ હિંદની સરઝમીનના બદનસીબ કેદીઓ છે, ખુદા જાણે આગળ જતાં તેમનું શું થશે!

પણ આ તાંબુમાં કોણ છે કે જેને તેમનાથી બુદ્ધો ખસેડીને વધુ માનના સાથે રાખવામાં આવ્યો છે! તેમાં અજમેરના મહારાજાની લખ્તેજીર રાજકુવરી મોહેના છે, જેની બુદ્ધાઇએ રાજના દીલને ખુદા જાણે કેટલો સદમો પહોંચાડ્યો હશે. મોહેનાએ જેટલો એહસાસ નવબુવાન મનસુર ઉપર કર્યો હતો, તેથી પણ વધુ મહેરબાની અને મુરબતથી મનસુર વર્તતો હતો. સુલતાની હુકમ મુજબ જે કે તેના

તંબુ કેદીઓના તંબુની પાસેજ રાખવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તેની ખાતર બરદાસ તથા તેને કોઈ જાતનો સદમો ન પહોંચે તેની પુરતી સંભાળ રાખવામાં કંઈ કસર રાખી નહોતી. ખુદ મનસુરનો તંબુ સુલતાનના તંબુની પાસેજ હતો, પરંતુ તે બ્રહ્મ કરીને આ તંબુના પાસેજ રહ્યા કરતો હતો. પોતાની દીલરૂબા ઉઝરા તથા તેની બહેન લયલાને પણ તેણે શાહબંદી મોહેનાના તંબુમાં રાખ્યા હતા, કે જેથી મોહેનાના દીલમાં કોઈ પ્રકારનો ખ્યાલ ન ગુજરે. સુસાઈરીમાં પણ જ્યારે ફેજને માર્ગ કાપતી રહેતી હતી, ત્યારે તે એજ મહામીલની પાસે રહ્યા કરતી હતી, જેમાં શાહબંદી મોહેના સ્વાર હતી, અને તેની પાછળજ લયલા તથા ઉઝરાનો મહામીલ રહેતો હતો.

અત્યારે મનસુર નમાઝ અદા કરવા માટે મોહેના પાસેથી વિદાય થઈ નમાઝ પછી તુરત પાછો આવવાનું વચન આપી ગયો હતો. આ તંબુમાં એકેલીઓ દીલમાંની દીલમાં તેની વાટ જોઈ રહી છે, અને વારં-વારં તંબુના પરદાની હીલચાલ પર આંખો ફેરવી જોઈ લે છે. જ્યારે ઇન્તેઝારીની ખેનાખી વધુ વધી પડી, ત્યારે મોહેના લયના તરફ ફરી, અને કહ્યું, “મનસુર હજી સુધી ન આવ્યા, હમણાંજ આવવાનું કહી ગયા છે ને?”

લયલા—હા, વાયદો તો હમણાં આવવાનો કરી ગયા છે, કદાચ સુલતાને કંઈ કામ માટે રોક્યા હશે, નહીં તો આટલીવાર ન લાગત.

મોહેના—નમાઝ કેટલીવારમાં થઈ રહે છે ?

લયલા—નમાઝ પળવારમાં થઈ રહે છે, પણ, લોકોની ઇન્તેઝારીમાં જેટલી વાર લાગે તેટલી વધુ વાર લાગે ખરી.

મોહેના—સુલતાને રોકી રાખ્યા હશે તો હું ધાઈ છું કે ઘણી-વાર પછી આવશે.

લયલા—હા, કોઈની મજલ નથી કે સુલતાનની આજ્ઞા સિવાય દરબારમાંથી કોઈ આવ્યો આવે.

એકાએક પ્રહો ઉપડ્યો, અને શીલેર ખુશર નવજુવાન મનસુર તંબુમાં દાખલ થયો, તેની સુરત જોતાંજ આ સધળી સ્ત્રીઓ દીલમાં ઘણી ખુશી થઈ.

મોહિના—આપને જવાને ઘણીવાર લાગી. શું સુલતાનથી કંઈ વાતો કરતા લાગ્યા હતા ?

મનસુર—નહીં, ફક્ત નમાઝમાં મશગુલ રહ્યો હતો, મને જે વાર લાગી તે કોઈની વાટ જોવામાં લાગી. સીપાઈઓ હજી હમણા આ જંગલમાં ઉતર્યા હતા અને પોતપોતાના કામમાં મશગુલ થયા હતા, તેઓને આવતાં આવતાં ઘણીવાર લાગી.

મોહિના—આપની વાટ જોઈ જોઈ મારું દીલ ગભરાઈ ઉઠ્યું હતું.

મનસુર—ખાસ આપની દીલચસ્પીને માટે મેં ઉઝરા અને લય-લાને પણ અહીં રાખી છે.

મોહિના—પણ હું તો તમારા વિના ગભરાઉ છું.

આ જવાબ સાંભળી મનસુર ચુપ થઈ ગયો, અને મનમાં વિચારવા લાગ્યો, કે મોહિનાની સાથે કેવી વર્તણૂક ચલાવવામાં આવે ! જે કે તેના ધર્મ અનુસાર તેના ખાવા પીવાનો બંદોબસ્ત કરી દેવામાં આવ્યો છે અને તેને કોઈ પ્રકારની તકલીફ નથી, પરંતુ તે આ બાબતની આરજીમંદ છે કે, હું તેની પાસે બેઠો રહું. મારા ધારવામાં મારે તેની પાસે વધુ રહેવું જોગ્ય નથી, તે તેનાજ હકમાં નુકસાન થશે, હું બાણ છું કે તે મારા પ્રત્યે મોહોબ્તે ધરાવે છે, પરંતુ પ્રથમ તો

મારા દીલમાં ઉઝરાનાં પ્રેમનો નકશો કાયમ થઈ ચુક્યો છે, અને જે દીલ હું ઉઝરાને આપી ચુક્યો છું, સંભવીત નથી કે તે દીલ ખીજને આપી શકું. ખીજું જો હું તેને આ દીવાનાપણાના જ્વેશથી ન રોકું તો મોહના પોતાના દેશમાં અને પોતાના ખાનદાનમાં સખત બંદનામ થશે. પોતાના આપ અને સ્નેહિઓની નજરોમાં ઝલીલ થશે.

મનસુર ઘણીવાર મુઠ્ઠી વિચાર સાગરમાં ડુબેલો રહ્યો. મોહના, ઉઝરા, અને લયલા ત્રણે વાટ જોતી હતી, કે મનસુર માથું ઉંચકી આનંદ અને દીલચસ્પીની સાથે વાતો કરે! પરંતુ તે શીકરનાં મેદાનમાં એટલી હદે ઉતરી ગયો હતો, કે જેમ જેમ વાર લાગતી હતી, તેમ તેમ તેના ચહેરા પર થાકના ચિન્હો પ્રગટ થતાં હતાં, એવામાં એક દાસીએ આવી અરજ કરી. “ હજુર! સુલતાને આપને યાદ કર્યા છે, અને આપની વાટ જોઈ બેઠા છે. ”

મનસુર—(ચોંકીને) મને! કંઈ કામ છે ?

આટલું કહ્યું અને ઉઠીને ઉભો થયો, સર્વેથી વિદાય થઈ સુલતાનના દરબારનો માર્ગ લીધો,

જે વખતે મનસુર સુલતાની તંબુમાં પહોંચ્યા તે વખતે સઘળા દરબારીઓ હાજર હતા. શાએરો ફતેહની તારીફના અશઆરો બોલી બોલી સુલતાનના હોંશલા અને દીલમાં એક તાજે જ્વેશ પેદા કરી રહ્યા હતા, ગઈ ફતેહમંદી અને જીતે સુલતાન મહમુદ તથા તેના ફાજી સરદારો તો શું, પણ દરેક ઈસ્લામી સીપાઈઓના દીલોમાં એક પ્રકારનો જ્વેશ પેદા કરી આપ્યો હતો, આ પહેલોજ દરબાર હતો કે જે ધીરજની સાથે આ ધર્માધતાના દોરમાં બુતપરસ્તો અને મુશરફોની સરજમીનથી નીકળીને અફઘાનીસ્તાનની હદોમાં કાયમ થયો હતો. શાએ-

રોને ફતેહમંદી પર પોતાની ઉચ્ચ શક્તિ બતાવવાનો સાથી ઉમદા મોકો આજ દરબારમાં મળ્યો હતો. શાએરો પણ ક્યાં ! જેઓની પછી ફારસી નજીએ તેઓનાજ રંગ અને તેમનીજ નકલ પર ચાલતી રહી, અને ચાલતી રહેશે. ફીરદોસ્તીના જેથીલા માસરા જેનો એક એક શબ્દ અવર્ણ્ય જેણની અસર ધરાવતો હતો, તેણે ઘણીવાર સુન્ની દરબારમાં હાજર રહેલાઓને ચુપચાપ બનાવી દીધા.

જ્યારે શાએરોને પોતાની ઉચ્ચ શક્તિ દેખાડી આપવાથી દુરસદ મળી, ત્યારે ફોજી સરહારોએ ઉડી ઉડી સુલતાનને મુબારકબાદી આપી, ત્યાર પછી સુલતાનને મુબારકબાદી આપી, ત્યાર પછી સુલતાન દરબારીઓ તરફ ફર્યો અને કહેવા લાગ્યો. “ ઈસ્લામી બહાદુરો !!! અલહમ્દો-લિલ્લાહ, કે આજે આપણે સધળા પોતાના વતનમાં ખુશી ખુશી અને ફતેહમંદીની સાથે જઈએ છીએ. તમારી હીમ્મત અને શુરવીરતાએ જે કામો ફીધાં તે કદર કરવા લાયક છે. આ કેદીઓ બાબત તમારો શું મત છે ? ”

મનસુર—હજુરનો ઇકબાલ હમેશાં આવીજ રીતે ખુલદ રહે, અને દુશ્મનોને સુલતાની આલમની સામે આવીજ રીતે હમેશાં હલ્લત નશીબ થાય. મારા મત પ્રમાણે તો આ સધળા કેદીઓને હાલ તુરત તો એમને એમ ગીઝની લઈ જવા જોઈએ; ત્યાં પહોંચી હજુરની ઇજ્ઞાનુસાર તેમનો ફેસલો કરવો એ મુનાસબ છે.

સુલતાન—મનસુર! સાફ, હું તારા મતને પસંદ કરું છું. રાજની પુત્રી જે તને સોંપવામાં આવી હતી તે ક્યાં છે ? અને શું તે પણ ગીઝની ચાલશે કે ?

મનસુર—જેવી હજુરની ઇજ્ઞા હોય, પરંતુ મારા મત મુજબ

તો તે રહેમ અને સુલતાની મહેરબાનીઓની હકદાર છે. તેણે સુલતાનના એક જાનીસારની સાથે ઘણી સારી વર્તણૂંક ચલાવી હતી.

દરબારમાંનો એક આલેમ—હદીસ શરીફમાં ફરમાવ્યું છે કે, જો કોઈ આપદદાર માણસ મુસીબતમાં સપડાઈ જાય તો તેની સાથે ખનતાં મુઘી ભલી વર્તણૂંક ચલાવવી જોઈએ.

સુલતાન—તેની આ શરીફ વર્તણૂંકનો બદલો કેવી રીતે વાળી આપવો જોઈએ?

આલેમ—હજુર ! મારા મતમાં સાથી મુનાસબ તો એ છે કે, તેને ઘણી કદર, ઇજ્જત, આપદ, અને માન અકરામની સાથે તેના આપ-અજમેરના રાજા પાસે મોકલી આપવામાં આવે. આ ચાલથી સમજા રાજાઓપર હજુરની ઘણી સારી અસર થશે. અજમેરના રાજા ખીન પૈસે ખરીદેલો ગુલામ ખની જશે અને તેની પુત્રીના દીલની આરબુઓ પણ પુરી થશે. આ સમજા કારણો ઉપરાંત ઇન્સાફી લખી-અત પણ એજ છે.

સુલતાન—મેં આ બાબતમાં મનસુરને મુખત્યાર કરી આપ્યો છું, મનસુર ! તું પણ આ મત સાથે મળતો છે ?

મનસુર—હજુર ! ઘણો મુનાસબ છે. (મનમાં) જો કે મોઢેના એ સાંભળીને દીલમાં ઘણી રંજીદા થશે. પણ શું કરવું? તે વિના બીજી કોઈ પણ રીત સંભવિત નથી કે આ ઝગડાથી મુક્તિ મળે.

સુલતાન—સાફ, તો હવે એ તજવીજ કરવી જોઈએ, કે એ છોકરીને કેવી રીતે અને કોની સાથે અજમેરના રાજાની પાસે મોકલવામાં આવે ? કેમકે હવે રાજપુતાનાની સરહદથી આપણે ઘણું છોટું નીકળી આવ્યા છીએ, રસ્તાઓ લુટાડ અને ડાકુઓથી ભરપુર છે.

મનસુર—હજુર! ખુદ રાજાની ફાજમાંના ધણા લોકો કેદમાં છે. તેમાંથી થોડા લોકો ચુટી લેવામાં આવે, તેઓ રાજાની પુત્રીને લઈ જાય. વળી કેટલાક રજપુતો સુલતાની જાનીસારોમાં સામેલ છે, તેમાંથી કોઈ ઉંચ કુટુંબનો અને લાયક શખ્સ હજુરની તરફથી સાથે જાય. બલદેવસિંહ કે જે લાંબો વખત થયાં હજુરના આસરા હેઠળ પરવરીશ પામી રહ્યો છે, અને જુદા જુદા મોકાઓ પર સુલતાની સરકારનો જાનીસાર સાબીત થઈ ચુક્યો છે. તેને જે મોહેનાની સાથે મોકલવામાં આવે તો ઘણું સાફ.

સુલતાન—મનસુર! તારા મન સાથે હું મળતો છું.

બલદેવસિંહ એક બાજુ હાથ બાંધી બેઠો હતો, સુલતાને તેની તરફ જોયું તો તે તુરત ઉઠી ઉભો થયો.

સુલતાન—બલદેવસિંહ! તમે મારી તરફથી તેના પિતાની પાસે ભેટ રૂપે મોહેનાને અર્પણ કરો અને તેને કહી દેજો કે, તારી વર્તણૂકે જે કે તને આ ઈનામ તથા આ દોસ્તીના વહેવારને લાયક રહેવા દીધો નહોતો, પરંતુ હું તારી સાથે શરીફ વર્તણૂક ચલાવું છું. તારી પુત્રી કે જેના ધર્મની અહીં પુરતી સંભાળ રાખવામાં આવી છે અને જેની ઇજ્જત તથા આયરને મેં ઘણી હુશીયારીની સાથે બચાવી છે, તેને તારી પાસે એવીજ રીતે પાક દામન મોકલવામાં આવે છે. તેને પોતાના જાનામાં એસાઈ અને તે ખુદાનો ઉપકાર માન કે જેની ખુદાઈને તે પોતાના અકીદા અને શીર્કથી આજ સુધી કદી પણ નથી માની. મોહેના ઘણીજ શરીફ ખ્યાલની બાળા છે, બખરદાર! તું તેને ઘણી ઇજ્જત અને માનની સાથે લઈ જજે, અને હમેશાં તેની સાથે વિવેકથી વર્તજે.

બલદેવસિંહ—(અદ્યથી માથું નમાવી) ખુદાવંદ! હું ઘણી

અદ્યની સાથે તેની સાથે જઈશ અને સુલતાની આગા બજારી લાવવામાં પુરતી કોશીશ કરીશ.

સુલતાન—મનસુર! તું જઈને આ ખુશ ખખર મોહેનાને સંભળાવ અને અજમેરના કેદીઓમાંથી જેને જેને તું ત્યાં મોકલવા ઇચ્છતો હોય તેઓને સુંદી કાઢ; કેમકે આ બાબતમાં મેં તને પુરતો અખત્યાર સોંપી દીધો છે.

મનસુર આ મહેરબાની ભરેલા સુલતાનના કલામે સાંભળી હસી ઉભો થયો અને શાદી અદ્ય બજારી લાવી તંબુમાંથી બહાર નીકળી રવાના થયો. રસ્તામાં તે પોતાના દીલ સાથે વાતો કરતો જતો હતો અને ઘણો પરેશાન હતો, કે મોહેના પાસે આ બાબતનું વર્ણન કેવી રીતે કરે! તે પોતાના દીલમાં સારી પેઠે સમજતો હતો, કે મોહેના આ ઉપકારને ઉપકાર સમજશે નહીં. તે કોઈ પ્રકારે નથી ઇચ્છતી કે પોતાના પિતા પાસે પાછી જાય. પરંતુ જ્યારે પોતાની સ્થિતિનો વિચાર કરતો હતો ત્યારે વળી વધુ પરેશાન થતો હતો, કેમકે તેના ધારવામાં કોઈ રીતે સંભવિત નહોતું કે તે પોતાના દીલમાં બે માશુકાને જગ્યા આપી શકે. છેવટે તેણે એજ બાબત પર ફેંસલો કરી લીધો કે એશક મોહેનાને તેના પિતાની પાસે પહોંચાડી દેવી જોઈએ. આ પ્રકારના વિચારોમાં તે ડુબેલો હતો અને મોહેનાના તંબુ તરફ ચાલ્યો જતો હતો, જ્યારે તંબુની અંદર દાખલ થયો, ત્યારે તે પોતાના હોશ અને મોહેનાની મોહોબ્બત ભરી આંખો જોઈ પોતાના દીલમાં પરેશાન થવા લાગ્યો. મનસુરની સુરત પર ચિંતાનાં ચિન્હો જોઈ મોહેના ઘણીજ મોહોબ્બતના લેહજમાં પુછવા લાગી.

“કેમ! તમે આ વખતે ફીકરમાં કેમ છો?”

મનસુર—કંઈ નહીં.

મોહેના—કહો તો આખર કંઈ માલુમ તો પડે !

મનસુર—સુલતાને અત્યારે એવો હુકમ આપ્યો છે કે, જે કદાચ આપની ઇચ્છા વિરુદ્ધ થાય !

મોહેના—શું મારે માટે કંઈ સગાની તબવીજ થઈ છે કે ?

મનસુર—નહીં, મને હુકમ થયો છે કે, આપને આપની ફેજમાંના થોડા ચુંટી કાઢેલા સરદારોની સાથે આપના પિતા-અજમેરના મહારાજાની સેવામાં રવાના કરું અને બળદેવસિંહ કે જે એક લાયક રણપુત છે અને જે સુલતાનના જાનીસારોમાંથી છે, તેને આપની સાથે અજમેર સુધી સાથે જવાનો હુકમ થયો છે.

આ સાંભળીને મોહેનાની સુરત પર દીલગીરી છવાઈ ગઈ તે એક કંડો નિશ્વાસ નાખી કહેવા લાગી. “ મને આ વાતનો અદસાસ છે કે, સુલતાનના તરફથી મારી સાથે સારી વર્તણૂક ચલાવવામાં નથી આવી. પહેલાં તો એ પણ જરૂર બનશે કે જેરામને પણ છોડી દેવામાં આવશે, અને ત્યાં પહોંચીને તે મારી સાથે દુસ્મની કરવામાં કંઈ બાકી રાખશે નહીં. હવે તે મારા ખુનનો તરસ્યો છે. ”

મનસુર—શું આપ આહો છો કે, જેરામને છોડી દેવામાં ન આવે ? તો તે મારા હાથમાં છે. જેથીંબણીજ સહેલાઈથી તેને સદાને માટે અહીં કેદમાં રાખું અથવા કતલ કરું. જોકે આ બંને વાતો મારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ છે, પરંતુ આપના કહેવાથી હું આ ગુનાહોનો બોજો ઉઠાવીશ.

મોહેના—હું પોતાને માટે કોઈના પર જુલમ કરવા નથી ચાહતી. એ મારાથી કદી પણ બનશે નહીં, કે તેના સંબંધમાં મુરી સલાહ આપું. આપ તેને સૌથી પહેલા મુક્તિ આપો, તે અજમેરનો સાચો મિત્ર

છે, અને અજમેરના મહારાજાનો જાનીસાર છે તેણે અમારા મહારાજાની મોટી મોટી સેવાઓ બજાવી છે. હું કેવી રીતે કહું કે આપ તેને ન છોડો ! બેશક છોડી દો, પરંતુ શું એ નથી બની શકતું કે, સઘળાને છોડી દેવામાં આવે અને હુંજ અહીં રહું ?

મનસુર—સુલતાનના હુકમથી વિરુદ્ધતા કેમ દર્શાવી શકાય ? (વિચાર કરીને) હા, બેશક સુલતાનની આજ્ઞા વિરુદ્ધ થશે. કેટલીક સુલ્તાની જરૂરોને લીધે સુલતાન આહો છે કે, અજમેરના મહારાજાને પોતાનો એહશાનમંદ બનાવી શે અને તે માટે આ કરતાં વધુ મુનાસબ તદ્દખીર તેના ખ્યાલમાં નથી.

મોહના—શું એ નથી થઈ શકતું કે, મને પોતાને સુલતાનની સામે રજુ કરવામાં આવે અને હું તેમની સામે જઈ હાથ બાંધી અરજ કરું કે, સુલતાનની હંમેશા લોંડી બતીને રહું ! એ હું સહન કરીશ પરંતુ રાજા સાહેબની પાસે મને ન મોકલવામાં આવે, આપ નથી જાણતા કે હવે હું ત્યાં કંઈ કામની નથી. આપ હજારો ખાત્રી અપાવો, અને હું હજારો સોગંદ ખાઉં, પરંતુ ત્યાં કોઈને ભરૂંસો નહીં આવે કે આટલા દિવસ મુસલમાનોના કબજામાં રહી ધર્મબ્રજ નથી થઈ. હીંદુઓનો એતેકાદજ એવો છે, તે લોકો જરા સરખી વાત પર બદગુમાન થઈ જાય છે, અને મનુષ્ય પોતાની કોમથી જુદો થવા પછી પોતાના ધર્મમાંજ રહી શકતો નથી, એમ તેઓ ધારે છે.

આ સાંભળી નવજુવાન મનસુર ચુપ થઈ ગયો અને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, એ કોઈ રીતે સંભવિત નથી કે સુલતાનની સામે તેણી આજ્ઞા અને કાલાવાલાની સાથે પોતાની ઈચ્છા જાહેર કરે, અને તેઓ રાજ ન થઈ જાય. તેમની ઈચ્છા તો એજ છે કે,

મોહનાને તેના ઉપકારનો બદલો આપે. જ્યારે તે પોતાના પિતાને ત્યાં જવા ખુશી નથી, તો તેઓ કહી પણ તેના પર જબરાઈ નહીં કરે. હવે શું કરવું જોઈએ? કંઈ નથી થઈ શકતું. હું વિચારું છું તો તેનું અહીં રહેવું મારે પોતાને માટે મુનાસબ નથી જણાતું. મનસુર આ વિચાર કરી શીકરમંદ બની ગયો. મોહના સમજી ગઈ કે તેની દરખાસ્તે મનસુરને ચુપ કરી દીધો છે, એ સિવાય મનસુર મારે લીધે કંઈક ફીકર અને પરેશાનીની આલમમાં છે.

આ જુસ્સાઓએ તેના દીલમાં જોશ માર્યો, જે પાક અને સાચી મોહાળખતે પેદા કરી આપ્યા હતા, સહન ન થઈ શકે એવા અવર્ણિય જોશને પોતાના દીલમાં જોધ તે બોલી. “મનસુર! મારી દરખાસ્તને લીધે આપ વિચારમાં પડ્યા છો, તો મારી આ બેઅદબી માફ કરો. હું સુલતાનને પણ કંઈ નહીં કહું, મારા હકમાં જે કંઈ તજવીજ કરવામાં આવી છે, તે હું ઘણી ખુશીથી સહન કરીશ, પછી ભલે મારા પર કેટલોએ જુલમ આવી પડે, હું આપની ઇચ્છા વિરુદ્ધ નહીં કરું.”

આ વાતોએ નવજુવાન મનસુરના દીલ પર ઘણી ઉંડી અસર કરીધી, તેના દીલ પર ફરી આ વિચારોએ કાબુ લીધો કે, “અફસોસ! હું મારી મોહસીન શાહનગરી મોહના પર જુલમ કરું છું, હજી સુધી તો ગનીમત છે કે, તેના ખ્યાલમાં આ સંધળું તોહમત સુલતાનના શીર પર છે. ખુદા ન કરેને કદાચ તેને માલુમ પડે કે, હું પોતે આ બદાબસ્ત અને આ તજવીજ કરનારો છું, તો તેના દીલ પર કેટલો મારે સંદેહ થાય? આહ! શું કરું હવે તે અહીં રહેવાથી વધુ ખરાબી છે. એટલા માટે કે જો તે અહીં રહેશે તો તેને જરૂર માલુમ પડશે કે, મારીજ બલામણુ હતી કે શાહનગરીને અજમેર મોકલી

દેવામાં આવે ! અને તે વખતે તેની નજરોમાં મારી ઘણી હલકાઈ અને ખેંધજત થશે. ફરી એજ ચોખ્ખું છે કે, તે અજમેર ચાલી જાય, ત્યાં જઈને તેના દીલમાંથી મારો ખ્યાલ નીકળી જશે અને તે આ સઘળી કોમી જીલ્લોટાથી બચેલી રહેશે, જે તેને પોતાની કોમમાં નસીબ થાત. અફસોસ ! તેની મોહોખ્યતે મારા દીલમાં પણ જમ્યા કરી લીધી છે. હું કદાચ લાંબી મુદત સુધી મોહોનાના ખ્યાલમાં લુબ્ધ અને મોહોનાની સુરતનો દીવાનો રહીશ.

મનસુર મનમાંને મનમાં આહીં સુધી કહેવા પામ્યો હતો કે, દાસીએ આવીને અરજ કરી. “હજુર ! પહેરા પરનો સીપાઈ અરજ કરે છે કે, સુલતાનના હુકમ પ્રમાણે વર્તવા માટે બલદેવસિંહ પોતાના બીજા સ્વારોની સાથે દરવાજા પર હાજર થયો છે.”

આ અવાજ સાંભળતાંજ મોહોનાના હોશકોશ હીડી ગયા. તેણે ઘણીએ કોશીશ કરી અને ઘણોએ રોક્યો પણ તેના અહેરાનો રંગ હીડી ગયો, તે ગભરાઈને કહેવા લાગી. “શું, હવે એજ ફેંસલો થયો કે હું આપનાથી જુદી થાઉં અને કલંકિત થઈ સ્વદેશ જાઉં ! શું એમ આપે નક્કી કર્યું છે ?”

મનસુર—મારા ખ્યાલમાં તો એમ છે કે, આપ ત્યાં જઈ શાજ સાહેબનું કલેજું ઠંડું કરશો. અને અજમેરની સઘળી રૈયતને ઘણોજ આનંદ થશે. આપની સાથે આહીં કોઈ પ્રકારની સખ્તાઈ વાપરવામાં આવત, આપ પર જખરજસ્તી થાત, અને આપના ધર્મ વિરુદ્ધ કંઈ કારરવાઈ કરવામાં આવત તો કદાચ ત્યાંના લોકો આપને અફસોસ અને હસરતની નજરે જોત, પરંતુ આવી રીતે દેશમાં જવાથી તો ઘેર ઘેર આનંદ મંગળ ગવાશે.

મોહેના—આપ હજુ સુધી હીંદુ ધર્મથી વાકેફ નથી, મેં તો કહી દીધું છે કે, ત્યાં કોઈ પણ પ્રકારે બદલુમાનીજ થાય છે. આ શું આહું છે કે, હું આર્યાવ્રત અને હીંદુ દેશથી નીકળી તેઓના માનવા પ્રમાણે સુસલમાનોના દેશમાં આવી ગઈ! તેઓની નજરોમાં મુસ્લિમ આટલેથીજ ધર્મબ્રષ્ટ થઈ જાય છે.

મનસુર—અફસોસ ! સુલતાનના હુકમથી કંઈ ઉપાય નથી, મારી સમજમાં તો હવે આપ જીવ અને ખુશીથી પોતાના પિતાને મળો, સુલતાનના હુકમમાં ફેરફાર કરવાની કોઈને સત્તા નથી.

આટલું કહીને મનસુર થોડીવાર ચુપ રહ્યો અને પછી પોતાની મેળે ચોંકી પડી કહેવા લાગ્યો, “ઓહ ! બલદેવસિંહ ઘણીવાર થયાં તંબુ બહાર ઉભા છે, અને હું તેમના આવવાની વાત ભુલીજ ગયો. મોહેના ! આપ હવે સફરની તૈયારી કરો, હું પણ પાછો આવીશ.”

આ ફરો સાંભળી મોહેનાએ હસરત અને દીલગીરીને લીધે નિરાશા સાથે માથું ઝુકાવી લીધું અને નવજુવાન મનસુર પોતાની કારરવાઈ પર પસ્તાતો અને ગમ ખાતો તંબુથી બહાર નીકળ્યો. સુલતાન મહમુદની અજીત ફોજ રૂપી મોંઝનનો વફાદાર અને જાનીસાર બહાદુર બલદેવસિંહ વાટ જોતો ઉભો હતો. મનસુરને જોતાંજ તેણે ફોજ કાયદા અનુસાર સલામી આપી અને અદબથી હાથ બાંધી ઉભો રહ્યો.

મનસુર—બલદેવસિંહ તમે સફરની તૈયારી ઠીક કરી લીધી ?

બલદેવસિંહ—સર્વે તૈયારી થઈ ચુકી છે.

મનસુર—કોઈ વાતનો ઈન્તેઝાર તો નથી ને ?

બલદેવસિંહ—કોઈ વાતનો નથી, ફક્ત આપનો હુકમ થાય, એટલે હું અજમેર તરફ ચાલતો થાઉં.

મનસુર—સાહે, એક ઉમદા સુખપાલ મંગાવજો, અખરદાર ! આ વાતનો ખ્યાલ રાખજો કે મોહિનાને રસ્તામાં કોઈ પ્રકારની તકલીફ થવા ન પામે; જો જરા પણ તકલીફ થઈ તો તમારા હકમાં ઘણું નુકશાન થશે. અજમેરના રાખને દરેક પ્રકારે જાહેર કરી દેજો કે મોહિના ઘણી શીયળવંતી બાળા છે અને તેના શીયળ તથા પતિવ્રતમાં કોઈ પ્રકારનો ફરક આવવા પામ્યો નથી. વળી એ પણ કહી દેજો કે, તેના ખાનપાન માટે હીંદુ ધર્મ અનુસાર પુરતી સંભાળથી બદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

બલદેવસિંહ—ખુદ સુલતાને મને આ બાબતની આજ્ઞા આપી છે, હવે મને પરવાનગી આપો; કેમકે થોડોક દહાડો બાકી છે, હું આજેજ આ ઘાટોમાંથી નીકળી જઈશ અને સવારથી હીંદુસ્તાનનાં ખુદ્દાં મેદાનોની મુસાફરી કરીને ઘણી તાકીદે અજમેર પહોંચી જઈશ.

મનસુર—તમારી સાથે સ્વારો કેટલાક થશે ?

બલદેવસિંહ—મારી સાથે મારા સઘળા સાથીઓ હશે, કે જેઓની સંખ્યા આશરે દશ હજારની છે. જો આપ જરૂરત સમજો તો થોડાક બીજા સુલતાની સીપાઇઓ પણ સાથે લઉં.

મનસુર—નહીં, દશ હજાર જવાન બસ છે. કોઈ લડાયક ચડાઈ નથી શકત બચાવને માટે જવાનું છે, તેને માટે આટલા પણ ઘણા છે. પરંતુ હા, બેચર તુર્કી અને ગીઝનીઓના સરદારો હોય તો સાહે. કેમકે તેઓ સુલતાની દબ્બાઓ અને ધનજતને રાખ પર સારી પેકે જાહેર કરી દેશે.

બલદેવસિંહ—આપ જે જે લોકોને ફરમાવો, તેમને હું સાથે લઈ ચાલું.

મનસુર—તમને અખત્યાર છે, જે સરદારોને આહો તેને પોતાની સાથે લઈ આવો, હવે મને વધુ વાત કરવાની કુરસદ નથી, સ્વા-રીઓ મંગાવો.

આટલું કહી મનસુર તાંમુની અંદર આવ્યો અને શાહજાદી મોહેના તરફ જોઈને કહેવા લાગ્યો.

હવે સઘળા તૈયારી થઈ ચુકી છે જલદી તૈયાર થાઓ કેમકે સ્વારી તથા તે લોકો કે જેઓ આપની સાથે આવશે. તેઓ હાજર થઈ ગયા છે.

આ ફકરાએ મોહેનાને ખીલકુલ સુસ્ત અને તુટા દીલની બનાવી દીધી અને નિરાશાના જખરા દબાણે તેનું માથું નમાવી દીધું. તેનું માથું એવું નમ્યું કે કોઈ રીતે ઉપડતું નહોતું; ધણીવાર સુધા વાટ જોઈને મનસુરે બુકીને જોયું તો તેના ગાંભીર આસુ વહેતા હતા. બે કે અવાજ નીકળતો નહોતો પરંતુ આખો જાણે આંસુઓના દરિયામાં એક હુબતા વહાણની પેઠે ડગમગી રહી છે. આ દેખાવ જોઈને મનસુરના દીલ પર જાણે એક તીર લાગ્યું, તેનું, પણ દીલ ભરાઈ આવ્યું, અને કહેવા લાગ્યો. “ મોહેના ! સુવાની કંઈ વાત નથી, આતો ખુશીની વાત છે કે, તમોને પોતાના પિતાના દર્શન નસીબ થશે. સ્વદેશની સુરત નજરે પડશે. તે માતા, જેને તમારી જુદાઈમાં ખુદા જાણે શું સદમો પહોંચ્યો હશે તે તમને છાતી સરસી આપી પોતાનું ક્ષેત્રું હંડુ કરશે.

આ વાતોએ મોહેનાની ધીરજનો છેડો કાપી નાખ્યો, તેનામાં ચુપ રહેવાની શક્તિ ખીલકુલ ને રહી. બેઅખત્યાર એક આહ બોલી તેણે કહ્યું. “ મનસુર ! હવે હું જાઉં છું, હવે શું જરૂર છે કે હું

પોતાના દીલના વિચારને છુપા રાખું! સાંભળો, હું પોતાના દીલથી લાચાર છું. ગમે તેમ થાઓ, આ દીલ તમારા ખ્યાલને કદી બુલશે નહીં; તમે મને છોડી દીધી, અને મારાથી કંઈ સંબંધ નહીં હોવાનું જાહેર કીધું, પરંતુ હું સાચેસાચું કહું છું કે, જ્યાં સુધી બની શકશે ત્યાં સુધી તમારો પીછો નહીં છોડું. આ વખતે જાઉં છું, પરંતુ તે દિવસ ઘણો જલદી આવનાર છે કે, હું તમારી પાસે મોજુદ હોઈશ, જે કંઈ કહેવાનું હતું, તે હું કહી ચુકી, હવે મને સ્વાર થવાના બંદોબસ્ત કરો.

આ વાતોએ કંઈક એટલી અસર કીધી કે, તંબુમાં ચોતરફ ચુપકીદી પથરાઈ ગઈ. મનસુરે તો શરમથી માથું ઝુકાવી લીધું અને ઉઝરા તથા લયલા ઘણા બધા તથા આશ્ચર્યની નજરે મોહેનાની તે ચીંતવનને જોવા લાગી, જે જાણે કોઈ રીતે સીધી થવા આવતી નહોતી. લયલા આગળ વધી અને મોહેનાના ગાલોપરથી આંસુ લુછવા લાગી. હમદર્દીની આ હરકતની સાથે લયલા તેની તસલ્લી અને શાંતિ માટે જ્યાનથી આ શબ્દો પણ કહેતી જતી હતી. “ખારી શાહબદી! અમે સર્વે આપનાં એહશાનમંદ છીએ. આપનું દીલ તુટેલું જોઈ અમારા દીલોમાં ઘણો સદમો થાય છે. ખુદાની ખાતર, ધીરજ ધરો, હું દુવા કરું છું, અને આરઝુમંદ છું કે ખુદા ફરી ફરી આપનો મેળાપ જલ્દી કરાવે, સુલતાન થોડા દિવસમાં ફરી હીંદુસ્તાન આવશે તે વખતે મનસુર અને અમે સર્વે આપને આવી મળશું.”

મોહેના—મારા તકદીરજ સારા નહોતા, હવે હું તમારાથી વિદાય થાઉં છું.

આટલું કહી મોહેના લયલાને ગળે વળગી પડી. લયલાથી પણ

ધીરજ ન સંખી શકાઈ, તેના ગાલોપરથી પણ આંસુ વહેવા શરૂ થયાં. તે બોળી પરીવશ ઉઝરા કે જેથી પ્યારી સુરતનો આ અમત્કાર હતો તેના દીલપર પણ કારરવાઈની અજબ અસર પડી હતી. તે ચુપ બેઠી હતી, કદી મોહેનાની સુરત જોતી હતી અને કદી મનસુરના ચહેરાપર નજર કરતી હતી. તેને આ બાબતની બીલકુલ ખબર નહોતી કે, મોહેનાને તેના પિતાને ઘેર જખરાઈથી શા માટે મોહલવામાં આવે છે? વારંવાર તેના દીલમાં મોહેનાને માટે દયા, ઉપન થતી હતી અને તે તેને કબજે કરતી હતી. દીલ ગભરાઈ આવતું હતું, આંખોમાં આંસુ ઝગઝગી રહ્યાં હતાં, અને તે ઘણીજ ચુપકીદીની સાથે સર્વેની નજર બચાવી આ ઉમરાઓને દીલમાંજ દબાવી દેતી હતી.

લમલા પાસેથી વિદાય થઈ મોહેનાએ ઉઝરાની તરફ જોયું અને જરા ખુલ્લું અવાજે કહેવા લાગી. “ ઉઝરા ! આવો, તમારાથી પણ વિદાય થઈ લઉં. કદાચ મારી સુરત તમે ફરીને ન જુઓ, અથવા મને હવે ફરી તમારા દર્શન કરવાની તક ન મળે ! ” એટલું કહીને પોતે આગળ વધી અને ઉઝરાને વળગી પડી. કેટલીકવાર પછી ઉઝરાને છોડી તો તેના ગુલાબી ગાલો પણ આંસુઓથી ભીંજાએલા હતાં, તેને રડતી જોઈને મોહેના બોલી. “ ઉઝરા ! તમે પોતાના સાદાં દીલને શા માટે ગમગીન કરો છો ? ” આટલું કહીને તેના ગાલોપર ગરમ જોશીનો ભોસો લઈને કહેવા લાગી, “ આહ ! આ ગાલોએજ મારાપર જુલમ કરીધો છે.” આ વાક્યોએ તંબુમાં હાજર રહેલાઓપર ખુદા જાણે મુંઝડુ કરીધું કે જેથી સર્વે આશ્ચર્ય અને ચુપકીદીમાં ગરકાવ થઈ ગયા.

મનસુર કે જે કેટલીકવાર થયા માથું ઝુકાવી ઉભો હતો, અને મોહેનાની દીલ ઉકેરનારી હીલચાલને જોવા પણ ચાહતો નહોતો તે

એકાએક એંકી પડ્યો અને લયલા તથા ઉઝરા સિવાય દરેકે દરેક એક બીજાનું મોહું જોવા લાગ્યાં. તે વખતે એટલી ચુપકીદી પથરાઈ હતી કે, કોઈને પણ કોઈ રીતે કંઈ પણ શબ્દો જમાનથી કાઢવાની હીમ્મત થતી નહોતી. છેવટે મોહિનાએ જ આ ચુપકીદી તોડીને કહ્યું, “આજ્ઞા આપો કે, હું સ્વાર થાઉં.” હકીકતમાં મોહિના સમજી ગઈ હતી કે, તેને વિદાય કરનાર મનસુર પોતે જ છે. તે ઉઝરાની પેઠે ભોળી નહોતી, જો કે ન્હાની વયની હતી, પરંતુ કેળવણીના પ્રભાવે અને શુરવીર-તાના જવહરે તેને પુરેપુરી અનુભવી બનાવી દીધી હતી.

આશ્ચર્યકારક વાત એ હતી કે, મોહિના જે જે એતાબી જાહેર કરતી હતી, બધેકે કેટલીકવાર તેના કપાળપર કરચલીઓ પડી જતી હતી, જેથી જાહેર થતું હતું કે, તે ઘણી કોપાયમાન છે. આ વખતે તેની આ જોશીલી હીલચાલ તરફ પણ બીલકુલ ધ્યાન આપવામાં ન આવ્યું. છેવટે મોહિનાને આ સઘળાઓથી જુદું થવું પડ્યું, મન-સુરે આ વખતે પોતાના હીલને બેહદ દઢણ બતાવી લીધું હતું. જેવી મોહિનાએ સ્વાર થવાની રંજ માગી, તેવોજ તેણે તંબુથી બહાર નીકળી હુકમ આપ્યો કે, “મોહિનાને સુખપાલમાં સ્વાર કરવામાં આવે.” બહાર આવ્યા પછી તેણે બીજો જે હુકમ આપ્યો, તે એ હતો કે, “બળદેવસિંહ જઈને રજપુત કેદીઓને જુએ અને જોમાંથી જેરામ તથા બીજા દશબાર સરદારોને પોતાની સાથે લાવે, જેઓને છોડી દેવામાં આવશે, અને શાહજાદી મોહિનાની સાથે તેઓ પણ અજમેર જશે.”

બલદેવસિંહ આ હુકમનો તરત અમલ કર્યો. જ્યારે સર્વે તૈયારી થઈ ચુકી અને કેદીઓમાંથી છોડી દેવા માટે લોકો ચુંટી લેવામાં આવ્યા ત્યારે મનસુરે સ્વાનગીનો હુકમ આપ્યો. બળદેવસિંહના દશ

હજાર સ્વારોતું ટોળું શાહજાદી મોહેના તથા બીજા કેદીઓને લઈને ઈસ્લામી હાવણીમાંથી રવાના થયું. મનસુરે જો કે દીલગીરીપર જોરાવરી કરીને આ સર્વ વાતોપર અમલ કરાવી દીધો, પરંતુ તેના દીલપર જે જે ઘા મોહેનાના ગમ અને દીલગીરીને લીધે પડી ગયા હતા, તે કેમે કરીને પાછો ઉભરવા જોઈતા હતા. મોહેનાની મુખપાલ રવાના થતાંજ તેના દીલથી બે સખરીના ચિન્હો પ્રગટ થવા લાગ્યા. જ્યાં સુધી શાહજાદીની સ્વારીનો જલસો નજરોની સામે રહ્યો ત્યાં સુધી તેની નજર તે તરફથી હટતીજ નહોતી. પોતાના તંબુના દરવાજાપર ઉભો ઉભો હસરત અને ગમગીની સાથે તેઓને જોઈ રહ્યો હતો. જેઓ શાહજાદી મોહેનાને લઈ જતા હતા. તે લોકો છોવટે એક પહાડની આડમાં આવી ગયા, અને અહીં મનસુરની આંખોપર આંસુઓએ પડદા નાખી દીધા. તે પોતાના મનમાં મનમાં પોતાને લાનત મલામત કરતો પોતાના તંબુમાં આવ્યો અને પલંગપર મોઢું છુપાવી પડી રહ્યો. બીજે દિવસે સુલતાન મહમુદના લશ્કરે દક્ષિણ તરફ કુચ કર્યો અને તેઓ સમ્રાજા ગીઝનીના માર્ગે પડ્યા.

આખ ૧૦ મો.

હિંદુસ્તાનની બીજી સફર.

હવે અમે તારીખના પુષ્કળ પાના ઉલટાવી દઇએ છીએ. આજે અમોએ નવજુવાન મનસુર અને હુર સમાન ઉઝરને છોડેલ છે તેને બે વરસ વીતી જાય છે. અમે નથી જાણતા કે ગીઝનીમાં સુલતાન મહમુદ ગીઝનવી આટલો લાંબો સમય ક્યા કામમાં મશગુલ રહ્યો ! જાહેરમાં તો આ મુદત ફક્ત આરામ અને શાંતિ ગાળવામાં ગુજરી; કેમકે તેમણે પોતાની ઉમ્મદા શીકારગાહ યાને હીંદની સર જમીન તરફ આટલો સમય દ્રષ્ટિ ન કરી. બે વરસ પછી તેના દીલમાં ફતેહ મંદીનો જોશ પેદા થયો. તેણે ઇરાદો કર્યો કે, ફરીવાર હીંદુસ્તાન પહોંચીને ફતેહ અંત ઇકબાલનો વાવટો ઉડાવે. હીંદુસ્તાન પણ આટલો સમય સુપડીદીના આલમમાં રહ્યું, કેટલાક જુદા જુદા જોશીલા રાજાઓએ અલખત કાશીશ કરી કે આપસમાં સંપત્તો જોશ ફેલાવી મુસલમાનોને આર્યાવતની પવિત્ર ભુમીથી એવી સખ્ત હાર ખંવરાવી હાંકી કાઢે કે, ફરીવાર પહેલ કરવાની તેમની હીંમત ન થાય, પરંતુ હીંદુસ્તાન તથા તેના મિત્રો આ દિવસોમાં એવી ગફલતની ઉધમાં સુતા નહોતા, કે જ્યાં મહમુદના એકજ હુમલાથી જામત થાય, જો કે ત્યાર પછી કેટલીક વાર પુરતો જોશ ઉત્પન્ન થયો, પરંતુ મહમુદની બીજી સફર સુધી આખા હીંદુસ્તાનમાં તેને ઘણી દેવાનો ખ્યાલ પેદા થયો નહોતો. અજમેરના રાજાને મહમુદની આ મિત્રાઈ

બરી વર્તણુંકે નિર્ભય બનાવી દીધો હતો, તેના ખ્યાલમાં પણ નહોતું કે, મહમુદ તેના પર આવવાનો ઇરાદો પણ કરશે. તે પોતાની પુત્રીની સુરત જોઈને મહમુદનો બેહદ એકશાનમંદ અને આભારી બની ગયો હતો, તેને આ બનાવ પર જોટલો આનંદ ઉત્પન્ન થાય, તે ઘટિત હતો, એક તો એ કે મોહેના જેવી પવિત્ર અંતઃકરણની બહાદુર બાળાએ ફરી પોતાના પિતાની આંખો ઠંડી કરી. બીજું એ કે તેના વજીરનો શુરવીર પુત્ર જેરામ ફરી આવી રાજાના તખ્તની સામે હાથ બાંધી ઉભો રહેવા લાગ્યો. અંતે એ નથી કહી શકતા કે મુદ મોહેનાના દીલપર શું વીતી હતી અને નવજુવાન મનસુરનો ખ્યાલ તેના દીલની સાથે શું શું કારરવાઈ કરી રહ્યો હતો ! અત્યાર સુધી-આટલો સમય તો તેણે ધણીજ ધીરજ ખામોશી અને ચુપકીદીની સાથે પસાર કરી.

બીજો વરસો સુલતાન મહમુદનું દીલ એશઆરામ, ખામોશી, અને ચુપકીદીથી ખાદું થઈ ગયું. વિચાર સાગરમાં ચોતરફ નજર દોડાવી તેણે પાકડો ઇરાદો કરી, કે ફરી આ સરજમીનપર જઈ ફતેહનો વાવટો ઉઠાવે. દુન્યવી હેસીઅતથી શતહમંદીની સાથે સલ્તનતને તરફી મળશે, અને દીની હેસીઅતથી ગાઝીનો ખીતાબ મળવા ઉપરાંત બુતપરસ્તી મટાડવા અને તવહીદને ફેલાવવાનો સવાબ હા-સલ થશે. એવો ઇરાદો કરીને તેણે કુચનો હુકમ આપ્યો, આ હુકમ મળતાંજ આખા ગીઝી શહેરમાં જોશ ફેલાઈ ગયો. દુન્યવી વેભવ ઈચ્છનારાઓએ હિંદુસ્તાનની મઝલુમ લોડીઓને આનંદની સાથે જોઈ કે, ફરી પણ તેમનાથી સારી ખુબસુરત અને શુભ ચહેરે લોડીઓ હાથ આવશે. બહાદુર પુરખોએ પોતાના હથીઆરોને સારી પેંડ

તપાસી જોયાં, વરસો સુધી નકામાં પડી રહેવાને લીધે જેની ધારો માંદી થઇ ગઇ હતી તે હવે ફરી નવાજ રંગની નીકળશે. મતલબ કે એક મોટો જોશ ગીઝનીમાં અને ખાસ કરીને સુલતાન મહમદ ગીઝનવીની ફાજના સીપાઇઓમાં ઉત્પન્ન થઇ ગયો. એ એવો જોશ હતો કે, જેનું પરિણામ ફતેહ અને જીત સિવાય બીજું કંઈ આવી શકતું નહોતું. તે જોશજર ઈસ્લામને હિંદુસ્તાનમાં ફતેહમંદ કરીશ.

પરંતુ એથી એક વરસ પહેલાં એક બીજો બનાવ બન્યો હતો, જેણે હિંદુઓપર ઘણી મોટી અસર કરીધી. બુખારાનો રહેનાર એક સુસલમાન આલેમ કે જેણે શીલગુરી અને ખાસ કરીને ઈસ્લામી ઈલ્મ કલામમાં ઘણી મોટી નામના મેળવી હતી, તેને હિંદુઓની પવિત્ર મનાતી સંસ્કૃત ભાષા શીખીને તેમની વિદ્યા અને શીલગુરીની માહિતી મેળવવાનો શોખ પેદા થયો. તે કંઈ સીપાઈ નહોતો કે જેથી ગીઝનવીના ઝુંડા હિંદુ કળદ્રુપ હિંદુ દેશપર પોતાની ઉચ્ચ શક્તિનો સિક્કો ખેસાડે, તે તો એક દીનદાર અને ઈબાદતમાં જીંદગી ગાળનાર આલેમ હતો. તેણે કેટલાંએ વરસ હિંદુસ્તાનની સરહદપર રહેઠાણ રાખી હિંદુઓના રીત રિવાજો, ભાષા અને ધર્મ સંબંધે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીધું, ફરી તે આગળ વધ્યો અને હિંદુઓનાં સઘળાં પવિત્ર તીર્થોની હિંદુઓની પેઠે જતરા કરી મધ્ય હિંદમાં પેઠો, આ મુકામનું અગ્રસ્થાન અજમેર હતું. સાર પછી તેણે અજમેર પહોંચી ખાસ હિંદુ બ્રાહ્મણની પેઠે મંદીરમાં રહેઠાણ કરીધું, હિંદુ લોકો તેને પોતાનો મહાત્મા અને ધાર્મિક આગેવાન ગણતા હતા. તે ઘણું કરી પુણ કરાવવાની રસમને ઘણી બાહોશીથી પાર પાડતો હતો. તેનું જ્ઞાન યહ્યાં બીન ઝકરીયા હતું, પરંતુ આ બાહોશ વિદ્વાને પોતાનું

એ નામ હીંદુસ્તાન બહાર છોડી દીધું હતું. અજમેર બહાર આખા હીંદુસ્તાનમાં પોતાનું હીંદુ નામ કૃષ્ણ મહારાજ રાખ્યું હતું, આ નામે ઘણી નામના મેળવી. ખરેખર ચહ્યાએ પોતાની જાહેરી રીમાઝત અને નરસકશીઓથી આ નામને પબ્લીક હીંદુઓમાં ઘણી નામના મેળવી આપી હતી.

એક દિવસ ચહ્યા ઉર્દૂ નામધારી કૃષ્ણ મહારાજ મંદીરને લગતા ઠાકોરદારાની એક કોઠડીમાં એકલો બેઠો હતો. એકાંતમાં તે તત્વો કે જે હીંદુ પુસ્તકોમાંથી સંગ્રહ કરતો હતો, તે પર અરખીમાં કોઇને કોઈ પ્રકારનો રિમાર્ક કરી લેતો હતો. એવીજ રીતે તેણે આ એકાંતના મોકો ગનીમત જાણી ખડીઓ કલમ લખને અરખી ઈબારતમાં કંઈક લખવા લાગ્યો. થોડીક ઈબારત લખીને તેણે પૃષ્ઠા સામે નાંખી દીધાં. બેઠો બેઠો મનમાં કંઈક વિચાર કરી રહ્યો હતો; એકાએક એક બ્રાહ્મણ કે જેણે તેના ચેલા તરીકેનું માન પ્રાપ્ત કરીધું હતું તે આવ્યો અને ગુરૂને કોઈ નવા પ્રકારના પુસ્તક પર વિચાર કરતાં અને લખતાં જોઈને આશ્ચર્ય થઈ પુછવા લાગ્યો. ગુરૂ! આપ શું લખો છો? અને કઈ ભાષામાં લખો છો?

કૃષ્ણ મહારાજ—બચ્ચા! તમે નથી જાણતા, આ એક ભાષા છે કે જે દક્ષિણ દેશમાં બોલવામાં આવે છે. હું ત્યાં ઘણા દીવસો સુધી રહ્યો છું અને ત્યાંજ મેં આ ભાષા શીખી હતી.

ગુરૂને મોઢે આ વાત સાંભળી તે બ્રાહ્મણ જાહેરમાં તો ચુપ રહ્યો, પરંતુ તેના દીલમાં કંઈક શક પેદા થયો. તેજ દીવસે તેણે મંદીરના ખીજા પુજારીઓમાં ખબર ફેલાવી દીધી. સર્વે લોકો આ સાંભળી બગડ્યા. ચોક્કસ હતું કે, કૃષ્ણ મહારાજ પર કોઈ આક્રમ આવી પડે,

પણુ સાઈ થયું કે, કેટલાક લોકોની તબવીબથી આ બનાવની ખબર રાજને આપવામાં આવી. રાજ પણ મનમાં વીચારવા લાગ્યો, કે “ કેવી રીતે માણસ પડે કે, આ પંડિત કઈ ભાષામાં લખે છે અને અસલમાં કોણ છે ! ” આ ભેદ જાહેર થવાને લગભગ એક અઢવાડીક વીતી ગયું હશે, તેટલા અરસામાં આ વાત ફેલાવા પછી ઘણાજ યોગ લોકો હશે કે જેમને આ બનાવની ખબર પડી નહોતી !

ગાહનદી મોહના કે જે અજમેર આવવા બાદ સુરત અને દીલ્લીર રહ્યા કરતી હતી. તેને એ સીવાય આ ખોદ વધુને વધુ દીલ્લીર બનાવી દેતો હતો કે જેરામ તેના ગુજરેલાં કર્તવ્યોને મશહુર ન કરી દે ! જો તે તેમ કરે તો તે તેને માટે ઘણી બદનામી અને ખે ધન્યતીનું કારણ થશે. મનસુરતો ખ્યાલ મોહનાના દીલમાં દર પળે રહેતો હતો અને તેને લીધે મોહના પોતાની ઉપર એક બેતાબી અને વ્યાકુળતાની અસર જોતી હતી. અમે કહી ગયા છીએ કે, મોહનાએ સીપાઈગીરીમાં જે નામના મેળવી હતી, તેથી વધુ દરજ્જે એક વિદ્વાન પંડિતની હેસીયતથી હાંસલ કરી લીધી હતી. મુસલમાનોની કેદથી પાછા આવ્યા પછી તેના દીલને દુન્યવી મામલા સાથે કંઈકે એવી લાગણી ઉત્પન્ન થઈ કે, જેથી તેણે લશ્કરી દીલચાલ બીલકુલ છોડી દીધી; તે હવે પોતાની જીંદગી વિદ્યાગ્રાન્ પ્રાપ્ત કરવામાં ગુજરતી હતી. દરબારના સંપેહના સાલારો અને વજરો કરતાં હવે તેને પંડીતો અને વિદ્વાન મહાત્માઓની સોબત પસંદ હતી.

આ સમાચાર તેને કાને પહોંચતાં કૃષ્ણ મહારાજને મળવાનો સોખ ઉત્પન્ન થયો, એક દહાડો રાત્રે સાદા પહેરવેશમાં કેટલાક ખાસ

લોકોને ખબર આપીને અને મોટે ભાગે સર્વેથી હુપાઈને તેણે મંદીરનો રસ્તો લીધો કે જે મંદીરમાં તે મુસલમાન પડીત રહેતો હતો.

રાત ધણી વીતી ચુકી હતી. અને તારા સાથે ચળકી રહ્યા હતા, સીતારાઓએ આસમાનની પેશાનીપર ખુશનુમા દેખાવ ધરી દીધા હતા. અને ચંદ્રમા ઉગવાની ઈંતેઝારીમાં હતો. સડકોપરની બત્તાઓ ઠરતી જતી હતી, અને દુકાનદારોએ કેટલીક દુકાનો બંધ કરી દીધી હતી. હા, મંદીરોના દરવાજાપર પુજારીઓ અને બ્રાહ્મણો કુલ સીંદુર વગેરે લઈ હજી સુધી વાટ જોઈ બેઠા હતા કે, દેવતાઓના પ્રેમીઓ તેમની પુજા માટે આવે તો તેમને સહેલાઈથી પુજા કરાવી દે. તારાઓની ઝળકતી રોશનીમાં ચોતરફ પર્વતોનાં શીખરો નજરે પડી રહ્યાં હતાં કે જેઓ ન્હાનકડા અજમેર શહેરને ઘેરો ઘાલી રહ્યાં છે અને જેઓએ ત્યાંનાં રાજન્યકર્તાઓને શહેરની મજબૂતીની વધુ ખાતરી અપાવી છે. દક્ષિણ દિશાએ એક પહાડપર સરસ્વતીનું મોટું ત્ર્યંબકનું મંદીર નજરે પડે છે જેની ઉપર એક ન્હાની ધ્વજા ઉડી રહી છે. શેર બકોર અને ઘોંઘાટ ઓછો થઈ ગયો છે પરંતુ શંખ અને ઘંટાઓના અવાજો ચોતરફથી સંભળાય છે.

તે મંદીર, કે જેમાં કૃષ્ણ મહારાજ રહેતા હતા અને તેને લગતાં મોટા આલીશાન ઠાકોદારો એ બંને શહેર બહાર એક પહાડી પર આવેલાં હતાં, આ પહાડી બંને કે શહેરથી બહાર હતી, પરંતુ સાથે મળેલી હતી. તેના લાંબા લાંબા ગુંબજના કલસ પણ શહેરની આ પહોળી અને વિશાળ સડક પરથી નજરે પડતા હતા કે, જે સડકપર આપણી વાર્તાની નાયીકા શાહબાઈ મોહેના જન્મ રહી છે. એક સાદી રાત્રી સાંધી તેના શરીર પર ઓઢેલી છે, માથાથી ખમ સુધી આપણું

શરીર હીરા જડીત ધરેણીથી ભરપુર છે. ચંદ્રમાં નથી તો ભલે ન હોય દર્શ પરવા નથી. ન્હાના ન્હાના તારાઓની પેઠે તેનો ચહેરો પોતાનું પુર્ણ સ્વરૂપ દેખાડી શકે છે, પરંતુ ખુદા બાણે ક્યા ગમ અને શરમથી તેનું માથું એટલું તો ઝુકી પડેલું છે કે, તેના નિર્મળ ચહેરા પર કોઈ બજારી પુરૂષની નજર પહોંચી શકતીજ નથી, મોહેનાના દીલને જો કે ખુદાએ બહાદુરી અને હીંમતના મરદાના જેવરથી શણગાર્યું હતું. છતાં પણ તે ઝનાના તખ્તીઅતના જોશને લીધે દરેક આવનાર જનારથી બચીને જમ રહી છે. તેની મસ્ત ચાલ બણીએ નજરોને પોતાની તરફ ખેંચી રહી છે, પરંતુ ફરી તે એટલી ચાલાકીથી દરેક નજરોને પોતાની એક-ઝમક દેખાડી નીકળી જાય છે કે, જેથી તે નજરો અબજબીમાં પડી જાય છે. આવીજ રીતે મોહેના ચાલતાં ચાલતાં શહેર બહાર નીકળી અને તે પહાડી પર ચડવા લાગી કે, જેની ઉપર તે મંદીર અને હાકોરદારો હતો. હાકોરદારાના દરવાજા પર પહોંચી તેણે દરવાજો ખડખડાવ્યો, અંદરથી કોઈ પુરૂષે આવી દરવાજો ઉઘાડ્યો અને પૂછ્યું, “ કોણ છે ? ”

મોહેના—મહારાજજી, કૃપ્ણ મહારાજ છે કે ?

પુરૂષ—હા, શું કામ છે ?

મોહેના—હું તેમને રૂબરૂ મળી કહી સંભળાવીશ, મારે તેમની સાથે થાણું જરૂરી કામ છે.

આ સાંભળી તે પુરૂષે કહ્યું, “ તો આવો અંદર. ” આટલું કહીને તેણે તેને જવા માટે રસ્તો છોડ્યો એટલે મોહેના અંદર દાખલ થઈ, પહેલાં તો તે મંદીરમાં ગઈ, અને મૂર્તિની પાસે અદબથી હાથ જોડી માથું નમાવ્યું; ફરી ત્યાંથી નીકળી તે પુરૂષ કે જેણે દરવાજો

ખોલ્યો હતો અને મંદીરના દરવાજા બહાર ઉભો હતો તેને કહેવા લાગી, “ હવે મને બતાવો કે કૃષ્ણ મહારાજ ક્યાં છે ? ” તે પુરુષ તેને કૃષ્ણ મહારાજના કમરા તરફ લઈ ચાલ્યો. કમરાનો દરવાજો ખુલ્લો હતો, અંદર સાદી પાથરેલી હતી, અને ગોખમાં એક દીવો ટગમગી રહ્યો હતો; ઘણાંએ પુસ્તકો એક જગ્યાપર અનુક્રમે ગોઠવેલાં મડ્યાં હતાં. તે પુરુષ કે જે ચંદ્રમુખી મોહિનાને અંદર લાવ્યો હતો, તેણે પુસ્તકો ખસેડી એક બાજુ મુક્યાં અને મોહિના તરફ જોયું.

મોહિના—(બદગુમાનીને લીધે ચમકીને) હું કૃષ્ણ મહારાજની ખાસે આવી છું, તેઓ ક્યાં છે ?

પુરુષ—હું પોતે કૃષ્ણ મહારાજ છું, તમારે જે કંઈ પુછવું હોય તે પુછો.

આટલું સાંભળતાંજ મોહિના શૂન્ય થઈ ગઈ, તે વેશધારી બ્રાહ્મણની સુરત જોવા લાગી, કેટલીકવાર પછી તે બોલી, “ અહા ! શું આપજ છો ? મેં આપને ઝાળખ્યા નહીં. મહારાજ ! મેં આપનાં જ્ઞાનની ઘણીએ ખ્યાતિ સાંભળી છે, તેથી આપનાં દર્શન માટે હાજર થઈ છું. ”

કૃષ્ણ મહારાજ—બેટી ! તું દેવતાની પુજા કર, અને જા તને આ વાતોથી શું મતલબ; તું મહેલોમાં વસનારી છો. જ્ઞાનની મુસીબતો તારાથી સહન નહીં થઈ શકે.

મોહિના—મહારાજ ! મેં થોડુંક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેને લીધે આપના દર્શનની અભિલાષા હતી તે પુરી થઈ છે. હવે હું ઇચ્છું છું કે, આપ મને પોતાના જ્ઞાનથી અભાગી ન રાખો.

આ સાંભળી બ્રાહ્મણ કેટલીકવાર મુઠ્ઠી વિચારમાં પડ્યો, પોતાનો ભેદ ખુલી જવાનો બ્લેમ તેને કેટલેક દરજ્જે ઉત્પન્ન થયો. તેને અત્યારે કાયદા વિરુદ્ધ આવાં મુંદર ચહેરાની એક પરી સ્વરૂપ બાળાનું રાત્રીને વખતે આવવું વધુ શંકાનું કારણ થઇ પડ્યું. તેણે મોઢેનાની તરફ ફરીને કહ્યું. સાર બેટી, તું ક્યાં રહે છે ! જો તું કહીશ તો હું પોતેજ તારે ઘેર આવીને તને શીખવી જતો જઈશ. તારે અહીં આવવાની તરફી કોવાની જરૂર નથી.

મોઢેના—નહીં, હું આપને તરફી આપવા નથી ઇચ્છતી, હું પોતેજ હાજર થતી જઈશ; હું એક મુસલમાન પંડીતથી મળી હતી, તેના ખ્યાલો સાંભળી સાંભળી હું એવી સપડાઈ ગઈ કે, તેની સઘળી વાતો મને પોતાના પંડિતો કરતાં ઘણી સારી જણાઈ, આપની પાસે ફક્ત એટલા માટેજ આવી છું કે, આપની વાતો સાંભળીને અને આ પની પાસેથી જ્ઞાન મેળવીને મારા દીલમાંથી મુસલમાનોનો પ્રેમ કાઢી નાખું.

આ સાંભળતાંજ વેશધારી પંડીત શુન્ય થઇ ગયો. તેને ખાત્રી થઇ ગઇ કે, એશક આ છોકરી પોતાના ભેદથી માહીતગાર છે. તો પણ થોડો ઘણો શક જે બાકી હતો તે દુર કરવા માટે તેને પુછવા લાગ્યો. “તેં મુસલમાનોને ક્યાં જોયા ? કયો મુસલમાન પંડીત તારી પાસે પહોંચ્યો, અને તેં કેવી રીતે સોબત ઉઠાવી ? શું કોઈ મુસલમાન અહીં અજમેરમાં પણ આવ્યો હતો કે ?

મોઢેના—મહારાજ ! મારી વીતી આપ સાંભળો તો આપને ઘણો અચ્ચો થાય. હું અજમેરના મહારાજની ફાજની સાથે લડાઈ પર ગઇ હતી અને ત્યાં મુસલમાનોના હાથોમાં કેદ પડ્યાં હતાં. તેમની ભાષા પણ હું થોડી થોડી શીખી ગઇ હતી, ત્યાંજ તેમનો

એક પાંડિત મને મળ્યો હતો; જે મારી સાથે કેટલીક વાર વાતો કરતે હતો અને ધ્વજીતો હતો કે હું પણ તુકેડી બની જાઉં !

કૃષ્ણ મહારાજ જેમ જેમ આ બનાવો સાંભળતો હતો, તેમ તેમ આશ્ચર્યતામાં હુમલો જતો હતો, છેવટે તે ઘણી અજાયબીની સાથે પુછવા લાગ્યો. “ સાહે, બેટી ! તું કોઈ મુસલમાનનું નામ જાણે છે ?

મોહના—હા, મહારાજ ! અલતુનતાશ એ સુલતાન મહમુદ ગીઝનવીની ફાજનો એક ઘણો શુરો સિપાઈ છે. તે મારી પાસે ઘણી-વાર આવ્યા કરતો હતો, અને તેણેજ મારી આખર બચાવી લીધી.

અલતુનતાશનું નામ સાંભળી આદાલત બહુ હેરત થયો અને મોહનાને પુછ્યું, “ સાહે, ત્યારે બતાવ તું કોણ છે ? જે આવડી મોટી લડાઈ પર ગઈ હતી ? ”

મોહના—અહીંના એક સરદારની પુત્રી છું, મહારાજ ! હમણાં હું મારું નામ ઠામ આપને નહીં જણાવું, હું સઘળાઓથી છુપીને આવી છું.

કૃષ્ણ મહારાજ—ત્યારે હવે હું તને શું શીખવું ?

મોહના—જણાવો કે મુસલમાનોનો ધર્મ કેવો છે ?

આ વાક્યોએ આદાલતના ચહેરા પર ઘણી ખડીક ઉત્પન્ન કરી તો ગભરાઈને બોલ્યો, “ હું શું જાણું કે મુસલમાનોનો ધર્મ કેવો છે ? ”

મોહના—નહીં, મહારાજ ! મેં સાંભળ્યું છે કે આપ જાણો છો. (આ સાંભળતાંજ આદાલતનો ચહેરો શીકકો પડી ગયો) મહારાજ ! આપ ન ગભરાઓ, અહીં હું એકલીજ છું, બીજા કોઈ પણ નથી.

મને આપ એવી ન સમજો કે, હું આપનો બેઠક કાઢીને જાહેર કરી દઈશ. આપ સાફ જણાવી દો કે, મુસલમાનોનો ધર્મ કેવો છે ?

કૃષ્ણ મહારાજ પર બીક એટલી બધી ફાવી ગઈ હતી કે, મોહિનાની તસલીના આ શબ્દો કંઈ અસર ન કરી શક્યા. તેણે ગભરાઈને મોહિનાનું મોઢું જોવું શરૂ કરીધું અને તે જોતોજ રહી ગયો. કેટલીક વાર પછી મોહિના ફરીથી બોલી, “ આપ આટલા બધા કેમ ગભરાઓ છો ? હું તે લોકો માંહેની નથી કે, જેઓ કાઢીને બેઠક છુપાવી ન શકે. ”

કૃષ્ણ મહારાજ—તમને કેવી રીતે જણાયું કે હું મુસલમાન ધર્મથી વાકેફ છું ?

મોહિના—આપ કોઈ દીવસે મુસલમાનોનું પુસ્તક જોતા હતા. અને આપનો એક ચેસો તે વખતે આવી ગયો હતો. (કૃષ્ણ મહારાજ પર બીક પુરે પુરી છવાઈ ગઈ) બસ, તે ચેસાએજ આ બખર સઘળાને મશહુર કરી દીધી અને તે હકીકત હવે દુનિયામાં મશહુર થઈ ગઈ છે. મહારાજ સાહેબ પણ જાણે છે અને આખા નગરમાં મશહુર છે.

કૃષ્ણ મહારાજ—ત્યારે ખેડી ! તેનો શું બદોબસત કરવામાં આવે ? હું તો આ સાંભળીને ઘણો હેરાન થઈ ગયો.

મોહિના—આપને કોઈ કંઈ કરી નથી શકતું. પરંતુ હવે મને બતાવો, બહુ મુસલમાનોના ધર્મના પુસ્તકો શીખવો.

કૃષ્ણ મહારાજ—ખેડી હવે તને માલુમ પડી ગયું, તો હું તને

પેતાની હકીકત જણાવી દઉં છું, જે એમ ન બને કે હું જનથી માર્યો જાઉં.

મોહેના—મહારાજ ! હું વાયદો કરું છું કે, કોઈને કાંતે આ ખખર નહીં જવા દઉં.

કૃષ્ણ મહારાજ—તારે સાંભળ ! હું એક મુસલમાન શાખસ છું. ફક્ત તમારા જ્ઞાનનો શોખ મને હીંદુસ્તાનમાં ખેંચી લાવ્યો. પહેલાં હું પંજાબ અને સીંધમાં રહ્યો, ફરી ત્યાંથી આગળ વધી હીંદુસ્તાનમાં સર્વે મથકોએ ફરતો ફરતો અહીં આવ્યો છું અને ઘણો વખત થયાં અહીંજ વસું છું. આજ સુધી કોઈને મારે માટે કોઈ પ્રકારનો સંનિધ નથી થયો. હવે અહીં મારી હકીકત મારા જ એક કમખખત શીષ્યને જણાઈ ગઈ. અશ્વોસ ! ખેટી ! હું તારો અહેશાનમંદ છું કે, તેં મને ધીરજ આપી.

મોહેના—તો આપ દીલગીર ન થાઓ, કોઈ આપને કાંઈ નથી ફરી શકતા. હવે હું ઇચ્છું છું કે, આપ મને ફારસી શીખવ્યા કરો. મને મુસલમાનોની વિદ્યા તથા જ્ઞાન શીખવાનો ઘણો શોખ છે. જે આપ અહીંજ રહેશો તો મને મારી આ આરજમાં ફતેહ મળશે.

કૃષ્ણ—મુસલમાનોની વિદ્યા ફારસી નહીં પણ અરબી છે. જે મુસલમાનોની વિદ્યા શીખવાનો શોખ હોય તો અરબી શીખો.

મોહેના—આપ અરબી જાણો છો ? તો હું તેજ બાબા શીખીશ. આપ શીખવી દેશો ?

કૃષ્ણ—હા.

એટલામાં કોઈએ દરવાજો ખડખડાવ્યો, મોહેનાએ ગભરાઈને

પુછ્યું, “ કાણ છે ? ” બ્રાહ્મણે જવાબ દીધો. કાણ નહીં. મારા બે ચેલાઓ છે, જેઓ જોગી બની ગયા છે. ઘણું કરી તેઓજ હશે. આ વખતે હંમેશા આવ્યા કરે છે. તમે બેસી રહો, હું દરવાજો ખોલી આવું. ” આટલું કહી બ્રાહ્મણ ઊઠીને ગયો. તેની સાથે બે તરણો આવ્યા જેઓના સંદર્ભ અને રૂપને તથા ખીલતી યુવાની જોઈને અશ્વેસ થતો હતો કે, નરસકર્ષી અને જોગની મુશીબતો તેમનાપર જીલ્મ કરી રહી છે. બંનેના લાંબા લાંબા વાળોની લટો હીંદુ જોગીઓની પેઠે માથાપર વીંટલી હતી. ચહેરાપર બહુત લગાડેલી હતી. જે જાહેરમાં તેમના સંદર્ભને માટીમાં મેળવી રહી હતી, પરંતુ અસલમાં તે ચહેરાના તેજને વધુ ને વધુ લઈ ઉડતી હતી. ગેરઆ રંગની કફનીઓ તેમના શરીરોપર હતી. મનના આવીને પોતાના ગુરૂની સામે શીર ઝુકાવીને અદભૂત બેસી ગયા.

મોહિના તેઓની સુરતોજોતાંજ સન્નાટામાં આવી ગઈ અને તેના દીલમાં તરેહ તરેહના વિચારો ગુંજરવા લાગ્યા. બ્રાહ્મણ મહારાજે તેની તરફ ધસારો કર્યો, કે તેઓની સામે તે પોતાની જાનથી એક પણ શબ્દ ન કાઢે. વળી તેનાપર જે ચુપકાઈ પથરાઈ હતી, તેમાં આ ધસારાએ વધુ પુષ્ટિ આપી.

કૃષ્ણ મહારાજે જ્યારે બંન્નું કે, મોહિનાપર વધુ હેરત અને બ્લીક જવાઈ ગઈ છે, ત્યારે તેણે પોતાના ચેલાઓને કહ્યું, “ હમણાં તમે બંને પોતાની કાટડીમાં જઈ બેસો, થોડી વાર પછી હું તમોને પોતાની મેળે ખોલાવીશ.

ચેલાઓ એ ગુરૂની આજ્ઞાપર અમલ કર્યો અને ઉઠી વખતે આરી મોહિનાને હેરત તથા દીલચસ્પીની નજરે જોતાં ચાલ્યા ગયા.

તેમના જવા પછી બ્રાહ્મણે મોહેના તરફ ફરીને કહ્યું, “ છોકરી ! તું મુસલમાનોની વિદ્યા શીખીને શું કરીશ ? તને મુસલમાનોથી શું મતલબ ? તારી જે મતલબ હોય તે સાફ સાફ જણાવ, કદાચ તારી હાજત પૂરી કરવાની શક્તિ મારા હાથમાં હોય.

મોહેના—કોઈ પ્રકારે મને એટલું જણાવ આવશે, કે સુલતાન મહમુદની ફાજ હીંદુસ્તાનમાં ફરી આવશે કે નહીં ?

કૃષ્ણ મહારાજ—સુલતાન સાથે તને શું ઇલાકા ! અને જે ખરેખર તેમાં તારી કોઈ મતલબ છે, તો બતાવી દઈ છું કે, સુલતાન પોતે હીંદુસ્તાનમાં આવી ગયા, આ વખતે તેમનો ઇરાદો છે કે, કનોજ છત્તીને રજપુતાનામાં આવે.

મોહેના—(આનંદમાં ચોંકી પડીને) સુલતાન આવી ગયા ? આપને કેવી રીતે માલુમ પડ્યું ?

કૃષ્ણ મહારાજ—હવે એ પણ કહી દઈ છું કે, મારા એક બે શિષ્યો પણ મુસલમાન છે, જેઓ હીંદુઓના લીલાશમાં પોતે પોતાને કુપાવી રહે છે. તેમની મારફત આવી ખબરો મને હંમેશાં મળ્યા કરે છે.

આ જવાબ સાંભળી મોહેના બ્રાહ્મણનો ચહેરો ફરી ટીકી ટીકીને જોવા લાગી, અને બોલી, “ ત્યારે કદાચ આપને એ પણ ખબર હશે કે આ સફરમાં સુલતાનની સાથે કોણ કોણ સરદારો છે ? ”

કૃષ્ણ મહારાજ—સઘળા સરદારો છે, જેનું પુછો તેનું બતાવી દઈ.

મોહેના—સુલતાનની ફાજમાં એક તરફ વચના સરદાર મનસુર છે, તેઓ પણ આવ્યા છે કે નહીં ?

બ્રાહ્મણ—હા, આવ્યા છે, કેમ ! તમારે મનસુરથી શું ગરજ ? આટલું કહીને બ્રાહ્મણે મોહિનાનો ચહેરો ટીકી ટીકીને જોયો, અને મનમાં વિચાર કરી બોલ્યો, “ એટી ! તું રાજકુંવરી મોહિના તો નથી ને ? ”

આ ફકરો સાંભળતાંજ મોહિનાનો ચહેરો ઉતરી ગયો અને મોઢાપર હવાધ્યો ઉડવા લાગી; પરંતુ પોતાના ઉછળતા જોશને રોકી બોલી, “ મારા નસીબ એવાં ક્યાંથી કે હું મોહિના હોઉં ! મોહિના રાજાની પુત્રી છે અને હું એક રાજપુત સરદારની પુત્રી છું. મારા પિતાની સાથે હું પણ લડાઈપર ગઇ હતી, અને તેને લીધે હું મનસુરને ઓળખું છું. વધુ તો એટલા માટે કે, કેદના વખતમાં તેમણે અમારાપર મોટી મહેરબાની કરી હતી. ”

કૃષ્ણ મહારાજ—હું સમજી ગયો. પરંતુ મને નવાઈ લાગે છે કે શાહજાદી થઇને તમે આવી રીતે એકલાં મારી પાસે કેમ ચાલ્યાં આવ્યા ?

મોહિના આ ફકરો સાંભળી શરમાઈ ગઇ, અને બ્રાહ્મણના આ સવાલનો જવાબ ન આપી શકી, કૃષ્ણ મહારાજે આગળ ચલાવ્યું, “ વાંરૂં તો હવે મને આપની સધળી હકીકત માલુમ પડી ગઇ. મનસુર સંબંધે આપને દરેક વીગતો જણાવી શકું છું. મનસુર સાથે મારી મુલાકાત છે અને મારા શાગીર્દો ત્યાં બરાબર આવે જાય છે. જેમની મારફતે મારો સંદેશો મનસુરને અને તેનો સંદેશો મને મળે છે. મેં સોગંદ લીધા છે કે અહીંની ફોજ અને અજમેરનાં રાજાની હીલચાલથી મને કાંઈ સરોકાર નથી, તેમના લશ્કરની હીલચાલ અને લડાઈ સંબંધે અથવા અહીંના રાજા સંબંધે હું કોઇ પ્રકારનો પત્ર વ્યવહાર નહીં કરીશ. ”

મોહના—હું પુછું છું કે મનસુરનું નામ આવતાજ આપને મારી સઘળી હકીકત કેવી રીતે માલુમ પડી ગઈ ?

કૃષ્ણ મહારાજ—મને મારા શીષ્યો મારફતે આપની સઘળી હકીકત માલુમ થઈ ચુકી છે. હું એ પણ જાણું છું કે, મનસુરે જખરજસ્તી બદલે જુલમ કરીને આપને અહીં મોહ્યાં હતા.

એ સાંભળી મોહના શરમાઈ ગઈ, કેટલીક વાર પછી તેણે માથું ડાંચક્યું. અને કહેવા લાગી. “ જનાબ ! હવે તો આપને મારા સઘળા બેદો જણાઈ ગયા. હું આહું છું કે, જેવી રીતે હું આપના બેદોથી વાકેફગાર છું તેમ આપ પણ મારા બેદના વાકેફગાર રહો અને મારી હાલતની ખબર ટોાધને ન આપો. આપની મારફતે હું મનસુરની સજર અને હાલત વિશે વાકેફ થયા કરીશ અને બીજાએ ઘણાં કામો આપ પાસેથી લઈશ. જાહેરમાં આપ મારા શિક્ષક—કિસ્તાફ બનો, અને હું આપની પાસેથી અરબ્બી પુસ્તકો શીખતી રહીશ. પણ ખાનગી રીતે એને માટે એ બદોખસ્ત થવો જોઈએ કે, કોઈ વખત એકાંતને સુકરર કરવો કે જેથી તે વખતે હંમેશાં હું હાજર થયા કરું.

કૃષ્ણ મહારાજ—હું દરેક રીતે આપની સેવા માટે હાજર છું, પરંતુ મારા એ શીષ્યો જેઓને હમણાં આપે જોયા છે, તેઓ મારા જાણુબેદ છે. તેઓ પણ મુસલમાન છે. બદલે જે દહાડાઓમાં આપ મહમુદની ફાજમાં હતાં, તે દીવસોમાં તેઓ પણ ત્યાંજ હતા. તેઓને હું આપના બેદમાં પણ સામેલ કરીશ, એટલા માટે કે, તેમની મારફતે સઘળાં કામો નીકળી શકે છે. જુઓ, હું તેમને અહીં બોલાવું છું. કદાચ આપ તેમને ઓળખતાં હોવ.

એમ કહીને કૃષ્ણ મહારાજ ઉઠીને ગયા અને તે બંને છોકરા-

એને બોલાવ્યા, તેઓ આવ્યાને ફરી અદખથી બેસી ગયા. મોહેના ઘણીવાર સુધી તેમની સુરત તાકીને બેતી રહી અને તેઓએ પણ કોઈ કોઈ વાર નજર ડિઢાવી તેની સુરત બેઈ લીધી.

કૃષ્ણ મહારાજ—શાહબંદી સાહેબ ! આપે એમને કદી બોલ્યા તો નથી ને ?

મોહેના—મને યાદ નથી કે, મેં કદી બોલ્યા હોય.

આ સાંભળી બન્ને છોકરાઓ હોંડોમાંજ હસ્યા અને તેમાંના એકે પોતાના હિસ્તાદ તરફ બેઠને કહ્યું, “ હા, શાહબંદી સાહેબે અમોને નહીં બોલ્યા હોય. પરંતુ અમોએ તેમને લડાઈના મેદાનમાં મુકાબલો કરતાં, અને ફરીથી જે વખતે તેમની સુખપાલ ત્યાંથી રવાના થઈ, ત્યારે બોલ્યા હતા. ”

મોહેના આ વાતો સાંભળી પરેશાન થઈ અને મનમાં કહેવા લાગી, “ શું ખુદાની કુદરત છે ! ક્યાંના માણસો ક્યાં પહોંચી જાય છે ! અમને ખબર પણ નહોતી કે, અમારા દેશમાં કોઈ તુર્ક હશે. પરંતુ હવે બેચું, તો ઘણાએ નીકળી આવ્યા. ”

કૃષ્ણ મહારાજ—સાહે, તો આપ હંમેશાં જે વખતે ચાહો તે વખતે આવ્યા કરો, રાતનો વખત કીક થશે, કાલે પણ આજ વખતે આવશે.

મોહેના—બહુ સાહે, હું રાત્રેજ હાજર થઈશ.

આટલું કહી મોહેના તેમનાથી વીદાઈ થઈ ચાલી ગઈ.

બાબ ૧૧ મો. *

મથુરા.

જમનાં નદીના કાંઠાપર એક પ્રાચીન શહેર આવેલું છે, જેને મથુરા કહે છે. આ શહેરને આ બાબતને લીધે ધાર્મિક ભાવ પ્રાપ્ત થયેલ છે કે, પાડોશમાં તે મનહરણુ વન જેને વંદાવન કહે છે તે આવેલું છે. અને જેને શ્રીકૃષ્ણજીનાં જન્મ સ્થાનનું માન પ્રાપ્ત થયું છે. મથુરા હમેશાં હિંદુસ્તાનના ધાર્મિક હિંદુઓનું તીર્થ સ્થળ રહ્યું પરંતુ મુસલમાનોના પહેલાં આ શહેરને વૈભવ પ્રાપ્ત થયો હતો તે ફરીને પ્રાપ્ત ન થયો. તેવા સુંદર તટમાં રમણીય બાંધણીના મંદિરો પવિત્ર જમનાને કાઠે કાઠે દુરદુર સુધી લંબાતા હતાં, જે મંદિરોના દર્શનનો શોખ જત્રાણુઓને દુર દુરથી ખેંચી લાવતો હતો. કુતેની ધમારતો લોકોને આશ્ચર્યતામાં નાખી દેતી હતી.

સુલતાન મહમુદ ગીઝનવીએ પોતાના પાછલા હુમલામાં આ પવિત્ર જમનાને કિનારે એક બીજાં પ્રાચીન શહેરનો નાશ કર્યો હતો, જેના ચિન્હો હવે નજરે નથી પડતાં. આ શહેરમાં પહોંચીને તેણે સાંભળ્યું કે, મથુરા અહીંથી નજીક છે, અને તે ધાર્મિક હિંદુઓનું એવું તીર્થ સ્થળ છે કે તેનાં મંદિરોમાં ઘણું એ ધન મળવાની આશા બાંધી શકાય છે. મહમુદના દીલમાં ધરિલામી જોશે એ શોખ લપન્ન કરી આપ્યા હતા, એક તો એ કે મુર્તિઓને તોડી તોડી આ ખેતરમાં સવાળનો

હકદાર બની જાય. ખીજે એ કે, હિંદુસ્તાનના ખજાનામાંથી ધન માલ જોઈલું મળે, તે હાંટીને પોતાના શહેરના બધેકે ધાર્મિક મુસલમાનોને ભેટ કરે. આ તખ્તીઅતના મહાન વિજયી બાદશાહને માટે આવેા ઇશારો બસ હતો. તુરતજ સવાનગીનો હુકમ આપવામાં આવ્યો અને તે મુખ્યારક અને માનવંત શહેર કે જે આજ સુધી જુલમી અને ખુની રાજ્યકર્તાઓની જુલમી તલવારથી બચી ગયું હતું, તેને ઘેરી લેવામાં આવ્યું. મથુરાવાસીઓ નહોતા જાણતા કે લડાઈ એ શું ચીજ છે અને તેનું પરિણામ શું આવે છે. મથુરા શ્રી કૃષ્ણજીનું એક વિલાસ સ્થળ હતું. જ્યાંથી એશીઆની પ્રાચિન સાંદર્ય, પ્રેમ, અને સ્ત્રિજની પ્રિય-તમા મનહરજીતાની શરૂઆત થઈ હતી. તેમાં એટલી શક્તિ ક્યાં હતી કે મુસલમાન હુમલો કરનારાઓની તલવારો પણ રોકી શકે? દીલ્હીનો રાજા કે જેના આશરો હેઠળ આ શહેર હતું, તેણે ખબર ન લીધી. અને મહમુદ ગીઝનવીના જવાંમરદોએ પોતાની, જવાંમરદીનો જોશ બ્રાહ્મણો અથવા નાગરિક આંધાની અને મધુર સ્વરની દીલરૂબા સ્ત્રીઓને દેખાડી આપ્યો.

આ તારાજીથી પરવારો સુલતાને પોતાની અછત ફોજને પાછા ફરવાનો હુકમ આપ્યો, સુલતાની ફોજનો બહાદુર જાનીસાર મનસુર પણ તે લોકોમાં હતો, જેઓએ લડાઈમાં પોતાની બહાદુરીઓ બતાવી હતી. ને જે દિવસ પાછા ફરવાનો દિવસ હતો અને રાત્રીવા પહંલા પહોરમાં સવાના થવાનું હતું હતું, તે દિવસે મનસુર પોતાના તંજુમાં સુસ્ત અને ચિન્તાયુક્ત ખેડેલો હતો, માથું ઝુકાવેલું હતું અને ખુદા જાણે ક્યા પ્રકારના વિચારો તેના દીલમાં ગુંજરી રહ્યા હતા, ચહેરાનો રંગ એક આવતો અને એક જતો હતો. તે ચિન્તામાં હતો એટલામાં

ક્રાંતિ મોઝાઝને મગરેયની અઝાન પોકારી. મનસુરને લડાઈના મેદાનોથી જે ઈમાની જોશ મળ્યો હતો, તે જોશે તેના એકાએક તે સધળા વિચારો ઉઠાવી દીધા, તે એકાએક વિચાર સ્વપ્નથી ચોંટી પડ્યો. યાદ આવ્યું કે વઝુ તૈયાર છે, ઉઠીને મસ્જીદની નરક રવાના થયો. ત્યાં પહોંચ્યો તો તકબીર થઈ રહી હતી. મનસુર પણ નમાઝમાં સામેલ થયો. ખુશ ઈલલાન કારીએ ઈમામત કીધી, અને ખુદાના રૂઆબ અને જલાલની સાથે દીની હીમાયતને! જોશ દરેક આમેદના દીક્ષમાં પેદા કરી દીધો.

મંતલબ કે નમાઝથી પરવારી દુઆઓ માંગી, લોકો સુન્નતો પઢવા લાગ્યાં, અને કેટલીકવાર આમ ચાલ્યા પછી લોકો પોતાની મેજે પોત-પોતાના તંબુઓમાં રવાના થતા હતા. મનસુર નમાઝથી પરવારી ચાલ્યો, બે ચાર કદમ ગયો હશે, એટલામાં મસ્જીદમાંથી કોઈ બીબેને પુરૂષ ની-કળ્યો, જેણે દોડીને મનસુરને સલામ કીધી, અને અદબની સાથે કહેવા લાગ્યો “મારે આપને ખાનગીમાં કંઈક અરજ કરવી છે.”

મનસુર—કરમાયો.

પુરૂષ—હું અહીં અરજ નથી કરી શકતો. આપ આ જાવણી-માંથી બહાર તશરીફ લઈ ચાલો તો અરજ કરું. *

મનસુર આ સાંભળી તેની સુરત જોઈને હેરતમાં પડી પુછવા લાગ્યો, “આપ કોણ છો ?”

પુરૂષ—એ આપે ન પુછ્યું હોત તો સાઈ હતું. પરંતુ આપનો શક હર કરવા માટે હું કહી દઉં છું કે, હું એક મુસલમાન ફકીર છું. મારી જીંદગી ઈબાદત—અંદગીમાં ગુજરે છે, મુલતાની ફોજની સાથેજ

હું હીંદુસ્તાનમાં આવ્યો છું, પરંતુ અહીં એક જોગી સાથે મુલાકાત થઈ, જેના રહાની જ્ઞાને મને હેરતમાં નાંખી દીધો છે. મને અચંબો લાગે છે કે, એક હિંદુમાં આટલું જ્ઞાન બરેલું છે. તેનાથી જે અજ્ઞાન-ચખીઓ જાહેર થઈ છે, તેને હું કરામત કહું, ચમત્કાર કહું, કે શું કહું ? હાલ ધડી તો મેં તેની સોખન અખત્યાર કરી લીધી છે. અને પાછા ફરવાનો ધરાદો નથી. આપને તેજ જોગીએ બોલાવ્યા છે. ખુદ જાણું તે શું કહેશે, જાહેરમાં તો મુલતાનના બારામાં તે કોઈ બની-બિવાણી કહેશે.

મનસુર—નહીં, હું આ વાતો પર ચકાન નથી રાખતો એક મુશરિક અમારા બારામાં શું કહી શકે છે ? જેમનો હાલ ખુદા સિવાય કોઈ નથી જાણતું.

પુરૂષ—તો આપને ચાલવામાં શું ગ્રંથિ છે ? હમણાંજ પાછા ચાલ્યા આવશે.

મનસુર—સારું, તમારા કહેવાથી ચાલું છું.

આમ કહી મનસુર તેની સાથે રવાના થયો, પોતાની ફોજના તંત્રીઓ, સીપાઈઓની દીલચાલ, તે જોશ કે જે મુલતાન મહમુદ ગીઝનવીના દીલથી શરૂ થઈને હરેક જહાદીઓના દીલમાં ઉત્પન્ન થયો હતો, તે જેતો જેતો જાવણીમાંથી બહાર નીકળ્યો.

અંધારું થતું ચાલ્યું, તારા નીકળવા લાગ્યા. અને પક્ષીઓ ઝાડો પર પોતાના માળામાં પાછા ફરતાં હતાં. જગત પર ચુપકીદી જવાઈ જવા પહેલાંનો હંગામ શાંત થતો ચાલ્યો, રસ્તો જે નજરે પડતો હતો, તેને પણ અંધકાર પોતાના છેડામાં છુપાવવા લાગ્યો. આવું સમયે મુલતાન મહમુદની ફોજનો બહાદુર સરદાર મનસુર તે મુસલમાન દર-

વેશની સાથે ચાલ્યા જતો હતો. તે ફરી પહેલાં તો મનસુરને એક વિશાળ હરીયાલા મેદાનમાં લઇ ગયો, જેના છેડા દરેક બાજુ ફેલાયેલા હતા અને સાંજનો અંધકાર ધીમા સ્વતંત્રપણાથી અડી તડી છુપી શાંતિની અસર ફેલાવતો જતો હતો. આ મેદાનના છેડા પર એક જંગલ હતું. આ બન્ને પંથીઓ મેદાન ચીરી તે જંગલમાં દાખલ થયા. થોડો માગ કાપીને મનસુર પોતાના બોમીઆ તરફ ફર્યો, અને પુછવા લાગ્યો, “હવે કેટલેક દુર છે?”

દરવેશ—જેટલું દુર આવ્યા છીએ, તેટલુંજ દુર બીજું હશે, આ જંગલ જમના નદીના કાંઠા સુધી પહોંચેલું છે, તે જોગી નદી કાંઠે એક મઠમાં રહે છે.

મનસુર—જો મને માલુમ હોત કે આટલું દુર છે, તો હું મારા થોડા પર સવાર થઇ લેત અને આ પગે ચાલવાની મુસીબત નહિ ઉઠાવત.

દરવેશ—આપનું કામ ફાજકશી અને હુમલા કરવાનું છે, આપે આમ હીમ્મત હારવી ન જોઈએ. જો કોઇ સાંભળે કે તે અક્ષર જેણે ગીઝનીથી કુચ કરી મથુરા પર હલ્લો કર્યો, તે બે કદમ ચાલવાથી કંટાળી જતો તો શાયદ મુલતાનને માટે સરમની વાત થશે.

મનસુર—સાફ, ખેર, માફ કરો. પરંતુ હવે પગ જલદી ઉપાડો, ચાલો.

થોડીવારમાં મનસુરે તે જંગલ પસાર કરીધું અને જમના નદીને કાંઠે પહોંચ્યા, જ્યાં જમણી બાજુ થોડે અંતરે એક પહોળો ઘાટ બનેલો હતો, જેના પગથીઆં પાણીમાં પહોંચ્યા હતાં અને તે પગથીઆની બરાબર ઉચાણમાં એક નકશીદાર હીંદુ બાંધણીનું પ્રાચીન મંદીર હતું. આ બંને જણા તે મંદીરમાં પહોંચે તે પહેલાં થોડા તરણ જોગીઓએ આવીને બંનેને ઘેરી લીધા અને કહેવા લાગ્યા. “અમારા

ગુરુજી તમારો આ પહેરવેશ નાપસંદ કરે છે, જો તેમની પાસે જવું હોય તો તમારો તલવારને અહીંજ છોડી દો. ”

મનસુર—(કોથે બરાઈ) હું તો જરૂર મળીશ, અને મારા આ પહેરવેશથીજ મળીશ.

તે દરવેશ કે જે મનસુરને મળ્યો હતો, તે તેના અંદર પર કોથ અને ગુસ્સાનાં ચિન્હો જોઈ સમજાવવા લાગ્યો, “ કંઈ હરકતની વાત નથી, ફકીર લોકો દુનિયાને તજી દેનારા હોય છે, તેમની પાસે જવામાં કોઈ પ્રકારનો ખોશ નથી. આપ આપની તલવાર મને આપી દો, તે લઈને હું અહીંજ બેઠો રહીશ. સંભવિત નથી કે કોઈ બીજો શખ્સ તલવાર લઈ અહીંથી ત્યાં જઈ શકે. આપને જો કે આ ડિંદુ-ઓના દેશમાં કાળજી હશે, પરંતુ હું સાચું કહું છું કે ત્યાં જવાનો રસ્તો આ તરફથીજ છે. મારી જાણ પ્રમાણે કોઈ હથીઆરખંધ પુરખ ત્યાં નથી જઈ શકતો. આપની તલવાર મને આપી દો અને જોગી સાહેબથી મળી આવો.

મનસુર—હું પોતાના શોખથી અહીં નથી આવ્યો, ફરી શા માટે કોઈના અસુલની પામંદી કરું ! શક્ત તમારે લીધેજ, લો, આ તલવાર તમને આપું છું, ખબરદાર ! કોઈ હથીઆરખંધ હિંદુ ત્યાં જવાની ઈચ્છા કરે તો મને ખબર આપવી, હું ત્યાં બેસીસ નહીં, ફક્ત મળીને આવ્યો આવીશ.

આટલું કહીને મનસુરે પોતાની તલવાર તે શકીરના હાથમાં આપી દીધી અને તે જોગીઓની સાથે મંદીર તરફ આવ્યો, હજી ચોરેક દુર ગયો હશે, એટલે તે દરવેશ કે જેને તે તલવાર સોંપીને

આજો! હવે તે અદ્રશ્ય થઈ ગયો, પરંતુ મનસુરે તે તરફ લક્ષ્ય ન દીધું. જેવો તે મંદીરમાં દાખલ થયો તેવાજ કેટલાક હીંદુઓ તેને વળગી પડ્યા, તેણે હજારો કાશીશો કરી, કે તેમના હાથથી છુટકારો મેળવે, પરંતુ તે લોકોએ તેને કોઈ રીતે ન છોડ્યો, સર્વ મળી તેને જકડી લીધો, અને કેદીઓની પેઠે બાંધીને મઠમાં બેસાડી દીધો. મનસુર હેરતમાં પડ્યો કે, આ લોકો કોણ છે અને તેઓએ મને શા માટે કેદ કર્યો છે ! છેવટે તે એક જોગી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો, કેમ ! આખર મેં શું ગુનાહ કીધો છે કે જેથી તમે મને આમ દગો દઈને કેદ કરી લીધો ?

એક જોગી—તમારા ગુન્હાની પણ તમને ખબર નથી પડી શકતી ?

મનસુર—શું મુસલમાન હોવું મારો ગુન્હો છે ? કે એ ખ્યાલથી કેદ કરવામાં આવ્યો છું, કે મેં હીંદુ રાજાઓ પર ઘણા મોટા મોટા હુમલા કર્યા છે, અને તેઓને બરબાદ કરી દીધા છે ?

જોગી—નહીં, નહીં, અમો લોકોને એ બનાવો સાથે શું સંબંધ. તમોને થોડા દિવસમાં પોતાની મેળેજ જાણાઈ આવશે.

મનસુર—મને સતાવવું નકામું છે, તમો લોકો શું જાણો કે, હું કદાચ મુસીબતમાં ફસેલો છું ! ખુદા જાણે મારી જીંદગી કેવી રીતે ગુજરી રહી છે ! હાય ! તમે મને જુલથાપ આપી કેદ કર્યો છે, એ તમારી જુલ નથી, એ ખુદ મારા કીસ્મતની કસુર છે. મેં એવા એવા લોકો પર જુલમ કર્યો છે. જેમનો જુલમ જમાનો ઉઠાવી રહ્યો છે. આહ ! મેં મારુએ પર સીતમ કર્યો છે. આહ મોહેના ! મેં તારા પર જુલમ કર્યો હતો. આહ ! ઉઝરા ! ખુદા જાણે તું મને છોડીને કેમ આવી

ગઈ ! હાય ! મેં તારી શું કસુર કીધી હતી ? તારેજ માટે મેં મોહ-
નાથી બેવશાઈ કીધી, તું પણ મને દગો દેને અને મને છોડીને ચાલી
ગઈ ! આહ ! લયલા પણ નથી ! જે કદાચ ધીરજ આપતે ! તેણે
પણ તારેજ સાથે આવ્યો ! આટલી માથુકોથી છુટીને હું આ સફર-
માં આમ પોતાની જાનથી કંટાળી ગયો હતો, તે પર આ સીતમ !
નહીં, (જોગી પ્રત્યે) બહેતર છે કે મને કતલ કરી નાખો, જેથી
હું આ અજાણો અને આ રહાની બલાઓથી છુટું.

મનસુર અહીં સુધી કહી રડવા લાગ્યો.

જોગી—આપ દીલમાં રંજાદ ન થાઓ, હું ખાત્રી આપું છું
કે, આપને કોઈ પ્રકારની તકલીફ નહિ થશે.

મનસુર—એજ ગમ છે, તમે મને કતલ કરી નાખો, હું તેનેજ
લાયક છું, સાંઈ તે મુસલમાન દરવેશ ક્યાં છે કે જે મને ફરેબ આપી
અહીં લઈ આવ્યો હતો ?

જોગી—અમે નથી જાણતા, કે તે કોણ છે ? અને અમેને
એ પણ નથી ખબર કે તે ક્યાં છે ?

મનસુર—એ જુલમીએજ મને જુલથાપ આપી, તે દગો દઈને
મને અહીં લાવ્યો, હવે હું તો તમારા હાથોમાં કેદ છું. જો મને
જાણાવી દેશો, તો કંઈ હરકત નહિ થશે. આહ ! તે કોણ હતો ?
સંભવિત નથી કે તમે તેને ન જાણતા હોવ ?

જોગી—અમે નથી જાણતા, તેમ કંઈ બતાવી શકતાં નથી.

આટલું કહીને સઘળા જોગીઓએ નવજવાન મનસુરને એક
કોઠડીમાં પુરીને ઉપર તાળું વાસી દીધું.

બાબ ૧૨ મો.

બલામાં સપડાએલાઓ.

સુલતાન મહમુદની ફાજનો નવ જુવાન બહાદુર અફસર મનસુર એક અજબવા રથને કેદ થયો, હાલ તો અમે તેને તેની આ લાચારી અને એકાંત સમયમાં બેસીને પોતાની સ્થિતિ પર વિચાર કરવાની તક આપીએ. સુલતાની ફાજમાં દોડધામ થઈ પડી હશે, અને ખુદ ઈસ્લામી દરબારમાં જે દીલગીરી અને ગભરાટ હતોય થયો હશે, તે પ્રત્યે પણ દુર્લભ દાખવીશું. મનસુર તે મહામાંજ કેદ છે, અને સુલતાન મહમુદ ખીઝનવી જમના કાંઠે હિંદુસ્તાનના પવિત્ર-પુણ્ય શહેર મથુરામાં થોભેલો છે. મથુરાની તોરાણની અસર એમ તો હિંદુસ્તાનના દરેક શહેરો પર થઈ, પરંતુ એ રાજાઓને વધુ ચિન્તા પેઠી. એક તો દીલ્હીનો રાજા કે જે મથુરાનો ધણી હતો. અને જેને ધાર્મિક અપમાન સિવાય રાજ્ય સંબંધે પણ તુકશાન પહોંચ્યું હતું. ખીજો અજમેરનો રાજા, જેના દીલને ગઈ વેળા થયેલી હારને લીધે ધણો મોટો સદમો પહોંચ્યો હતો, અને બીજા હત્તી કે, એમ ન અને કે સુલતાન મહમુદ મથુરાથી પરવારી અજમેરનો ધરાદો કરે ! તે એક શરીર રજા-પુત હતો અને સાચી બહાદુરી તેની રજો અને નસોમાં ખુનની સાથે દોડી રહી હતી. પોતે પહેલ કરી આગળ વધે અને મહમુદની ફાજની સાથે દીલ ખોલીને એક પુરો મુકાબલો કરે એ તેને ખીલકુલ ગમતું નહોતું; કારણ કે મહમુદ તેની ખારી પુત્રી મોહનને ધણી ઈજ્જત

અને માનની સાથે તેની પાસે મોકલી આપી હતી, અને તેને પણ તેની એજ ચિન્તામાં પડતો મુઠ્ઠો, રાજ્ય સભામાંથી નીકળી તે મંદીર તરફ વળીએ છીએ, કે જેમાં આપણા મિત્ર કૃષ્ણ મહારાજ જરા શીકરમંદ બની બેઠા છે.

રાત્રીનો સમય છે, અને અંધકાર ચોતરફ છવાએલો છે. તે વખત છે, કે જે ઘડીમાં શ્રી કૃષ્ણજીએ દુનિયામાં જન્મ લીધો હતો. એટલે કે અર્ધ રાત્રી વીતી ચુકી હતી. અને ચંદ્રમાએ હમણાંજ પ્રકાશ પાડ્યો છે. મંદિરના સોનેરી કળશપર ચંદ્રના રૂપેરી કિરણો અમઝમી રહ્યાં છે, અને શહેર બહાર હોવાને લીધે તે દેખાવો સાદ નજરે પડે છે, જે પહાડો મંદીરની બહારથી શરૂ થાય છે, અને પહાડી પ્રદેશથી બેઠતા કોસો સુધી ચાલ્યા ગયા છે. પશ્ચિમ બાજુએ શહેરની ધમાર-તોના ઉંચા કમરા અને શીવાલયોના ઉંચા શીખરો નજરની તેજનો સાથ દેતાં આકાશના તે વાતાવરણથી ભળી ગયાં છે, જ્યાં તારાઓ પોતાની તેજ આંખો ફાડી શાડી દુનિયાના ચુપકીદી ભરેલા સીનને જોઈ રહ્યાં છે. કોઈ જનનાર મખલુકનો પતો નથી. પક્ષીઓ જેઓ હંમેશાં સૃષ્ટી સૌંદર્યથી મસ્ત બની કલ્લોલ કરી રહ્યાં હતા તેઓ પર પણ ચુપકીદી છવાઈ ગઈ છે. તેમની હસ્તીની સામીતીનાં કોઈ પ્રકારનાં ચિન્હો પણ નથી જણાતાં. કૃષ્ણ મહારાજની કોટડીનો દરવાજો ખુલ્લો છે, સાધારણ તેજ દીવો બળી રહ્યો છે, જે ઘણી વાર થયાં બળવાને લીધે ટમટમી રહ્યો છે, અને દીવામાંનું તેલ વધુ નીચે હોવાને લીધે વાટ બળીને કિનારા પર સુસ્ત થઈને રહી ગઈ છે, જેને લીધે કોટ-ડીમાં થોડો અંધકાર ફેલાયો છે. ખુદ કૃષ્ણ મહારાજ પોતાની જગ્યા પર બેઠા બેઠા એક અરબમી કિતાબ વાંચી વાંચી તેની મતલબ સંજ-ળાવી રહ્યા છે અને દુરવશ ચંદ્ર સમાન મોહેના જેણે આજે ઉત્તા-

દના દીલચરણ પાઠમાં નિર્મળ ચંદ્ર રાત વધુ વીતી જવાના અ્યાસને
 ભુલાવી દાઘો હતો, તે ઉસ્તાદની વાતો સંપૂર્ણ વિશ્વાસની સાથે સાં-
 બળી રહી છે. અને મોહેનાના ગુરુભાઈ એટલે કૃષ્ણ મહારાજના બન્ને
 જાણુમેદુ એલાઓ પણ ઘણી આતુરતાથી ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળી
 રહ્યા છે. અચાનક રાજની દેવડીમથી નરસંગાનો સુર સંભળાયો, જે
 હંમેશાં અર્ધ રાત્રીને સમયે જહેર લોકોની જાણુ માટે વગાડવામાં
 આવતો હતો, જે સાંભળતાંજ મોહેનાં ચોંટી પડી અને ગભરાઈને
 કહેવા લાગી, “મહારાજ ! આજ મને ઘણીવાર લાગી, હવે હું
 જઈ છું.”

મહારાજ—એ તો બની નથી શકતું, કે તું ન જાય. પરંતુ હા,
 એ બની શકે છે કે મારા બન્ને એલાઓ તને પહેંચાડી આવે.

મોહેના—હા, મહારાજ ! હું આજે તેમને સાથે લઈ જઈશ,
 જો કે તેમને તકલીફ તો થશે, પરંતુ આટલી મોડી રાત્રે હું એકલી
 નહીં જઈ.

એટલામાં બહાર કંઈક પ્રકાશ જણાયો, બન્ને એલાઓએ ગુરુની
 દોટડીમાંથી નીકળીને જોયું, હજી તો જોતાજ હતા, કે કંઈક ઘોંઘા-
 ટનો અવાજ કાને પડ્યો, સર્વે શીકરમંદ બની ગયા, મોહેના ગભરા-
 ઈને કહેવા લાગી, “ નથી ખબર આ લોકો અત્યારે અહીં શા માટે
 આવ્યા છે ! ”

કૃષ્ણ મહારાજ—શાયદ સ્ત્રીઓ પુજા કરવા આવી હશે.

એક એલો—મહારાજ ! અવાજ તો પુરૂષનો છે.

કૃષ્ણ મહારાજ—હા, રાત ઘણી વીતી ગઈ છે, રક્ષણ માટે

ચોડા પુરુષો પણ આવ્યા હશે. બેટી મોહના ! સામેથી જરા આ તરફ આવી જા.

આટલું કહ્યું હતું એટલામાં કેટલાક માણસો આવી દરવાજે જોરથી ખડખડાવી કહ્યું, “ દરવાજે ખોલો ! ”

કૃષ્ણ મહારાજ—(એક ચેલાને) બચ્યા ! તમે જાહેન દરવાજે ખોલો, હું હમણાં આવું છું.

ચેલો ઉઠીને ગયો અને દરવાજો ખોલ્યો. ખુલતાંજ ઘણા માણસો હથીઆરખંધ અંદર ઘુસી આવ્યાં. સઘળાઓએ અંદર આવતાંજ પહેલાં તો શીવાલયની સામે નમી નમીને મૂર્તિને સલામ કરી ત્યાર પછી સર્વ લોકો પૂછવા લાગ્યા, “ કૃષ્ણ મહારાજ ક્યાં છે ? ”

ચેલો—હું ખોલાવી લાવું છું.

એટલું કહી તે જવા માટે વળ્યો કે કોઠાએ ધમકાવીને કહ્યું, “ જલદી બતાવો ! તે ક્યાં છે ? તેમની અહીં આવવાની જરૂર નથી, બતાવો કે તે ક્યા કમરામાં છે ? ”

ચેલો કંપતો કંપતો કંઈક વિચાર કરતોજ રહી ગયો, એટલામાં તેઓમાંથી એકે આગળ વધીને કહ્યું, “ અમે જાણીએ છીએ, કોઠાએ બતાવવાની જરૂર નથી. ” તે કૃષ્ણ મહારાજના કમરા તરફ ચાલ્યો, સઘળા લોકો પણ તેની પાછળ ગયા. તેઓની સાથે કેટલીક મસાલો પણ હતી, અને તેઓ સઘળા હથીઆરખંધ હતા. જેમાં એક તરણુ પુરુષ ખોતાના પહેરવેશથી સાફ જણાવી રહ્યો હતો કે, તે પોતે એક નામીયો સરદાર છે. સઘળા ટોળું વળી કૃષ્ણ મહારાજના કમરામાં ઘુસી ગયા. બીજો ચેલો કે જે ગુરૂની પાસે બેઠો હતો. તે બહુવાસ

બની ઉઠી ઉભો થયો અને કિસ્તાદ તરફ ખસીક તથા નિરાશાની નજરે જોવા લાગ્યો. ખ્યારી ઝાઝેદ ફરેખ મોહેના, આહ! એ ન પુછો કે તેના શું હાલ થયા! તેણે સાડી વડે પોતાનું મોંદું છુપાવી લીધું. સધળા લોકોએ કષ્ટ મહારાજને પકડી જળરસ્તીથી બહાર કાઢ્યા. તેઓ- માંના એકે ખીજને કહ્યું, “અહીં ખાનું કોણ છે? જે કોઈ હોમ, તેને પણ બહાર લાવો!” પહેલાં લોકો તે એલાને લઈ ચાલ્યા, કે જે બદલાસ ઉભો હતો.

ત્યાર પછી આમતેમ જોયું, તો કોઈ સ્ત્રી ખુણામાં લપાયેલી નજરે પડી, કેટલાક માણસોએ જુમ પાડી કહ્યું, “અહા અહીં કોઈ સ્ત્રી પણ છે.”

આ અવાજ કાને પડતાંજ કેટલાક પુરૂષોએ છલાંગ મારી તે સ્ત્રીને ઘસડતા ઘસડતા બહાર લાવ્યા. અને તેને ધમકાવવા લાગ્યા. સ્ત્રી જ્યારે બહાર આવી, ત્યારે ઝુકી પડી જેથી તેની સુરત કોઈ ન જુઓ, પરંતુ તેઓનો સરદાર આગળ વધ્યો, મશાલો નજીક લાવવામાં આવી અને કોઈ સીપાઈએ તે સ્ત્રીનું માથું ઉઘાડ્યું. તેણે ઓઢણીના છંદાથી પોતાનું મોંદું છુપાવેલું હતું. ખીજ સીપાઈએ પોતાના હાથથી તેનું મોંદું ખોલ્યું, મોંદું ખુલતાં જ સૌંદર્યનો પ્રકાશ ચળચળ્યો, જેની સાથે શાહી રૂઆબનાં ફિરસો પણ હતાં. સધળા લોકો કંપતા કંપતા પાછળ હટી ગયા, અને કોઈએ દબેલા બંદી ગયેલા સાદે કહ્યું, “અરે! આતો આપણી રાજકુંવરી મોહેના છે!” આ શકરાએ કંઈક એવી અસર કીધી કે ચોતરફ ચુપકીદી છવાઈ ગઈ. સધળાઓને પરતાવો થયો અને બંદીકથી શીર ઝુકાવી લીધાં, પરંતુ સરદારે આગળ વધીને કહ્યું, “શાહનંદી સાહેબ! હું આપને અહીં ક્યાં જોઉં છું?”

મોહેના—ઝાલીમ જેરામ ! તેં મારો કેડો ન છેડ્યો? બેશક, મને તારી એવીજ પ્હીક હતી!

જેરામ—શાહનદી સાહેબ ! મને માફ કરો. હું ખીલકુલ નહોતો બાણુતો કે, આપ અહીં પધારેલા હશે. શું આપે નથી સાંભળ્યું કે, આ બ્રાહ્મણ નથી પણ તુર્ક છે, આપણા મદિરને અપવિત્ર કરવા માટે તે રૂપ બદલી અહીં અજમેર આવ્યો છે.

મોહેના—નહિ મને ભડંસો નથી. બેશક તું મને ઝીલ કરવા માટે અહીં આવ્યો છે.

જેરામ—હું સોગંદ ખાઉં છું કે, આપની મને ખીલકુલ ખબર નહોતી. હું આ વખતે મહારાજ સાહેબના હુકમથી અહીં આવ્યો છું. તેમનો હુકમ છે કે, આ દગાબાજને હમણાં દેદ કરીને તેમની સેવામાં લઈ જાઉં.

આટલું કહી જેરામ આગળ વધી, મોહેનાના કાનમાં નમીને કહેવા લાગ્યો, “ શાહનદી સાહેબ ! કોઈને ખબર પણ નહીં પડે, આપ છાનામાના પોતાના મહેલમાં પધારો. હું ત્યાં આપની દંઈ વાત પણ નહીં કરીશ.”

મોહેના—જેરામ એ નથી થઈ શકતું. કૃષ્ણ મહારાજ મારા ઉસ્તાદ છે. તેમને હું આ અપમાનની સાથે નહિ લઈ જવા દઉં.

મોહેનાની જખાનથી આ અવાજ સાંભળી જેરામ સત્તાટમાં આવી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે, “ શાહનદી મોહેનાને કૃષ્ણ મહારાજ સાથે શું હમદર્દી છે ? ” એ વિચાર પોતાની મેળે તેના દીલમાં આવ્યો. જેણે તેને પરેશાન કરી દીધો તે એકાએક ચોંકી

હુએ અને મોહેનાની સુરત ટીકી ટીકીને જોઈ રહ્યો. શું ત્યારે તેને મોહેનાની સાથે હમદર્દી હતી ! અથવા હવે તે એક દુશ્મનની નજરે જોવા લાગ્યો. (દીલમાં) “બેશક ! હા, કંઈ શક નથી.” મોહેના પોતાના ધર્મ અને પોતાના દીનની દુશ્મન બની ગઈ છે. આ કાલ્પજી નજરે મુસલમાન છે તેની મારફત તે મુસલમાનો સુધી સલામ-મંદેશા પહોંચાડતી હશે.” આ વિચારો જેમ જેમ જોરામના દીલમાં ગુજરતા જતા હતા, તેમ તેમ તેનાં બવાં ઉંચે ચડતાં જતાં હતાં, છેવટે તેનાથી ન રહી શકાયું, તેણે મોહેનાની દીલકરેખ સુરત અને વીખરાએલી જીભ જોઈને એક આહ બેચી. ફરી કરણ સ્વરે કહેવા લાગ્યો, “સાંભળો, શાહજાદી સાહેબ ! આપને યાદ છે કે આપના ઘણાએ બેદો મારા દીલમાં છુપેલા છે અને જે તકની તપાસ માટે હું આવ્યો છું તેની પણ હવે પુરતી સાબીતી મળી ચુકી.”

મોહેનાએ આ ફરો સાંભળતાંજ દુશ્મની અને ગુસ્સાની નજરે જોરામ તરફ જોઈને કહ્યું, “તું મારા ધર્મ પર તોહમત લગાવીશ ? હું શક્ત એજ ખ્યાલથી તને દરગુજર કરું છું કે, તું મારો મિત્ર હતો. નહિતો ઘણી સહેલાઈથી તને સજા મળી શકતી હતી. તે બેદ તારા દીલમાંથી ઉપર ચઢી ગયા સુધી પહોંચવા નહીં પામે, તે પહેલાં મોતનો ફદો તારું કામ તમામ કરશે.”

જોરામ—શાહજાદી સાહેબ ! હવે જરૂરત છે, કે રાજકીય જરૂરતમાં સઘળા બેદો મહારાજ સાહેબને જાહેર કરી દઉં.

મોહેના—તારો એ ધરિદો છે ? કંઈ પરવા નહીં. જા, મહારાજ સાહેબને કહી દે.

ત્યાર બાદ મોહેનાએ માથું ઝુકાવી લીધું અને નિરાશાની સાથે

કંઈક વીચારવા લાગી, એટલામાં લોકો કૃષ્ણ મહારાજ અને તેનાં બે એલાને બાંધી લઈ ચાલ્યા. મોહેનાએ પોતાના હસ્તાંને આમ અપમાન સાથે જતા એઈ જેરામને કહ્યું, “સારું ! લઈ જા. બ્રાહ્મણની હત્યા તારાપર ધણી જલદી પડશે.”

જેરામે થોડા માણસોને કહી દીધું, “તમે અહીંજ યામો.” શાહજાદી મોહેના જ્યારે અહીંથી જાય ત્યારે તેની સાથે જવું અને તેને મહેલ સુધી ધણી અદખની સાથે પહોંચાડી આવવું.” આટલું કહી જેરામ પણ ઠાકોરદ્વારામાંથી નીકળી ચાલ્યો ગયો. મોહેના કેટલીકવાર તો કંઈક વિચાર કરતી રહી, છેવટે થાકીને પોતાની સાડી સંભાળીને ઓઢી મહેલ તરફ રવાના થઈ. ફાળ લોકો કે જેઓ યામ્યા હતા, તેઓ પણ તેની સાથે ચાલ્યા કે ઘર સુધી પહોંચાડી આવે, મોહેના તો નિરાશાના વિચારો સાથે વાતો કરતી કરતી આ તરફ ગઈ, અને બીજી તરફ જેરામ કૃષ્ણ મહારાજ અને તેમના શિષ્યોને લઈ પોતાને ઘેર ગયો. ત્યાં જઈ તેણે ફાળ માણસોને કહ્યું, “અત્યારે તો વખત નથી, કાલે આ લોકોને મહારાજ સાહેબની સામે રજુ કરવામાં આવશે. રાત્રે એમને સંભાળપૂર્વક રાખો, સવારે જ્યારે હું હુકમ આપું કે તુરતજ મારી સાથે લઈ ચાલજો.”

જેરામ તો આ વ્યવસ્થા કરીને પોતાની ખ્યાબગાહમાં ગયો, તેના દીલમાં મોહેનાની તરફથી જુદા જુદા પ્રકારના વિચારો હતા. કદી કહેતો હતો કે, “મોહેનાની અદાવત તને ધણોએ સદમો પહોંચાડશે.” અને કદી કહેતો હતો કે “મોહેના મને કંઈ નથી કરી શકતી.” આ વિચાર માળામાં તેને પોતાનો જુનો પ્રેમ યાદ આવ્યો એક ઠંડો નિશ્વાસ નાખી તે કહેવા લાગ્યો, “આહ ! મોહેના કેટલી

સુંદર, કેટલી ખુબસુરત, કેટલી પ્યારી છે ! અફસોસ ! મારે મારે તે જુલમી બની ગઇ, નહીં તો હું તેને પોતાની પત્નિ નહીં બનાવત, બલકે દેવી સમજી તેની પુજા કરત. આહ ! તેણે મારી મોહોળ્યતણી જરાપણ કદર ન કરી. ” એજ વિચારોમાં તેની આંખ લાગી ગઇ. સવારે ઉઠીને જેરામે પોતાની હીંદુ શીત પ્રમાણે સ્નાન કર્યું, ત્યાર પછી તુરત દરબારી લીબાસ પહેરી પોતાના તાબાના એક સરદારને હુકમ આપ્યો. “ કૃષ્ણ મહારાજ અને તેના સાથી કેદીઓને લાવી હાજર કરો. ” તે સરદાર ગયો, અને થોડીવારમાં બીજા થોડા રજપુતોની સાથે પાછો આવ્યો. પરંતુ તેમની સુરત જોતાં તેમના ચહેરાપર હવા-ધયો ઉડી રહી હતી, અને શરમીદગીથી શીર ઝુકાવેલાં હતાં.

જેરામ—કેમ, તે કેદીઓને નહીં લાવ્યા ?

સરદાર—હજુર ! મોટો ગળબ થઇ ગયો !

જેરામ—ગળબ ! શું થયો ?

સરદાર—તે બ્રાહ્મણ તથા તેના બન્ને ચેલાઓ રાત્રે અમારી કેદમાંથી એકાએક અક્ષોપ થઇ ગયા !

જેરામ—(ક્રોધે ભરાઇ) અક્ષોપ ! તમે લોકોએ તેઓની કેવી ચોકી કીધી, જે અક્ષોપ થઇ ગયા ?

સરદાર—હજુર ! રાત્રે આવતાંજ અમેએ તેઓને જાજરામાં બાંધીને કેદ કર્યા, પરંતુ બોગજોગે પહેરાવાળાઓની આંખ પાછલી રાત્રે લાગી ગઇ, અને સવારમાં તેઓ જ્યારે જાગ્યા, તો ત્રણે કેદી અક્ષોપ થયા હતા. કંઈ સમજમાં નથી આવતું કે, તેઓ કેવી રીતે આસ્થા ગયા અને ક્યાં અક્ષોપ થઇ ગયા !

જેરામ—તમારી આવી ગફલતોને લીધેજ તુક લોકો તમારાપર ક્રોધમંદ થયા અને થતા જાય છે. બેશક, તે શખ્સમાં કોઈ ફરેબની વાત છે. જાઓ ! અને જ્યાંથી મળે ત્યાંથી શોધી લાવો.

આટલું કહી જેરામ ચુપ રહ્યો, અને વિચારવા લાગ્યો. તેના દીલમાં ખ્યાલ આવ્યો કે, “આમાં મોહેનાની કારરવાઈ તો નથીને ? પણ મોહેના તો અર્ધી રાત્રે પોતાને ઘેર ગઈ છે, આટલી જલદી તે કારરવાઈ કરી શકતે ?” પરંતુ ફરી પણ તેને સંદેહ મોહેનાપર જ રહ્યો. આ બાબતને તેણે જાહેરતો નહીં કરી, પરંતુ વિચારવા લાગ્યો કે, “આ કારરવાઈએને હવે મહારાજ સાહેબપર કોઈ રીતે જાહેર કરવી જોઈએ, નહીં તો ખૂબીક છે કે મોહેના રાજ સાહેબને દગો દે, આવા પ્રકારની અદના તૈયારીઓથી સંભવિત છે કે, સલતનત હાથથી જાતી રહે, અને અમારું રાજ તબાહ અને બરબાદ થાય. મારા વિચાર પ્રમાણે મોહેના મુસલમાનોના ફરેબમાં આવી ગઈ છે, ભલે હજાર દરજ્જે લાયક હોય, ફરી પણ તે એક બોળી છોકરી છે, જે મુસલમાનોનું જીવું તેનાપર આધાર્યું, તો મહારાજ સાહેબને ખબર નહિ પડશે, બલ્કે ખુદ મોહેનાને પણ માલુમ નહીં પડે અને અજમેરપર મુસલમાનોનો કબજો થઈ જશે.”

તે એજ વિચારોમાં હતો, જેરામના દીલપર આ વિચારોએ કંઈક એવી અસર કરી કે, સ્વદેશ પ્રેમ અને ધાર્મિક જ્વેશ મોહેનાના પ્રથમના ઇશકપર ગાંભીર થયો, કે જેના સૂર્યનાં યોડાં કિરણો હજી સુધી તેના દીલમાં કંઈક ગરમી પેદા કરતાં રહેતાં હતાં. છેવટે તે ઉઠ્યો, અને મહારાજના દરબારમાં ગયો. અને માથું ઝુકાવી ખામોશ ઉભો રહી ગયો.

મહારાજ—જેરામ ! તું તે બ્રાહ્મણને લઈ આવ્યો ?

જેરામ—હજુર ! હું તેને રાત્રેજ કેદ કરીને લાવ્યો, અને મારા મકાનમાં રાખ્યો, પરંતુ ખુદ જાણે સવાર પડતાં પહેલાંજ કેવી રીતે તે મારા મકાનમાંથી અલોપ થઈ ગયો.

મહારાજ—(હેરત થઈ) અલોપ થઈ ગયો ? કેવી રીતે અલોપ થઈ ગયો ? શું સારી રીતે દેખરેખ નહીં રાખવામાં આવી ?

જેરામ—દેખરેખ માટે તો દશબાર જવાન મુકરર હતા, પરંતુ તે સધળાની આંખ લાગી ગઈ, પોતાની કમુરની ક્ષમા છુટે છે.

મહારાજ—જેરામ ! મને તારી તરફનો સંદેહ નથી થઈ શકતો, પરંતુ આઈદાને માટે નસીહત કરું છું કે, મુસલમાન લોકો આશત છે. જે તારા સીપાઈઓથી આવી ગફલતો થશે, તો તે લોકોને આપણા પર જીતવાની ધણી સારી તક મળી જશે. સાંઝે, તેઓને શોધવાનો કંઈ ખંદાબસ્ત કર્યો છે ?

જેરામ—મહારાજશ્રી ! મારાથી બનતી કોશીશ તો મેં કરી, અને હજુ કરી રહ્યો છું.

મહારાજ—જેરામ ! તને કંઈ ખબર છે કે હવે મહેમુદ ક્યાં છે ? સાંભળવામાં આવ્યું છે કે તેણે મથુરાજીને લુંટી લીધું અને મંદિરોને વેરાન કરી દીધાં.

જેરામ—હજુર ! મેં પણ એમ સાંભળ્યું છે, બલકે મને એક માર્ગે ખબર મળ્યા છે, કે સુલતાનનો ઇસિદો અહીં આવવાનો છે.

મહારાજ—(પરેશાન થઈને) શું તે માતખર માર્ગે સાંભળ્યું છે ?

ત્યાર બાદ રાજાની પરેશાની ગુસ્સા રૂપે બહલી જાય છે, આંખોથી ચીલમારીઓ હડવા લાગે છે, અને સધળા દરબારીઓ તરફ ફરીને કહે છે, “ મારા બહાદુરો ! શું મહેમુદ તમોને બોદા સમજાવીશો ? અને તમારો મુકાબલો કરવાનો ઇરાદો કરે છે, એ સાચું છે ?

સઘળા દરબારીઓ—મહારાજ ! મહેમુદ શું કરી શકે છે ! તેને આવવા દો, અમે સઘળા તુકેને કાપી ફેંકી દેશું. તે એક જુદી વાત હતી, કે અમે સીંધમાં ચઢાઈ લઈ ગયા હતા, અને સીપાઈઓ આટલી લાંબી મુસાફરીમાં થાકી ગયા હતા. જો તે અહીં આવશે તો અસંભવિત છે કે, તે અમારા હાથમાંથી સહીસલામત નીકળી જાય.

જેરામ—જો કે તે વખતે હું કેદ થઈ પડ્યો હતો, પરંતુ જન અજમેરની પહાડીઓ હેઠળ લડાઈ થઈ તો હું પોતાના ક્ષત્રી ખુનના કસમ ખાધને કહું છું કે, જ્યાં સુધી એક રજપુત પણ જીવતો બાકી છે, ત્યાં સુધી તેને અમારા શહેરમાં કોઈ મદાનની સુરત જોવા પણ નસીબ નહીં થાય.

રાજા—પરંતુ મને આશા નથી કે મહમુદ મારા મુકાબલાને ધરિદો કરે. એટલા માટે કે સુલતાન મારો મિત્ર છે, તેણે મારી પુત્રી મોહનાને ઘણા માનની સાથે પાક સાફ મારી પાસે મોકલી આપી. પરંતુ જેરામ ! હું તને હુકમ આપું છું કે હવે વધુ હુશિયારીથી કામ લે. આ બ્રાહ્મણના અલોપ થઈ જવાથી મને અંદેશો થઈ ગયા કે, એ મુસલમાનોનો કોઈ જમ્મુસ ન હોય ? તાજુબની વાત છે કે આટલા સખત પહેરામાંથી તે કેવી રીતે નીકળી ગયો. અજમેરની પાસે એવું કોણ છે કે જે તેને નસાડી જવાનો ધરિદો કરે ! સાફ, તમે જાઓ, અંત હુશિયારીથી શહેરનું રક્ષણ કરો.

જેરામને મોહનાની શીકાયત કરવાની હીમ્મત ન થઈ, મનમાં તે મનમાં વિચારતો રહી ગયો અને રાજા કિડીને ચાલ્યો ગયો, લોકો પોતપોતાને ઘેર જવા રવાના થયા.

ખાખ ૧૩ મો.

લગ્નની છેલ્લા

અજમેર બહાર એક પહાડી છે, જ્યાંથી કોસો સુધી દુર હરી-
યાલું મેદાન આવેલું છે, કુદરતી માળીએ જુદા જુદા પ્રકારનાં ઝાડો
વાવી દીધાં છે, જેની લીલી સુંદરતા આંખોને દંડક આપે છે, એ
સિવાય માનસિક તાંદુરસ્તીપર અજબ અમત્કારિક અસર ક્રિયા કરે છે.
કુસોના અવનવા નગર ફરેખ રંગ અને હવાનું સ્વતંત્રાથી કુંકાવું,
એ એવી ચીજો છે કે જે શાયદ તે સ્થળ સિવાય બીજે કોઈ સ્થળે
નજરે પડશે.

આ સ્થળે એક ઘણો સુંદર મહેલ બનેલો છે, જેની ચોતરફ
આ સઘળી કુદરતી હરીયાલી એક ઉત્તમ પ્રકારના સુંદર બગીચાનું કામ
આપી રહી છે, તે અજમેરના મહારાજાનો મહેલ છે. અને જે ખાસ
મહેલ છે જેમાં રાજ સભા ભરાય છે, અને ન્યાય ચાહનારાઓને ન્યાય
મળે છે, તે તો ખાસ શહેરમાં આવેલો છે, એ સિવાય બીજા પણ
કેટલાક મહેલો છે, કે જેમાં રાજ કુટુંબીઓ રહે છે. પરંતુ આ મહેલ
આ મેદાનમાં રાજાની ખાસ રાણી કંવલાને માટે બનાવવામાં આવ્યો
છે, જે રાજાની ખાસ મલેકા છે, અને જેની અસર ખુદ રાજ્યપર
અથવા ખુદ રાજાથી વધુ નહીં. તો બરાબરજ છે, પરંતુ આ રાણીના
બીજાનમાં કુદરતે કંઈક એવી સાદાઈ અને શાંતતા ક્રિયા કરી આપી

છે કે, તેને વજીરો કે દરબારીઓ પર હુકુમત ચલાવવાનો શોખ નથી તેમ શહેરની અંદર વધુ રહેવું પસંદ કરતી નથી. આ રાણીના રહેવા માટે આ મહેલ બાંધવામાં આવ્યો હતો, અને અત્યાર સુધી તે તેમાં જ રહે છે. ત્યાં રાજા અવારનવાર આવ્યા કરે છે, પરંતુ મંગળવારનો દહાડો મુકરર કરેલો છે, તે દીવસે રાજા શહેરમાંથી નીકળી અહીં આવે છે અને આખો દહાડો આ મહેલમાં ગાળે છે. એજ રાણી શાહજાદી મોહેનાની માતા છે, અને તેનીજ કુખથી આવી સુંદર નાજની, આવી વિદ્વાન, કાબેલ, અને આવી શુરવીર પુત્રી ઉત્પન્ન થઈ છે, રાણી પોતાની શાંત પ્રકૃતિ પ્રમાણે શહેરથી થોડે અંતરે રહે છે, અને આ આલીશાન મહેલને દીપાવે છે.

મોહેના પોતાની માતા પાસે રહેતી નહોતી, તેનું કારણ શાયદ એ હશે કે, તેને દરેક પ્રકારની કૃણવણી પામવાની ઃન્દરત હોવાથી તેને પોતાની જાંદગી શહેરમાંજ ગુજારવી પડતી હતી, જ્યાં દરેક પ્રકારના પાંડિતો અને દરેક હુન્નરના ઉસ્તાદો મોજુદ હતા. મોહેના આજે પોતાની માતા કંવલાને મળવા માટે આ ખુશનુમા મહેલમાં આવી છે, રાણી હજી કંઈ કામને લીધે મહેલની નીચે છે, પરંતુ મોહેના ઉંચા પુરજમાં બેઠેલી છે. અને ખુદાની કૃદરતનો તમાશો જોઈ રહી છે. સૃષ્ટિ સૌંદર્ય, વિશાળ મેદાનની સામે દુર દુર પહોડીઓ પરની ખુશનુમા ચોટીઓ, પથુઓનું સ્વતંત્રતાથી ધરવું, અને પક્ષીઓનું જુદી જુદી લીલી લીલી ડાળીઓપર બેસીને ટહુકવું, એ સર્વે એવા દેખાવો છે, કે જેઓએ મોહેનાને બાન ભુલી બનાવી દીધી. મોહેના ધણીવાર સુધી આ સૌંદર્યને જોતી બેસી રહી હતી, કાયદો છે કે આવાસીનો દીલમાં કંઈક બેચેનીની અત્તર ઉત્પન્ન કરી દે છે, અને દીલના સઘળા જોશો એકાએક ઉભરાઈ આવે છે. મોહેના પોતાના દીલના તે સઘળા

વિચારે, કે જોઓએ તેને એક સમયે ખેતાલ બનાવી દીધી હતી અને જે હવે કેટલેક દરજ્જે શાંત થયા હતા, તે ફરીને તાબા થયા. ઇસ્કના તીરનાં જે જાખમે તેના સીનાપર પડ્યાં હતા, તે તુરત લીલાં થયાં. તે કંતો ખેડી ખેડી તમાશો બંધ રહી હતી, અને કંતો નિસાસા નાખવા લાગી હતી. તેણે પોતાના શાએરાના ઉમંગોથી કામ લીધું, અને સ્વતંત્ર સૃષ્ટિ કે જે વિશાળ દેખાવમાં ફેલાયેલી હતી, તે પ્રયે કહેવા લાગી, “ઓ પક્ષીઓ! ઓ પશુઓ! તમે કેવી સારી સ્થિતિમાં છો! આહ! તમારી આ સ્વતંત્રતાપર મને અદેખાઈ ઉપજે છે, કોયલ! બુલમી! તું પણ પોતે ખેત્રેન થાય છે, અને મને પણ ખેત્રેન કરી દે છે. આ ફુલ! આહ! આહ! ખીલતાં જાય છે, પણ અફસોસ! માફ દીલ બુઝેલું છે. આહ! શું કહું! કે આ બહાર જોધને દીલમાં શું શું તરંગો આવે છે. નહીં, કદી પણ નહીં, મ્હોંથી બહાર નહીં કહું. અફસોસ! હું કેવી થતી જાઉં છું! મને શું થઈ ગયું?” મોહિના એજ વાતોમાં હતી, એટલામાં તેની માતા પણ આવી ગઈ. માતાએ પુત્રીની પ્યારી સુરતને મોહોળ્યતની નજરે-જોઈ, અને કહેવા લાગી, “પ્યારી મોહિના! તું અત્યારે પરેશાન કેમ છો?”

મોહિના—નહીં, માતા! હું પરેશાન નથી. આ સામે જણાતી બહાર અને તેમાં પક્ષીઓને ઉડતાં અને કલ્લોલ કરતાં જોધને તેઓની સ્વતંત્રતા પર મને અદેખાઈ આવી.

કંવલા—મોહિના! તું તો સ્વતંત્ર છે, તને કોણ કોઈ કામથી રોકે છે, ત્યાં શહેરમાં તું આપ મુખત્યારીની સાથે રહે છે, તારા મામલાઓમાં કોઈ દખલ નથી આપતું.

મોહિના—નહીં, તો હું કંઈ શીકાયત થોડીજ કંઈ છું, હું તો એ

હું છું કે, આ જનાવરો કેવા સ્વતંત્રતા અને ખે શીકરાધી સહેલ કરતાં કરે છે. ધનિસાન હજાર ભલે હોય, તે તેમની સ્વતંત્ર રીતે રહેવાને નથી પહોંચી શકતો.

કંવલા—હા, હા, બેશક, મોહેના ! તારું દીલ મભરાતું હશે, અમારીજ ભુલ છે. આજ મંગલવાર છે, મહારાજા આવતા હશે, હું આજેજ તેમને કહીશ, કે હવે જેમ અને તેમ મારી મોહેનાનાં જલદી લગ્ન કરી દો. શક્ત તારા લખવા વાંચવાના શોખને લીધે અમોચે આપણી રીત વિરુદ્ધ વર્તી તારાં લગ્ન નહીં કર્યાં. (આ સાંભળી મોહેનાએ શરમીદગીથી માથું ઝુકાવી લીધું) હા, હા, હું સમજી ગઈ, તું પણ એજ ઇચ્છે છે.

એટલામાં વાજીરાના અવાજને આવ્યા, જેથી જણાયું કે મહારાજા સાહેબ પધારે છે, રાણી કંવલાએ હીને રાજાની સામે જઈ તેમનો સન્કાર કર્યો, જતી વખતે તેણે પોતાની પુત્રીને કહ્યું, “મોહેના ! ચાલ, તું પણ તારા પિતાની પાસે આવી બેસ. દુનિયામાં તેમને તારાથી વધુ મોહોળ્યત કોઈની સાથે નથી, તારી સુરત જોઈને તેઓ ખુશ થઈ જાય છે.”

મોહેના—સાહે, માતા ! હું આવું છું.

આટલું કહી તે હી હી થઈ, અને માતા તથા પુત્રી બન્ને ખેડી પરથી નીચે ઉતરવા લાગી. તે કબરો કે જેમાં રાજા આવી ચોખતો હતો, તે પ્રાચીન ઢાંચ પર ઘણી ઉમદા રીતે શણગારવામાં આવ્યો હતો, દીવાલો પર ઠેક ઠેકાણે દેવતાઓની પવિત્ર મનહરણુ છબીઓ ઢાંચેલી હતી, જેની મોહકતામાં મધ્ય હિંદના કુશળ કારિગરોએ પોતાની કારીગરીના જોહરની સાથે પોતાનો ધાર્મિક જોશ પણ દેખા-

હયે! હતો. રામચંદ્રજી અને સીતાજીની છખીઓ એક તરફ રાણીને વફાદારી અને રાજાને સીધી ચાલ ચાલવાનો પાઠ શીખવતા હતા. ત્યારે બીજી તરફ શ્રી કૃષ્ણ અને રાધીકાજીનો જલ્લો બન્નેના દીલમાં દરક અને મોહોજ્જમતને તરફથી આપતો હતો, ખાસ કરીને તે સમયે કે જ્યારે તે છખીઓ પર માનની નજરો પડતી, અને રાજા સવારે ઉઠીને ધાર્મિક રીતિએ તેની પાસે માથું ઝુકાવવામાં આવતું હતું. સામે સહનમાં નહાતું સરખું શિવાલય હતું, જેમાં મહાદેવજીની મૂર્તિ રાખવામાં આવી હતી, જેની પુણ મારફતે કોઈ દરદના આવવાને હસ્તીમાં રૂઆળ દીલોમાં ઉત્પન્ન કરી લેવામાં આવતો હતો. એ સિવાય કમરામાં તેજ સઘળું પુર્વ દેશનું પ્રાચીન ફરનીયર હતું, જે હવે ગમે તેટલું અણગમતું જણાતું હોય, પરંતુ તે સાદાર્થના જમાનામાં ઘણું એવું હતું, મહારાણી કંવલા, અને રાજકુવરી મોહેના બન્ને વાટ જોઈ ઉભા હતાં, એટલામાં મહારાજા સાહેબ આગ્યા, રાણીએ પતિ વૃતાને કાયદો દેખાડયો, અને શાહજાદીએ સચ્ચાદત મંદીની અદાઓ જાહેર કરી. પોતે રાજાને બેસાડયો, અને સામે અદ્યથી બેસી. હંમેશના રિવાજ પ્રમાણે કુશળતાના સમાચાર પુછીને રાજા પોતાની પુત્રી તરફ ફરીને કહેવા લાગ્યો, “મોહેના! તું અહીં ક્યારે આવી?”

મોહેના—મહારાજા! મને આવવાને હમણું થોડી વાર થઈ.

રાણી—આપ કંઈ ખબર નથી લેતા, અને મારી મોહેના ગભરાયા કરે છે.

રાજા—ગભરાવાનું શું કારણ છે? મોહેના! શું તને કોઈ વાતની ચિન્તા છે?

મોહેના—નહીં, મને કોઈ વાતની ચિન્તા નથી, આપના પ્રતાપથી મારી દરેક ઇચ્છાઓ પુર્ણ થઈ જાય છે.

રાજા—ફરી ગભરાવાનું શું કારણ ?

રાણી—હું સંભળાવું છું. શું આપ ઇચ્છો છો કે, પુત્રી બેશરમ બની સાફ સાફ કહી દે ?

રાણીના આ શ્કરાએ મોહેનાને પરમેવામાં તંરબોળ કરી દીધી, તેણે માથું ઝુકાવી લીધું અને ઓરડામાં કોઈ ચીજ તેને જોવાની નહોતી, છતાં પણ શરમ માનતી નહોતી, તે એટલા માટે કે રાજા સામે બેઠા હતા, અને પિતાની સામે માતાએ આવી શરમ ઉપજાવનારી વાત છેડી. છેવટે જ્યારે એન ન પડ્યું, ત્યારે તેવીજ શરમીદગીની અદાથી નમાવેલે શીરે તે ઉડી, અને તે ઓરડામાંથી નીકળી ચાલી ગઈ. મોહેના જવા બાદ રાણીએ મહારાજને કહ્યું, “ મોહેના ભરજવાનીમાં છે, નહાનપણમાં જ્યારે લગ્ન નહીં કર્યા, તો હવે પણ નહીં કરે ? ”

રાજા—હા, તે બાબતનો મને પણ ઘણોએ વિચાર રહે છે, પરંતુ શું કરું ? મને કોઈ પુત્ર નથી, જે કોઈ છે તે એજ છે, એ તમે જાણો છો. કોઈ એવા શખ્સને મારી ગાદીપર બેસાડવા ઇચ્છું છું કે જેની સાથે તેનાં લગ્ન થઈ જાય. મેં જેરામને પસંદ કર્યો હતો, તે બહાદુર પણ છે, લાયક પણ છે, વિદ્યા અને ગુણોમાં પણ અજમેરના લોકો તેનાં વખાણ કરે છે, પરંતુ મોહેનાને શાયદ દીલથી પસંદ નથી કે તેની પત્નિ અને.

રાણી—એ કેમ જણાયું કે મોહેના જેરામને નાપસંદ કરે છે ?

એમ તો મારી મોહેનાની હીંદુસ્તાનના ધણાએ રાજકુંવરોને અભિલાષા છે, પરંતુ હું પણ આપના મત પ્રમાણે જેરામનેજ પસંદ કરું છું.

રાજા—મારા અને તમારા પસંદ કરવાની સાથે શું સંબંધ ! ખુદ મોહેનાને પણ મંજૂર હોવું જોઈએ.

રાણી—મોહેના આપની પસંદગી વિરૂદ્ધ નહીં જશે, વળી આપને અખત્યાર છે.

રાજા—મોહેના ભણેલી ગણેલી અને હુશીઆર છે, તે તે છોકરીઓમાંની નથી, જેઓ માતા પિતાની તાબેદારી પોતાની મરજી હોય કે ન હોય તોપણ કબુલ કરી લે છે. ખરી વાત તો એ છે કે, હું પણ નથી ઇચ્છતો, કે કોઈ વાત તેની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ થાય. તમે પોતે તેને પુછી જુઓ, જો તે રાજા હોય તો હું હાલમાંજ લગ્ન કરી આપીશ.

રાણી—કંઈ જરૂર નથી, આપ બિદાયસ્ત કરો. હું વાયદો કરું છું કે, તેને જરૂર રાજા કરી દઈશ.

રાજા—પરંતુ તેની મરજી વિરૂદ્ધ નહીં.

રાણી—નહીં, એમ નહીં થાય.

રાજા—સાહે, ત્યારે હવે ત્યાં જાવ, હું પોતાના મંત્રીઓને બોલાવીશ. આજકાલ મુસલમાનોની લડાઈઓએ મને ચિન્તામાં નાખી દીધો છે. મશહૂર છે કે મહમુદનો ઇરાદો અહીં આવવાનો છે, જો તે અહીં આવશે તો મોટી ખરાબી થશે. જો કે એ સંભવિત નથી કે જ્યાં સુધી હું જીવતો છું, ત્યાં સુધી તે અજમેરમાં પગ મુકી શકે, પરંતુ ખડીક એ વાતની છે કે મારા ધણાએ સીપાઈઓ જનથી માર્યા જશે.

રાણી આ સાંભળી ગભરાઈ ગઈ, અને પુછવા લાગી, “ તો શરી હવે શું કરવામાં આવશે ? ”

રાજા—ગભરાવાની કંઈ વાત નથી, અમો લોકોનું એજ કામ છે. સાહે, ત્યારે હવે તમે જાઓ, હું મારા વજીરને બોલાવું છું.

રાણી જીને બેઠીલીની સાથે સુસ્ત સુસ્ત પગલાં ભરતી ચાલી ગઈ, અને રાજાએ વજીરને બોલાવી મંગાવ્યા. સધળાઓએ હાજર થઈ ઘણી અદખલી રાજાને દંડવત કર્યા, અને પોતપોતાના હોદ્દા માફક પોતપોતાની જગ્યાએ બેસી ગયા.

રાજા—કહો, અજમેરના શા હાલ છે ?

એક વજીર—મહારાજાની દયાથી સધળી રીતે સુલેહ શાંતિ છે. હા, મહેમુદની આવવાની ખબર જ્યારથી મરાહુર થઈ છે, ત્યારથી લોકો થોડા ઘણા પરેશાન થઈ રહ્યા છે.

રાજા—તો શું એ ખબર સાચી છે કે મહેમુદ અહીં આવશે ?

વજીર—મહારાજાશ્રી ! હવે તો તદ્દન સાચી જણાય છે, એટલા માટે કે (એક સરદાર તરફ ધસારો કરીને કેન્જે થોડે દુર અદખલી બેઠો હતો) તેઓ આજેજ મથુરાજનાં દર્શન કરીને આવેલા છે, તેમને મ્હોડે એક નવીન સમાચાર જણાયા.

રાજા—તે શું ?

વજીર—મહારાજા ખુદ તેમને મ્હોડેજ સાંભળો.

રાજા—(તે સરદારને) હાં, કહો.

સરદાર—(આશિર્વાદ આપી) મહારાજા ! દીલ્હીના રાજાએ

મથુરાજીના રક્ષણ અર્થે એક ફોજ મોકલી આપી હતી, તે ફોજ જ્યારે પહોંચી ત્યારે મુલતાન મંદિરોને બ્રષ્ટ કરી ચુક્યો હતો, પરંતુ જ્યારે ફોજ પહોંચી, ત્યારે મથુરાથી દશ કોસપર મુલતાનની ફોજ સાથે તેની એક લડાઈ થઈ.

રાજા—હં ! લડાઈ થઈ ? ફરી શું થયું ?

સરદાર—ઘણીવાર સુધી તલવારો ચાલી, દીલ્લીના રાજાના મોટા મોટા શુરવીર નરો માર્યા ગયા છે, છેવટે મુલતાનની ફતેહ થઈ. પરંતુ મથુરા છે કે, મુલતાનને તેના એક સરદારના માર્યા જવાનો એટલો તો સદ્મો થયો કે આ લડાઈમાં મળેલી જીતની ખુશાલી ખીલકૂલ ન કરી, બલકે તેનો ધરાદો છે કે તે સરદારની ગનના બદલામાં હીંદુ રાજાઓનો નાશ કરે.

રાજા—(ક્રોધે બરાઈ) તે શું કરી ચકે છે ! દીલ્લીના લોકો નાશી ગયા હશે, મારા શુરવીરો એવા નથી, કે રણમાંથી જીત મેળવ્યા વગર જીવંતા પાછા ફરે. હા, પરંતુ એ સાંભળ્યું કે કયો સરદાર માર્યો ગયો ?

સરદાર—આ મુસલમાનોનાં નામો મને યાદ નથી રહેતાં, યાદ તો શું, પણ મ્હોંમાંથી નથી નીકળતાં.

રાજા—અબ્દુલ્લાહ !

સરદાર—નહોં હજુર !

રાજા—અલતુનતાશ !

સરદાર—(વિચાર કરીને) મહારાજ ! એ પણ નહોં.

વજીર—મનસુર !

સરદાર—હા, હજુર ! મનસુર ! મનસુર !

રાજા—(ચોંકીને) મનસુર માર્યો ગયો ? જો એમજ છે તો

મહેસુદતું ધણું તુકશાન થયું, મને યકીન નથી આવતું.

વાત અહીં સુધી પહોંચવા પામી હતી, એટલામાં અંદરથી ઓચીતો એક ચીસનો અવાજ આવ્યો જેથી દરબારમાંના સઘળા લોકો ચોંકી પડ્યા.

રાજા—(પરેશાન થઈ) આ અવાજ શાનો હતો ?

આટલું કહેતાંજ તેને તુરત ખ્યાલ આવ્યો કે, “ તે અવાજ મોહેનાનો હતો. પરંતુ મોહેનાને શું થયું કે જેથી આમ ચીસ પાડી ? ” આ ખ્યાલે તેને એટલો બધો બેતાબ બનાવી દીધો કે તે દરબારમાંથી ઉઠી અંદર ગયો. ત્યાં જઈ જુએ છે તો, મોહેના કરમાએલે ચેહરે શક્તિહીણ બેઠેલી છે, રાણીની દાસીઓએ તેને ચોતરફથી ઘેરી લીધેલી છે, ખુદ રાણી કંવલા ઉભી છે અને વારંવાર પુછી રહી છે કે, “ મોહેના તને શું થયું, કે આમ ચીસ પાડી ? ” પરંતુ મોહેના કોઈ રીતે જવાબ નથી આપતી. મોહેનાની પાસે રાજા ગયો, એટલે તેના માન અંગે તે ઘણી કમજોરીની અદાથી ઉઠી ઉભી થઈ.

રાજા—મોહેના ! તારા દીક્રપર શું સદમો ગુજર્યો, કે જેથી તું આટલી બધી બેતાબ બની ગઈ ?

મોહેના પહેલાં તો ચુપ રહી, પરંતુ છેવટે રાજાના આગ્રહથી કહેવા લાગી, “ મહારાજ હું મનસુરને ઓળખું છું, તેણે મારી કેદના સમયમાં મારી સાથે ઘણી હમદર્દી કરીધી હતી. તે પોતાના બાદશાહનો વફાદાર અને શરીફનો કદરવાન હતો, તેણે જેટલા શરીફ રજપુતો

કેદ થયા હતા તે સધળાઓની સાથે બધી સારી વર્તણૂંક ચલાવી હતી. તેના મરવાના સમાચાર સાંભળી તેની સધળી હમદર્દીઓ મને યાદ આવી ગઈ.”

રાજા—હા, મને પણ તેના માર્યા જવાનો અહસોસ થયો, પરંતુ મોહિના! જેણે તારી સાથે સારી વર્તણૂંક ચલાવી, તેના હૃદયમાં આભારી રહીશ. પરંતુ હવે તું તારા દીલને તસદ્દી અને દીલાસો આપ.

મોહિના—હા, જેમતેમ કરી ધીરજ ધરીશ, પરંતુ આ બનાવને હું ક્યાંય વખત સુધી બુલીશ નહીં.

રાજા—મોહિના! તો તું તારું કોઈ સ્નેહી મરણ પામત, તો તું તું ધીરજ નહિ ધરત ?

મોહિના—મહારાજ! મારું દીલ આવા મામલાઓમાં ધાતુનું નરમ છે, તેમજ કોઈપર જુલમ થવાનું સાંભળું છું, તો દીલ ખં અખત્યાર ભરાઈ આવે છે. પરંતુ આપની આજ્ઞાથી મને ઇનકાર નથી, સખર નહીં કંઈ તો તું કરીશ !

ત્યાર બાદ રાજાએ મોહિનાની તસદ્દી અને ધીરજ માટે ઘણીએ વાતો કહી, અને મછી બહાર દરબારમાં બાહ્યો આવ્યો. સધળા ફાઇ અહસરોએ શાહી અદબથી સલામ કરી, મહારાજ સાહેબે બેસીને ફરી મહમુદ ગીઝનવીના સમાચાર અને તેના ઇરાદાઓ વિશે વાદ-વિવાદ શરૂ કર્યો.

રાજા—હા! હવે એ ખબર તો ઠીક ઠીક જણાઈ આવી, કે મહેમુદનો ઇરાદો અહીં આવવાનો છે. આપણે આપણી ફોજને તૈયાર રાખીને શહેરના રક્ષણનો પુરતો બંદોબસ્ત કરી લેવો જોઈએ.

વજીર—મહારાજના પ્રતાપથી સઘળો બંદોબસ્ત થઈ જશે, પરંતુ હજીર ! આપે એ બંદોબસ્ત કરી આપવો જોઈએ કે ફોજ જીતે જીતે સ્થળે કાયમ કરી આપવામાં આવે. અને જે સરદારોને હજીર જે જે કામો પર મુકરર કરે, તે કામો તેઓને બતાવી દેવામાં આવે. આ વાત જાણીતી છે કે મહમુદને હુન્દકાટ કરવાની ટેવ છે, તેથી ખસીક છે કે તે પોતાની ટેવ પ્રમાણે આપણા શહેર પર ઓચીતો ચડી આવે !

રાજા—હા, એ બંદોબસ્ત તો આજે હું શહેરમાં આવી કરી આપું છું, પરંતુ બેહતર તો એ છે કે, આપણી ફોજ આગળ વધીને મુકાબલો કરે. એ બાયલાપણું છે કે તેના મુકાબલામાં આપણે પોતાના શહેરમાં ઘેરાઈ બરાબ બેસી રહીએ. મારા યોદ્ધાઓ એવા બહાદુર છે કે, મહમુદના સાથીઓ કરતાં વધુ હિમ્મતવાન છે.

વજીર—હજીર ! જો એવીજ ગોઠવણ કરવી છે, તો અત્યારેજ શહેરમાં પધારો. અને સઘળી બાબતોનો બંદોબસ્ત કરી આપો.

રાજા—હું હમણાંજ ચાલું છું.

ત્યાર પછી રાજાની વિદાયગીરીની તૈયારી થઈ, રાજા પોતાની રાણી કંવલા તથા રાજકુંવરી મોહિનાને દીક્ષાઓ અને ધીરજ આપી, પોતે અજમેર તરફ રવાના થયા.

આખ ૧૪ મો *

નવો સીન અને નવા લોકો.

અજમેરની ઉત્તર દિશાએ પર્વતોની જે હારો આવેલી છે, તેમાં વસતીનું નામ નિશાન મુદ્દલ નથી. જંગલી અને રાની જતો જેઓ આગલા જમાનામાં રાક્ષસોના નામથી ઓળખાતી હતી, અને જેઓ પોતાના ધધાની રૂથે લુંટકાટ કરતા રહેતા હતા. તેઓમાંના કેટલાક ઢેક ઢેકાણે ધાટો અને ગુરાઓમાં નજરે પડતા હતા. તે દહાડાઓમાં તે પર્વતો ઘણા ભયાનક હતા, અને તેજ કારણે તે જમાનામાં મુસાફરી કરવી, એ ઘણું કઠણ કામ ગણાતું. પરંતુ એવો મનુષ્ય કે જેની પાસે પોતાના તુચ્છ જીવ સિવાય ખીજું ધનમાલ કંઈ ન હોય, અને જેને ભટકતા પહાડી વેહશીઓ લાલચની નજરે ન જુએ, તે જે તે સ્થળે જાય તો પોતાના નર્ચીત મને તે સ્થળોથી ઘણોએ લાભ મેળવી શકે. તે એટલા માટે કે, કુદરતે આવાં સ્થળોમાં કે જ્યાં જુલ્મા અને જોરાવર લુંટારાઓ કિપન્ન કર્યા છે, ત્યાં દરેક પુરુષને પુરેપુરી સ્વતંત્રતા પણ આપી છે. તે લીલુંછમ મેદાન અને વહેતા પાણીના ઝરાઓ દરેક અહીં આવી ચડનારાઓ બહુ દરેક દુન્યવી કામોથી કંટાળેલાઓને દીલચસ્પીને ઘણોએ સામાન પુરો પાડે છે.

આવા એક સ્થળમાં તે લોકો કે જેઓને દુનિયાએ વસ્તીથી રાંગ કરીને કાઢી મુક્યા છે, તેઓ કેટલેક વખતે આવીને વસવાટ કરે

છે, અને એજ કારણ છે કે, અહીં એક પર્વતના દામનમાં એક ન્હાનું
 ઝુપડું બાંધેલું છે. આ ઝુપડીમાં થોડાંક માણસો જણાય છે, જેમની
 જીંદગી જાહેરમાં જંગલી કામો જેવી નથી. તેઓ સઘળા જોગી રૂપે
 નજરે પડે છે, પાંચ છ જણા છે, જેમાં એક શખ્સ તો ઉમ્મરે પહોં-
 ચેલો અને અનુભવી જણાય છે, જ્યારે બાકીના સઘળા તરૂણ છોક-
 રાઓ છે. પીળા રંગની કશનીઓ ગળામાં છે, અને સર્વેના વાળો રાખ
 ચોટેલા અને ભૂરી ભૂરી મુખી મળેલા છે, કે જેઓને વીંટી વીંટીને
 તેઓએ માથાપર, ઝુડા બાંધી લીધા છે, અને બલુન કે જે જોધતા
 પ્રમાણથી વધુ આખા શરીરે લગાવેલી છે, તેણે કોઠનામાં કાળા ગોરાનો
 ફરક રાખ્યો નથી, સઘળા ગોરા અને એકજ રંગના છે. વનવાસી
 જોગીઓની ઝુપડીની આબુઆબુ ઘણે ભાગે ન્હાના સરખા બાગો
 જરૂર હોય છે, બાકી મોટાં મોટાં ઝાડોનાં ઝુંડ ઉત્પન્ન કરીને કોશીશ
 કરવામાં આવે છે કે, છુટાપણું ધચ્છનારા અને મધુર સુરનાં પક્ષીઓ
 ત્યાં આવી બેસે, અને મધુર ગીતો ગાય. પરંતુ આ ઝુપડીની આબુ
 આબુ આ પ્રકારનો, કંઈ સામાન નથી, માસુલી ખો છે, જે પર વેલ
 શત વરસી રહી છે, અને તેજ જંગલ છે જેમાં ખીલકુલ ફાટકુટ પડી
 નથી, આથી અમોને તો આ ઝુપડીમાં રહેનારાઓ પણ નજરે નથી
 પડતા. કેમકે તેમની જીંદગીનો મોટો ભાગ પોતાની ઝુપડીમાંજ ગુજરી
 જાય છે, પરંતુ આ વખતે આ લોકોના દીલપર ખુદા જાણે આ પુર
 બહાર સ્થળની મનહરતાનું શું જાદુ ચાલી ગયું છે કે, તેઓ પોતાની
 ટુટેલી મઠીમાંથી નીકળીને બહાર બેઠા છે અને કુદરતે ધલાલીનો
 તમાશો જોઈ રહ્યા છે. એટલામાં તેઓમાંના એક ન્હાની વયના જોગીએ
 પોતાના ઉમ્મરે પહોંચેલા સાથી તરફ જોઈને કહ્યું, “ગુરજી! જે
 આગા હોય તો એક બે તાન ઉડાવું!”

મનસુર મોહના.

ગુરુ—અચ્ચા ! આ વનમાં બીજું કોઈ હશે, તો તારો સુર સાંભળીને દોડ્યો આવશે. હવે આપણને દુનિયાદારોની સોબત સારી નથી જણાતી.

ચેલો—કોઈ આવશે, તો શું કરશે ? હું તો ગુરુજી ! કોઈ ચીજ અલાપું છું.

ગુરુ—જે તારું મન એમ ચાહતું હોય, તો ગા. હું પણ સાંભળીશ.

નવ જવાને ઘણા મધુર સુરે ગાવું શરૂ કર્યું, તેની લાંબી લાંબી તાનો તે હવામાં ગુંજવા લાગી, કે જે હવાને પક્ષીઓના સુંદર સરોદો સિવાય બીજા કોઈ પ્રકારના સરોદોને પોતાના વાતાવરણમાં મેળવી લેવાની ટેવ નહોતી, અને તેજ કારણે શાયદ તેની પહાડી હવા પર એવી અસર થઈ, કે સઘળી ગુરાઓ, ચોટીઓ, પહાડીઓ, મતલબ કે સઘળે એક ચુપકીદી ફેલાણી. આ લોકોની રીતભાત બતાવી આપતી હતી, કે તેઓ સુશી તરીકાના લોકો છે, તેમના દીલોમાં મીઠાશ અને દુન્યવી ઇસ્કની અસર ઘણી ઓછી છે. હા, સાચા ઇસ્ક તેમના દીલોમાં વ્યાપી રહ્યો છે. જેને લીધે જાહેરી પ્રેમ ઉદ્દગારોમાં તેઓ પોતાના વિચારો જાહેર કરી રહ્યા છે, પરંતુ તે ઉદ્દગારોની મુળ મતલબ તે કાદરે મુતલક તરફ થાય છે, કે જેની અજ્ઞયજ્ઞ કુદરતે આખી દુનિયાની હસ્તીની સાથે એક નવીન દીલચર્યા પેદા કરી દીધી છે, આ તરણુ જોગી જે ચીજ ગાઈ રહ્યો છે, તે તે સમયની હિંદુસ્તાની ભાષામાં હતી, જેનું વીવેચન હવે એટલા માટે નકામું છે કે, સમજવા વાળા નથી. હા, અમે એટલું બતાવી દઈએ છીએ, કે તેના એક એક શબ્દોમાંથી ઈરકનો તે પુર જોશ જુસ્સો જાહેર થાય છે, કે જે જંગલી અને પહાડી સ્થળોમાં થોઅજ છે. પુષ્પ વચના જોગીએ પ્રથમ થોડીવાર તો

તેના મધુર કંઠની તારીફ કીધી, પરંતુ થોડીક મિનિટો બાદ તેના પર એક એવી હાલત છવાઈ ગઈ, કે તે પોતાના અપત્યારથી બહાર નીકળી ગયો.

એટલામાં સામેની ઝાડીમાંથી એક શખ્સ નીકળ્યો, નવાઈ તો એ કે તે શખ્સ પણ આ લોકોના પહેરવેશમાં છે. ધીળી કંઠની તેના શરીર પર પહેલું છે, અને બલુતનો ભુકો તેના ચહેરા પર એવી કમાલ કરી રહ્યો છે કે, તેના ચહેરા પર નજર બરાબર નથી ફરી શકતી. આ શખ્સ કે જે શાયદ એક નવો બનેલો જોગી છે, તે તે તરણુ જોગીનો અવાજ સાંભળતાંજ ઘણા આનંદ અને શોખની સાથે જલદી જલદી પગ ઉપાડતો, ઝડપી ચાલે અને ઉંચા નીચા તથા વાંકા ચુંકા માર્ગને લીધે ટોકરો ખાતો આવ્યો. અને આ લોકોની પાસે એક હેરતનાક ચુપકીદીની સાથે ખામોશ ઉભો રહી ગયો.

તરણુ જોગીએ થોડીવારમાં પોતાની તાનો બંધ કરી, અને તે નવા આવનારનું મ્હોટું જોવા લાગ્યો. પુત્ર વયનો જોગી પણ આ શખ્સ તરફ ફર્યો, અને કહેવા લાગ્યો, “બચ્ચા! તું મને હજુ ઘણી બાળ વયનો જણાય છે. આ જંગલમાં એકલો માર્યો માર્યો ક્યાં ફરે છે? જો કંઈ વાંધો ન હોય તો આવ, અને અમારી પાસે બેસ.”

નવો આવનાર—સાહેબ! હું આપના ચેલાનો સુર સાંભળી અહીં ચાલ્યો આવ્યો છું. હું એક ગામડાનો રહીશ છું, અને મથુરાજીનાં દર્શન કરવા જાઉં છું.

ગુરુ—આજકાલ તું મથુરાજીનાં દર્શન કરવા જઈશ? તેં સાંભળ્યું પણ છે કે ત્યાં તુર્કો બિરાજી રહ્યા છે, અને તેઓએ સઘળાં

ચંદિરા લુટી લીધા છે. જે હોંદુ ત્યાં આવી ચડે છે, તેને તેઓ કેદ કરીને મારી નાખે છે.

નવો આવનાર—જોગીઓને કોઈ નથી ખોલતું. મને મારી નાખશે તો તેમનું શું ભલું થશે !

ગુરુ—ખતાવ ! તેં આ જોગ કેમ સાધ્યો છે ? અને અહીં આવ્યો છો તો, આવ, થોડી વાર અમારી પાસે બેસ.

નવો આવનાર જોગી આ વાત સાંભળી તેઓની પાસે બેસી ગયો, પરંતુ તે સર્વેથી જુદો બેઠો. અહીં જેટલા જોગીઓ બેઠેલા હતા, તેમની નજરો તેના પર ઘણી તેજથી પડી રહી હતી, પરંતુ તેણે પોતાની આંખો નીચે ઝુકાવેલી હતી. પુષ્પ વયનો જોગી થોડી વાર તેનું મ્હોડું જોવા બાદ બોલ્યો, “ તો શું બચ્યા ! તું ક્યાંથી આ રસ્તામાં ઉતર્યો હતો, કે રસ્તામાં ચાલ્યો જતો હતો ? ”

નવો આવનાર—મેં તો ધરાદો કરી લીધો છે કે, જ્યાં સુધી મથુરાજી નહીં પહોંચીશ, ત્યાં સુધી ક્યાંએ પણ નહીં રોકાઉં.

જોગી—ત્યારે હવે બે ત્રણ દહાડા અહીં રોકાઈ જા. મેં સાંભળ્યું છે કે તુર્કોની ફાજ અજમેર પર ચઢાઈ અર્થે આવી રહી છે, આજકાલમાંજ તે અહીં આવી જશે, અને અહીં થઈનેજ નીકળશે. જો રસ્તામાં તે ભોકાએ તને જોઈ લીધો, તો કેદી બનાવીને તારી સાથે ઘણી ધુરી રીતે વર્તશે;

નવો આવનાર—નહીં, હું જો ભોકાથી નથી ખહીતો. કાલે હું અજમેરમાં હતો, ત્યાં પણ મોટી મોટી તૈયારીઓ થઈ રહી છે, દરવાજાઓ પર ચોતરફ પહોંરા છે, અને ભોકોની આવજા તદ્દન બંધ

થઈ ગઈ છે. નથી ખબર, શું કારણ છે કે, ત્યાં જોગીઓ તથા ફકીરોને ઘણી રોકટોક છે. આ દેશમાં લડાઈઓ હમેશાં થઈ, અને મોટા મોટા ફિસાદ પણ થયા, પરંતુ ફકીરો પર આવી સખ્તી નથી થઈ, કે જેવી હાલમાં કરવામાં આવે છે.

જોગી—હં બચ્ચા ! તું ત્યાં થઈ આવ્યો ? લડાઈ માટે તેઓ સંપૂર્ણ તૈયાર છે કે નહીં ?

નવો આવનાર—હા, તેઓ લડાઈ માટે સારી પેઠે તૈયાર છે, ફાળો પણ તૈયાર છે. જોવું જોઈએ કે, લડાઈનું પરિણામ શું આવે છે ?

જોગી—પરંતુ મને એ સાંભળી નવાઈ લાગે છે કે, અજમેરમાં હવે જોગી તથા ફકીરોને પણ રોકવામાં આવે છે !

નવો આવનાર—મેં તો સાંભળ્યું છે કે, કોઈ મુસલમાન જોગીના વેશમાં ત્યાં આવ્યો હતો, કે જે કોઈ મંદિરમાં ઘણા દહાડા સુધી રહ્યો, અને લોકોને ફરેબ આપી અહીંની ખબરો તુકોને લખતો હતો.

જોગી—હં ! શાયદ એમજ થયું હશે, પરંતુ દરેક જોગીને રોકવો, એ ધર્મથી વિરુદ્ધ છે.

નવો આવનાર—સાહે, ત્યારે ગુરૂજી હવે આપના ચેલાને આજ્ઞા આપો કે, ફકીરો કોઈ ચીજ ગાય, હું ફક્ત તેનો સુર સાંભળીને અહીં નીકળી આવ્યો, નહીંતો મને અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન ! મેં તો હવે દુનિયાની સર્વે વાતો છોડી દીધી છે, અને ઇચ્છું છું કે, મથુરાજી અહીં પ્રયાગ તથા કાશીજીનાં દર્શન કરી લઉં, ત્યાં સુધી કંઈ કામ ન કરું.

જોગી—બચ્ચા ! જો તને ગાયન સાંભળવાનો એવોજ શોખ છે, તો એ ત્રણ દહાડા આ કુપડીમાં રોકાઈ જા, અમારી સોબતમાં તને

કંઈ તક્લીફ નહિ થશે. મારા આ ચેલાઓ તારી સેવા કરશે, અને જ્યારે તું કહેશે ત્યારે તને ગાયન મંબળાવશે.

નવો આવનાર—નહીં, હું અહીં નથી રોકાઈ શકતો. મને ખડીક છે, કે તુકાં લોકો અજમેરને ઘેરી લેશે, ત્યારે તેમના સીપાઇઓને લીધે અહીં શાંતિથી રહેવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. પકડીને મારી નાખે, તેની મને ખીલકુલ ખડીક નથી. હા, ખડીક છે તે એ વાતની કે તેમને લીધે શાંતિ અને સ્વતંત્રતામાં ફરક પડી જશે.

જોગી—જો એવોજ વિચાર છે તો જ્યારે તુકાં આવે ત્યારે ચાલ્યો જાજે.

નવો આવનાર—નહીં, હું વધુ નથી રોકાઈ શકતો, હવે હું સીધો મથુરાજી જઈશ, પરંતુ બેહતર છે કે મારી ઈચ્છા મુજબ આપ આપના ચેલાને ગાવાની આજ્ઞા આપો.

આ સાંભળીને જોગીએ ઈશારો કર્યો, અને તરણુ જોગી જે પ્રથમ પોતાના ધણાજ નાળુક કંઠે અને સુરીલા સાદે ગાઈ રહ્યો હતો, તે ફરીને ગાવા લાગ્યો. આ વેળા જો કે તેને ટેકો મળવા બાદ અને શ્તેહમંદી પ્રાપ્ત કરવા પછી તેણે ગાવાનું શરૂ કર્યું હતું, એ સિવાય તેના સુરમાં કંઈક જુદીજ અસર હતી. અવાજ ખુલા મેદાનમાં ઘણે દુર સુધી જતો હતો, અને આમ તેમ પહાડીઓથી ટકરો ખાઈ ખાઈ ગુંજી ઉઠતો હતો. પુષ્પ વચ્ચે જોગી, તેના સઘળા ચેલાઓ, અને મુખ્યત્વે તે નવા આવનાર તરણુ જગત ત્યાગી જવાન પર એક અજબ ખુદરકતગી હવાએલી હતી, તે થોડીકવાર તો ધીરજ ધરી બેસી રહ્યો, પરંતુ તેનાથી ધીરજ ન ધરી શકાઈ, તે ઝારઝાર રોવા લાગ્યો, આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં, છેવટે તે એક ચીસ પાડી

હિ હોયો થયો. આ અવાજ સાંભળી સર્વે ચોકી પડ્યા, અને તેના તરફ આશ્ચર્યથી જોવા લાગ્યા, તેણે તે તરફ ધ્યાન મળુ ન દીધું, સીધા રવાના થયો, અને જંગલનો માર્ગ લીધો. ગાવાવાળો પણ પોતાનો સુર રોક્યો, અને ગભરાઈને જોવા લાગ્યો, કે તેના સુર શું ખોટું જાહેર કરીયો. પુષ્પ વયનો જોગી પણ હવે સાવધ થયો, તે હીને દોડ્યો, અને તે વેલશતઝદા મેહમાનને રોકવા લાગ્યો. પરંતુ તેણે કંઈ ન માન્યું, ઝટકા દઇ દઇને હાથ છોટવી લીધો, અને છલંગ મારી પહાડીઓની ઝાડીમાં ચાલ્યો ગયો, અને થોડીક મિનિટમાં નજરથી અદ્ધોષ થઈ ગયો. આ ઝુંપડીના રહેનારાઓ બધાએ એક સન્નાટામાં હતા. તેઓ વિચારી રહ્યા હતા કે, આ કોણુ શખ્સ હતો, કેમ આવ્યો, અને કેમ આટલો બેચેન બની ગયો. કંઈક વિચાર કરીને પુષ્પ વયનો જોગી બોલ્યો, “તેની આ ચીસ સાંભળી આપણા ક્ષેત્રમાં ફાટી ગયાં, અને આપણા દીસોમાં છિદ્ર પડ્યાં. નથી ખબર ક્યા દુઃખે અને કીસ્મતે સતાવેલ છે.

એક તરણુ જોગી—ગુરુશુ ! તે હજી ખીલકુલ બાળક છે, કોઈ અમીરનો છોકરો છે. ઈશ્વર જાણે કે તેના ઉપર શું આદત આવી હશે, કે જેથી જોગી વેશ ધારણ કરી ઘર છોડી દીધું.

અહીં આ લોકો વાતો કરી રહ્યા હતા, એટલામાં લસકરી વાજીત્રાના સુર સંભળાયા. બુગલનો ગંભીર સુર અને નગારાનો રૂઆબદાર અવાજ આખી પહાડીઓમાં ગુંજી ઉઠ્યો. આ અવાજ સાંભળતાંજ સઘળા જોગીઓ પોતાની ઝુંપડીમાં પેસી ગયા. અંદર જઈ ગુરુએ કહ્યું, “ખેર ! જે કંઈ હોય, તેના હાલ જલદી ખુલી જશે કે, એ કોની ફાજ છે, “બચ્યા ! કંઈક ખાવાનું તો લાવો.”

જંગલની શાકભાજી, કે જે જગત ત્યાગી ફકીરોનો સાધારણ ખોરાક છે, તે એક ચેલાએ લાવી સામે ધરી, ગુરૂએ પોતાના ચેલા-ઓ તરફ ફરીને કહ્યું, “પરંતું લાવો, આપણા મેહમાનને તો ખવાડી લઈએ, ત્યાર પછી આપણે બધા ખાઈશું.”

ચેલો—જી, હા. ગુરૂજી! અમે પણ એમજ ધૃષ્ટીએ છીએ.

એક તરણુ જોગી ઉડીને ઝુંપડીના ખુણામાં ગયો, ત્યાં એક મોટી પેટી પડેલી હતી, અને તેને એક મોટું તાળું વાસેલું હતું, તે તેની પાસે ગયો, અને પોતાની ફકીરોના ગળવામાંથી ચાવી કાઢીને તાળું ખોલ્યું, અને પુષ્પ વયના જોગી તરફ ફરીને કહ્યું, “હું ગુરૂજીની આજ્ઞાને અમલમાં લાવું છું.”

ગુરૂ—હા, હા, ખોલો.

જોગીઓએ તે પેટીને ઘેરી લીધી, ત્યાર પછી તેણે સાંકળ ખોલીને પેટીની ઉપરનું લાંકણું ઉપાડ્યું અને કહ્યું, “સાહેબ! ઉઠો. કંઈક ખોરાક ખાઈ લો.”

પેટીમાંથી એક પુરૂષે પ્રથમ માથું કાઢ્યું, ફરી ઉઠી ઉભો થઈ બહાર આવ્યો. તે એક તરણુ પુરૂષ હતો, અને ઘણો અશક્ત થઈ ગયો હતો. સર્વેની તાકીદથી તે પેટીમાંથી બહાર નીકળ્યો, અને ખાવૂં માટે જે વસ્તુઓ તેની સામે રાખવામાં આવી હતી, તેને તેણે ખુદના શુકર બળવીને ખાધી, પરંતુ ખાતો જતો હતો, અને આંખોમાંથી આંસુ વહેતાં હતાં. એક બાળવયના જોગીએ તેની તરફ જોઈને કહ્યું, આપે આમ રડવું ન જોઈએ, હા, આપ કેદી છો, પરંતુ આપને સ્વતંત્રતા ન હોવા સિવાય બીજા કોઈ પ્રકારની તકલીફ નથી આપવામાં આવતી. વધુ રંજ ન કરો.”

પુરુષ—નહીં, હવે તો હું કોઈ દીલી સદમાને લીધે નથી રડતો, આ જીલ્લામાં રહેતાં રહેતાં કંઈકે રડવાની ટેવ પડી ગઈ છે. હવે માફ રડવું અને હસવું બંને બરાબર છે.

ગુરુ—તો હવે ખાધને ઝટ પરવારે, ફાંલે અહીં આજુ બાજુમાં ફિતરેલી છે, માટે ખાધને તાકીદે પાછા તમારી પેટીમાં ચાલ્યા જાઓ.

પુરુષ—સાફ, આપનો જે હુકમ હશે, તે હું તરત બજવીશ.

ગુરુ—(પોતાના ચેલાઓને) મેહમાનને માટે પાણી તો લાવો ! આટલું કહેવા પામ્યો હતો, એટલામાં ઝુંપડીનો દરવાજો કોઈએ નેરથી ઉઘાડ્યો. સઘળા જોગી પોતાની મેજે કંપી ઉઠ્યા, અને ગભરાતા તે તરફ જોવા લાગ્યા, તો શું જોયું ? તેજ તરફ ખુબસુરત જોગી જે હમણાંજ ચીસ નાખી ચાલ્યો ગયો હતો તે બદલવાસ અને બચલીત થયેલો આવ્યો, ગુરુજીના પગપર પડ્યો, અને ઘણા બહી ગયેલા સાદે બોલ્યો. “ ગુરુજી ! મને બચાવી લો ! ” ગુરુએ તેને ઉઠાડીને બેસાડ્યો, અને પૂછ્યું, “ કેમ ! કોની બંદી છે ? ”

નવો આવનાર ઉઠીને બેઠો, તેની નજર તે પુરુષ પર પડી કે, જે પેટીની પાસે બેસી ખાઈ રહ્યો હતો, તેને જોતાંજ તે બદલવાસ બની ગયો, અને ગભરાતો ગભરાતો ટીકી ટીકીને તેનો ચહેરો જોવા લાગ્યો. જો કે તે પુરુષ પણ ખાવાનું ભુલી ગયો હતો, અને ઘણી આતુરતાથી ઝુંપડીના નવીન મેહમાનની સુરત જોઈ રહ્યો હતો, પરંતુ તેની ઉપર આટલી બધી આશ્ચર્યતા છવાઈ નહોતી. અહીં આ બંને જણાની આવી સ્થિતિ હતી, અને ત્યાં જોગીઓએ પોતાના નવીન મેહમાનને આમ બચલીત બની આશ્રય માગતો જોયો, ત્યારે તેઓ ગભરાયા, અને શીકરમંદ બન્યા, કે કોઈ શખ્સે તેના ઉપર જીલ્લમ

ગુન્યો હશે, અને કોઈની ખીકથી તે અહીં નાસી આવ્યો છે, તેમના કેદી અને આશ્રય માગનાર નવા જુવાનની આંખોમાં તે આંખોમાં જે વાતો વધુ ગઈ, તે પ્રત્યે તેમનું ધ્યાન મુદ્દલ નહોતું; ગુરૂએ વળી પાછો તેને સવાલ કર્યો, “ જવ્વા ! તારી ઉપર કયા પાપીએ જુલમ ગુન્યો ? ” આ સવાલ કરતાંની સાથેજ ઝુંપડી બહાર કંઈક ગડગડ જણાઈ, તેણે પોતાના ચેલાઓને હુકમ આપ્યો કે, “ કેદીને જલદી પેટીમાં પુરો. ” અને ઝુંપડી બહાર નીકળ્યો.

ત્યાં જુએ છે તો કેટલાક મુસલમાન સીપાઈઓ હથીઆર બંધ બિભા છે અને કહી રહ્યા છે કે, “ હમણાં જે જોગી તમારી ઝુંપડીમાં આવ્યો છે, તે અમને સોંપો, નહીં તો અમે પોતે અંદર પેસીને પકડીશું. ”

જોગી—શું તમારા ધર્મમાં જોગીઓને સતાવવાની મના નથી ?

એક સીપાઈ—જોગીશુ ! અમે કોઈને સતાવવા નથી ચાહતા, પરંતુ જ્યારે કોઈ શખ્સ પોતેજ અમારી વિરુદ્ધતા કરે છે, ત્યારે અમે તેના દુશ્મન બની જઈએ છીએ. હવે યોગ્ય તો એ છે કે તે શખ્સને કે જે તમારી ઝુંપડીમાં છુપાઈ બેઠો છે, તેને કાઢી મુકો.

જોગી—તે મારો એક ચેલો છે, અને મારી પાસે હમેશાં રહે છે. તમારું તેણે શું બગાડ્યું છે કે જોઈ તેને કેદ કરો છો ?

સીપાઈ—અમારા સરદારે તને દુરથી જોયો અને અમેને હુકમ આપ્યો કે તેને પકડી લાવો. પછી અમેને પોતાની તરફ આવતા જોઈને તો તમારે ત્યાં આવી બરાબ બેઠો.

જોગી—સારું, ત્યારે તમે તેને બદલે મને લઈ ચાલો, જે તમારા સરદારનું કંઈ કામ હશે, તો તે તેના કરતાં મારાથી વધુ નીકળશે, આ સાંભળી તે મુસલમાન સીપાઈઓ આપસમાં સલાહ કરવા

લાગ્યા, અને છેવટે એજ ઠરાવ કીધો કે આ વૃદ્ધ જોગીને પોતાના સરદાર પાસે લઈ જવો. જોગી ઝૂંપડામાં જઈને દોષને કંઈ કહે, તે પહેલાંજ રવાના થયો, તે સ્વારોએ તેને લઈ જઈને સુલતાન મહમદ ગીઝનવીની ફાળે વચ્ચે ઢીલો કીધો કે, જે ફાળે મથુરાથી દક્ષીણ તરફ લુટતી મારતી ચાલી આવતી હતી. સુલતાની દરબારનો એક મેમ્બર અને જંગી સરદાર કે જે ઘણું કરીને મોટો હુદો ધરાવતો હતો, અને જેણે વફાદારીથી સુલતાનની સાથે કેટલીક વાર હિંદુસ્તાનની મુસાફરી કરી હતી, તથા આ દેશની બાપાથી પણ કેટલેક દર-જાએ વાકેફ થઈ ગયો હતો, તે જોગીની તરફ ફર્યો, અને કુટ્ટી કુટ્ટી હિંદી બાપામાં કહેવા લાગ્યો, “ તમે અહીં પહાડીઓમાં કેમ માર્યા માર્યા ફરો છો ? ”

જોગી—અમે લોકો ફકીર અને જોગી છીએ, વસ્તીમાં અમારું ગુજર નથી થતું અને અમે ત્યાં પુરી રીતે અમારો જોગ સાધી શકતા નથી, તેજ કારણે અમારે શહેરો છોડીને જંગલ અને પહાડોમાં રહેવાનું શરૂ કીધું છે.

અફસર—(આશ્ચર્યતાથી) તમે અહીંજ રહો છો ? અહીં તો કાઠી ખાનારાં વેહશી જનવરોનું રહેઠાણ છે !

જોગી—આ જનવરોમાંજ અમારું ગુજર બહુ સાઈ થાય છે.

અફસર—સાઈ, એ બતાવો કે, કદી અજમેરમાં પણ જાઓ છો ?

જોગી—અમાને બસ આટલુંજ જણાયું કે, હવે ત્યાં જોગીઓ પણ નથી જવા પામતા. ન્યારથી તુર્કીના આવવાની ખબર પહોંચી છે, ત્યારથી સર્વેની આવજાવ મહારાજ સાહેબે બંધ કરી દીધી છે.

અફસર—તેની તમને કેવી રીતે ખબર પડી !

આટલું કહી અફસરે જોગીનું મ્હોટું સારી પેઠે જોયું, પછી પોતાના

સીપાઈ તરફ ફરી કહેવા લાગ્યો, “ મેં જેને બોલાવ્યો હતો, તેજ આ શખ્સ છે કે ? તે તો છોકરા સરખો હતો અને આતો વૃદ્ધ છે. ”

તે સ્વારે સર્વે હકીકત સાદ સાદ કહી સાંભળાવી અને કહ્યું, “ અમે આને એટલા માટે લાવ્યા કે, તેણે કહ્યું કે “ તે મારા ચેલો છે, તેનાથી કંઈ કામ નહીં નીકળે, અને હું તેના કરતાં વધુ હકીકત બતાવી શકીશ. ” ફરી અફસર તે જોગી તરફ ફર્યો અને કહેવા લાગ્યો “ તમને કંઈ ખબર છે કે સુલતાની ફાજનો એક બહાદુર પુરૂષ કેટ પકડાયો છે, અને તે ક્યાં છે ? ”

જોગી—હું જંગલમાં રહેનાર મને આવી વાતોથી શું મતલબ કોઈ રાજાને પણ હું નથી જાણતો.

અફસર—નહીં, મેં સાંભળ્યું છે કે, કેટલાક જોગી આ પ્રકારની હકીકત વિશે માહિતી ધરાવે છે.

જોગી—હા, ધરાવે છે, પરંતુ તે જોગીઓ કે જેઓ અહીં તહીં ફરતા ફરે છે. હું તથા મારા ચેલાઓ હમેશાં અહીં જંગલમાં રહીએ છીએ, અમેને શું હકીકત માલુમ પડી શકે ?

આટલું કહીને જોગી તે અફસરને ત્યાંથી જુદી જગ્યા પર લઈ ગયો, અને એકાંતમાં તેની સાથે વાતો કરવા લાગ્યો. સર્વે સીપાઈઓને નવાઈ લાગી કે, અફસર જોગીની સાથે શું વાતો કરી રહ્યો છે. થોડીવારમાં જણાયું, કે અફસર તે જોગી પર ઘણો ખુશ થયો છે, તેણે જોગીને સ્વતંત્રતા અને અમન અમાનનો એક પરવાનો લખી આપ્યો, ત્યાર પછી જોગી ત્યાંથી વિદાય થયો, જતી વખતે તેણે ફરી એકવાર અફસર તરફ જોઈને કહ્યું, “ જો જો, ભૂલી ન જતા ! ”

અફસર—નહીં. નહીં, કદી પણ નહીં. એતો મારી ખાસ ફરજ છે. આ સાંભળી જોગી આશ્ચર્ય થયો.

બાબ ૧૫ મો. *

લડાઈ.

અજમેરના મહારાજાએ શહેરના રક્ષણ માટે પુરતો બંદોબસ્ત કરી લીધો હતો, જે કે યોગ્ય તો એજ હતું કે, તે શહેરની અંદરથીજ લડે, પરંતુ લડાઈના આ કાયદામાં તેને કંઈક હીચકારાપણું જણાયું, તેણે પોતાના સઘળા સરદારોને બોલાવી તેમને લડાઈ માટે હિમ્મતવાન બનાવ્યા, અને તૈયાર કર્યા. તેણે પોતાના સૈનિકોને હિમ્મત આપતાં કહ્યું. “ મહેમુદજ તે પુરૂષ છે, કે જેની સામે આપણે હિમ્મતની પરીક્ષા આપવી છે, પ્રથમ તો એટલા માટે કે તે હીંદુસ્તાનના કેટલાક રાજાઓ સાથે લડી ચુક્યો છે, અને ખીજું કારણ એ કે, કેટલીક ફોજોના હારી જવાને લીધે મહેમુદના દીલમાં પોતાની સીપાઈગીરીપર ઘણું અભિમાન ઉત્પન્ન થઈ ગયું છે, પરંતુ મારા બહાદુરોની મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે, તેઓ મહેમુદને કંઈ વિસાદમાં નથી ગણતા. જે મહેમુદને પોતાની બહાદુરીનો દાવો છે, તો મારા દરેક સીપાઈને દાવો છે કે મહેમુદની સઘળા ફોજોને કાપી ફેંટી દે. બેહતર તો એજ છે કે શહેરને યોગ્ય રક્ષણ હેઠળ છોડીને આપણે આપણા લશ્કરોની સાથે બહાર જઈએ, અને દશ બાર મૈલ પર મહેમુદનો મુકાબલો કરીએ. ” જે ત્રણ દરબારી પાંડિતો કે જેઓ અમોકાપર છાના બેઠા હતા, તેઓ સિવાય સર્વેએ ઘણા આનંદ અને જોશની સાથે કહ્યું, “ ચાલો ! અમે મહારાજાના ચણીની સાથે

છીએ, અને રાજા પર અમારા પ્રાણનું બળીદાન આપવામાં મગરૂરી સમજીએ છીએ. હજુર! જ્યારે અમારી સાથે હશે, ત્યારે અમેને તુર્કોની કંઈ બહીક નથી.”

મતલબ કે અજમેરનું લશ્કર, રાજા પોતે, તથા તેના સધળા શુરવીર અને બહાદુર સરદારો શહેર બહાર નીકળ્યા, અને તે સ્થળ કે જ્યાં જોગીઓની ઝૂંપડી હતી, તેની પાસેજ મુસલમાનો સાથે મુકાબલો થયો. મુસલમાનો તો પ્રથમથીજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતા, પરંતુ અજમેરનું લશ્કર કંઈકવાર પછી સાંજે પહોંચ્યું. તે દહાડે સુર્ય આશમી ચુક્યો હતો, તેથી લડાઈ બીજા દહાડા માટે મુલતવી રાખવામાં આવી, મહારાજા અને તેના નામવર સરદાર જેરામે પોતાના લશ્કરને ઘટતા બંદોબસ્તની સાથે અહીં તહીં પહાડીઓપર તથા તેના છેડાઓમાં ઉતાર્યું, કે જેથી હરીફ હુમલો કરીને જ્યાં લીંદુ ફોળે ઉતરે ત્યાં જુદી જુદી જગ્યાઓ સુધી તેઓનો સંહાર કરવા પહોંચી ન શકે. રાત્રીએ બન્ને બાજુના સરદારોને ઘણી ઉમદા રીતે ગોઠવણ કરવાની તક આપી હતી. પોત પોતાની તરફ બન્ને હુમલો કરનારાઓએ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી લીધી. મોરચાઓ ઘણી મજબુતીથી કાયમ કરવામાં આવ્યા, લડવૈયાઓને એક દુકડી બીજી દુકડીને જોડતી વેળા મદદ આપી શકે એવી ઘણી શાંતીથી ગોઠવણ કરવામાં આવી, જે કે આ લડાઈના કાયદાઓ તે સમય સુધી ચોળવામાં આવ્યા નહોતા, પરંતુ હુશીઆર અને અનુભવી સરદારો પોતાના ઉદાપણથી એજ કાયદાઓથી મળતાં પરિણામો ઉત્પન્ન કરી લેતા હતા. મતલબ કે અજમેરના લાયક સરદારોએ તે કાર્યને થોડું ધણું પુર્ણ કરી લીધું. પરંતુ હા, મહમુદની ફોજમાં આ પ્રકારની કંઈ ગોઠવણ નહોતી, તેના સધળા

સીપાઈઓ પ્રાચીન અરબી રીતી પ્રમાણે જમણા, ડાબા, આગલા, અને વચલા ભાગોમાં ગોઠવાઈ ગયા હતા. ઇસ્લામી ફોર્સેની આ એક સાધારણ શાન હતી, જેને લીધે તેઓએ રશીઅનોનો સુકાબલો કર્યો અને તેજ યુક્તિથી તેઓએ સ્પેન પર હુમલો કર્યો, એજ ગોઠવણે મીસરનો નાશ કર્યો, અને એજ ભયે તેઓને આફ્રિકાનાં રણો પર કબ્જે અપાવ્યો. ઇરાન પર જ્યારે ઇસ્લામી તલવારો રૂપી આક્રમક અને મુસીબત આવી હતી, ત્યારે ત્યાં પણ એજ વ્યવસ્થા નજરે પડતી હતી. આ રીતોમાં ટંકેટ ફેરફાર શાયદ થયો હશે, નહીં તો તુર્કો તથા તાર્તરીઓએ પણ પોતાની ફોર્સેને એજ યુક્તિથી કેલવી. મતલબ કે સુલતાન મહેમુદની ફોજ ઘાટો તથા પહાડીઓ પર વહેંચાએલી નહોતી, બલકે સઘળા મુસલમાનો એક વિશાળ મેદાનમાં હતા, અને રાત્રીના અંધકારમાં તેઓએ જે તૈયારીઓ કરી, તે એજ હતી કે, ફોર્સેને મજબૂર ભાગોમાં વહેંચીને પોતપોતાની જગ્યાએ કાયમ કરી. બન્ને તરફના બહાદુરોના દીલોમાં જે વિચારો હતા, તે જે કે બહાદુરી અને મુક્તી શહાદત તરફ વધુ ઢળેલા હતા, પરંતુ મનુષ્ય પ્રકૃતિ મુજબ તેમાં આશાની સાથે નિરાશા પણ જરૂર મળેલી હતી. ખાસ કરીને અજમેરના મહારાજાની ફોજના સીપાઈઓને જે કે પોતાની બહાદુરીનો મુસલમાનો કરતાં વધુ દાવો હતો, અને કેટલેક વખતે શુરવીરતાના જ્વેશમાં તેઓને મહેમુદના સીપાઈઓ કરતાં વધુ અભિલાષા હતી, તો પણ મહેમુદના લડવૈયાઓએ જે પરિણામો હાંદુસ્તાનમાં પબ્લીકને દેખાડી આપ્યાં હતાં, તેની ખબરો સાંભળી સાંભળી કેટલેક વખતે તેમના વિચારોપર બ્લીકની સાથે નિરાશા વધુ છવાઈ જતી હતી, આ વિચારો અજમેરના મહારાજાના પોતાના નહોતા, તે પુરો બહાદુર અને શુરવીર હતો, તેણે પણ ઇસ્લામી ફોર્સેની ફતેહમંદીની વાતો સાંભળી

હતી, પરંતુ તે વાતોને તે લોકોનું હીચકારાપણું ગણતો હતો, કે જેઓની હાર થઇ હતી.

મતલબ કે આવા સમયમાં રાત્રે ઉંઘ કોને આવે ? આવા ને આવા વિચારોમાંજ સવાર પડી, મુસલમાનોએ પહો ફાટતાંજ વધુ મક્યુલીઅતના વખતમાં ફજરની નમાઝ અદા કરી, અને હોંદુઓએ ઘણા ભાવ તથા શ્રદ્ધાથી દેવતાઓની પુજા કરી, અને તેમના પાસે શીર ઝુકાવી આરઝુમાં થયા કે, તેમનો દેશ આ મુસલમાનોના હાથથી પવિત્ર રહે, ધાર્મિક ક્રિયાઓ પુર્ણ થતાંજ બંને ફાળે લડવા તૈયાર થઇ. સુર્યની સાથે તેના કિરણો પણ પુર્વમાં છુપાએલાં હતાં, અને પક્ષીઓની હીમ્મત હળુ સુધી માળામાંથી બહાર નીકળવાની થઇ નહોતી, તારાઓ પણ હજી કોઈ કોઈ જ્વલત હતા, અને પાછી ફરતી નજરોવડે દુનિયાના આ ભયંકર સીનને જોઈ આંખો અંધ કરતા જતા હતા. એટલામાં બંને તરફના વાવટાઓ પરાંટીઓની તે હવામાં ફરકવા લાગ્યા, કે જે હવા આ કાર્ય કરતાં કલીઓને ખીલવવા અને શુશોભિત બાગના પેહલુમાં વા વા ને વધુ યોગ્ય હતી. આ વાવટાઓ હેઠળ બંને તરફના શુરવીરો ઘણી ધીરજ અને શાંતિથી ઉભા હતા, અને અંધકારનો પડદો જેમ જેમ ઉઠતો જતો હતો તેમ તેમ તેઓ પોતાના હરીફોનાં મોઢાં નવાઈ તથા આશ્ચર્યની નજરે વધુ ટીકી ટીકીને જોતા હતા. હવે અજવાળું વધુ થયું, અને લશ્કરી વાજ્રો વધુ જોરશોરથી વાગવા લાગ્યાં, જે જાણુવી રહ્યાં હતાં કે, લડાઈ શરૂ થવાને હવે થોડીકજ વાર રહી છે, આ અવાજો સાંભળી તે લોકો કે જેઓના દીલોમાં થોડી ઘણી ખીંક હતી, તે ખીંકે તેમને વધુને વધુ ધરધરાવી દીધા, પરંતુ સાથીઓની ગેરતે તેમને લડાઈના

મેદાનમાંથી પાછા પગ હાવવાની હીમ્મત થવા દીધી નહીં, તેથી પોતાના મનના ઉભરાઓને મનમાં જ દબાવી બહાદુરીની સુરત બનાવી ઊભા રહ્યા. સુલતાની ફોજનો નામીયો લડવૈયો સરદાર અલતુનતાશ કે જે ઘણું કરી મેદાનમાં સાથી આગળ પડતો હતો, તે પોતે સુલતાનની આજ્ઞા લઈને પોતાના ચાર હજાર માણસોની ફોજ લઈ આગળ વધતો જોઈ અજમેરના રાજાએ ઘણો અફસોસ કર્યો અને બોલ્યો, “આપણા શહેરમાંથી નીકળી આપણું અહીં આવવું નકામું થયું, કારણ કે જ્યારે આપણે આટલે છોટા ચાલીને આવ્યા, ત્યારે આપણી તરફથીજ પહેલ થવી જોઈતી હતી. સાહેબ હવે મારા બહાદુરોમાંથી આ મુસલમાનના મુકાબલામાં કોણ જાય છે ?”

અજમેરનો એક નામીયો બહાદુર કે જેણે હીંદુ રાજાઓની માંહોમાંહેની લડાઈઓમાં ઘણી જામના મેળવી હતી, તે આગળ વધ્યો, અને રાજાના પગનું ચુંબન કરી કહેવા લાગ્યો, “મહારાજ ! હું જાઉં છું, અને આ મુસલમાનોને હજુરના પ્રતાપથી બતાવી આપીશ કે, જે વીરનરો અજમેરમાં રહે છે, તેઓ મુસલમાનોને કેટલા તુચ્છ ગણે છે.”

રાજા—હા, હા, પ્રતાપસિંહ ! (આ તે સરદારનું નામ હતું.) આ કામ તમારાથીજ બનશે, તમે થોડીક ફોજ પોતાની સાથે લઈને જાઓ, અને મુકાબલો કરો,

પ્રતાપસિંહ પણ ચારજ હજાર રજપુતોને પોતાની સાથે લઈ નીકળ્યો. અજણી અને જુદી જુદી કોમોની લડાઈઓમાં હમેશાં આ ખરાબી હોય છે, કે બન્નેને માટે એકબીજાની ભાષા નવી હોવાથી અજ્ઞાનપણું જ હોય છે, તેથી એકના વિચારો બીજા પર જાહેર નથી કરી શકાતા, અને લડાઈમાં આનંદ નથી મળતો. પ્રતાપસિંહના સા-

થીઓએ પોતાનાં ટોળાંથી જુદા પડતાંજ તીર તથા કમાન હાથમાં લીધાં, અને તીર બાજુ કરતા કરતા આમળ વધ્યા, જેના જવાબમાં અલતુનતાશે પોતાના માણસોને હુકમ આપ્યો કે, “ તમે પણ તીર-બાજુ કરતા કરતા આગળ વધો, અને તમારા ઘોડાઓને ઘણી તેજથી આગળ કરો, કે જેથી આ તીરની લડાઈ પળવારમાં અંધ થઈ જાય, અને દુશ્મનોને આપણે તલવાર તથા બાલાનો સ્વાદ અપાડીએ. ”

મુસલમાનોએ પોતાના અફસરના કહેવા પર અમલ કર્યો, અને જા કે તેઓ પોતાની ફાજથી દુર થતા જતા હતા, તોપણ તેમણે સખ્ત હુમલો કરી દીધો.

બન્ને ફાજો મળી ગઈ, અને મળતાંજ એક ફાજ જાંશ નજરે પડ્યો, જેથી ધરી સકાતું હતું કે શાયદ આ લડાઈનો ફેંસલો ધણી જલદી થઈ જશે, પરંતુ થોડીજ ધારમાં તે જાંશ એક હાલત પર ફેંકાઈ ગયો, નજરોને તે જોવાની કંઈક તો ટેવ પડી ગઈ, અને લ-લ્લાઓના હુમલાઓમાં પણ કંઈક ફેરફાર થયો હતો. અલતુનતાશે પોતાના સીપાઈઓને લડાઈની ધણીજ ઉમદા તાલીમ આપી હતી, તેથી તેઓ હુમલો કરતી વેળા તીરબાજુ કરતા આવી રહ્યા હતા, પરંતુ હીંદુ જવાંમરદોની પાસે આવી પહોંચતાંજ તેઓએ એટલી ત્વરાથી કમાનો ખંભા પર નાખી દઈ બાલાં નમાવી લીધાં કે, જેથી તેમના દુશ્મનો પણ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. રજપુતો હજી સુધી તીરબાજુ કરી રહ્યા હતા, અને અલતુનતાશના સાથીઓએ તેઓના શીર પર પહોંચીને તેમને બાલાઓથી વિંધવા શરૂ કર્યા, આ જોઈને રજપુતોને પણ ગુસ્સો આવી ગયો, તેઓ એટલા તો ગુસ્સાથી કમાનોને ખંભાપર નાખવા ગયા કે, તેમાંની કેટલીક તો કુટી ગઈ, મત-

લખ કે તેઓએ પણ તીર કમાન સુકી દીધાં, અને તલવારો હાથમાં લીધી. જ્યાં સુધી મુસલમાનોના તીરોએ તેમને દુર રાખ્યા, ત્યાં સુધી બેશક તેઓ નુકસાની ઉપાડી રહ્યા હતા, પરંતુ છેવટે તેઓ જેમતેમ કરીને તલવારો લઈ મુસલમાનોના શીરપર પહોંચી ગયા, બંને બાજુના જવાંમરદો તલવાર બાજીનું પાણી બતાવી રહ્યા હતા, અને મોતનો ફરિસ્તો ગભરાઈ ગભરાઈને દોડતો હતો કે, કોને કોને દુનિયામાંથી વિદાય કરે. શરઆતના જોશમાં હીંદુઓએ તલવાર બાજીની કળાથી મુસલમાનોને દબાવી લીધા, પરંતુ છેવટે આ મોકા પર પણ બંને પક્ષોની એક સરખી સ્થિતિ થઈ ગઈ. જ્યારે ખુનરેજીનું જોર સારી પેઢે જમી ચુક્યું, સૂર્યે પુર્વ બહુ આવેલી પર્વતોની હારમાંથી ડોકું કાઢ્યું, અને પોતાનાં સવારનાં તેજદાર કિરણો વડે તે લોહીમાં ચળકાટ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યો, કે જે લોહી મેદાનના કેટલાક ભાગો પર જવાએલું હતું. તલવારો શાયદ સૂર્યના પ્રકાશમાં સારી પેઢે ચમકતી હતી, પરંતુ તે બધી લોહીથી ખરડાઈ ચુકી હતી, અને તેના ઉપર તાપનાં કિરણો પોતે રાતા રંગમાં રંગાઈ ઝગમગતાં હતાં. આ જાંબાં વચ્ચે લડાઈ બરાબર ચાલી રહી હતી, અને તેમની મદદગાર અને દુઆગીર ફોજો એક ચુપકીદીના આલમમાં બંને તરફ ઉભી ઉભી પોતપોતાના કોમના મદદગારોનાં બાદબાજી તમાશો જોઈ રહી હતી. લડતાં લડતાં પ્રતાપસિંહે એક તેજ હુમલો કર્યો, અને તે મુસલમાન સ્વારોમાં ધુસતો ચાલ્યો ગયો, અને પોતાની ભાષામાં પોકારી પોકારી કહેવા લાગ્યો, “તુકેનો સરદાર ક્યાં છે? જે પુરૂષ હોય તો મારા મુકાબલામાં આવે!” અલતુનતાશને પોતાના કોઈ સીપાઈ મારફતે તેની મતલબ જણાઈ આવી, તે જાણતાંજ તે તુરત થોડો આગળ વધારી પ્રતાપસિંહનો માર્ગ રોકી ઉભો રહ્યો. તેના મ્હોડા અને રીત-

આતથી પ્રતાપસિંહ સમજી ગયો કે, બેશક તે મુસલમાનોનો સરદાર છે, આટલું ધારતાંજ તેણે આગળ વધીને અલતુનતાશ પર તલવારનો એક ધા કર્યો, પરંતુ અલતુનતાશે ઘણી ચાલાકીથી ખાલી જવા દીધા, પ્રતાપસિંહની તલવાર હજી પોતાના જોરમાંજ ચાલી જતી હતી, અને તે યોગવા પામે તે પહેલાં અલતુનતાશે પોતાની તલવાર ઉગામીને પ્રતાપસિંહના શીર પર એટલા જોરથી ચલાવી કે જે તે ઝુકી ન ગયો હોત, તો બેશક તેનું માથું ક્યારનું ઉડી ગયું હોત. અલતુનતાશને પ્રતાપસિંહની આ હુશીઆરી જોઈ અચંબો થયો, અને તેનું મોઢું જોવા લાગ્યો, ત્યાર પછી બંને જણા હુશીઆરીથી લડાઈ કરવા તૈયાર થયા, હવે બંને પક્ષોમાં અનુક્રમ વિના ઘણી સખ્તીથી ધા પર ધા થવા લાગ્યા, તુર્કી અક્સર બહાદુર રજપુતને તથા બહાદુર રજપુત તુર્કી અક્સરને વચમાં લાવવા મથતા હતા, પરંતુ કોઈની ઈચ્છા પુર્ણ થતી નહોતી. લડતાં લડતાં બંને થાકી ગયા, આટલી વારમાં શક્ત એટલું જ થયું કે, અલતુનતાશની તલવારનો એક ન્હાનો જખમ પ્રતાપસિંહના બાજુપર લાગ્યો, પરંતુ તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે તે તલવાર પ્રતાપસિંહના બખ્તરમાં પેસીને અટકી ગઈ, અને પાછી ખેંચતાં અલતુનતાશના હાથે કંઈક એવી ઉતાવળ થઈ કે તલવાર વળીને ટુટી ગઈ. પ્રતાપસિંહને આ તક ઘણી ઉમદા મળી હતી, અને તે એવો બિન અનુભવી નહોતો કે આ તકને હાથથી જવા દે, તેણે તુરત તલવારનો ધા કર્યો, અલતુનતાશે તેનો ધા તો દાઢપર ઝીલી લીધો, અને બીજા હાથથી બાહુ આગળ કરી પ્રતાપસિંહની છાતીમાં માર્યું, હીંદુ બહાદુરે પણ જમણી બાજુ નમીને તેનો ધા ખાલી જવા દીધો, અને તાબડતોબ બીજા હાથે તલવારના ધા કરવા લાગ્યો. બેશક, અલતુનતાશને માટે આ ઘણી કસોટીનો વખત હતો, તેના હાથમાં

કંઈ હથીઆર નહોતું. અને તે ફક્ત પોતાના બચાવની તજવીજ કરી રહ્યો હતો. આ સ્થિતિ જોઈને બે ચાર મુસલમાન સ્વારો પોતાના સરદારને એક તલવાર આપવા આગળ વધ્યા, પરંતુ હીંદુ ફોજના સીપાઈઓ તેને અન્યાય ગણતા હતા, તેથી તેઓએ પણ એક સાથે મળીને હુમલો કરી દીધો, કે જેથી મુસલમાનોની મદદ આવી પહેલાં-ચવા પહેલાં મુસલમાન સરદારનું કામ પૂર્ણ કરે. હીંદુઓને આમ ખુદી રીતે હરકત કરતા જોઈને મુસલમાનોએ પણ હુમલો કરી દીધો, જે વખતે અલતુનતાશ અને પ્રતાપસિંહમાં લડાઈ શરૂ થઈ હતી, તે વખતે બન્ને તરફના સવારો આ બાહુબળનો મનપસંદ તમાશો જોવા શિકારી ગયા હતા, અને હવે હુમલો પણ તેઓએજ કર્યો, મુળ ફોજને કે જે મહારાજા અજમેર અને મુલતાન મહેમુદના વાવટા હેઠળ હતી, તે હમણાં પણ તેવીજ ચુપડીદીની સાથે છાનીમાની રહી હતી. લડાઈમાં ધરી તેજ આવી. એજ સ્વારો કે જેઓ પ્રથમ લડી રહ્યા હતા, તે હાલ પણ લડી રહ્યા છે. પરંતુ આશાએશ લઈ, ખુદા જાણે તેઓ કેવા તાજ બની ગયા છે, કે ઘણી સખ્તીની સાથે લડી રહ્યા છે અને ઘણા જોરશોરથી પોતાના દુસ્મનોનું લોહી રેડી રહ્યા છે, સરદારો લડવા પહેલાં પણ એચાર કલાક તેઓ લડી ચુક્યા હતા, હવે બીજી વાર પણ લડતાં લડતાં ચાર પાંચ કલાક વીતી ચુકી છે, પરંતુ દરેક સીપાઈમાં એવો જોશ ઉત્પન્ન થઈ ગયો છે, કે થાકનું અને પોતાની જગ્યાથી પગ ખસેડવાનું નામ નથી લેતા, હવે સીપાઈઓને હુમલા બાજીમાં કંટાળો અને સુસ્તી પેદા થઈ, અને પોતાના થાકેલા બાળુથી તેઓ ધાવ કરી રહ્યા હતા. સાંજ પડવા આવી, અને લડાઈ એવાજ જોરશોરથી થઈ રહી છે, બન્ને પક્ષના લોકો રહી રહીને કોશીય કરે છે કે હરીફને મેદાનમાંથી નસાડી મુકે, પરંતુ તે સઘળી કોશીયો

નઠામી ચતી જતી હતી, આજે કોઈ પ્રકારનો ફેસલો થાય, તેની આશા નહોતી, કેમકે અધિકાર વધુ છર્વાઈ ગયો હતો, અને લડાઈમાં કોઈ તરફ સુસ્તી કે બેદીલી જાહેર થઈ નહીં, ત્યારે સુલતાન મહમુદે પાંચ શરવાતું ચોખ્ખા ધારી લડાઈ બંધ કરવાનાં વાજત્રો વગડાવ્યાં, જે સાંભળી સઘળા સીપાઈઓ જુદા થઈ ગયા, અને લડાઈ ખીન્ન દહાડા પર સુલતવી રાખવામાં આવી.

આ લડાઈમાં આશરે અઠીથી ત્રણ હજાર માણસોનું તુકસાન બન્ને પક્ષોને થયું, તેનું કારણ એ હતું કે બન્ને ચુંટી કાઢેલા અનુભવી અને કેળવાયેલા સીપાઈઓ હતા, જેઓ હુમલાની સાથે પોતાની હીમાયતની પણ તજવીજ કરતા જતા હતા. રાત્રી ધણાજ જોશ અને લાંબી લાંબી આશાઓમાં વીતી, હીંદુ બ્રાહ્મણો તથા કેટલાક ભાવિક રજપુતોએ આખી રાત સુર્તિયો તથા દેવતાઓ પાસે સીજદામાં પડી, ધણીજ નમ્રતા, આજીજી, અને કાકલુદીની સાથે રડી રડી આર્યાવ્રતને મુસલમાનોથી પવિત્ર રાખવાની દુઆઓ માગી, આખી રાત બરાબર શેખ તથા ધંટાઓના અવાજો સંભળાતા રહ્યા, શ્રદ્ધાળુ અને શીયળ-વંતી ચંદ્ર સ્વરૂપ બાળાઓ દેવતાઓની સ્તુતિનાં ભજન અને પોતાના વડવાઓની શુરવીરતાનાં ગીતો ગાંધ રહી હતી, અને તેમાંજ તેઓની રાત વીતી. આ તરફ ઈસ્લામી છાવણીમાં શુદ્ધ અંતઃકરણનો નમુનો કંઈક વિશેષ જણાતો હતો. જો કે ત્યાં દેવતાઓની સ્તુતિનાં ભજન ગવાતાં ન હતાં, કે તેમની સોસાયટીમાં આવી જતની આજીજી અને દેહદમનને માટે સમય ન હતો, પરંતુ પોતાની દુઆઓ માંગવાની જે રીત તેઓએ ધારણ કરી હતી, તે આ હતી કે, ખુદાએ વાહેદ મુલજલાલ વાલા કરમ આગળ દરેક શખ્સનું શીર ઝુકેલું હતું, ફાજી

તંબુઓની મચ્છોદો આપાદ હતી, તહજ્જુદની નમાઝ પુશ્ચલહાનથી અઢા કરવામાં આવતી હતી, કુરઆન ખવાનીના અવાજો આ વનમાં મુંજ રહ્યા હતા, કે જ્યાં હીંસક અને ફાડી ખાનારાં પ્રાણીઓની ખુમો સિવાય ખીજ કોઈ પ્રકારના અવાજો નહીં સંભળાયા હોય, સવાર પડતાંજ તેઓમાં અઝાનોના પોકારો ખુલંદ થયા, અને ત્યાં હીંદુ ફાજોમાંથી શંખ તથા ઘંટના અવાજો વધુ જોરશોરથી આવવા લાગ્યા.

પહેા ફાટતાંજ બન્ને પક્ષના લોકો જલદી જલદી પોતાની અંદ-ગીથી કારેજ થઈ લડવા-મરવા તૈયાર થયા, લડાઈ માટે લાખનો ગોઠવવામાં આવી, અંદગી વેળા જે વાજાઓના અવાજો આવતા હતા, તે મોકુફ થયા અને તેની જગ્યાએ લડાઈનાં વજાનો વાગવા લાગ્યાં, અજમેરના મહારાજની તરફ ખુગલ કુંકાલ રહ્યાં છે, ઘંટ વાગી રહ્યા છે, અને આવા પ્રકારનાં વજાનોના અવાજો દરેક જણના કાનોમાં પહોંચે છે. મહેમુદના લશ્કરમાં એક તરફ આરમોએ પોતાના ન્હાનકડાં નગારાં વગાડી વગાડી બહુઓના દીલમાં હીંમત રેડવી શરૂ કરી, ખીજ તરફ તુર્કી તથા મુગલોનાં ટોળામાંથી મોટાં નગારાં અને ખુગલના ગંભીર અવાજો ખુલંદ થયા. જોજો કેટલાક સાંભળનારાઓનાં રૂવાં ઉભાં કરી દીધાં, આ અવાજ ધણા રૂઆપ અને બપકાથી આ વનની શીતળ હવાને જીતતો જીતતો આગળ વધ્યો, અને સીપાઈઓની પહેલી બહાદુરી દેખાડવાની સાબીતી રૂપે આજુ બાજુની પહાડીઓ સાથે ટક્કરો ખાવા લાગ્યો. આજે હીંદુઓએ વધુ હીંમત અને દ્રઢતાથી કામ લીધું, પ્રથમ જે પુરૂષ મેદાનમાં આવ્યો, તે અજમેરના રાજાનો બાહુમજ અને અજમેરના રાજ્યનો સ્તંભ તથા રાજાનો જાનીસાર રણજીતસિંહ હતો, આ પુરૂષ રાજાના ભાષ્યધો

મોહનો હતો, અને દરેક મારકાઓમાં તેણે પોતાની બહાદુરીની કંઈને કંઈ ચાદગીરી જરૂર મુકી હતી, તેના હાથ હેઠળ દશ હજાર સીપા-કબોલું લશ્કર હતું, જેમાંનો દરેક જણ મેદાનમાં પોતાના માલીકપર પ્રાણ અર્પણ કરવા તૈયાર રહેતો હતો. રણજીતસિંહના શીરપર એક મોટી પાથડી હતી, જેમાં ફેટલાક હીરાઓ લાગેલા હતા, અને કલગી પવનમાં નાળુક લહેરો લઈ લઈ તેનાં ગૌરવ અને દરજ્જાની સાબીતી આપી રહી હતી, મુલ્યવાન મીરજાઈ કલગીમાં હતી, અને પોતાના દેશની દેશન પ્રમાણે ઘણી ઉમદા ઘોડી પહેરી હતી, એક હીંદુસ્તાની સખ્ત ઘોડો રાત હેઠળ હતો, હથીઆરો પણ તે સમયની જરૂરત કરતાં વધુ અને કીમતી હતાં, તલવાર મ્યાનમાં અને ઢાલ પીઠપર હતી, ખેર, બીજાં બધાં હથીઆરો તો હતાંજ, પરંતુ તીર કમાન હાથમાં લીધેલાં હતાં, કારણ કે તેના મુકાબલામાં હજી મુઘી કોઈ પુરૂષ નીકળ્યો નહોતો, તેથી તે તીર કમાનથીજ કામ લેવા ઇચ્છતો હતો, કે જેની મારફતે છેટેના દુશ્મન મુઘી મોતનો સદેશ પહોંચાડી શકાય, રણજીતસિંહ જો કે શરસી બાપા નહોતો જાણતો, છતાં પણ તેણે કંઈક એવા રૂઆબદાર અવાજે પોકાર કર્યો કે, તે પોતાના મુકાબલા માટે કેને બોલાવે છે, તે સર્વે લોકો સમજી ગયા.

અલતુનતાશ મુકાબલા માટે લાઈનમાંથી નીકળ્યો હતો, પરંતુ સુલતાને તેને પાછો બોલાવી લીધો, અને ઘણીજ મોહાબ્બત અને માયાથી કહ્યું, “કાલે તમે મુકાબલામાં ઘણી મહેનત ઉઠાવી ચુક્યા છો, આ રણપુતના મુકાબલામાં કોઈ બીજા જણે જવું નેહએ.”

અલતુનતાશે ફરી રજા માગીને અરજ કરી, “સુલતાને આલમ! મારે કોઈ એવી મહેનત નથી કરવી પડી, અને આતો જિહાદ છે,

તેમાં જોટલી વધુ સર ગરમી દેખાડીશ, તેટલાજ વધુ સવાખનો હક દાર થઈશ. ”

સુલતાન મહેમુદને ઘણી અજાયબી ઉત્પન્ન થઈ કે, આમ કહેવા છતાં હજી સુધી કોઈ બહાદુર મેદાનમાં નીકળવાનું નામ પણ નથી લીધું, આ વિચાર તેણે મનમાંજ રાખ્યો, અને અલતુનતાશને કહ્યું, અલતુનતાશ ! આજે ફરી તમને લડાઈમાં મોકલવા એ જુલમ છે, કસમ છે તે પાક પરવરદિગારની કે, આ જુલમનો ગુજારનાર બનવા કરતાં એ મને મંજુર છે કે હું પોતે આ રજપુતોના મુકાબલામાં જાઉં. અને હા, તમારી પેઠે મારી ઉપર પણ જિહાદ ફરજ છે. સાહે, તમે સર્વે થોભો. હુંજ આ રજપુતને તેના શિક્કની સજ્જ આપવા જાઉં છું.”

બાદશાહને મોઢે આ શબ્દો સાંભળતાંજ દરેક જણના દીલમાં જોશ પેદા થઈ ગયો, અને કેટલાક સરદારોએ આગળ વધી અરજ કરી. “ હજુર ! જ્યાં સુધી અમે લોકો મોજુદ છીએ, ત્યાં સુધી એ નથી બની શકતું કે અમારા સુલતાનને આવી તકલીફ સંભેવી પડે, અમે જાનીસારો તે દહાડે જીવતા નહીં હોઈએ, કે જે દહાડે હજુર લડાઈના મેદાનમાં એકલા પગ મુકશે. ”

ત્યાર પછી દાવુદતાઈએ હાજર થઈ અરજ કરી, “ હજુર ! હું જવાની આજ્ઞા માગું છું, જે ખુદાએ ઇચ્છ્યું તો આ ખુત પરસ્તને મારે હાથે સજ્જ મગશે. ”

સુલતાને દાવુદની આ દરખાસ્ત મંજુર કરી, અને જો કે તે સાદા લીબાસમાં હતો, પરંતુ તે ઠીકઠીક કરીને ઘણી પ્રહતાની સાથે મુકાબલામાં નીકળ્યો. જ્યાં સુધી દાવુદ લડાઈના મેદાનમાં આવ્યો નહોતો. ત્યાં સુધી બહાદુર રજપુત રણજીતસિંહે કેટલીક વાર મુસલમા-

નેત્રે પોતાના મુકાબલામાં બોલાવ્યા, મુસલમાનોના તરફથી આ સુસ્તી જોઈને તેણે ખ્યાલ કરી લીધો, કે મુસલમાનો મારી સાથે મુકાબલો કરતાં ડરે છે, પરંતુ જ્યારે દાવુદ તેના મુકાબલામાં આવ્યો, ત્યારે તેણે પ્રથમ તો ખુબ ટીકીટીકીને તેનું મોઢું જોયું, કે પછીકે અને ગભરાટનાં ચિન્હો તો નથી જણાતાં ! પરંતુ આ પ્રકારની કોઈ નિશાની નહીં જણાતાં પોતે આશ્ચર્ય થયો, અને લડાઈ માટે તૈયાર થયો કે જો દાવુદ પોતાના ગભરાટને છુપાવ્યો હશે, તો તે જાહેર થઈ જશે, પરંતુ દાવુદની તરફથી તેના પોતાના કરતાં વધુ તેજ અને આલાહી જાહેર થઈ. બન્ને એકબીજાની ભાષાથી નાવાકેદ હતા, જેને લીધે કંઈ પણ વાતચીત કે મોડોટી એક પણ શબ્દ બોલ્યા સિવાય લડાઈ શરૂ કરી દીધી.

તલવારો શરૂઆતમાં તો ચમકી, કે જ્યારે ખેંચીને સપાટામાં ચોલી ગઈ હતી, ફરી કંઈ જોવામાં ન આવ્યું, કે તલવારો ક્યાં જાય છે, અને ફરી ક્યાં આવે છે. સર્વેની નજરો ધણીવાર સુધી બન્ને લડવૈયાઓને હેરતની નજરે જોઈ રહી હતી, કંઈક વાર પછી તલવારોની નહીં ચોભનારી ચમકમાં એક સીપાઈ આવ્યો, આશ્ચર્યની નજરે જોનારાઓને થોડીવાર પછી જણાયું, કે તે સીપાઈ નહીં, પરંતુ દાવુદ તાઈની ઢાલ હતી, તેની તલવાર એક ધામાં કંઈક એવી વધી, કે તડાક કરતી તુટીને બે ટુકડા થઈ ગઈ, રણજીતસિંહને આ તક ધણી ઉમ્મદા મળી હતી, તેણે તલવારના ધા બરાબર કરવા શરૂ કરી દીધા, પરંતુ મુકાબલામાં જેવો તેવો સાધારણ સીપાઈ નહોતો, કે પોતાની તલવાર ટુટી જવા પર પણ ભુલાવામાં પડી જાય, તેણે એટલી ઝડપથી હાથમાં ઢાલ લઈ લીધી, કે ધણી વાર સુધી જોનારાઓને તેની ઢાલ

એક નવાઈની ચીજ જણાતી રહી. આ લડાઈએ એક અજાણ રોનક પેદા કરી આપી હતી, જેઓના દીલમાં વધુ ગભરાટ સમાએલો હતો, તેમનું દીલ પણ બહેલી ગયું હતું, અને આ બંને જાંબાઓની લડાઈને ઘણા આનંદની સાથે જોઈ રહ્યા હતા, દાવુદે છેવટે પોતાનો બાલો હાથમાં લીધો. બાલાની લડાઈમાં અરબ લોકોને અસાધારણ મહાવરો હોય છે. અને જાણે તે હથીઆરને તે ભુમીવાસીઓએ પોતાનું કરી લીધું છે. દાવુદે બાલાના ધા એટલી ઝડપ અને એટલા જલદી જલદી કર્યા, કે રણજીતસિંહને જરા પાછળ હતી જવું પડ્યું, એટલા માટે કે તેની પાસે બાલો નહોતો, થોડીવાર તેણે પોતાનો બચાવ કર્યો, પરંતુ છેવટે કંઈક વિચાર કરી, તીરકમાન હાથમાં લઈ, દાવુદ પર તીર વરસાવવા લાગ્યો, દાવુદે તેનો ખ્યાલ પણ ન કર્યો, કેમકે તીરની લડાઈમાં માણસ તે ઝડપ નથી બતાવી શકતો, કે જે બાલા અને તલવાર મારફતે દેખાડી શકે છે, આમ લાચારીથી રણજીતસિંહને ઘણુંજ પાછળ હતી જવું પડ્યું, કે જેથી દાવુદનાં બાલાથી બચી શકે. દાવુદે હુમલો કરીને ઘોડો તેની તરફ દોડાવ્યો, હીંદુ જાંબાએ વળી વધુ હટવું પડ્યું, મતલબ કે મનમાં ગમે તેમ હોય, પરંતુ લડાઈનો બહેરી રંગ તો એજ બતાવી રહ્યો હતો કે, રણજીતસિંહ હાર્યો, અને દાવુદ તેની પુંક પકડતો ચાલ્યો જાય છે, આ દેખાવે બંને તરફની ફાજોને અધીરી બનાવી દીધી, હીંદુઓએ વિચાર્યું કે પોતાના સરદારને બચાવે, અને તેની મદદ કરે. મુસલમાનોને બીક લાગી, કે ક્યાંક એમ ન બને કે દાવુદ પોતાની ફાજથી વધુ દુર જઈ હીંદુઓનાં ટોળાંમાં ઘેરાઈ જાય ! આ ખ્યાલ હકીકતમાં ક્યામત મચાવી રહ્યો હતો, બંને ફાજો આગળ વધી, અને એક આમ હુમલો થઈ ગયો, લડાઈનાં વાજાં પહાડીઓ તથા સઘળી ચીજોને બચર આપવા લાગ્યાં, કે ક્યામત

આવી ગઈ, ખુદ સુલતાન મહેમુદ અને ખુદ અજમેરના રાજાના ઘોડાઓ પણ પોતાનું ઝોરવ દેખાડવા લાગ્યા, બન્ને ફાળે મળી ગઈ, અને લડાઈનો ખુનરેજ તમાશો દરેક દીલોપર ભયની છાપ પાડવા લાગ્યો. સુલતાન મહેમુદે લડાઈના મેદાનમાં પહોંચીને પોતાના સીપાઈઓ તથા સરદારો પ્રત્યે આ વાક્યો કહ્યા,

“ઓ ઈસ્લામી બહાદુરો! ઓ તુર્કી અને અરબી જાંબાજો!” માથું વેચવાનો વખત આવી ગયો! જન્નતના દરવાજા ખુલી ગયા. જિહાતના શોખમાં સર્વે આગળ વધો. સાંભળો! જાણે મારા કાનમાં અવાજ આવી રહ્યો છે, કે હુરે તમેને પોકારી પોકારીને બોલાવી રહી છે, ખુદાવહે આલમ તમારી જાંબાઝીઓની કદર અને બદલો દેવાની નજરે તમેને જોઈ રહ્યો છે, તેનું જાહેરી કલામ તમારા દીલોમાં છે, તેને પોતાની શોભા બનાવો, તે ખુદા પાસે ફતેહના અભિલાષી રહો, અને જે કોઈ આ નેક કાર્યમાં હરકત કરે તેને કાપી નાખો. તમે ખુદાનું કામ કરી રહ્યા છો, તેથી તેજ ખુદાવહે આલમ તમેને મદદ કરશે. અને તમારી તલવારોમાં બેવડી અસર ઉત્પન્ન કરશે, આ મુમિમાં તમે કોઈના છુપાવ્યા છુપી નથી શકતા, તમેને કોઈ મદદગાર દોસ્ત નથી મળી શકતો, તમારી તવહીદની માન્યતાને બહુ ખુદ કહેનારા દરેક જગ્યાએ મોટી સંખ્યામાં મોજુદ છે, ફક્ત યુત્તપરસ્તો, મુશરફો, અને (મઆજ અહલાહ) ખુદાની ખુદાઈમાં બદ્દો લગાડનારાઓથી આખાદ છે, એવા સ્થળમાં તમે ફક્ત પોતાની હીમ્મત (નહીં, નહીં, તોખા.) ફક્ત ખુદાના ફજલો કરમ પર બરોસો રાખી શકો છો. માટે ઓ મુસલમાનો! વધો, ઈસ્લામને આ સરેજમીનમાં ફેલાવો, યુતોની હુકુમત તોડી પાડી શકત તે ખાલિકે આલમની હુકુ-

મત સ્થાપો, અને તેનો સીકકો દરેક દીલો પર જમાવો, કે જેનો જલ્દી તમારી તલવારો બદલે તમારા દરેક હુમલાઓથી પ્રગટ થાય છે.”

આટલું કહીને સુલતાને પોતાનો ઘોડો લડાઈના મેદાનમાં વધુ વધાર્યો, આ સંભાષણ સાંભળતાંજ મુસલમાનોના હોંસલા વધુ વધી ગયા, અને તેમનો જોશ તાજે થઈ ગયો, સઘળાઓએ એક સાથે હુમલો કરી દીધો. ગાંધ કાલની પેઠે આજે થોડી થોડી ફાળે મુકાબલામાં નહોતી ઉતરી, બલકે આજે તો આખી ધરલાખી ફાળે હલ્લો કરી દીધો, મુસલમાનોનો જોશ જોઈને હિંદુઓના બહાદુર રાજ્યકર્તા અજમેરના મહારાજાએ પોતાના સ્વારોના હોંસલા વધારી દીધા. અને પોતે પોતાના શુરવીર અફસરો તથા સરદારોની સાથે મેદાનમાં નીકળ્યો, તેનું સંભાષણ પણ ધણુંજ અસરકારક હતું, દરેક હિંદુ સીપાઈ પોતાના મનમાં સારી પેઠે સમજી ચુક્યો હતો, કે મુસલમાનો કેટલા બધા જીતવા માટે, રાજાએ આ વાત સર્વેના દીલોમાં ઠસાવી દીધી હતી કે, મુસલમાનો હદથી જ્યાં જીતવા માટે, તેમની મતલબ આ ભુમિપર રાજ્ય કરવાની નથી કે, જેથી કદાચ તેમનાથી કદી અદલ ઈન્સાફની આશા રાખી શકાય, બલકે તેઓ ફક્ત હિંદુ ધર્મને જીતી લેવાની, મુર્તિઓનું અપમાન કરીને, પોતાનું દીલ શાંત કરવા અને હુંડાઈ કરીને તથા હિંદુ રમણીઓ અને શૈયળવંતી અબળાઓનાં ધરેણાં, શાહી ખજાનામાંનું જવેરાત સર્વે હુંડી પોતાની મુઠ્ઠીઓ ગરમ કરીને ચાલ્યા જવાના છે, તેઓ હુટારા છે, ફક્ત હુંડાઈ અને ઘાડ પાડવી એ તેમનું કામ છે, જે કે શાહીખાન તેમની સાથે છે, પરંતુ અસલમાં તેઓ તેજ હુંડારા અને ડાકુ છે.

મતલબ કે બન્ને તરફની ફાળેમાં પુરતો જોશ હતો, સઘળા

સીપાઇ લડાઈના મેદાનમાં કુદી પડયા, અને લડાઈ એટલી સખ્તીથી થવા લાગી, અને મેદાનમાં એવો અંબીર દેખાવ થઈ રહ્યો કે, જોનારાઓનાં દીલ કંપી ઊઠતાં હતાં, બહાદુરો તો એજ હતા કે, જેઓ રણમાં પોતાના મુકાબલામાંના લોકો સાથે લડવામાં મશગુલ હતા, અને કોઈ બાબુ આંખો ઊઠાવી જોતા પણ નહોતા. પરંતુ આયુધોની સમાપ્તિનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો. આહ! આવા આવા નવ જુવાન, આવા કોમી પહેલવાન અને તાંદુરસ્ત, આવા આવા ખુશ અને પરી સ્વરૂપો દુનિયામાંથી વિદાય થઈ રહ્યા હતા, તે પણ એવા નિરાધાર અને લાચાર સ્થિતિમાં કે તેમને ન કોઈ ઊઠાડનાર હતો કે, ન સ્ત્રીરપર એસી રડનાર નજરે પડતો. તેમની વશાદાર પત્નિઓ તેમની સાથે જીવતી બળીને રાખ થઈ જવું આનંદની સાથે સહન કરી લેતી હતી, તેઓ પણ ધરોમાં દુઃખી હૃદયને હાથોમાં દબાવી બેઠી હતી. લાસોના દુસ્મન મુરદાખોર જાનવરોને પણ લડાઈની ગડબડમાં એટલી તક મળતી નહોતી કે, જેથી લાસોના શરીર પર એસી પોતાનું પેટ ભરે, અને ઘોડાઓને એવી કોઈ તક મળતી નહોતી કે, જેથી પોતાની ખીંટપરથી પડી જનારા બીલકુલ નિર્જીવ થઈને પડયા છે કે તેમનામાં હજુ કંઈ દમ બાકી છે, તે જુએ. ભલે તેઓ ગમે તે સ્થિતિમાં હોય પરંતુ લડતા સીપાઇઓ તેમને કચરતા કચરતા ચાલ્યા જાય છે, અને તેજ ચાલના ઘોડાઓ તેમને ચઢેદતા જાય છે. મતલબ કે જે જીવતાં હોય તો પણ આ સંકટ અને મુસીબતમાં ફસાઈને દમભરમાં દુનિયામાંથી વિદાય થઈ જાય છે.

લડાઈ ઘણી લંબાઈ, તેની પહેલાં દાયુદતાઈ અને રણજીસિંહની લડાઈમાંજ દશ અગિયાર વાગી ગયા હતા, હવે બન્ને તરફના લડવાયાઓએ આટલી વાર સુધી એક સરખી બહાદુરીથી કામ લીધું. ત્રણ

વાગી ગયા છે, અને લડાઈ તેવીજ સાધારણ ઝડપે અને જોરશોરની સાથે ચાલુ છે, દ્વાઈ શખ્સ રણમાંથી હટવાનું નામ નથી લેતો, અને હટે કેમ ? દરેક જણે પોતાના મનમાં એજ મનસુખો કરી લીધો છે કે કાંતો જીત થશે, અને નહીં તો અહીં મરીને જઈશું. હોંદુ ફાજના બહાદુર સરદાર જેરામે આ તકે એક છેવટની કોશીશ કરી, તે એ કે, તેણે પોતાના સાથી લડવૈયાઓની ફાજમાંથી દશ હજાર સ્વારો ચુંટી ને જુદા કરી લીધા, અને પાછળ હતીને પહાડીઓના દામનમાં છુપાઈ ગયો, ફરી છુપી રીતે ચક્રરખાઈ પહાડીઓના દામન ચીરી તે ડાબી બાજુથી ઓચિંતો નીકળ્યો, અને આ બાજુ એકાએક હુમલો કરી લડાઈના મેદાનમાં એવી રીતે કૂદી પડ્યો કે, જણે કોઈ નવી ફાજ હોંદુઓની કુમકમાં આવી ગઈ, આ બહાદુરો હુમલો કરતી વેળા જોરથી “અજમેરના મહારાજાની જય” ના પોકાર કર્યો અને લડાઈના મેદાનમાં પોતાના ઘોડાની તેજ દેખાડવા લાગ્યો. જેરામના આ હુમલાએ મુસલમાનોપર ઘણી ભારે અસર કરીધી, ખેશક તેમનાં દીલ ન્હાનાં થઈ ગયાં હતાં, અને તેમના પગ ઢીલા થવા લાગ્યા હતા, પરંતુ એક તરફથી અલ્પતુનતાશે, બીજી તરફથી દાવુદતાઈએ, અને વચમાંથી ખુદ સુલતાન મહેમુદ પોતાના સ્વારો અને લોકોને લલકારી જોશમાં લાવી એકાએક હુમલો કરી દીધો. અને એવો હુમલો કર્યો, કે સઘળા મુસલમાનોએ પણ એકાએક ચોંકીને પોતાના દુશ્મનોપર એક જોરનો હુમલો કર્યો, અને “અલાહો અકબર” ના પોકારો ધણા જોરથી બુલંદ થયા, અને લડાઈની અગ્નીથી જોનારાઓને અગ્નિની ચીંતારીઓ ઉડતી નજરે પડવા લાગી.

સુલતાને એક બીજી યુક્તિ રચી, જે વધુ કારગર પુરવાર થઈ,

ઇસ્લામી લશ્કરમાંના ચાર હજાર તીર અંદાજે કે જેઓ આની પહેલાં
 પોતાની તલવારોનું તેજ બતાવી રહ્યા હતા, તેઓને લડવૈયાઓથી
 છુટા પાડી એક પહાડની દામનમાં હારબંધ બુદ્ધા ગોઠવ્યા, તેઓ કેટ-
 લુંક ચક્કર ખાઈને તીરબાજી કરતા કરતા આગળ વધ્યા, તેઓએ એક
 એવી જગ્યા શોધી કાઢી કે, જ્યાંથી તેઓ પોતાનાં તીરોનાં નિશાન
 શક્ત હોઈએનેજ બનાવી શકે, આ લોકોનાં તીરોએ ખરેખર મોટી
 અસર કરીથી, જેઓ મુસલમાન લડવૈયાઓની સામે લડાઈમાં મશગુલ
 થવા ચાહતા હતા, તેમાંના કેટલાકને તો આ લોકો તીર મારી મારીને
 પાડી નાખતા હતા, અને જેઓ જીવતા જમી જતા હતા, તેમને હટી
 જવા અથવા નાશી જવા સિવાય બીજા કોઈ માર્ગ નહોતો. આ
 તીરોમાં હોઈએઓએ ઘણી ધીરજ અને દ્રઢતાની સાથે કામ લીધું, પરંતુ
 અણુદીઠ આલમગીર જમદુતની સાથે તેમનો શું ધલાજ હોય? તેઓ
 ઘણાજ પરેશાન હતા, અને આમ તેમ ગભરાતા ફરતા હતા, ખુદ
 અજમેરનો મહારાજ અને તેનો બહાદુર નવ જુવાન સરદાર જેરામ
 એ બંને ચિંતામાં હતા કે, હવે શું કરવું, દરેક પ્રકારની પરેશાની હોવા
 છતાં પણ બંને ઘણાજ બહાદુરીથી મુકાબલો કરતા હતા, અને બરાબર
 લડવાને ફાજને ઉશ્કેરતા હતા, હવે સુર્ય અસ્ત થવા આવ્યો હતો,
 પક્ષીઓ કે જેઓ લડાઈના હંગામને જોઈ ઉડી ગયા હતાં, અને આમ
 તેમ પહાડીઓની ટેકરીઓપર, છુપા બેસી રહ્યાં હતાં તેઓ હવે સાંજ
 પડી જોઈને પોતાનાં રહેઠાણો અને માળાઓ તરફ ફરવાના ધરિદાથી
 ઉડી ઉડીને આવતાં હતાં, અને ક્યાંએ યોગ્યવાની જગ્યા ન પામતાં
 લડાઈના મેદાનની હવામાં આમ તેમ ઉડવા લાગતાં હતાં, આ તીર-
 બાજીની મુસીબતની સાથે હોઈએઓ પર છેવટ વખતે વધુ મુસીબત
 નાખી, મુસલમાનોનો દુર અદેશ અફસર દાવુદતાઈ કે જે પ્રથમ લડા-

ધમાં ઉતર્યો હતો, તે હીંદુઓની આ સ્થિતિને સારી પેઠે સમજી ગયો,
 અને તેમની નિષ્ફળતાની ખીના તેમના ચહેરા પરથી તેણે વાંચી લીધી.
 તેણે પોતાના સવારને એકાએક ઉશ્કેર્યા, અને “અલ્લાહો અકબર”
 ના પોકારો પોકારી એક જોરથી આખરી હુમલો કરી દીધો. આ હુમ-
 લાએ હીંદુઓના પગ ઉપેડી નાખ્યા, અને સઘળાં ટોળાં તો જમીને
 લડી રહ્યાં હતાં, પરંતુ એ રસાલા કે જે ડાંખી બાળુ ધણી વારથી બદલ
 વાસ થઈ રહ્યા હતા અને દાઉદના સ્વારોનું વધુ દબાણ તેમના પરજ
 પડતું હતું, તેમનાથી થોભી ન શકાયું, તુરત નાશી છુટ્યા, બહાદુર જોરામના
 સાથી કે જેઓએ ફોજના વચલા ભાગને વધુ મજબુત બનાવી રાખ્યો
 હતો, તેના પણ પગ ઉપેડી ગયા, બીજા અફસરો તેમને રોકવા અને
 થોભાવવાની તદ્દખીરોમાં હતા, ત્યાં તો ફોજનો બાકી રહેલો ભાગ જે
 અત્યાર સુધી મુકાબલો કરી રહ્યો હતો તેણે પણ નાશવું શરૂ કર્યું.
 મતલબ કે ફોજ કંઈક એવી રીતે નિરાશ અને બેદીલ થઈને નાશી,
 કે અજમેરના મહારાજા અને તેના વફાદાર અફસરોએ હજારો યુક્તિ-
 ઓ કરી, પરંતુ કંઈ ન થઈ શક્યું, જે કે મુસલમાનોને મોકો મળી
 ગયો હતો, કે જેથી પુઠ પકડીને પોતાના દુશ્મનોનું કામ આજેજ
 પૂર્ણ કરી દે, પરંતુ તેઓએ ખુદ જાણે થાકી જવાને લીધે અથવા
 નહીં માલુમ શું કારણે ખીલકુલ પુઠ નહીં પકડી, બલકે કોઈ કોઈ
 અફસરોએ ધરાદો પણ કર્યો, તો ખુદ સુલતાન તંયા તેના સાથીઓએ
 રોકી દીધા, હીંદુઓએ ત્યારે જોયું કે મુસલમાનો ખીલકુલ પુઠે નથી
 પડ્યા, ત્યારે પોતાની છાવણીમાં જઈ થોભી ગયા, જેના તંબુઓની
 હારો સુલતાનની છાવણીની પાસેજ હતી, અને છોટે સુધી ફેલાતી ચાલી
 ગઈ હતી. સુલતાન મહેમુદ ત્યારે પોતાના તંબુ તરફ ચાલ્યો, ત્યારે
 તેની સાથે બીજા બધા સરદારો સાથે અલતુનતાશ પણ હતો, સુલ-

તાને તેની તરફ ફરીને કહ્યું, “ અલતુનતાશ ! આજ લડાઈ જોઈ ? હું હિંદુઓની કેટલીક ફોજો સાથે લડ્યો, પરંતુ આવા શુરવીર અને જાંબાઝ સીપાઈઓ સાથે લડવાની તક આજ સુધી મળી નહોતી. ”

અલતુનતાશ—હજુર ! બહાદુર તો જરૂર છે, પરંતુ બહાદુર મુસલમાનોની ધીરજ અને દ્રઢતાએ તેમના હોશ ઉડાવી દીધા.

મહેમુદ—એશક ! પરંતુ અફસોસ મનસુરને પતો નથી, જો આજે તે હોત, તો તેના હુમલાઓની સામે હિંદુઓ આટલી વાર પણ ન થોભી શકત.

અલતુનતાશ—બ્યાજખી છે, સઘળી વાતોથી નજર ફેરવતાં મનસુરના ગમે અમારા જવાંમરદોને વધુ સુસ્ત બનાવી દીધા છે.

મહેમુદ—નહીં માલુમ, મનસુરને શું થયું, અથવા તે ક્યાં અલોપ થઈ ગયો !

અલતુનતાશ—મુલતાની તાબેદારો આ લડાઈથી પરવારી લે, તો મનસુરની શોધમાં સરગરમાંથી કોશીશ કરવામાં આવે, મારા ધારવા પ્રમાણે આ લડાઈનું છેવટ કાલેજ આવી જશે,

મહેમુદ—ઈન્શા અલ્લાહ.

આમ વાતો કરતા કરતા પોતાની ફોજની સાથે છાવણી તરફ રવાના થયા.

અનમેરી કંપ.

જો કે હીંદુઓએ લડાઈમાં ધણી બહાદુરી દેખાડી હતી, તેમાં ખાસ કરીને સરદારોએ તો પોતાની કામી લાગણીનો અનહદ જોશ દેખાડી આપ્યો હતો, પરંતુ લડાઈનું પરિણામ એવું નડાઈ આવ્યું, કે રાજ તથા સઘળા દરબારી અમીર ઉમરાવો અને અધસરો જ્યારે પોતાના રહેઠાણે પહોંચ્યા, ત્યારે ધણાજ સુસ્ત અને અનહદ દીલગીર હતા, રાજની એવી સ્થિતિ હતી, કે તે ગુસ્સા અને સદમાને લીધે પોતાના કામુથી બહાર નીકળી જતો હતો, તેણે પોતાના શાહી તંત્રમાં દાખલ થઈ થોડીવાર વાટ જોઈ, અને પછી સર્વે ફાળ અશ્વસ-રેને પોતાની હજુરમાં બોલાવ્યા. દરબાર હમેશના સિવાજ મુજબ દબ-દબાની સાથે ભરવામાં આવ્યો, અને સઘળા રાજદારી પુરષો પોત પોતાના દરજ્જા પ્રમાણે યોગ્ય જગ્યાએ બેસી ગયા, જ્યારે સઘળા લાજર થઈ ચુક્યા, ત્યારે રાજાએ સર્વેને સંબોધીને બોલવું શરૂ કર્યું.

“ જો અનમેરવાસીઓ ! તમારી બહાદુરી ક્યાં ગઈ ! તમારી હીમ્મતને શું થયું ? પોતાના દેશને બચાવવા જો મોટા મોટા અને લાંબા પેઢાળા દાવા કરી રહ્યા હતા, તે ક્યાં છે ? હાર ! અને તે ખાસ પોતાના દેશ, પોતાના ધરના દરવાજાપર ! જો તો સાઈ થયું કે મુસલમાનો આખા દહાડાના થાકેલા હતા, નહીં તો તમારી પુંક પક-

હત તો બતાવો કે તમારું શું થતે ? તમે નાથી છુટ્યા ! જીવલે અને
 એ ઇન્જનીની સાથે ! પોતાની સ્ત્રીઓ, પોતાનાં બાળકોને કેનાપર
 છોડી ચાલ્યા હતા ? મુસલમાનોની ટેવને શું તમે નથી જાણતા કે
 તેઓ પોતાના દુસ્મનોની વડુ દીકરીઓને પોતાની લોંડીઓ બનાવે છે !
 અને છોકરાઓને પકડીને પોતાના દેશમાં લઈ જઈ વેચી નાખે છે,
 જેમની જીંદગી ગુલામી અને તુર્કોના જોડા સીધા કરવામાં ગુજરે છે.
 એટલા માટે પોતાના કુટુંબને મુસલમાનોને હવાલે કરતા મરી
 જઈ સારું છે, પરંતુ આ જીવલે સારી નથી. પરંતુ એ વિચાર શરીફ
 બહાદુર દીલોમાં હોય છે, તમને પરમેશ્વરે એ ઇન્જન બનાવી દીધા,
 કે તમે આવી એ ઇન્જની ધારણ કરી લીધી ! મારું રાજ્ય કોઈ હિંદુ
 રાજાના હાથમાં જતે, તો મને ખીલકુલ અહસોસ ન થતે, એટલા
 માટે કે તે ધર્મની કદર કરત, અને સ્ત્રીઓ તથા બાળકોની એ ઇન્જની
 તેના હાથોથી ન ચાત, અહસોસ તો એજ છે કે તમે તે લોકોની
 પાસે બોદા સાંખીત થયા, કે જેઓના દીલમાં શરાફતની કદર નથી.
 કે કોઈની અસમતનો પ્યાલ નથી. તેઓ સઘળાને પોતાના જેવાજ
 સમજે છે. તમે પોતાની સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને આવા જુલમીઓને
 હવાલે કરી જશો ? ”

રાજાના પુરજેશ અને નિરાશા યુક્ત વાક્યો સાંભળીને
 સઘળાઓએ સરમીંદગીથી માથાં નમાવી લીધાં. ધણીવાર સુધી દર-
 બારમાં ચુપકીદી પથરાઈ ગઈ, છેવટે એક લાયક વાણી કે જે દર-
 બારમાં ગુરનો ઉચ્ચ દરજ્જે ધરાવતો હતો તે ઉઠ્યો અને રાજા
 પ્રત્યે બોલ્યો, “ મહારાજ શ્રી ! અમારાથી ધણી મોટી ગફલત થઈ,
 અને અમે પોતાના નામથી ખીલકુલ વિરુદ્ધ વર્ત્યા, મહારાજની ના

રાજા તેમના દીસોમાં પછી લગ્ન કર્યું થઈ ગયું છે, અને હવે તેઓ કદી પણ એમ નહીં કરે કે, વિધર્મી મુસલમાન દુશ્મનોની સામેથી નાશી જાય. તેમની પાસેથી કાલને માટે તેમના ધર્મ અને મુક્તિયોના સોજંદ લો, અને જુઓ કે કાલે તેઓ કેવું શીર્ષ દેખાડે છે !”

રાજા—તેઓ શું દેખાડશે ! અફસોસ ! મારી પુત્રી, મારી પ્યારી અને નાઝની બહાદુર પુત્રી મોહેના આજે મોજુદ હોત તો મને કોઈ વાતની પરવા ન હોત. જે દીવસથી તેનો પત્તો નથી, તે દીવસથી અને ખાત્રી થઈ ગઈ કે હવે અજમેરના નસીબ ઉલટી ગયાં, અને ધણો જલદી તે સમય આવનાર છે કે, જેમાં જુલમી, નિર્દય, લાગણી વિનાના, અને શરીફની કદર નહીં જાણનારા તુર્ક આવીને આખા દેશના સંઘળા હીંદુઓને બ્રહ્મ કરી નાખશે. આહ ! મોહેના ગઈ, અને મને આ મુસીબતોમાં નાખી ગઈ, પરંતુ હું સાચું કહું છું કે, ઓ અજમેરના સીપાઈઓ ! આટલું જાણી લો કે, જે જલ્લતને તમે ધારણ કીધી છે, અને જે તખાલીમાં તમે અજમેરને નાખવા ઇચ્છો છો, તે જલ્લત અને તે તખાલી તમે જુઓ, અને શોખથી જુઓ, પરંતુ મારાથી કદી પણ નહીં જોઈ શકાશે. બદનસીબી અને નિરાશાની ઘડીઓની મહેલાંજ હું દુનિયાને છોડી દઈશ, જે દુનિયાં મને નહીં છોડે, તો હું પોતે દામન ઝડપીને તેને પોતાથી જુદી કરી દઈશ. હું પોતે લડાઈ અને ખુનરેજના દરિયામાં કુદીશ, અને હું દુશ્મનોને કતલ કરતાં કરતાં જ પોતાની જાન આપી દઈશ. અફસોસ ! અજમેરના નાશનો સમય આવી પહોંચ્યો, અને તે ખીજા કોઈ કારણોને લીધે નહીં, પરંતુ એજ કારણોને લીધે કે, તેના મિત્રોના દીલથી તેની મોહાબ્બત જતી રહી.”

આટલું કહીને રાજા ખેહદ દીલગીર થઈ ગયો, બહાદુર અને

લગ્નયુક્ત રાજની આ નિરાશાયુક્ત વાણી અને છેવટ આ ખેદ જોઈને લોકોથી રહી ન શકાયું, તેઓ સર્વે રાજને પગે પડ્યા, અને અરજ કરવા લાગ્યા, મહારાજ ! આપ આટલા બધા દીલગીર અને નિરાશ ન થાઓ, અમે લોકોમાંથી એક શબ્દસેના જીવ જ્યાં સુધી બાકી છે, ત્યાં સુધી સંભવિત નથી કે, એક પણ મુસલમાન અજમેરના બારણાપર પગ મુક્યાં મુકી શકે. જો અમારા આ વાયદાપર હજુરને ભરોસો ન હોય, તો તેની સાબીતી અમે બીજી રીતે આપી શકીએ છીએ છેવટ સ્થિતિમાં જે કારરવાઈ એક હીંદુ બહાદુરે કરવી જોઈએ તે કરવા અમે તૈયાર છીએ. સંભવિત છે કે, અમે સઘળા અમારી સ્ત્રીઓને ચીતામાં બેસાડી બાળી ખાખ કરી દેશું, દુનિયાના મોહને આમ હીમ્મતથી વીદાય કરી તલવારો હાથોમાં લઈ નીકળી પડશું, જો ઇશ્વરે મદદ કરી, તો અજમેરનું રાજ્ય આપને માટે હશે, અને અમે સર્વે હજુરની સામે હજુરના પગ નીચે કપાઈ મરી જશું. જે દહાડે અજમેર પર જીલ્લાઓનું રાજ્ય થશે, તે દીવસે અમારામાંનો એક પણ જીવતો નહીં રહે.”

રાજ—મારા મત પ્રમાણે હમણાં આ કારરવાઈઓની જરૂરત નથી, આ વાતો તે દીવસને માટે રાખી મુકવી જોઈએ કે, જે દીવસે આપણે અજમેરમાં ભરાઈને ફતેહથી નિરાશ થઈશું, હાલ તો આપણી પાસે પુરતું લશ્કર મોજુદ છે, અને મન દઈએ તો પુરતી હીમ્મતથી મુકાબલો કરી શકીએ છીએ. અફસોસની વાત તો એ છે કે, આ વેળા તમે નાશી ગયા, અને તમે દુશ્મનોને પોતાની ઉપર ફતેહમંદ કરી દીધા. કાલની લડાઈ પર સઘળો આધાર છે, તમે તેઓને અજમેરના યુરજ અને તેના દેવલોનાં ધુમટ નજરે પડવા દેતા પહેલાં મારી નસાડી દેશો.

દેશ અસરો—મહારાજા ! કાલે અમે બતાવીશું કે, હજુરના આ વાક્યોએ અમારી ઉપર શું અસર કીધી, અને હવે અમારાં દીલ દેવાં બની ગયાં છે ! મહારાજા ! આ અપરાધ ક્ષમા કરો, અને કાલે અમારી બહાદુરી અને અમારી તકદીરની પરીક્ષા લો.

રાજા—મને આજે મારી મોહિના યાદ આવે છે, તે શરીર અને બહાદુર હતી. જો તે હોત, તો હું આમ લડાઈથી નિરાશ ન થાત, તેની બહાદુરી અને સીપાઈગીરીની ઘણે છેટે સુધી ખ્યાતિ હતી, અને કદાચ તેને લીધે મુસલમાનો મારી સાથે મુલેહ પણ કરી શકત. માલુમ નથી કે, તેને શું સદ્મો પહોંચ્યો કે જેથી ચાલી ગઈ, અને કંઈ જાણે ક્યાં ગઈ. તેને મારી સાથે ઘણી મોહોખ્યત હતી, કંઈ સમજમાં નથી આવતું કે, તેણે મને શા માટે છોડી દીધો ! (ત્યાર પછી રાજા પોતાના વજીર પુત્ર જેરામને ઉદ્દેશી કહેવા લાગ્યો.) જેરામ ! કાલની લડાઈમાં મેં તને જોયો, કે તું ઘણી બહાદુરીથી લડી રહ્યો હતો, અને છેવટ સુધી ઘણી બહાદુરીથી તેઓને રોકી રહ્યો, અને મુકાબલા માટે ઉશ્કેરતો રહ્યો; પરંતુ જ્યારે સઘળા સીપાઈઓએ મેદાન છોડી દીધું, ત્યારે તું એકલો શું કરી શકે ! રણજીતસિંહે પણ પુરી બહાદુરી દેખાડી, અને તુર્કોના મનમાં ઠસાવી દીધું કે, અમારા દેશમાં પણ મોટા મોટા શુરવીર નરો અને બહાદુર સીપાઈઓ મોજુદ છે. હવે કાલની લડાઈનો સઘળો બદોબસ્ત કરવાનું તમે બન્ને અસરોને હવાલે છે.

આટલું કહી રાજાએ પોતાના સઘળા સરદારોને વિદાય કર્યા, અને પોતે પોતાના તંબુમાં ચાલ્યો ગયો.

જે વિચારો અળભેરના રાજાએ પોતાના સરદારો સામે જાહેર

ક્યાં હતા, તેજ વિચારો દરેક સરદારોએ સીપાઈઓની સામે વર્ણન કર્યાં. સીપાઈઓ પોતાની હાસ્થી ચરમાયા હતા, અને પોતાની એ વખતની તખીઅતને ધિક્કારી ગુસ્સો કરતા હતા કે, શું વાત હતી ! પરંતુ ખુદ તેમની સમજમાં નહોતું આવતું કે, તેમને હરીશના મુકાબલામાં હાર કેમ ખાવી પડી ! પોતાના નામ, પોતાના દેશ, અને ધર્મની હીમાયત માટે જીવ આપી દેવો, એ દરેક શખ્સના સાધારણ વિચારો નહોતા, પરંતુ દરેક શખ્સે તેને પોતાની દરજ સમજી લીધી હતી.

આ રાત્રી હીંદુઓની ફોજમાં અજબ રાત્રી હતી, એક ધાર્મિક અને જાતિય જોશ હતો, કે તેની સુરત નજરે આવી રહી હતી, ભોંકે સુવાનું-આરામ કરવાનું અને ખાવાનું સુધ્ધાં ભુલી ગયા, અને આખી રાત આવાજ જોશમાં વીતી, કંઈ અશ્વરો પરજ આધાર નહોતો, પરંતુ દરેક સીપાઈ એક બીજાને ગેરત અપાવતો, અને સમજાવતો, કે સ્વતંત્રતા અને જાતિય હીમાયત એ બન્ને કેટલી બધી જરૂરી અને ફરજિયાત ચીજો છે. એ સિવાય એક કુદરતી બનાવ બની ગયો, તે એ કે, ખાસ અજમેરમાં આ હારના સમાચાર પહોંચ્યા, ત્યારે જેટલાં ઘરો હતાં, તે સઘળામાં એક કહેર મચી ગયો, ઉચ્ચ કુટુંબની સ્ત્રીઓ અને ખાસ કરીને શરીફ ક્ષત્રીઓની વશદાર સ્ત્રીઓ શહેરમાંથી નીકળી છાવણીમાં આવી, જેઓએ પુરૂષોને ગેરત દેવડાવી, અને પોતાના અપૂર્વ જોશમાં બળે દીસે હૃદયી ન્યાદા ધિક્કાર-શીટકાર આપવા લાગી. છેવટે તેઓએ આ જોશીલાં વાક્યો કહ્યાં, “જો તમારાથી હવે મુકાબલો નથી થઈ શકતો, દેશ અને ધર્મ તો ત્યાં રહ્યાં, પરંતુ જો તમે તમારા બાલબચ્ચાંઓને નથી બચાવી શકતાં, તો ધરમાં બેસો, અમે મુસલમાનોને અમારી ભુમીમાંથી કાઢી મુકશું.”

આં સમજી બાબતો એવી બની કે જેથી જો કે હીંદુઓનાં દીલ સુસ્ત થઇ ગયાં હતાં, અને તેમનામાં હવે મુકાબલો કરવાની શક્તિ નહોતી રહી, પરંતુ તેઓનાં દીલ વધી ગયાં, અને પુરતી શક્તિથી મુકાબલો કરવા તૈયાર થઇ ગયા. મુસલમાનો હજી સુધી એમજ ધારતા હશે કે, “અમોએ હીંદુઓને સખ્ત હાર ખવાડી, અને ૧૨ી તેમનાં મુકાબલો કરવાની શક્તિ નહીં હોય કાલે અમે અજમેરપર ફતેહનો વાવટો ઉઠાડીશું.” જેઓ લુટલાટના વધુ દીવાના હતા, તેઓને ખુશી હતી કે, “કાલે અજમેરના ખજાના અને મંદીરોને લુટવાની ઘણી સારી તક મળશે.” પરંતુ તેમના વિચારો હવે ફક્ત તેમના દીલોમાં જ છે, અસલમાં હીંદુઓ જાણે તે હારી ગયેલા હીંદુઓજ નથી, હવે સવારે છેવટનો ઢાવ રમશે, અને દેખાડી આપશે કે તેઓ પોતાના હરિદાઓમાં કેટલા બધા મજબુત છે.

ખરેખર, આ રાત્રીની તૈયારીઓ જોવા લાયક હતી, ચાંદની ઝુલેલી હતી, જેનો ધીમો શાંત પ્રકાશ ચોમેર પસરી રહ્યો હતો, તારાઓ તો ઘણાખરા ચંદ્રની નુરાની આદરમાં સંતાઇ ગયા હતા, અને પોતાની ઝીણી તીક્ષ્ણ આંખો ખુલ્લી રાખી હતી, તેમની ચાલપર રાત્રીના વીતવાનો અંદાજ કાઢવામાં આવતો હતો, ધાર્મિક જોશમાં મસ્ત થયેલી ફાજોના સીપાઇઓ વારંવાર આંખો ઊઠાવી આ તારાઓની સુરત-જોઈ લેતા હતા, કે ધાર્મિક ફરજો અદા કરવાનો સમય થયો કે નહીં. હીંદુઓને એવીજ રીતે દેવતાઓની પુજનની ઇતેમ્મરી હતી કે, જેવી રીતે મુસલમાનોને ૧૦જરની નમાઝના શર અને મકબુલીયાતના વખતની ઇતેમ્મરી હતી. કેટલાકોને તો શુરવીરતાનો જુસ્સો એટલો બધો વધી પડ્યો હતો કે, તેઓ ખીજ બધી ચીજોને જુલી જઈ ફક્ત એ

બાબતની વાટ જોવામાં બેચેન હતા કે, ક્યારે સવાર પડે, કે, જેથી શરીરને બહાદુરી તથા શુરવીરતાનો તમાશો જોવાની અને બતાવવાની તક મળે. આવી જોશીલી અને શોખીલી કોમો પર, પથરાઓવાલા ખડકો, ઘાટો તથા કેટલીક ઝાડીઓ પર આ નુરાની રાત્રીની ચાંદનીનાં કિસ્સો પડી રહ્યાં છે, જે દેખાવો જોવા લાયક છે. જેના જોશમાં તે જોગીઓ કે જેઓ એક સાંકડી અને તુચ્છ મઢીમાં વસતા હતા, તેઓ પોતાના મોહક અને સુરીલા કંઠે હવાની ઠંડી લહેરીઓમાં વધુ અસર ઉત્પન્ન કરતા હતા. ખરેખર આ સમયની સુંદરતામાં તેમની તાનોએ એક નવી રહ ઝૂંકી આપી હતી, એટલે હીંસક પ્રાણીઓની ખુબો જંગલથી આવવી બંધ થઈ હતી, બન્ને લશ્કરોમાં જે સાધારણ શૈર-બકોર હતો, તે પણ શાંત થતો ગયો, અને સર્વે તેમની ગઝલો ઘણાજ આનંદ અને શોખની સાથે સાંભળી સાંભળી બેચેન થવા લાગ્યા. જેવી રીતે અરબસ્તાનનાં રેતીનાં રણોમાં રાત્રે ઉઠાની તેજ ચાલ મધુર સુંદર સરોદોથી વધતી જાય છે, તેવીજ રીતે અહીં જોગીઓના મધુર સ્વરોથી લશ્કરીઓના હોંસલાઓની તેજ દર પળે વધુ તરકકી કરતી જાય છે.

સુલતાન મહેમુદ ગીઝનવીએ પણ પોતાના લશ્કરમાં આવી લશ્કરીઓને થોડી વાર તો આરામ લેવાનો વખત આપ્યો, ત્યાર પછી એક દરબાર ભર્યો. આ દરબાર ઇશાની નમાઝ બાદ ભરાણો. થોડાક નજુ-મીઓ પણ સાથે હતા, કે જેઓએ લડાઈ વિષે કંઈક વર્તારા કાઢ્યા હતા, જો કે તે વર્તારા સુલતાની ફોજના હકમાં લાભ કર્તા હતા, પરંતુ મહેમુદ ગીઝનવીના વિચારો દીની તાલીમને એવા લગતા હતા, કે તેણે નજુમીઓને ઘણી સખ્ત સગમો આપી, આ એજ વાતો છે,

કે જે ખીનાને લીધે કેટલાક ઇતિહાસકારો મહેમુદ ગીઝનવી પર સખ્ત તોહમત મુકે છે, અને ખરેખર તે દીનદાર બાદશાહના વિચારો આવા બહુઈ ઢાંગસોંગને ધણા ધિક્કારની નજરે જોતા હતા. મહેમુદે દરબારમાં પોતાના અશ્સરોને મુબારકબાદી આપી, અને ખુશખબરી આપી કે, “કાલે હવે લડાઈનો વખત નહીં આવે, અને આપણા ઈસ્લામી વાવટાઓ અમરેલીના ઉંચા ધુમટા, શાહીમહેલો અને કિલ્લાના ઉંચા મુરજો પર ફરકી રહ્યા હશે. કાલે દુનિયા આપણો ઇસ્તકબાલ કરશે, અને આપણે આપણી આનંદદાયક આશાઓને પામીશું. હુરો આપણી આરઝુમંદ થશે, જન્નતના દરવાજા શહીદો માટે ઉઘડી જશે, અને આપણે તેના વારસ બનીને તે દોલતથી દીનનાં ઉમ્દા કામો લેશું, કે જે દોલત ખુદાના તરફથી આપણને ભેટ તરીકે મળશે, અને આપણી તલવારોના જોરનું અને બાહુબળનું મુલ્ય હશે.”

મુલતાનના આ સંભાળણુ અને તેના આ વિચારોથી દરેક મુસલમાનોના દીલમાં તે લાગણી અને ઈસ્લામી જુસ્સો તાજો થઈ ગયો; કે જેણે ધણી વેળા મેદાનોમાં મુસલમાનોને ફક્ત મોતના શોખમાં કપાવી નાખ્યા. દરબારમાં હાજર રહેલા સધળાઓએ મુલતાનને સંપૂર્ણ ખાત્રી અપાવી કે, ગમે તેમ થાય, તોપણ તેઓ જ્યાં સુધી પોતાની ઈચ્છા પુર્ણ નહીં થાય. ત્યાં સુધી મેદાનમાંથી હટશે નહીં. કંતો શત્રુ અને શહાદત તથા મોત આ એક ખ્યાલ છે, જે અમારા જીગર પર ઘણો ઉંડો કોતરાયેલ છે.” મુલતાને છેવટે એ પણ કહ્યું કે, “તુર્કોની બહાદુરી તથા હીમ્મત પર મને પુરતો ભરોસો છે, પરંતુ મને વધુ બહીક આ બાબતની છે, કે કદાચ એમ ન બને કે તમે પોતાની ફતેહમંદી અને જીતના જુલાવામાં રહો, અને તકદીર તમોને જુલથાપ ખવાડે. કેટલાક બહાદુર અને શત્રુમંદ લોકોને જોયા છે, કે તેઓ

પોતાની ફતેહના જુલાવામાં રહ્યા, અને દુસ્મનોએ તેમને એવી ગફલ-
તમાં નાખીને પોતે છત મેળવવાની અને તકદીરના ખાસ પક્ષદી દેવાની
તક મેળવી, બહાદુરો ! ફતેહ મેળવવી મુશ્કેલ નથી, તે ફતેહને સંભા-
ળીને છેવટ સુધી ફતેહમંદ રહેવું મુશ્કેલ છે. ઓ ઇસ્લામીઓ ! અને
ઓ મારા ફતેહમંદ અફસરો ! તમોને તાકીદ કરીને અને ખુદ તથા
તેના રમુલ સલ૦ નો વસ્તો દેવડાવીને કહું છું કે, જે દીલથી તમે
આજે સવારે લડાઇના મેદાનમાં ગયા હતા, ખીલકુલ તેવાજ જોશીલા
શોખીલા અને તેવાજ જાંબાઝીના ખ્યાલ અને ઇરાદાથી કાલે સવારે
તમે મેદાનમાં નીકળજો. ”

મતલબ કે સુલતાન મહેમુદ ગીઝનવીએ પણ પોતાના સીપાઇ-
ઓના દીલોમાં તે શબ્દોથી તાજો જોશ ઉપન્ન કરી દીધો, અને
બાદશાહોની યુક્તિઓ અને બન્ને હરીફોની સંપૂર્ણ તૈયારીઓ જોઈને
અમારા વાંચકો અંદાજ કાઢી શકશે કે બીજે દહાડે કેવડી મોટી ક્યા-
મત મચવાની બહીક હશે. બન્ને હરીફ પક્ષોને જોશ અને ઉમંગોએ
જરા આરામ પણ લેવા નહોતો દીધો. કે સવાર થયું, જેની સાથેજ
એક તરફથી ફજરની અઝાનનો અવાજ આવ્યો અને બીજી તરફથી
શંખ અને ઘટોના સુર સંભળાયા.

આખ ૧૭ મો.

લડાઈ તથા સઘળા બનાવોનું પરિણામ.

સવાર પડી, ફક્ત મુસલમાનો અને હીંદુઓજ પોતાની ધાર્મિક ભક્તિમાં નહોતા ભુંથાયા, બલકે પક્ષીઓએ પણ તે મહાન કારીબરની મહાન બક્ષિસો તથા મહાન કુદરતનાં વખાણુ પોતાના કલ્સોલ અને મધુર ગીતોમાં ગાવા શરૂ કર્યા. નમાઝ અને ભક્તિથી પરવારી સઘળા હથીઆર અને પોશાકમાં સજ્જ થવા લાગ્યા. જગતની છાની છુપી વસ્તુઓ પરથી અંધકાર રૂપી પડદો ઉપડવા લાગ્યો, અને સર્વેને લાકાર્થ માટે તૈયાર થવાનો મોકો મળવા લાગ્યો.

અચાનક બન્ને તરફથી ફેંજતે તૈયાર થઈ રહેવાની આજ્ઞા મુચ્ચવતાં વાજત્રો વાગવા લાગ્યાં. દરેક જણુ પોતે બહાદુર હોય કે બીકણુ પરંતુ શીરપર આવી પહોંચનારા દીવસના પુરા પ્રેમામનો વિચારકરી કંપી ઉઠ્યા. બન્ને હરીફ રાજકર્તાઓએ એક નિરાશા અને વહેમની નજરે તે છેવટ રાત્રીના આકાશ તથા તે વિદાય થતા ઉતરેલી સુરત વાળા તારાઓના ચહેરા જોયા, કે કદાચ ભવિષ્ય બાબતનું ચિત્ર નજરે પડે. જો કે વિચારોમાં આટલી બ્હીક હતી, છતાં પણ જાહેરમાં તથા હીલચાલમાં દરેક જણુ બેહદ હીમ્મતનો નમુનો દેખાડી રહ્યો છે.

બન્ને પક્ષના વાવટાઓ ઉઘાડવામાં આવ્યા, અને જોશ તથા ઉમંગના પોકારો પોકરાવા લાગ્યા. હાવણી અને તંબુઓની ખાસે જે

મેદાન આવેલું હતું, તેમાં બન્ને પક્ષોના લડવૈયાઓને હારબંધ ગોઠવવા લાગ્યા, દરેક સરદારની એવીજ ધ્વજ હતી, કે જેમ બત્રી શકે તેમ પ્રથમ અમેજ યોગ્ય વ્યવસ્થા અને ગોઠવણથી પરવારી જાય, સરદારો હારોની આગળ આગળ ઘોડાઓ દોડાવી દોડાવી જુસ્સાદાર વાક્યો બેરથી પોકારી પોકારી પોતાના સાથીઓનાં દીક્ષોને ઉરકેરવા લાગ્યા.

હાંદુઓનું લશ્કર હજુ પુરતી રીતે લડવાને તૈયાર થઇ ચુક્યું નહોતું, એટલામાં તો જીત મેળવવા કરતાં મોતની વધુ અભિલાષાએ અજમેરનો રાજા લડાઇના મેદાનમાં આવ્યો. નાગી તલવાર તેના હાથમાં હતી, જે વડે ઇશારો કરી તે પોતાના દરેક સીપાઇઓનાં દીક્ષો દ્રઢ કરી રહ્યો હતો. તેણે પોતાના દરેક જણને ખાત્રી આપી, કે જે જીત થઇ, તોજ તેમનો રાજા જીવતો રહેશે, અને જે અજમેરના સીપાઇઓ બદનામ થઇ જીલ્લતની સાથે પોતાનાં ઘરોમાં પાછા જવા ધ્વજશે, તો સઘળાઓ ખાત્રીથી માની લે કે, રાજાને તેઓ પોતાના શહેરમાં ફરી જોવા નહીં પામે. આ વિચારોએ સર્વેની હીમ્મતને દ્રઢ કરી, એટલુંજ નહીં, બલકે દરેકને મોતના આરજુમંદ બનાવી દીધા.

આ બાજુ સુલતાન મહેમુદ ગીઝનવી ઘેડો વધારતો આગળ આવ્યો, અને પોતાના સીપાઇઓની હારો આગળ પોતાનો બાલો જમીનમાં ખોસી ઉભો રહ્યો; ફરી પોતાના સિપાઇઓ તરફ ફરીને કહેવા લાગ્યો, “ઓ મુસલમાનો! તમે સમજો કે મેં આ બાલો શા માટે ખોસ્યો છે? સાંભળો! આ અરબી મુન્નત છે, તે અરબો કે જેઓ આપણા મુખારક અને બરજુગીદા ઈસ્લામ દીનના સ્થંભ છે. હું તમને ખાત્રી આપું છું કે હું આ લડાઇને ફક્ત જિહાદ સમજું છું, ખારી મતલબ આ ચઢાઇથી રાજ્ય વધારવાની કે દુન્યવી બહો.

જલાલીની હરગીજ નથી. જે મતલબ : એક જિહાદીની જિહાદથી હોય છે, મારી પણ આ લડાઈમાં તેજ મતલબ છે, હું મૂર્તિયોને તોડવા, અધર્મોનો નાશ કરવા, અને અલ્લાહનો કલમો ખુલ્લું કરવા ઇચ્છું છું. હું લડાઈમાં તમારો બાદશાહ બનીને તમારાપર હુકમ નહીં ચલાવું, બલકે હું તમારો ભાઈ બનીને લડાઈ રૂપી સમુદ્રમાં કુદીશ, અને જિહાદમાં જેટલો ભાગ તમે લેવા ઇચ્છો છો, તેટલો ભાગ હું પણ લઈશ. ”

આ વાક્યોએ ઈસ્લામી ફોજમાં એક અવનવો ગુસ્સો ઉત્પન્ન કરી દીધો, અને દરેક જણ મારવા મા મરવા તૈયાર થઈ ગયા, પ્રથમ અજમેરના રાજા તરફથી લડાઈનું રણ સીંગડું ડુંકાયું, જેમાં આ ઈશારો હતો કે, તેની ફોજમાં સંપૂર્ણ તૈયારી થઈ ચુકી હતી, માટે લડાઈ શરૂ કરવામાં આવે. મુસલમાનો જાણે વાટજ જોતા હતા, એટલે તેમની તરફથી પણ લડાઈનાં વાજાંત્રો વાગવા લાગ્યાં, બન્ને પક્ષની ફોજોએ એક ચુપકીદીની સાથે આગળ વધવા લાગી. સીપાઈઓ માટે આ સમય બીજા સમય કરતાં ઘણો ખારીક હતો, કદાચ લડાઈ શરૂ થઈ ચુક્યા પછી તેટલી ખીક અને ગભરાટ તેઓના દીલોમાં નહીં હોય, કે જે અત્યારે હતો, દરેક જણ વારંવાર વ્યાકુળ થઈ પોતાના મનને આ સવાલ કરતો હતો, કે હવે શું થશે? પરંતુ તકદીર કંઈ જવાબ આપતું નહોતું. આનો જવાબ નહીં મલવાથી જે બેચેની મનમાં ઉત્પન્ન થઈ રહી હતી, તે જેમ જેમ બન્ને પક્ષો સામ સામે પાસે પાસે આવતા જતા હતા, તેમ તેમ બેચેની વધતી જતી હતી, અને મનમાં અધીરાઈની અસર વધતી જતી હતી. આ એ સમય હતો, કે જે સમયે મોટા મોટા જવાંમરદો પણ દીલ હારી ચુકે છે, અને

લડાઈ ચર ચઈ ચુક્યા પછી તો ફરી દીલ મળ્યુત થઈ જાય છે, અને એક પ્રકારની નર્મીતાઈ પણ થઈ જાય છે, જેવી રીતે કોઈ માણસ એક ઉંચી ટેકરી પરથી ગળડી પડતાં એક અજબ પ્રકારની ખીંક અને ગભરાટમાં પડી જાય છે, એટલે સુધી કે નીચે જમીન પર પહોંચે અને પછી જે કંઈ મુજરે છે તેને દ્રઢ મને જેમ તેમ કરી સહન કરે છે. ખેર, જન્મે ફાળેનો મુકાબલો થયો, પહેલાં તીર, બાલા અને છેવટે તલવારો ચાલી, લડાઈનો આરંભ હીંદુઓએ ધણી શુરવીરતાથી કર્યો, અને સ્વદેશ પ્રેમનો જુસ્સો તેમના દીલોમાં કેટલો બધો ઊઠાળા મારી રહ્યો હતો તેની સાબીતી આપી. તેઓએ પોતાના પહેલા હુમલામાં કંઈક એવી સખી અને દ્રઢતાથી મુસલમાનો પર તલવારો ચલાવી કે, મુસલમાનોની ફાજ દુર સુધી પાછળ હટી ગઈ, પરંતુ તેમના સરદારોએ તેઓને સંભાળ્યા. કંઈ સંભળાવ્યા એટલુંજ નહીં, બલકે પોતે મુકાબલો કરીને હીંદુઓને ધસી આવતા અટકાવવા લાગ્યા. ખુદ જાણે સુલતાન મહેમુદ પણ આ માટે ગઈ કાલ કરતાં વધુ ઝુંબી રહ્યો હતો! તે બગાવર પોતાની ફાજની આગળ આગળ ધોડો કુદાવતો જતો હતો, અને તલવાર બાજીનું શૈય દેખાડી રહ્યો હતો.

મુસલમાનોની એક ટુકડીએ આ વેળા ભારે કમાલ ધીધી, દાવુદ તાઈ કે જે ઘોડેસ્વાર લશ્કરનો સરદાર હતો, તેણે આ ટુકડીની સાથે હીંદુ ફાજના તે ભાગપર સખ હુમલો કર્યો, કે જે ભાગને તેઓ કોઈ પ્રકારે રોકી શક્યા નહોતા. બલકે મુસલમાનોને પહેલાં જેટલા પાછળ હટાવ્યા હતા તેથી વધુ પોતેજ હટી ગયા. પોતાનાં લોકોને બહુએ રોક્યા, પરંતુ તેમની સ્થિતિ એવી હતી કે, મન દ્રઢ કરીને ચાલતા હતા પરંતુ નહિ માણસ કે કોવી રીતે તેઓ જોતાજ રહ્યા અને મુસલમાન સ્વારો

આગળ વધી ગયેલા. જેને લીધે લાચાર બની કેટલુંક પાછળ હટી જવું પડતું હતું. રણજીતસિંહે પોતાના સ્વારોની સાથે આ મુસલમાન સ્વારો પર હુમલો કર્યો અને ઘણી સખ્ત લડાઇ થવા લાગી. આ બંને પક્ષોના સ્વારોની લડાઈએ પળવારમાં હજારો માણસોને મોતને શરણે કર્યા, અને હજારો માણસો તે આલમમાં સીધાવ્યા કે, જે આલમને તેઓ પોત પોતાના ધાર્મિક મત પ્રમાણે પોતાની આ શુરવીરતાનું ધનામી સ્થળ સમજતા હતા.

જે વેળા લડાઇ જોર શોર પર હતી, અને હોંડુ મુસલમાનોમાંથી કોઈને પોતાના કે પારકાની શુદ્ધિ નહોતી, તે સમયે અજમેરના બહાદુર નવ જુવાન યોદ્ધા જોરામે ગાંધ કાલની પેઠે કેટલીક ફોજ પોતાની સાથે લીધી, અને લોકોની નજરો અચાવીને આ બયાનક સીનમાંથી અલોપ થઇ ગયો. અમારા વાંચકો એમ સમજશે કે, તે નાશી ગયો, પરંતુ નહીં. તેણે તો જીત મેળવવાની આ યુક્તિ શોધી કહાડી, કે થોડી ફોજ લઈને પાછલા ભાગમાં આવેલી ડુંગરીઓમાં તે ગયો, અને ત્યાંથી ભરાતો છુપાતો એક લાંબું ચક્ર ફરી તે ડુંગરીમાં ને ડુંગરીઓમાં જતાં જતાં તે સ્થળે પહોંચી ગયો, કે જ્યાં તે જોગીઓનું ઝુંપડું હતું. આ ઝુંપડીની પાસે એક ડુંગરની ખોમાં ઉભા રહીને તેણે પોતાના સ્વારોને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી નાખ્યા. એક ભાગને તેણે ઉતર દિશા તરફ વધુ આગળ વધવા દીધો કે, જ્યાં તેઓ મુસલમાનોની પાછળથી નીકળી આવે, અને એક ભાગને પહેલા અને ત્રીજા ભાગની વચ્ચેમાં રાખ્યો, અને વિચાર કર્યો કે, આ ત્રણે ટોળાં એકી વેળા મુસલમાનો પર હુડી પડે કે, જ્યાં મુસલમાનોમાં એકાએક ભય ફેલાવવામાં તેઓના પગો કપડી જાય. ફોજના દરેક ભાગમાં એક

એક શંખ ડુંકનાર સાથે હતો, અને શંખનો સુર હુમલો કરવાની નિશાની ફેરવી, કે જેથી એક ટોળાંના હુમલાની ખીજા ટોળાને સ્તવર ખબર મળે. જેરામે આ ગોઠવણ કરીને ફોળેને પોત પોતાની જગ્યાએ રવાના કરી અને હુકમ આપ્યો કે કોઈ છુપી જગ્યાએ બેસી રહે; તે એટલે સુધી છુપી રહે કે જ્યાં સુધી જેરામની તરફથી શંખનો સુર ન સાંભળે. બંને ટોળા પોતાને માટે સુકરર થયેલી જગ્યાએ રવાના થયાં. જેરામ અસલમાં ઘણો બહાદુર પુરુષ હતો, અને તેના વિચારો અજમેરના રક્ષણ માટેના ખીજા સઘળા બહાદુરો કરતાં વધુ જોશીલા હતા. તેણે પોતાના સ્વારોને એક જગ્યા પર થોભાવ્યા, અને પોતે એકલો રવાના થયો, કે જેથી કોઈ સ્થળે છુપીને લડાઈની સ્થિતિ જુઓ, અને અનુમાન બાંધે કે સીપાઈઓ લડાઈ કેમ લડી રહ્યા છે, અને મુસલમાનોમાં દ્રઢતા કેવીકે છે. આમાં તેની એ મતલબ પણ હતી, કે પોતે પોતાનો હુમલો કરવાનો યોગ્ય સમય અને યોગ્ય તક સુકરર કરે. તેના સ્વારો ધીરજથી ડુંગરીઓ અને ઝાડીઓમાં છાનામાના ઉભા છે, અને જેરામ ધીમે ધીમે ચાલ્યો જાય છે.

સુલતાન મહેમુદના સીપાઈઓથી જો કે આ પ્રપંચ ખીલકુલ છાનો રાખવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ આ પ્રકારનો હુમલો કે જે ગઈ કાલની લડાઈમાં જેરામની તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો, તેનો બેદ જોકે પ્રથમ જણાયો નહોતો, પરંતુ જ્યારે રાત્રે મુસલમાન લડવૈયાઓ પોતાના તંબુઓમાં પાછો ફર્યા, ત્યારે તેમને કોઈ બસુસો તથા એ ચાર હિંદુ કેદીઓ મારફતે જણાયો કે, જેરામ કેટલો બહાદુર અને હુસિયાર સીપાઈ છે, તથા તેણે જીત મેળવવા માટે કેટલી ચુપકીદીની સાથે ફોજથી જુદો થઈને પહાડીઓમાંથી નીકળી કેવો ઓચિતો હુમલો

કરી દીધો, જેથી આજે લડાઈની સરખાતથીજ મુસલમાનોના હુક્મ-આર સરદારો જેરામની હાલચાલ જોઈ રહ્યા હતા. જ્યારે તે પોતાની ફાજથી જુદો થયો, ત્યારે જો કે મુસલમાનોએ એ બાબતની સમજીતી નથી આપી કે તેઓ જેરામ આજ્યા જવાની વાતને સમજી ગયા, અને તેઓએ તેને હાંદુ ફાજમાંથી છુટો પડતો જોયો; પરંતુ હકીકતમાં તેઓ આ બનાવને સારી પેઠે જાણતા હતા. મુસલમાનોએ છાની માની એવી યુક્તિ કરી લીધી, કે જેથી જેરામને ગદ કાલની પેઠે ફતેહમંદ ન થવા દે, તેમનો બહાદુર સરદાર અલ્તુનતાશ પણ હાંદુઓની સાથેજ પોતાની ફાજથી દશ હજાર સ્વારોને લઈ જુદો થઈ ગયો, અને તે પણ જે બાજુ જેરામ ગયો હતો તેજ બાજુ રવાના થયો. અને લોકોની નજરો એવી રીતે બચાવી કે જેથી હાંદુઓને ખબર પણ ન પડી. અપણી નજરો તેને નથી જોઈ રહી, પરંતુ આપણે ખાત્રી પૂર્વક માની લેવું, કે તે પણ જેરામના સીંચાઈઓની પાસેજ ક્યાંક છુપાઈ બેઠો હશે, અને કોઈ એવા મોકાપર નીકળી આવશે કે, જેથી જેરામની બધી હુશીઆરી અને સઘળી યુક્તિઓ નકામી થઈ પડશે. વધુ દીલગીરી તો આ બાબતની છે, કે જેરામે પોતાની ફાજને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી દઈ એકજ ભાગ પોતાની સાથે રાખ્યો છે. બાકીના બે ભાગો છોટે છોટે રાખ્યા છે, અને પોતાની સાથે એટલી થોડી ફાજ રાખી છે કે જે અલ્તુનતાશની ફાજનો મુકાબલો કોઈ પ્રકારે નથી કરી શકતી.

ખેર, હવે જુઓ કે જેરામ એકલો લડાઈની હાલત જોયા આજ્યો જાય છે, તે બધી હીમ્મત અને ધીરજથી આવી રહ્યો છે, કદી નીચે આવી જાય છે અને કદી ઉઠે, આ ટકરીથી પેઢી ટકરી

પર જય છે, આ વનમાં થઈ પેલાં વન પસાર કરે છે. આ ટેકરી-
ઓમાં સંતાતો ઝાડોમાંથી નીકળી ખુલ્લા મેદાનમાં આવી જાય
છે, અને છલાંગ મારી બીજા ઝાડોમાં છુપી જાય છે, તેણે તે જગ્યા
ખુલુ પસાર કરીધી, કે જ્યાં આ ફરીરો અને જોગીઓનું ઝુંપડું છે,
વયો વૃદ્ધ જોગી પોતાના ઝુંપડોમાંથી નીકળીને તેની પાસે આવે છે,
અને કહે છે, “બચ્ચા ! તું લડાઈનું મેદાન છોડીને અહીં કેમ
આવ્યો ? ”

જેરામ—આપને આ પહાડી જગ્યાઓની હકીકત સારી પેઠે
માલુમ હશે ? કોઈ એવી જગ્યા બતાવો કે, જ્યાંથી હું છુપી રીતે
બેસીને લડાઈના તમાશો જોઈ શકું.

જોગી—(પુર્વ દિશાએ આવેલી એક પહાડી તરફ ઈશારો
કરીને) જુઓ, આ પહાડીની વચમાં જે મોટી ઝાડી દેખાય છે, તેની
વચમાં બેસીને કોઈ જુએ તો લડાઈનું આખું મેદાન નજરે પડે.

જેરામ—ત્યારે હું જાઉં છું, ત્યાંથી જઈને જોઈશ.

ત્યાર પછી જોગી પોતાના ઝુંપડામાં ચાલ્યો ગયો અને જેરામ
આગળ વધ્યો. ધીમે ધીમે સંભાળથી યોબી યોબીને માર્ગ કાપતો હતો,
અને તેના શોખ તેને ઘણી તેજથી લઈ જતો હતો; પરંતુ માર્ગ એવો
ખરાબ હતો, કે ઘોડાને જવામાં ઘણી મુશ્કેલીઓ પડતી હતી, અને
તે કોઈ રીતે ટળતી નહોતી. છેવટે જતાં જતાં એક સ્થળે એટલો
લાચાર થયો કે, ઘોડાપરથી ઉતરી પડ્યો. તેણે ઘોડાને એક ઝાડ સાથે
બાંધી દીધી, અને પોતે આગળ વધ્યો. જેરામ રવાના થતી વેળા
ઘણી બારે હુશીયારી વાપરતો ગયો હતો, તે એ કે તેણે પોતાના

સ્વારોમાંથી કેટલાક સ્વારોને એટલી ઉંચી જગ્યા પર રાખ્યા હતા, કે જ્યાંથી તેઓ તેની હાલતને દર વખતે જોઇ શકતા હતા.

જેરામે જે વખતે ઘોડો છોડી દીધો, તે વખતે તેના સાથીઓને જરૂરત જણાઇ કે બીજા પણ ઘોડા સ્વારો જાય કે જેઓ જેરામની સાથે રહે. જેથી આ છુપા સ્વારોમાંથી બીજા દશ સ્વારો રવાના થયા, અને ઘોડા દોડાવવા લાગ્યા કે જેથી જલદી જલદી તે સ્થળે પહોંચી જાય કે જ્યાં જેરામે ઘોડો છોડી દીધો હતો, ત્યાં પોતાના ઘોડા પણ છોડી નાખે અને તેની પાસે પહોંચે. જેરામ બરાબર આવ્યો જોતા હતા, રસ્તાની ખરાબીઓ અને મુશ્કેલીઓમાં એટલો બધો હેરાન હતો કે, બીજી કોઈ બાબતુ નજર કરવાની તક નહોતી મળતી. તેણે આ લોકોને પણ ન જોયા કે જેઓ તેની હમદર્દી માટે ચાલ્યા આવતા હતા, અને હજી તેનાથી ઘણા દુર હતા. એટલામાં ઓચીંતા તેની ગરદન પર તલવારનો એક સખ્ત ધા પડ્યો, અને તેની સાથેજ અવાજ સંભળાયો કે, “ તેં મુસલમાનોના ઉપકાર બુલવી દીધા, અને ફરી તે લોકોનેજ શ્રેય દેવા જાય છે, જેઓએ તને કેદ કરી, પોતાનો મુલામ બનાવી છોડી દીધો હતો. ”

જેરામને આ સાંભળતાં ગુસ્સો આવ્યો, તેણે પણ કોઇ પ્રકારનો વિચાર કર્યા સિવાય પોતાપર હુમલો કરનાર દુશ્મનને પાછળ શરીને જોયો, અને તે સાથેજ પોતાની તલવારનો ધા કર્યો. આ તલવાર તે શખ્સના ખંભાપર લાગી, અને કાપતી કાપતી છાતી સુધી ઉતરી ગઈ, પરંતુ તેની તલવારનો ધા પણ એવો સહેલ લાગ્યો હતો, કે જેરામે જોશમાં આવી ધા તો કરી લીધો, પરંતુ હજી તેની તલવાર હરીફની છાતીમાં પોતાની જીવલેણ ચાક્ર પુરી કરવા પામી નહોતી, એટલામાં

તો જેરામ ચક્કર ખાઈને પડ્યો, અને પડતાંજ બેભાન થઈ ગયો. બન્ને જણ પડ્યા પડ્યા તડપી રહ્યા હતા, ફક્ત ફેર એટલેજ હતો. કે, જેરામ જીવતો હતો, અને તેનો હરીફ બેચાર વાર પાસા બદલી મશણ પામ્યો.

એટલામાં પેલા વયોવૃદ્ધ જોગીના બે નવજુવાન શિષ્યો કે જેઓ શાયદ કોઈ તરફ ધુપી રહ્યા હશે, તેઓ ખુદા જાણે કઈ બાજુથી તુરતજ ઓચિંતા આ ભયાનક સાનમાં પ્રગટ થયા, બન્ને શોરબકાર કરતા અને ચીસો પાડી પાડી રડતા રડતા આવ્યા, તેઓએ આવતાં જ પોતાની કંઈનીઓમાંથી તલવારો કાઢી અને પડ્યા પડ્યા તડપી રહેલા જવાનીની મનહરણ મંજલો પસાર કરી રહેલા અજમેરના જાનીસાર તખ્ત અને તાજના વફાદાર સેવક જેરામને કાપી દુકડે દુકડા કરી નાખ્યો. જો કે તેઓની તલવારો ઘણે ભાગે અટકી અટકી ને પડતી હતી, પરંતુ તેઓ પોતાના નિશ્ચયે ગયેલા ધાતો બદલે વાળી લેતા હતા, તે એટલે સુધી કે જેરામની લાશને તેઓએ ખીલકુલ કાપી ફેંકી દીધી.

આ નવજુવાનો હજી તો પોતાના જીલમી કામમાં મશગુલ હતા, એટલામાં આ કોમો શહીદ જેરામના હમદદ અને વફાદાર સાથીઓ કે જેઓ સહાય માટે આવતા હતા, તેઓ આવી પહોંચ્યા, તેમની આંખોમાં દુનિયા અધકાર રૂપ થઈ ગઈ, તેઓને ઘણીજ નિરાશા, ક્રોધ અને ગુસ્સાની આંખોમાં સમજાઈ ગયું કે, તેઓના માલીક, તેઓના અફસર, તેઓનાં શહેર અને કોમના ઘણાજ ખુબસુરત કુલ અને સર્વેના ઘણાજ વહાલા વજીરજાદાને બે દેશી જોગી પોતાની તલવારો વડે કાપી રહ્યા છે. તેઓએ ક્રોધે બરાએલા દીલે હુમલો

કર્યો, અને ત્રણ ચાર ધામાંજ આ નવજીવાનોનું કામ ખલાસ કર્યું. અને તે એટલી ત્વરાથી, એટલી સફાઈથી અને એવા ન રોકી શકનારા ધાથી કે તેઓ ઝખાનથી એક પણ શબ્દ કહે તે, પહેલાં બન્નેના પ્રાણ નીકળી ગયા. આહ ! ગજબ ! આ અંધેર ! આવું ખોદનાક ! આવો જીવંતી દેખાવ ! અને ખીલકુલ નહીં માલુમ કે કેમ ! અને શા માટે !

અંજમેરના નિરાશાવશ થયેલા સ્વારોએ જો કે પોતાના દુસ્મનોનો ફેંસલો કરી નાખ્યો હતો, પરંતુ તેમના મનની વેદના કેવી રીતે નીકળી શકતી હતી ! પોતાના સરદારને કતલ કરનારાઓને તેઓએ કતલ કરી નાખ્યા, અને કિલા થઈને ઘણીજ બેચેની અને વ્યાકુળતાથી ચીસો પાડી પાડી રડવું શરૂ કર્યું; જેનો સાદ આ પહાડી સીનમાં ગુંજી દુર સુધી પહોંચ્યો.

અચાનક ખીલકુલ પહેલા જોગીઓની પેઠે ખીજો નવજીવાન જોગી રડતો અને પીટતો આવ્યો, તેણે રડી રહેલા સ્વારોને બચલીત સ્વરે પુછ્યું કે, “ શું થયું ? ” જેના જવાબમાં તેઓએ જરા ખસીને કહ્યું કે, “ તમે પોતે જોઈ લો. ”

તરણ જોગીએ આગળ વધીને જોયું, એક ચીસ પાડીને બન્ને લડવૈયાઓની લાશ પર ઝુક્યો, અને ઝુકીને બેહદ અધિરાઈની સાથે તેમના ચહેરા ધ્યાનપૂર્વક જોવા લાગ્યો, જેતાં જેતાં ક્યામતની હસ-રતનાક સુપકીદી તેના પર છવાઈ ગઈ, તેણે જેરામની તલવાર પોતાના હાથમાં લીધી, થોડાંક વાક્યો ફાળ જોશના લેહજમાં તેની ઝખાનથી નીકળ્યાં, “ આહ ! બન્નેનો ગમ ! બન્નેનો દાગ ! હજી સુધી કલેજનું

કેમ નથી દાટ્યું ? કોને કોને રૂં ? પરંતુ ભલે ગમે તે થાય, મારી જનને સદ્ગો પહોંચાડવા માટે જેરામનીજ તલવાર વધુ યોગ્ય છે ! ”

આ વાક્યોએ સર્વેને એટલા બધા અજબબીમાં નાખી દીધા કે સધળા મુર્તિ સમાન ઉભા રહ્યા. કોઈને પોતાની હોંશ ન રહી, અને જ્યારે હોંશ આવી ત્યારે જોયું તો પાછળ આવેલા નવજુવાન જોગીએ જેરામની તલવારથી પોતાનું કામ પોતેજ ખલાસ કર્યું હતું અને પહેલાંની લાશો પર પડી ગયો હતો. આ બનાવે વધુ ક્યામત મચાવી દીધી, અને તેણે આ ભયાનક સીનની ભયભીતતામાં વધારો કર્યો. અને પ્રથમ કરતાં વધુ શોરબકોરની સાથે સધળા રડવા લાગ્યા, તેમના રડવાના અવાજે સધળા પહાડીઓનાં ક્ષેત્રમાં છિદ્રો પાડી દીધાં. જેરામની સાથેના સ્વારો કે જેઓ દુર હતા, તેઓ દોડી આવ્યા, તેમનાં દોડતાંની સાથેજ અલતુનતાશ પોતાના સાથીઓની સાથે નીકળ્યો, અને આ ઉંચા સ્થળે પહોંચે તેની પહેલાં જ્યાં થોડા જમ્મ શકતા નહોતા, તે સ્થળે નીચેજ બન્ને પક્ષના સ્વારોનો મુકાબલો થયો. પહાડીની ઉંચાઈ પર શહીદ થયેલાઓના સાથીઓ માટે અહીં ધણાએ જાંબાજોએ ઘણીજ શુરવીરતાથી મુકાબલો કર્યો, અને દુનિયામાંથી વિદાય થવા લાગ્યા. મુસલમાનો સંખ્યામાં વધારો હતા, એટલા માટે કે હાંદુ ફોજના બે ભાગો જુદા જમ્મ ચુક્યા હતા. ફક્ત ફોજની એક ટુકડી હતી, અને મુસલમાનોમાં જેટલાં માણસો અલતુનતાશની સાથે આવ્યાં હતાં. તે સધળાં આ સ્થળે હાજર હતાં. હાંદુઓએ પોતાની ફોજના બાકીના ભાગને પોતાના તરફ ખેલાવવા ગબરાટમાં સંજ્ઞા દુકડી દીધો. આ તેમની જીત હતી, તે એટલા માટે કે, આ નિશાની મહેમુદની ફોજ પર હુમલો કરવાની ઠરાવી હતી.

ફાળને પાછી બોલાવવાની નહોતી, સંખનો સુર સાંભળતાંજ હીંદુઓની બન્ને છુપી ફાળોએ મહેમુદની ફાળપર હુમલો કરી દીધો. મહેમુદે પોતાના સ્વારો અને અલતુનતાશની વાટ જોઈ, પરંતુ તેઓ ન આવ્યા, જેને લીધે તેના દીલમાં ચિન્તા ઉપન્ન થઈ, અને આ વ્યાકુળતાની અસર દરેક સીપાઈના દીલમાં એટલી બધી પેસી ગઈ કે, જેથી સર્વેના હાથો ઢીલા પડી ગયા. આ તરફ રાખના સાથીઓએ લડાઈ તેજ કરી દીધી, અને ઘણી સખ્તી અને જીવ પર આવી દરેક તરફથી હુમલા શરૂ કરી દીધા. અહીં લડાઈની આવી સ્થિતિ હતી, કે મહેમુદ ગીઝનવીની ફાળ હવે હારી જવાની હતી. જો કે તે તથા દાવુદતાઈ ઘણી મજાબુતીથી પોતાની ફાળને ઉશ્કેરી ઉશ્કેરી લડાવી રહ્યા હતા, પરંતુ લડાઈનો રંગ બદલી ગયો હતો, અને તકદીરે હીંદુઓને એવી આશા અપાવી હતી, કે જેથી તેઓ ઘણા શોખ અને ઉમંગની સાથે મુસલમાનોના હારી જવાની વાટ જોતા હતા.

પેલી તરફ અલતુનતાશે એવા તેજ હુમલા કર્યા અને એટલી ધ્રુવતાની સાથે મુકાબલો કર્યો કે, જેરામના સાથીઓ ભયભીત થવા લાગ્યા. ઘણીવાર સુધી તેઓ પોતાની કુમકની વાટ જોતા રહ્યા, પરંતુ કાંઈ ન આવ્યું. છેવટે ગભરાઈને તેઓએ બે સ્વારોને દોડાવ્યા કે, જલદી જઈને મહારાજને આ લડાઈની ખબર આપે, અને એ પણ કહી દે કે, “જેરામની સ્થિતિ ઘણીજ નહારી માલુમ પડે છે. જાહેરમાં જણાય છે કે, તેને સખ્ત સદમો પહોંચ્યો છે, એટલા માટે કે તેના દશ સાથીઓના રડવાના અવાજો અમારા કાનોમાં સંભળાયા; જેથી ગભરાઈને અમે તેની ખબર લેવા રવાના થયા; પરંતુ મુસલ-

માનોએ અમો સધળાને રક્ષ્યા. મુસલમાનોની ફાજ ધણી વધારે છે, આપ અમેને મદદ કરો, નહીં તો નજદીક છે કે અમો હારી જઈશું.”

આ સદેશો જેવો રાજા કને પહોંચ્યો, તેવાજ તેના હોંશ ઉડી ગયા, મહેરો ઉતરી ગયો, અને તેણે પોતાની જગ્યાએ રણજીતસિંહને ઠરાવી પોતે તે તરફ વળ્યો. દશહજાર સ્વાર પોતાની સાથે લીધા, અને પહાડીની વચમાં તે જગ્યાએ જઈ પહોંચ્યો, કે જ્યાં જેરામના સાથીઓ પોતાની સંભાળની છેવટની કોશીશ કરી રહ્યા હતા. અલતુન-તાશે પણ ધ્વજીયું કે, છેવટ સુધી યુદ્ધાગ્રસો કરતો રહે; પરંતુ દુશ્મનોની તરફ આકર્ષી મોટી ફાજ આવી જવાથી સીપાઈઓનાં દીલ ટુટી ગયાં, અને કોઈ રીતે ન લડી શક્યા. છેવટે પરિણામ એ આવ્યું કે, અલતુનતાશના સધળા સાથીઓ નાશી ગયા, અને સર્વેની પાછળ અલતુનતાશને પણ લડાઈનું મેદાન દુશ્મનોને હવાલે કરીને પાછું જવું પડ્યું. નાસતી વખતે ધણીએ મુસલમાનો માયાં ગયા. જેઓની લાશો આ મેદાનમાં આમ તેમ પડી હતી. રાજા અધિરાઈની સાથે ઉંચે જઈ તે જગ્યાએ પહોંચ્યો કે, જ્યાં જેરામની લાશ પડી હતી. અત્યાર સુધી રાજાને જેરામના મરણની ખબર નહોતી, જ્યારે તેણે તે જગ્યા પર પોતાના વજીરના પુત્રને આવી નિરાધાર સ્થિતિમાં મરણ પામેલો જોયો, ત્યારે તેની આંખોમાંથી આંસુ ટપકી પડ્યાં, અને ધણીજ અધિરાઈ તથા આક્રમકતાની સાથે રડવા લાગ્યો.

જે લોકો ઉભા હતા તેઓને રાજાએ પ્રુછ્યું કે, “જેરામ કેવી રીતે માર્યો ગયો ?”

એક સ્વાર—મહારાજ ! અમેને વધુ ખબર નથી, અમો દૂર હતા જ્યારે નજીક પહોંચ્યા, ત્યારે અમેએ આ બન્ને જોગીઓ કે

જેઓ પડેલા છે, તેઓને જોયા કે, તેઓ ખન્ને રડતા જતા હતા, અને અમારા સરદાર જેરામની લાશને તલવારોથી કાપી રહ્યા હતા. અમેને ઘણાજ ગુસ્સો ચડ્યો, અને તુરતજ ખન્નેને અમારી તલવારોથી મારી નાખ્યા. એટલી વારમાં આ ત્રીજો જોગી કે જેની લાશ આ પડેલી છે, તે આવ્યો. અને તેણે જેરામની તલવાર ઉપાડીને પોતે પોતાને કતલ કરી નાખ્યો.

રાજા—આહ ! અજમેર તખ્તાહ થઈ ગયું, અજમેરની ફાજનો સરદાર માર્યો ગયો. તે પુરુષ કે જેનાપર મારી સધળી આશાઓનો આધાર હતો, જેની શક્તિથી ઘણીએ દતેહમંદીની ઉમ્મેદ હતી, તે આજે ખાક અને ખુનમાં બેળન પડેલો છે. ઓ અજમેર ! તું તખ્તાહ થઈ ગયું, તારો સહાયક કતલ થઈ ગયો !

ત્યાર પછી રાજાએ લોકોની તરફ ફરીને કહ્યું, “ખીજ કાઈ એવી યુક્તિ પણ થઈ શકે છે કે, આ બેદનો પત્તો મળે અને આપણને ખબર પડે કે આ જોગી લોકો કોણ છે અને તેઓને જેરામની સાથે શું સંબંધ હતો ?”

એક સ્વાર—મહારાજા ! અહીં નજદીકમાંજ એક ખુંપડી છે, જેમાં કેટલાક જોગી લોકો રહે છે, જે આગ્રા હોય તો તેઓને પકડી લાવીએ, શાયદ આવી રીતે આ બેદ જાણી શકાય ?”

રાજા—હા, હા, હમણાજ લાવો.

સ્વાર રવાના થયો અને રાજા ઉભો થઈને રડવા લાગ્યો. તેણે ઘણાજ દીલગીર સ્વરે કહ્યું, “આહ ! મારી મોહેના મને દામ દઈ ગઈ, ફરી તેની પછી જેરામને પણ જીંદગી પસંદ ન આવી અને તે

પણ મારાથી વિદાય થઈ ગયો. ” રાજ બહુવાર સુધી આ પ્રકારના શોકાતુર વાક્યો બોલતો જતો હતો, અને રડતો જતો હતો. પેલો સ્વાર તે વૃદ્ધ પુખ્ત વયના જોગીને પકડી લાગ્યો, તે જોયો આ દયા-મણી જગ્યોએ પહોંચ્યો, તેવોજ ઝાઝાર રડવા લાગ્યો. બહુવાર સુધી તેનો અવાજ અંધ રહ્યો, અને તેને વાત કરવાનો વખત મળ્યો નહીં. છેવટે રાજએ તેની તરફ જોઈને કહ્યું, “ તમને કંઈ ખબર છે કે, આ શું બાબત બની, અને આ નવજુવાન જોગીઓ તથા મારા સીપેહેસાધાર જેરામને શું સંબંધ હતો ? ”

આનો જવાબ આપવા માટે જોગીએ બહુ મુશ્કેલીથી પોતાનો અવાજ સુધાર્યો, અને થોભી જતા ટુટાકુટા શબ્દોમાં આટલું કહ્યું, “ હા, મને સઘળા બનાવોની ખબર છે, હું સઘળી વાતો જાણું છું, પરંતુ તેને તે સમયે જાહેર કરીશ કે, જ્યારે જાહેર કરવાનો સમય આવશે. ”

રાજ—આહ ! આવા મોટા મામલાની ખરી હકીકત સાંભળવા માટે હું સમયની વાટ જોતો રહું ? નહીં, મારાથી નથી થઈ શકતું, જલદી બતાવો, નહીંતો હું તમને પણ કાપીને આ લાશોની સાથે સુવાડી દઈશ.

જોગી—મહારાજ ! મોતથી હું બીલકુલ નથી ડરતો, હું પોતે જીંદગીથી કંટાળી ગયો છું, હવે મને કતલ કરી નાખશો તો મારા પર આપનો મોટો ઉપકાર થશે; બાકી આ બેદનું જાહેર થવું રહ્યું. આ બેદને જાહેર કરનારો ફક્ત હું છું, બીજો કોઈ પણ નથી, પરંતુ હું આ બેદને હમણાં નથી કહી શકતો; તે તે સમયે ખુલશે, કે જ્યારે મહેમુદ ગીઝનવી અને આપ મહારાજ બન્ને બરાબર બેસસો ત્યારે

બન્નેની સાથે વર્ણન કરીશ; કેમકે આ કહાણી સાથે બન્ને બાદશાહોને બરાબર સંબંધ છે.

રાજા—કેવી રીતે સંભવિત છે, કે સુલતાન મહેમુદ મારી બરાબર આવીને બેશે? તે મારો દુશ્મન છે, અને હું તેના લોહીને તરસ્યો છું.

જોગી—મહારાજા! આપના ધારવામાં તે અસંભવિત છે, પરંતુ મારા હાથમાં છે, જો હજુર આજ આપો તો હું સુલતાનને હમણાં અહીં બોલાવું, તે મારા કહેવાથી ચાલ્યો આવશે.

આ સાંભળીને રાજાએ અન્યયબીથી જોગીનું મોહાડું જોયું અને આશ્ચર્ય થઈને પૂછ્યું, “તું મહેમુદને બોલાવીશ?”

જોગી—હમણાં બોલાવી શકું છું, બસ આપનો હુકમ મળવાની વાર છે.

રાજા—શાયદ તું મને દગો દે છે કે, આ બહાનાથી પોતાનો જીવ બચાવી નાસે.

જોગી—જો મહારાજાને ભરોસો નથી, તો આપના કેટલાક સીપાઈઓ મારી સાથે મોકલો, જેઓ મારી સાથે રહે, અને મને નાશી જવાની તક ન આપે. હું તેઓને લઈને સુલતાન મહેમુદની પાસે જઈશ અને સુલતાનને બોલાવી લાવીશ.

રાજા—જો કે આનો ભરોસો નથી, કેમકે તે જ્યારે દુશ્મનની ફાજમાં જશે. ત્યારે મારા સીપાઈ શું કરી શકશે! પરંતુ જોગી! સાંભળ હું તારો ભરોસો કરું છું. (પોતાના થોડાક સીપાઈઓ તરફ ઇશારો કરીને) તમે લોકો આની સાથે ચાલ્યા જાઓ, અને જો મુન

સલમાન સીપાઇઓ આને છોડાવવા ઇચ્છે, તો તમે પોતાનો છવ આપી દેજો, પરંતુ આને છવતો ન છોડશો. તમારા ક્ષત્રી કુળ પર ભરંસો રાખીને હું તમોને આની સાથે મોકલું છું. જુઓ પોતાની જાતમાં ડાઘ ન લગાડશો. મહેમુદના લશ્કરમાં જઈને જો જરા પણ વાયદા વિરૂદ્ધ વર્તે, તો તુરત આતું માથું ઉડાવી દેજો, પછી બન્ને ગમે તેમ થાય.

આ સાંભળી તે રજપુત સીપાઇઓએ રાજાની પાસે પોતાનાં શીર ઝુકાવી લીધાં, અને અરજ કરી, “મહારાજ ! આપના હુકમથી જરા પર વિરૂદ્ધતા નહીં થશે, આની આંખ બદલશે, કે તુરત અમે તેનું માથું કાપી નાખશું.”

જોગીએ ફરી રાજાને કહ્યું, “મહારાજ ! આપ મારી તરફથી નમિંત રહો, હું દગો નહીં દઉં, હવે આ સ્વારોની સાથે સુલતાનના લશ્કરમાં જઈ છું.”

જોગી અજમેરી રજપુતોની સાથે ઇસ્લામી કેમ્પ તરફ રવાના થયો, અને રાજા ફરી પ્રથમની પેઠે વ્યાકુળતા અને અધિરાઇની સાથે રડવા લાગ્યો.

પુખ્ત વયનો જોગી જે સમયે ઇસ્લામી ફોજમાં પહોંચ્યો, તે સમયે લડાઈ ચાલતી હતી, રાજા નહીં હોવાથી હીંદુઓની ફોજમાં સુસ્તી પેદા થઇ ગઈ હતી, અને સુસલમાન સ્વારોને દાવુદતાઇ તથા સુલતાન પોતે વધારે વધારે લડાવી રહ્યા હતા, આ જોગીને જોઈને કેટલાક અફસરોએ સલામને માટે હાથ ઉપાડ્યા, અને અફબથી ઉભા રહીને કહેવા લાગ્યા, “હજરત ! દુઆ કરો, કે જલદી પ્રતેહ

મળે. (જોગીના ચહેરા પર ચિન્તાની નિશાની જોઈને) કેમ આપ શીકરમંદ કેમ છો ?”

જોગી—હા, હું આ વખતે ધણેજ હેરાન છું, અને એક ધણુંજ જરૂરી કામ છે, જેમ બની શકે તેમ આ વખતેજ સુલતાનને અહીં લઈ આવો.

અફસર—આપ તો જોઈ રહ્યા છો કે, સુલતાન અત્યારે લડાઈના મેદાનમાં છે, પરંતુ હું આપની આરામની વિરક્તતા નથી કરી શકતો. હમણા જઈને સુલતાનને અરજ કરું છું.

જોગી—હા, જાઓ, અને એ પણ કહી દેશો કે, એક ધણુંજ જરૂરી કામ છે.

“ ધણું સાહે ” કહીને તે અફસર સુલતાનની પાસે ગયો, અને નજીક જઈને જોગીના આવવાની હકીકત કહી સંભળાવી. સુલતાને દાવુદતાઈને લડાઈ કાયમ રાખવા તાકીદ કીધી, અને પોતે આ જોગીને મળવા માટે ચાલ્યો આવ્યો. જોગીની પાસે પહોંચીને સુલતાને પણ અદ્વયથી સલામ કરી, જોગી સલામનો જવાબ આપતો આપતો આગળ વધ્યો, અને પાસે જઈને સુલતાનના કાનમાં કંઈક કહ્યું, અને ત્યાર પછી જરા હટીને કહેવા લાગ્યો, “ હવે ચોખ્ખું છે કે લડાઈ આજ સુલતવી રાખવામાં આવે, અને આપ ચાલીને જુઓ, કે રાજાની સાથે શું વાતચીત થાય છે, અને શું પરિણામ જાહેર થાય છે. ”

સુલતાન—સાહે, મને આપના હુકમમાં કંઈ વાંધો નથી.

ત્યાર પછી સુલતાને પોતાના અફસરો મારફતે હીંદુ ફાજના અફસરોને ખબર આપી કે, “ હવે લડાઈ આજ સુલતવી રાખવામાં

આવે, ઇન્દ્રા અલ્લાહ કાલે મુકાબલો થશે. ” હીંદુ ફોજના અશ્વસરો પણ એટલા બધા પરેશાન થઇ રહ્યા હતા કે, તેઓએ આ દરખાસ્તને તુરત કમુલ કરી લીધી, અને અમનના વાવટા દેખાડીને લગાઇ બંધ રાખવામાં આવી. બન્ને પક્ષોના સીપાઇ પોત પોતાની છાવણીમાં રવાના થયા, અને સુલતાન મહેમુદ ખાસ ખાસ અશ્વસરોને તથા એક હજાર સ્વારોને પોતાની સાથે લઇને તે તરફ રવાના થયો, કે જ્યાં પહાડીપર અજમેરનો રાજા કબો હતો. આ સધળા તે હદ સુધી, તો સ્વાર રહ્યા કે, જ્યાં સુધી ઘોડા જઈ શકતા હતા. ત્યાર પછી ઘોડાઓ પરથી ઉતરીને પાયદલ પહાડીઓ પર ચઢવા લાગ્યા. સધળા હીંદુઓને ધણી નવાઇ લાગી, કે આ જોગી કોણ છે, કે તેના આવતાંજ સુલતાન મહેમુદ ગીઝનવી તુરત ચાલ્યો આવ્યો ! રાજાએ સુલતાનને આવતા જોઈને આગળ વધી ઇસ્તફાવાલ કર્યો, અને શાહી દાખ અને દોસ્તદારીના વિવેકથી મળ્યો, જો કે આ વખતે તે એટલો બધો પરેશાન અને ગમગીન હતો; કે આ વિવેક તેનાથી સારી પેઠે જળવાઇ શકતો નહોતો, પરંતુ બનતાં સુધી તે ધણીજ સભ્યતા અને વિવેકથી વર્ત્યો. જ્યારે રાજાએ આગળ વધીને સુલતાનથી હાથ મીલાવ્યો, અને સાધા રજુ મીઝજ પુરસીથી પરવારી સુલતાનને રાજાએ કહ્યું, “ આપે ધણી તકલીફ ઉઠાવી, હવે મને આપની મારફતે જણાઇ આવશે, કે મારા વ્રજીરનો બહાદુર પુત્ર જેરામ શા માટે મારી નાખવામાં આવ્યો ? ”

સુલતાન—(આશ્ચર્યતાથી) મારી નાખવામાં આવ્યો ? અશ્વસેસ ! મને તેની સાથે મોહોળ્યત હતી, જ્યારે તે સીંધના મેદાનમાં મારી ફોજ સાથે લડ્યો હતો, તે સમયે મેં તેની બહાદુરીને હેરતની નજરે જોઇ હતી, અને તેની બહાદુરીએ મને તેનો એવો કદરદાન

બનાવી દીધો કે, મેં તેને માનની સાથે આપની પાસે મોકલી આપ્યો હતો. શું તેને મારી નાખવામાં આવ્યો? ક્યારે?

રાજા—અરસોસ! ખબર નથી. આજે તેને કેવી રીતે મારી નાખવામાં આવ્યો! શાહ સાહેબ જાણે છે, પરંતુ આપની સામે વર્ણન કરશે, અને એટલાજ માટે આપને તરફી આપવામાં આવી.

સુલતાન—(જોગીને) શાહ સાહેબ! જો આપ જાણતા હો તો જણાવવા કૃપા કરો.

જોગી—જી, હા, જાણું છું, અને ફક્ત હું જ જાણું છું.

“ મારી ઝુંપડીમાં એક નવ જુવાન પુરુષ કેદ હતો, જેને ત્રણ ભાગે પેડીમાં બંધ રાખવામાં આવતો હતો, તેને એક ખાસ કારણે અને બદરતને લીધે કેદ કરવામાં આવ્યો હતો. એ સિવાય મારી ઝુંપડીમાં કેટલાક તરણુ જોગી હતા, જેમાંથી ત્રણ તો અસલમાં શરીફ ઓરતો હતી, પુરુષ વર્ગમાં ધરલામના એક ઉચ્ચ ખાનદાનના બેભાઈ હતા. એકેનું નામ યાકુબ અને બીજાનું નામ યુસુફ. યાકુબ તખાલ્લુસ થઈને ખુરાસાન ચાલ્યો ગયો અને ત્યાં તેનો વંશ વધ્યો, તે નવ જુવાન પુરુષ તેના વંશનો હતો, અને તેણે સુલતાની કોઠામાં હમેશાં બહાદુરી દેખાડી હતી. ”

“ બીજો ભાઈ યુસુફ આગલા જમાનામાં અરબી ફાજોની સાથે સીંધ દેશમાં આવ્યો હતો, અને તેનો વંશ અહીં બરાબર ફેલાતો રહ્યો. આ ઓરતો તે વંશમાંની હતી, પરંતુ બન્નેની ખાનદાની વિશે હજી સુધી કોઈને ખબર નહોતી. આ ભેદનો જાણનાર ફક્ત હું જ હતો, આ બન્ને ઓરતોને તે નવ જુવાને કોઈ સમયે જોઈ, અને જોતાંજ તેમાંની એક પર તે આશક થઈ ગયો. ”

“ તે આ હજી ખીલકુલ બાળક હતી, તેના દીલમાં પણ ઈસ્કનો જોશ ક્રિપ્ત થઈ ગયો. જે કે અસમતે તેનું મોહું હમેશાં બંધ કરી રાખ્યું, આ ઈસ્કની શરૂઆતના સમયમાં એક નવીન બનાવ બન્યો, તે એકે હીંદુસ્તાનની ઉચ્ચ ખાનદાનની એક સરીષ બાળાએ આ નવજુવાન ને જોયો, અને પહેલી નજરોમાંજ પોતાનું બોવાએલું દીલ તેને હવાલે કર્યું. આ હીંદુ બાળા પોતાની કોમમાં બદનામ થવાની બહીકે આ ઈસ્કને ઘણો છુપાવતી હતી, પરંતુ છુપતો નહોતો. તે નવજુવાન પણ તેને પોતાના નીકાહમાં લાવવાનું પસંદ કરતો નહોતો, તે એટલા માટે કે તેમાં એક કુલીન હીંદુ ખાનદાનની બે ઈજ્જતી થતી હતી, અને તેથીજ તે નવજુવાને એક સમયે જુલમી રીતે આ ઈસ્કના તીરથી ધવાએલી હીંદુ બાળાને પોતાની પાસેથી જુદી કરી દીધી. તે નિરાશ થઈને ચાલી આવી, અને મનમાં ને મનમાં કષ્ટ ઉઠાવતી રહી. નવજુવાનની આ જુલમી વર્તણૂક આ મુસલમાન બાળાએને પણ નાપસંદ થઈ અને તેઓ પણ આ હીંદુ બાળાને મળવા માટે અહીં ચાલી આવી. ”

“ મેં તેઓને રાહી લીધી, જેઓ મારી પાસે જોગીઆના વેશમાં રહ્યા કરતી હતી, મારાથી હીંદુ બાળાએ સહાય લેવા ઇચ્છી; મારા શિષ્યો આ દેશમાં ઘણા છે, એટલે મેં એક ચાલણીથી તે નવજુવાનને કેદ પકડ્યો, અને તેને પોતાની સાથે પેટીમાં બંધ કરી રાખવા લાગ્યો; પરંતુ આ હીંદુ બાળાને હજી સુધી ખબર નહોતી કે, તેના માથુક મારી પાસે કેદમાં છે, હવે તેના દીલમાં ઈસ્કનો જોશ એટલો બધો ક્રિપ્ત થયો કે, તે મારી ઝૂંપડીમાં જોગીનો વેશ ધારણ કરી રહેવા લાગી. તેનો ખરો આશક જે હીંદુ હતો, તેને પણ આ બાબ-

તની ખબર પ્રથમથીજ પડી ગઈ હતી, અને તેને લીધે પોતાની માથુ-
કને કેટલેક વખતે ઈન્ન પહોંચાડવા ઈચ્છા કરી પરંતુ તેનું કંઈ વળ્યું
નહી. તે આશક કોણ ? અફસોસ ! તે જેરામ હતો. ”

અજમેરનો રાજા અને સુલતાન મહેમુદ આશ્ચર્યતાથી જોવા
લાગ્યા. જોગીએ વાત આગળ ચલાવી.

“ તે સમયે તે નવજુવાન જોગીને પેટીમાંથી કાઢવામાં આવ્યો
હતો, અને રાખેતા પ્રમાણે ભોજન જમ્યા પછી તેને ઝુંપડીમાંથી જરા
ડેકીઉં કરી ખુલ્લી હવા લેવાની રજા આપવામાં આવી હતી. પોતાના
હરીફ જેરામને જોતા જોઈને તેને ગુસ્સો આવી ગયો કે, મુસલમાનોની
સાથે પ્રપંચની કારરવાઈ કરવા જાય છે. ખાસ કરીને જેરામને મારી
સાથે વાતો કરતો જોઈને તે વધુ આગ થઈ ગયો. મારી ઝુંપડીમાં એક
એ તલવારો પણુ હતી, જે હીંસક પ્રાણીઓને ધમકાવવા તથા પોતાના
રક્ષણ માટે રાખવામાં આવી હતી. તેણે તેમાંની એક તલવાર લઈ
લીધી, અને લપાઈને જેરામની પાછળ રવાના થયો. પહાડીની ઉંચાઈ
પર પહોંચીને તેણે જેરામ પર ધા કર્યો, જેરામે પાછળ ફરીને એક
તલવાર મારી, બન્નેને જીવલેણ ધા પડ્યા, અને બન્ને પડી ગયા. હું
પોતાની ઝુંપડીમાંથી આ તમારો જોઈ રહ્યો હતો, બલકે જેરામની
તલવાર વધુ જીવલેણ લાગી હતી, એટલા માટે કે, જેરામ જીવતો.
તડફડી રહ્યો હતો, અને તે નવજુવાન પડતાંજ મરણ પામ્યો હતો. ”

ત્યાર પછી જોગી સુલતાન તરફ ફર્યો, અને કહેવા લાગ્યો,
“ હજુર ! આપ આ પુરૂષની લાશને જુઓ; કદાચ આપ તેને ઓ-
ળખતા હશો. ”

સુલતાન આ સાંભળી જોવા માટે નમ્યો, અને સાથે હેરતમાં

પડીને ચીસ પાડી ઉઠ્યો, “આહ ! આતો મારો નવજીવન બહાદુર અક્ષર મનસુર છે, આહ ! મારી નાખવામાં આવ્યો ! ઉશ !” સુલતાનની આંખોમાં આંસુ વહેવા લાગ્યાં, જોગીએ ફરી વાત આગળ ચલાવી.

“આ નવજીવન મનસુરના ગમમાં જ ખેતાબ થઈને બન્ને મુસલમાન બાળાઓ પોતાના તેજ જોગીના વેશમાં તલવારો લઈને દોડી, અને તેઓએ નિજીવ જેરામને ગુસ્સાને લીધે પોતાની તલવારોથી કાપવો શરૂ કર્યો. આટલી વારમાં રજપુત સ્વારો આવી પહોંચ્યા, અને તેઓએ તે બન્નેને કતલ કરી નાખી. હજુર ! આપ બાળુતા હશે કે, આ તેજ અરબ બાળાઓ છે કે, જેઓ સીંધની ફત્તેહ વખતે મળી હતી, અને જેના કુટુંબનો નાશ થયો હતો, તથા જેમનો હાલ મરહુમ મનસુરે આપને કહ્યો હતો.”

સુલતાન—હા, હા, અફસોસ ! તે પણ કતલ થઈ ગઈ !

જોગી—હવે બાકી રહ્યો તે પાછલો જોગી, કે જેણે આપઘાત કર્યો, તે તેજ હીંદુ બાળા હતી. મહારાજ ! આપ તેની લાશને ધ્યાનપૂર્વક જુઓ.

રાજાએ ઝુકીને જોયું. જોતાંજ એક ચીસ પાડી, અને બોલી ઉઠ્યો, “હાય ! આતો મારી પ્યારી જીવથી વધારે પ્યારી મોહિના છે, હાય ! હાય !”

બેજવાર હાય, હાય, ના શબ્દો રાજાની ક્રિયાનથી નીકળવા પામ્યા હતા, એટલામાં તે બેભાન થઈને પડ્યો. ઘણીવાર પછી બ્યારે રાજા હોશમાં આવ્યો, ત્યારે જોગીએ કહ્યું, “આહ ! ઈસ્કો બનાવ દહાણી બનીને અહીંજ ખલાશ થયો, અને સહળી આશાએ મન-

માંજ રહી ગઈ. હજુર ! જે ઉચ્ચ જ્ઞાનદાન મુસલમાનનો મેં પતો આપ્યો હતો, તે અનસારની નસલ છે, એટલા માટે કે તે અરબ જાળાઓ તથા મનસુર બન્ને એજ જ્ઞાનદાનમાંથી હતા. ”

“ રાજ સાહેબ ! આપને હું પોતાની હકીકત પણ જાણુવી દઉં છું, હું તેજ માણસ છું, કે જેની શીકાયત આપના દરબારમાં કરવામાં આવી હતી, કે કોઈ મુસલમાન બ્રાહ્મણના વેષમાં પુજા કરાવે છે. એશક ! હજુરના દરબારમાં વ્યાજબી શીકાયત કરવામાં આવી હતી. હુંજ મુઝતાની ફોજવાળાઓમાં “ યહયા ખીન ઝકરીયા ” ના નામથી ઓળખાતો હતો, અને હુંજ અજમેરના મંદીરમાં કૃષ્ણ મહારાજના નામથી ઓળખાતો હતો. જે કે મેં કોઈ જુલમ જાણીને નથી કર્યો, પરંતુ ધણુએ અપરાધો માટે અપરાધી છું. એહતર છે કે મને પણ આ કીસ્સાની સાથે પોતાના અપરાધોની સજા માટે મારી નાખવામાં આવે. ”

આ સંભાષણે એક સત્રાટો ઉત્પન્ન કરી દીધો. જોગી ફરી વાર બોલ્યો, “ જે મારી કસુર માફ કરવામાં આવી, તો આંટલી નસીહત પણ માની લેવામાં આવે કે, બન્ને બાદશાહ હવે ખુનરેઝી મોકુફ કરો. મુલેહ કરી લ્યો. લડાઈએજ આ ગમનાક બનાવ ઉત્પન્ન કર્યો. ”

જોગીની નસીહત પર અમલ કરવામાં આવ્યો, અને મુલેહ તથા મોહોબ્બતના કોલકરારો કરીને બન્ને બાદશાહો શર્હ આહ બરતા પોતપોતાની ઓવણીમાં રવાના થયા.

ઇસ્લામ બંધુઓના ગૌરવરૂપ અતિ અપૂર્વ
અને અદ્વિતીય ગ્રંથ

રસૂલે અરબી

આશકે રસૂલ માટે આ ધાર્મિક પુસ્તક ઘણુંજ કિમ્મતી છે, દરેક સુસલમાન ભાઈઓએ આ ધાર્મિક, નીતિમય અને બોધ ભરેલો ગ્રંથ પોતાના ઘરમાં જરૂર ને જરૂર રાખવોજ જોઈએ.

આ ગ્રંથમાં રસૂલ સાહેબના જીવનના અવનવા અનુભવો, અપૂર્વ ઉપદેશો, અનેક જોતના નીતિભરેલા બોધવચનોને સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

જે મહાપુરૂષના હાથથી આ ગ્રંથ રચાયેલો છે, તેઓ પણ એક મહા કુશળ વિદ્વાન છે, એટલે સોનામાં સુગંધ મળવા જેવી કિતમતાનો આ ગ્રંથમાં સમાવેશ થયો છે. મોટી સાઈઝનાં પૃષ્ઠ ૩૭૦, પાકું સોનેરી પૃષ્ઠ, છતાં કિમ્મત રૂ. ૨-૮-૦

મળવાનું ઠેકાણું,

નિઝામખાન ગુરખાન વકીલ

લાલ દરવાજા—અમદાવાદ.

ઇસ્લામ જાતિના હુત ગૌરવનો સાચો પરિચય
કરાવનાર મહા નામાંકિત પુસ્તક.

અરબનો ઇતિહાસ

આ. જસ્ટિસ અમીરઅલિ સાહેબના 'હિસ્ટરી ઓફ એરેસિન
નામના પુસ્તકનો તરજુમો. આ પુસ્તકમાં અરબ જાતિ અમુક જમા-
નામાં કેવી બહાદુર અને દિલાવર હતી, એ જાતિએ દેશ વિદેશમાં
પોતાના પરાક્રમના પડઘા સંભળાવી સર્વ પ્રજાને પોતાને આધીન
કેવી રીતે કરી હતી, સ્પેન, આદિ યુરોપના દેશોમાં પણ ઇસ્લામ
મજબૂતનો પ્રભાવ કેટલે અંશે જામી ગયો હતો. ઇસ્લામ પ્રજામાં
શાંતિ, જુસ્સો, ધર્માભિમાન અને જાતિ અભિમાન કેવું દૃઢ હતું, એ
અધી બાબતોનો આ પુસ્તકમાં આગેહુમ ચિતાર આપેલો છે. દરેક
સુસલમાન ભાઈને અમે આ પુસ્તક વાંચવાની ખાસ બલામણ
કરીએ છીએ. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

મળવાનું ઠેકાણું.

મેનેજર

પોલિટિકલ એમિથો.

લાલ દરવાજા—અમદાવાદ.

પોલિટિકલ ભોમીઓ.

ઑફીસમાં મળતાં પુસ્તકો.

રસૂલે અરબી	રૂ. ૨-૮-૦
અરબનો ઇતિહાસ.	„ ૨-૦-૦
ખુલકાએ રાશીદીન.	„ ૧-૦-૦
ખાલીફ ખીન પહીદ.	„ ૦-૧૨-૦
મોરાલે એહમદી.	„ ૫-૦-૦
કુદરતની કારીગીરી.	„ ૧-૮-૦
મેહબુબે કુરેશ.	„ ૧-૮-૦
Tragedy of Moharrum.	0-12-0
કરબલાનો કહેર. (કાચું પુઠું)	૦-૪-૦

નીચેનાં પુસ્તકો ઉગ્દા ચિત્રોવાળા છે.

આધને ઉલકત.	રૂ. ૧-૮-૦
હસન એનજીલના.	„ ૧-૮-૦
કનીઝે શતમા.	„ ૨-૦-૦
મવહરનન.	„ ૧-૮-૦
મોહમ્મદી મલિકા	„ ૧-૪-૦
ભંદી શાહજાદી ભાગ ૧	„ ૧-૧૨-૦
ભંદી શાહજાદી ભાગ ૨	„ ૨-૦-૦
સ્નેહ સરિતા	„ ૧-૦-૦
ભંદી લાશ.	„ ૧-૦-૦

ઉપરનાં તમામ પુસ્તકો પાકાં સોનેરી બાઈન્ડીંગ સાથનાં છે. ટપાલ ખર્ચ જુદું.

લખો:—મનેજર પોલિટિકલ ભોમીઓ.

લાલ દરવાજા—અમદાવાદ.

સના આગરથી છલકાતી, ઇસ્કના રંગથી લહેરાતી પ્રેમીક પ્રેમિકાના પ્યારને સૂચવતી અત્યંત દિલપસંદ, મનોહર વાર્તા

ભેદી શાહનદી

(ભેદી શાહનદી ભાગ પહેલો અને બીજો સંચિત્ર)

લખનાર-ત્રંબકલાલ જીવરાજ જોશી

દિલ્હીના મરાઠુર બાદશાહ સિકંદર લોદીના અમલની આ વાર્તા ઘણીજ મનોહર અને જટાદાર છે. દિલ્હીની શાહનદી દિલખહારનું એકાએક પાણીમાં ગુમ થવું, તેના માટે ઘણી ઘણી તપાસો ચલાવવી, શાહનદીએ બાંદીગીરી કરી પોતાની પાક જિંદગી ગુમારવી, વફાદાર અને સતી સેરિનાના રૂપમાં ઘણા સમય સૂધી ગુપ્ત રહેવું, તેના માલિકનું તેના પર આશક થવું, શયતાન ઉમરશેખે આશક-માશુકના પાક પ્યારમાં વિદ્વેનો નાખવાં, વગેરે એક પછી એક બનાવો વાંચવાથી આંખમાંથી આંસુની ધારાઓ વહી ચાલે તેમ છે.

તે ઉપરાંત વફાદાર ગુલામ મુબારકની નમુનેદાર વફાદારી, જુલુસ તથા ઉમરશેખ વચ્ચેની 'કુલદા કાકી ને ભામટો ભત્રીજો' એ કહેવતને બરાબર લાગુ પડતી અજબ ચાલાકીઓ, તાકિતખીખીને તેના શૌહર વચ્ચેનો ઝાલિમ ઝગડો, શાહસુરી નામના ખુદાના ચૂસ્ત ઉપાસકનું આદર્શ જીવન અને નીતિમય ઉપદેશ, સેરિના અને ઇબ્રાહીમનો અનુપમ પ્રેમ આદિ સર્વ પ્રસંગો એવી જુસ્સાદાર ભાષામાં આલેખવામાં આવ્યા છે કે જેથી વાર્તાને વાંચીને પૂરી કર્યા પહેલાં હાથમાંથી છોડવાનું મનજ થતું નથી. ઉત્તમ ચિત્રો સહીત. ભાગ પહેલાની કિંમત ૧-૧૨-૦ ભાગ બીજાની કિંમત ૨-૦-૦

મળવાનું ઠેકાણું—મહેન્દર-પોલિટિકલ ભોમીઓ—અમદાવાદ

ઇસ્લામી ગૃહસંસારનો આબેહુબ ચિતાર આપનારી
અનુપમ નવલકથા.

કનીઝે ફાતમા

સુધારા નામે ચાલતા કુધારાના ફંદમાં પડી અનેક નાજવાને
આપદાદાની મિશ્કતને કેવી રીતે બરબાદ કરે છે. ખોટી સ્વતંત્રતાનો
સ્વછંદતા તરીકે ઉપયોગ કરી અનેક નાજનીઓ ધર્મથી બદ યહ
કેવાં કેવાં જાલિમ કામો કરે છે. પાપને ફેલાવનારા પાપીઓ પૃથ્વીમાં
કેવો પ્રપંચ પાથરી દે છે, રાક્ષસી હૃદયના જીવતા જંગતા માણસ
રૂપ રાક્ષસો નીતિ ત્યાગીને કેવા હૃદય ભેદક કામો કરે છે, વગેરે
બધા બનાવો એક પછી એક એવી અજાયબી ભરેલી ગુંથવણીથી ગુંથ-
વામાં આવ્યા છે કે, આ વાર્તાને વાંચીને પુરી કર્યા વિના હાથમાંથી
મુકવાતું મન જ થતું નથી.

મુલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

મેનેજર

પોલિટિકલ ભોમિયો.

લાલ દરવાજા—અમદાવાદ

